

A KÖVETKEZŐ SZÁMOK TARTALMÁBÓL:

SEBESTYÉN GÉZA, A KÖNYVTÁRÜGY MEGÚJÍTÓJA (15)

AZ ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR MÜNCHENI
ANYAGÁNAK REKATALOGIZÁLÁSA

A SZÉCHÉNYI-GYŰJTEMÉNYHEZ TARTOZÓ
DOKUMENTUMOK AZONOSÍTÁSA

KÖLCSEY FERENC KÖNYVEI A NEMZETI KÖNYVTÁRBAN.
A KÖLTŐ GYŰJTEMÉNYÉNEK REKONSTRUÁLÁSI KÍSÉRLETE
A MÜNCHENI ÁLLOMÁNY REKATALOGIZÁLÁSA SORÁN

MŰVELŐDÉS, OLVASÁS ÉS KÖNYVTÁR A MAGYAR SZEMLE
(1927–1944) CÍMŰ FOLYÓIRATBAN (2. RÉSZ)

NÉMETH MÁRTON: ÁTTEKINTÉS
A SVÉD KÖNYVTÁRI RENDSZERRŐL

KOLTAY TIBOR: A REFERÁLÁS ÚJRAFELFEDEZÉSE

A PERSONAL INFORMATION MANAGEMENT
ESZKÖZEI ÉS A KÖNYVTÁR

INAPLÓ-PROJEKT

HIRDESSZEN A KÖNYVTÁRI FIGYELŐBEN!

KÖZLÉS MEGÁLLAPODÁS SZERINT.
ÉRDEKLŐDNI LEHET A SZERKESZTŐSÉG
CÍMÉN ÉS TELEFONJÁN.

2011/3

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

2011/3

Ⓜ SALLAI ISTVÁN A FALUSI KÖNYVTÁRÜGYRŐL Ⓜ „ŐSIDŐK VÉGTE-
LENSÉGE” – A KÖNYVTÁR SZIMBOLIKÁJA Ⓜ A KISEBBSÉGI KULTU-
RÁLIS JOGOK ÉRVÉNYESÜLÉSÉRŐL Ⓜ MIT TEKINTHETÜNK IDŐSZAKI
KIADVÁNYNAK? DOKUMENTUMTÍPOLÓGIA RÉGEN ÉS MA Ⓜ A PERI-
ODIKÁK CÍMPROBLÉMÁI Ⓜ HORVÁTH TIBOR (1935–2011), KÖVENDI
DÉNES (1923–2011) Ⓜ MŰVELŐDÉS, OLVASÁS ÉS KÖNYVTÁR A
MAGYAR SZEMLE (1927–1944) CÍMŰ FOLYÓIRATBAN Ⓜ SZÁZ NAP AZ
ÉLET. A VILÁGHÁLÓN TALÁLHATÓ INFORMÁCIÓK GYŰJTÉSÉNEK
ÉS MEGŐRZÉSÉNEK ÁTTEKINTÉSE Ⓜ INFORMÁCIÓS KÖZPONTOK ÉS
ANALFABÉTIZMUS. BARANGOLÁS A JANUS-ARCÚ INDIÁBAN

A TARTALOMBÓL:

**Könyvtári
Intézet**

21. (57.) ÉVFOLYAM, 2011. 3. SZÁM

FŐSZERKESZTŐ: dr. Dippold Péter

FŐSZERKESZTŐ-HELYETTES: Kovács Katalin

SZERKESZTŐK: Kovács Katalin (Tanulmányok, Kitekintés, Könyvszemle),
Feimer Ágnes (Külföldi folyóirat-figyelő)

⌘ **Szerkesztőbizottság:** dr. Bényei Miklós, dr. Hangodi Ágnes, Haraszti Pálné, Hegyközi Ilona, dr. Jacsó Péter, Káldos János, dr. Mader Béla, dr. Murányi Lajos, dr. Murányi Péter, Pallósiné dr. Toldi Márta, Rácz Ágnes. ⌘ **Borítóterv:** Gerő Éva, grafikus **Műszaki szerkesztő:** Nagy László ⌘ **Szerkesztőség:** Könyvtári Intézet, 1827 Budapest, Budavári Palota F épület, **Telefon:** 224-3795, 224-3796, **Fax:** 224-3875, 3759-984, **E-mail:** kovacs@oszk.hu, feimer@oszk.hu ⌘ **Megjelenik:** negyedévenként. **Egy szám ára:** 1500.-Ft +5% áfa + postaköltség. **Éves előfizetés:** 6000.-Ft + 5% áfa + postaköltség. **Külföldi előfizetési ára:** 100 euró. ⌘ **Terjeszti:** Könyvtári Intézet, Könyvtártudományi Szakkönyvtár. **Előfizethető:** a szerkesztőség címén. ⌘ **Kiadja:** az Országos Széchényi Könyvtár. **Felelős kiadó:** dr. Sajó Andrea ⌘ **Nyomda:** Nalors Grafika Kft., Vác **Felelős vezető:** Szabó Gábor ⌘ HU ISSN 0023-3773 Index 26408 (Nyomtatott) HU ISSN 1586-5193 (Online)

Lapunkat az alábbi referáló lapok és adatbázisok dokumentálják:

HLISA (Hungarian Library and Information Science Abstracts)
HUMANUS (Humántudományi Tanulmányok és Cikk Adatbázisa)
Library Literature and Information Science Full Text (Wilson);
LISTA (Library Information Science and Technology Abstracts, EBSCO).
ProQuest Library Science

*A folyóirat megjelenését a Nemzeti Erőforrás Minisztérium és
a Nemzeti Kulturális Alap támogatja.*

NEMZETI ERŐFORRÁS
MINISZTERIUM

www.nefmi.gov.hu

www.nka.hu

A KÖNYVTÁRI FIGYELŐ online változata a
<http://ki.oszk.hu/kf> címen érhető el.

A folyóiratban olvasható írások a szerzők véleményét tükrözik, nem mindig azonosak a szerkesztőség álláspontjával.
A szerkesztőség nem őrzi meg és nem küldi vissza a kéziratokat.

E számunk szerzői, közreműködői:

BICZÁK Péter (Pest Megyei Könyvtár, Szentendre), DÉVAI Péter (KSH Könyvtár és Levéltár, Bp.), DANCS Szabolcs (OSZK, Bp.), DROBINOHA Angéla (az Állatorvos-tudományi Egyetem Könyvtárának ny. munkatársa, Szentendre), FAZOKAS Eszter (Könyvtári Intézet, Bp.), FEHÉR Miklós (Könyvtári Intézet, Bp.), HEGYKÖZI Ilona (Könyvtári Intézet, Bp.), KÉGLI Ferenc (az OSZK ny. osztályvezetője, Szentendre), KONCZ Beatrix (az MTA Könyvtárának munkatársa, Bp.), KORNHOFFER Mónika (Magyar Köztársaság Katonai Felderítő Hivatal, Bp.), KOVÁCS Csilla (Pest Megyei Könyvtár, Szentendre), KRÁNITZ Lászlóné (a Néprajzi Múzeum Könyvtárának ny. munkatársa, Bp.), MÁNDY Gábor (a FSZEK ny. munkatársa, Bp.), MOHOR Jenő (az ELTE BTK Központi Könyvtárának ny. igazgató-helyettese, Bp.), MURÁNYI Lajos (az MTA Könyvtárának ny. osztályvezetője, Bp.), PAJOR Enikő (Juhász Gyula Tanárképző Főiskola, Könyvtartudományi Tanszék, Szeged), PERJÁMOSI Sándor (OSZK, Bp.), PRÓKAI Margit (II. Rákóczi Ferenc Megyei Könyvtár, Miskolc), SIPOS Anna Magdolna (Pécsi Tudományegyetem, FEEK, Pécs), SONNEVEND Péter (a Kaposvári Egyetem ny. főiskolai tanára), SÜTŐ Péter (Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár, Debrecen), TÓTH Gyula (ny. főiskolai tanár, Szombathely), TURAI Hilda (OSZK, Bp.), VISZOCSEKNÉ PÉTERI Éva (a BME OMIKK ny. osztályvezetője, Bp.).

Abstracts 475

TANULMÁNYOK

TÓTH Gyula: Sallai István a falusi könyvtárügyről 481

KOVÁCS Csilla: „Ősidők végtelensége”
A könyvtár szimbolikája 503

FEHÉR Miklós: A kisebbségi kulturális jogok érvényesüléséről a nemzeti és etnikai kisebbségi jogok országos biztosa jelentése alapján 513

MŰHELY

PERJÁMOSI Sándor: Mit tekinthetünk időszaki kiadványnak? Dokumentumtipológia régen és ma 533

TURAI Hilda: A periodikák címproblémái: az adatbázis-építés során felmerülő kérdések 540

NEKROLÓG

Horváth Tibor (1935–2011) (*Biczák Péter*) 549

Emlékeim a Tanár Úrról (*Drobihona Angéla*) 551

Meghalt az utolsó nagy autodidakta könyvtáros:
Kövendi Dénes (1923–2011) (*Vajda Kornél*) 553

MÚLTUNKBÓL

SONNEVEND Péter: Művelődés, olvasás és könyvtár a Magyar Szemle (1927–1944) című folyóiratban (1. rész) 557

KITEKINTÉS

KORNHOFFER Mónika: Száz nap az élet. A világhálón található információk gyűjtésének és megőrzésének áttekintése..... 579

SÜTŐ Péter: Információs központok és analfabétizmus <i>Egy könyvtáros barangolása a Janus-arcú Indiában</i>	599
JALAL, Samir Kumar – BISWAS, Subal Chandra – MUKHOPADHYAY, Parthosarathi: Néhány indiai egyetem web impakt faktorainak és kapcsolatainak elemzése. (Töm.: Dévai Péter)	610
DURANCEAU, Ellen Finnie: A Wealth of Networks c. könyv és az intézményi archívumok a MIT a Dspace és a tudományos közösség jövője. (Töm.: Viszocsekné Péteri Éva)	613
PANELLA, Nancy: Az IFLA speciális igényű könyvtári szolgáltatások szekciója: történeti áttekintés. (Töm.: Viszocsekné Péteri Éva)	e*

KÖNYVSZEMLE

<i>Egyesület a könyvtárosokért – könyvtárosok az egyesületért</i> A Magyar Könyvtárosok Egyesületének története 1935–2009 (Szerk. Bényei Miklós) (Ism.: Kéglí Ferenc)	619
<i>A könyvek, a könyvtár és a kultúra ölelésében</i> A kultúra anatómiája, a kultúra anatómusa. Tanulmánykötet a 65 éves Agárdi Péter tiszteletére. (Szerk. Sipos Anna Magdolna, Zalay Szabolcs et. al.) (Ism.: Sipos Anna Magdolna) ...	624

KÜLFÖLDI FOLYÓIRAT-FIGYELŐ

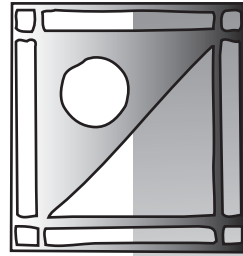
(REFERÁTUMOK)

Könyvtár- és információtudomány	631
Könyvtár- és tájékoztatásügy	634
Könyvtárak és tájékoztatási intézmények	643
Munkafolyamatok és szolgáltatások	649
Tájékoztatás, tájékoztatási rendszerek	665
Vezetés, irányítás	666
Felhasználók és használat	673
Információelőállítás, -megjelenítés és -terjesztés	678
Könyvtárgépesítés, könyvtáráépület	685

* Csak elektronikusan (<http://ki.oszk.hu/kf>)

A számot szerkesztette: Kovács Katalin, Feimer Ágnes, Murányi Lajos

STUDIES

István Sallai's views on village libraries

TÓTH Gyula

Könyvtári Figyelő (Library Review). vol. 21. (57.) 2011. no. 3. pp. 481–502.

István Sallai (1911-1979) was a prominent figure of Hungarian librarianship after World War II. He is famous as the author of an excellent handbook for librarians (published in 1956 and 1965). He started his career with organising village libraries and has always found it very important to improve library supply to the population of villages. Instead of supporting people's libraries he proposed to have village libraries which rely on the traditions of reading circles and provide room for all the cultural activities in a community. In his view village libraries could be developed only if they are attached to other institutions (namely the homes of culture) which are maintained from local sources. The first so-called club libraries (i.e. libraries attached to the homes of culture) were created in 1968. However, they needed support from district libraries. In a later period, after club libraries had lost importance, a network of library supply was set up to improve book offer in small libraries. In Sallai's oeuvre 1968-1969 meant a kind of peak: he wrote his report entitled *Development trend of Hungarian public libraries* (1968), whose revised version was integrated into the document entitled *Basic principles and requirements for the long-term planning of public libraries* (1970) compiled for the National conference on librarianship, and into the *Professional guidelines for the long-term development of public libraries maintained by councils* (1972). In

his last work he raised whether the successors have managed well Ervin Szabó's heritage. His considerations are timely even today.

Symbols of the library

KOVÁCS Csilla

Könyvtári Figyelő (Library Review). vol. 21. (57.)
2011. no. 3. pp. 503–512.

The author collected among librarians, children visiting the library and acquaintances the symbols of the librarian profession and the library. To this collection she later added the views of artists, authors, scientists about libraries, as well as images of the library that had been visualised during meditation.

Cultural rights of minorities in Hungary. On the ombudsman's report

FEHÉR Miklós

Könyvtári Figyelő (Library Review). vol. 21. (57.)
2011. no. 3. pp. 513–532.

The ombudsman of the rights of national and ethnic minorities surveyed in 2009 how far the rights to culture, which include the right to library supply, are realised. He reported about the findings regarding libraries as part of his extensive report at the annual conference of the Association of Hungarian Librarians (Baja, 2010). The article reviews in detail and comments on the report of the relevant working committee on libraries. This report deals with the beginnings of library services to national minorities, book publishing for national minorities, various levels of supply, role of the Ministry of Culture and Education and the Library of Foreign Literature, the libraries of the national minority authorities, as well as library services to the Roma population. For the reports on other working groups – e.g. on museums, dance and film art etc. – see the e-version (<http://ki.oszk.hu/kf>).

WORK IN PROGRESS

What is a periodical item? Document typology in the past and today

PERJÁMOSI Sándor

Könyvtári Figyelő (Library Review). vol. 21. (57.)
2011. no. 3. pp. 533–539.

A retrospective national bibliography of periodicals in preparation has to define its collection scope. In Hungary this collection scope roughly coincides with that of the national library. Another issue of importance is that of document types. Till now periodicals bibliographies have, as a rule, included merely newspapers and journals, while the current library regulations include annuals and a number of other periodical materials as well. The author reviews how the concept of periodicals has changed in past decades and interprets the concept of periodicals in today's library practice. Dealing with annuals he votes for considering them as periodicals, together with other types of material as defined in standards. He also mentions avisi and pamphlets which are excluded because they appear on one occasion only. Nevertheless, he proposes to include the products of the press in manuscript form. In addition, he thinks it worth to include periodicals published for certain occasions.

Title problems in cataloguing periodicals

TURAI Hilda

Könyvtári Figyelő (Library Review). vol. 21. (57.)
2011. no. 3. pp. 540–548.

When constructing a retrospective bibliographic database of periodicals it is very important to match titles in catalogues which is a complex task in most cases. Earlier data have been recorded based on entirely different principles, and consequently, various bibliographic sources include different descriptions of the same work. This may make the searcher uncertain whether he/she succeeded in finding the desired title. Differences may occur in the date of the first or last issue, and also may be caused by document typology (i.e. in case of annuals). There may be differences in the way of writing (word order, spelling, writing in one word or separately or

with a hyphen, changes in orthography etc.). About 27% of titles show problems during matching (they differ from the practice of the national library, cannot be identified, are missing etc.). The proportion of missing titles makes up approx. 12%, but in certain special bibliographies this ratio can reach even 16%. The article illustrates the practice of matching by examples, and emphasises that autopsy is inevitable in disputed cases.

OBITUARIES

Tibor Horváth (1935-2011)

BICZÁK Péter – DROBINOHA Angéla

Könyvtári Figyelő (Library Review). vol. 21. (57.)
2011. no. 3. pp. 549–552

Tibor Horváth worked as head of department at the National Széchényi Library Centre for Library Science and Methodology. In 1978 he joined the Eötvös Loránd University Department of Library Science as a faculty member, later was appointed Director-General of the National Pedagogical Library and Museum. His interest was always focused on information science, information retrieval languages, developing classification systems, the application of computers in libraries. He was the first to apply cluster analysis in Hungary, took part in elaborating the first Hungarian standard on thesauri, and co-edited the five-volume Handbook of librarians.

Dénes Kövendi (1923-2011)

VAJDA Kornél

Könyvtári Figyelő (Library Review). vol. 21. (57.)
2011. no. 3. pp. 553–556.

Dénes Kövendi was a staff member of the National Széchényi Library Centre for Library Science and Methodology. He worked as a documentalist and at the post of editor-in-chief in the Centre's special library. He acted as editor of the journal *Könyvtári Figyelő* for a short period. His main duty was editing the abstracting journal of foreign library literature (KDSZ). He often visited his former colleagues at the special library even after his retirement, and has assisted their work with his erudition, professional and language competences; in 2000 he decided to retire

from library work in order to deal only with his private research on the poetry of Endre Ady and the oeuvre of the pedagogue Sándor Karácsony.

FROM OUR PAST

Issues of culture, reading and librarianship in the journal *Magyar Szemle* (1927-1944). Part 1

SONNEVEND Péter

Könyvtári Figyelő (Library Review). vol. 21. (57.)
2011. no. 3. pp. 557–578.

The Prime Minister István Bethlen, having implemented the consolidation of the Horthy era, started in 1927 a journal in co-operation with Gyula Szekfű, with the aim to provide thorough information to the middle class, under the aegis of reformed conservatism. The journal was ceased at the time of the country's German occupation in March 1944. The journal discusses the socio-political issues of the period in a demanding essay style. The editors succeeded in motivating young talents as well. This first part of the article describes the period in question and the journal's ambitions, highlights the main problems of the period (the Treaty of Trianon, the land issue, middle class, situation of young people), later reviews the articles on education (illiteracy, elementary, secondary and higher education). Then follows a discussion of the new media (radio and film) which provide a context for readers in more detailed professional issues.

FROM ABROAD

A review on collecting and preserving the information content of the web

KORNHOFFER Mónika

Könyvtári Figyelő (Library Review). vol. 21. (57.)
2011. no. 3. pp. 579–598.

Currently the materials published in Hungarian online journals and news portals is not preserved for the long term, as is the case with their printed counterparts, so they are lost for the future. It would be a solution to create a national web archive. This

would involve several issues to be solved (institutional background, legal regulations, the materials to be preserved, as well as the required technical conditions). Following a literature review the author conducted a questionnaire survey in the national libraries and digital archives of Austria, Belarus, Bulgaria, Croatia, Czech Republic, Germany, Poland, Romania, Russia, Switzerland, Serbia, Slovakia, Slovenia and the Ukraine. She inquired about the following issues: the existence of an internet archive, responsible institution, legal regulations, collection coverage, preservation period, technical conditions, way of harvesting and who may have access to the materials. Having summarised the answers she lists the requirements of creating a Hungarian internet archive. The answers to her questionnaire are to be found in the annex, see the e-version (<http://ki.oszk.hu/kf>).

Information centres and illiteracy. A librarian-tourist visiting libraries in India

SÜTŐ Péter

*Könyvtári Figyelő (Library Review). vol. 21. (57.)
2011. no. 3. pp. 600–609.*

The author visited libraries of various types and in a variety of situations. He consulted librarians, readers and non readers, while experiencing the multicultural nature of Indian society. He does not review the Indian library system as a whole, and does not attempt to describe the country in general. Instead, he summarises his impressions from visited institutions – elite, special, school and public libraries (Delhi, Panaji, Ooty, Mamallapuram, Darjeeling) –, as well as his discussions there. He reviews the rules, habits, unorthodoxy, the acquisition practice, and sums up the experience gained.

Web impact factor and link analysis of selected Indian universities

JALAL, Samir Kumar – BISWAS, Subal Chandra –
MUKHOPADHYAY, Parthasarathi
(Reviewed by Péter Dévai)

*Könyvtári Figyelő (Library Review). vol. 21. (57.)
2011. no. 3. pp. 610–612.*

Investigates the effectiveness and relevance of web impact factors (WIFs) for Indian universities' websites. Reviews web impact factor as to how this link-based metrics is developed and is applied. Reports a case study on universities in West Bengal. Soc-SciBot 3.0 is used to generate link data in order to develop/form micro-link topology under study. Result shows that all the NITs are closely related in the topology framework/their activities whereas nodes are not linked significantly for the case of state universities and central universities.

(Original abstract)

The „Wealth of Networks” and institu- tional repositories: MIT, DSpace, and the future of the scholarly commons

DURANCEAU, Ellen Finnie
(Reviewed by Éva Viszocsek-Péteri)

*Könyvtári Figyelő (Library Review). vol. 21. (57.)
2011. no. 3. pp. 613–618.*

This article draws on Yochai Benkler's The Wealth of Networks to examine the concept of the commons as it applies to scholarly communication, and in particular to the phenomenon of institutional repositories and how they align with evolving practices in the exchange of information. It discusses how a culture of openness at MIT is manifested in its institutional repository, DSpace, and how the MIT Libraries have transformed positions in support of scholarly publishing initiatives and the development of a scholarly commons.

(Original abstract)

The Library Services to People with Special Needs Section of IFLA: an historical overview.

PANELLA, Nancy

(Reviewed by Éva Viszocsek-Péteri)

Könyvtári Figyelő (Library Review). vol. 21. (57.)
2011. no. 3. (e)*

The Library Services to People with Special Needs Section of IFLA was founded in 1931 as the Sub-committee on Hospital Libraries. It was the first sub-committee IFLA formed for a special user group, that is, hospitalized people who could not use external libraries. The young sub-committee soon saw, however, that due to a range of disabilities often secondary to the cause of hospitalization, some patients required special reading aids, for example, sensory or mobility aids. Those needs also became evident among community members, confined or not. Wanting to address them, the sub-committee expanded its focus overtime to include people who, for whatever reason, could not use conventional libraries, materials and services. This paper traces the sub-committee's evolution from sub-committee, to committee, to sub-section, and finally section that today promotes library resources and services for a broad range of special needs people. Its growth in part reflects the expansion of the Federation itself.

(Original abstract)

BOOK REVIEWS

75 years of the Hungarian Librarian Association

A Magyar Könyvtárosok Egyesületének története 1935-2009. Jubileumi kiadvány. Ed. Miklós Bényei. (Budapest : MKE, 2011. 758 p. ill.)

(Reviewed by Ferenc Kégli)

Könyvtári Figyelő (Library Review). vol. 21. (57.)
2011. no. 3. pp. 619–623.

A Festschrift for Péter Agárdi

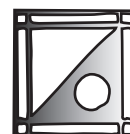
A kultúra anatómiája, a kultúra anatómusa. Tanulmánykötet a 65 éves Agárdi Péter tiszteletére. Ed. Anna Magdolna Sipos et al. (Pécs : PTE FEEK, 2011. 310 p.)

(Reviewed by Anna Magdolna Sipos)

Könyvtári Figyelő (Library Review). vol. 21. (57.)
2011. no. 3. pp. 624–630.

FROM FOREIGN LIBRARY AND INFORMATION SCIENCE JOURNALS (ABSTRACTS)

(e)* = see the e-version (<http://ki.oszk.hu/kf>)

Könyvtári Intézet

Könyvtártudományi Szakkönyvtár

1014 Budapest, Szent György tér 4–6.
(Budavári Palota F épület)

Levélcím: 1827 Budapest,

Telefon: 224–3795 (szerkesztőség),
224–3725 (tájékoztatás)

Hol keresse a hálózaton számítógépes szolgáltatásainkat?

— 2011. szeptember —

(Az URL-ek esetleges változásairól folyamatosan hirt adunk)

a Könyvtári Intézet honlapja:

<http://ki.oszk.hu>

a szakkönyvtár honlapja:

<http://ki.oszk.hu>

az online katalógus (LibriVision):

<http://nektar.oszk.hu>

**könyvtárközi kölcsönzés,
dokumentum-szolgáltatás:**

kszk@oszk.hu

adatbázisok (MANCI, THES):

<http://w3.oszk.hu/manci.htm>

(A LISA-t helyben szolgáltatjuk)

Könyvtári Figyelő:

<http://ki.oszk.hu/kf>

HUMANUS adatbázis:

[http://www.oszk.hu/humanus/
konyvtartud/konyveskonyvtartud.html](http://www.oszk.hu/humanus/konyvtartud/konyveskonyvtartud.html)

EPA-HUMANUS-MATARKA

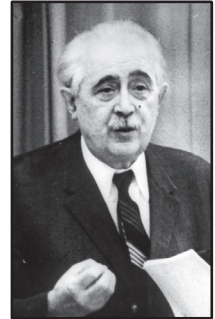
közös kereső:

<http://ehm.ek.szte.hu/ehm>

online tájékoztatás a LibInfo

keretében:

<http://libinfo.oszk.hu>

Sallai István a falusi könyvtárügyről*

TÓTH Gyula

Előjáróban

Témaválasztásomkor abból indultam ki, hogy *Sallai István* 17 évi néptanítói és azzal járó népművelői tevékenység után, a falut jól megismerve került a minisztériumba, szinte rögtön a Népkönyvtári Központba, amelynek feladata lett a körzeti könyvtárak további szervezése, működtetése. A körzeti könyvtár a falu könyvellátására született. Sallai István ily módon falusi könyvtárak szervezésével kezdte könyvtárosi pályafutását. A megtalált Sebestyén-tervek, iratok segítségével ezt ismerte meg elsőként a könyvtárrosságból. A hivatalszervezés és -vezetés mellett az lett az első dolga, hogy megtanulja a falusi könyvtárak működtetéséhez szükséges ismereteket, majd jó tanítóként mindenkinek közérthetően továbbadja frissen elsajátított ismereteit. Így vált a korszak könyvtárosainak tanítómesterévé.

Sallai Istvánnak – a Népkönyvtári Központ megszervezésétől, a körzeti könyvtári koncepció folytatásától kezdve, az OSZK Módszertani Osztályán

* A tanulmány summája, a negyednyi terjedelemre tömörített, más felépítésű elméleti általánosítás 2011. május 30-án az Országos Széchényi Könyvtárban Sallai István születésének 100. évfordulója alkalmából tartott megemlékezés keretében hangzott el. Azt a változatot a Könyv, Könyvtár, Könyvtáros 2011. 8. száma közölte.

át a Könyvtártudományi és Módszertani Központig, élete végéig – a falusi lakosság könyvtári ellátásának szervezése és jobbítása lett (távolról sem egyetlen) feladata. Tévedés és torzítás lenne szerepét csak a falusi könyvtárügyre szűkíteni. A falusi téma nem önálló, része a közművelődési könyvtárügynek, de sajátos, elkülöníthető vonásokkal teli ága. Örökzöld, máig aktualitásokat hordozó területe.

Külön, itt nem részletezhető téma, hogy Sallai István – *Sebestyén Gézával és Kovács Mátéval* – a hazai könyvtári rendszer megteremtője volt a körzeti könyvtárak, majd megyei-járási hálózatok szervezésével. 1956-tól a rendszernek valamennyi könyvtártípusra kiterjesztésével országos kiterjedésűvé vált a hálózat Kovács Máté teoretikus, jogszabályalkotó munkája, a törvényerejű rendelet előkészítése révén. A rendszeralkotás, a könyvtárak közötti együttműködés kifejlesztése hármójuk érdeme. Hatásuk nemcsak működésük 25–30 évére terjed, azt túlélte, máig ható. Személyes érdemeik egymáshoz mérten értékelhetők. Életművük felmérése segít a korszak történeti feltárásában, eredményeinek megértésében. Itt az ideje Sallai István munkássága történeti feltárásának.

A könyvtárak feladatai és a falusi kulturális munka

Sallai István a Sebestyén Gézától örökölt modellen eleinte nem tudott, nyilván nem is akart változtatni. A Szakkönyvtárban elhelyezett hagyatékában¹ található keltezetlen, 1967 táján maga készítette, szakmai tevékenységét és szakirodalmi munkásságát összefoglaló piszkozat szerint könyvtárpolitikai tevékenységének kezdetét az 1952-es minisztertanácsi rendelet előkészítésében, a közművelődési könyvtárügy későbbi rendszerének kialakításában való részvételétől datálja. (Ez a szerepe még feltáratlan.)

Írásaiban könyvtárpolitikai vonások 1953-tól mutatkoznak.² Az 1954 májusában készült, általa aláírt dokumentum erős könyvtárpolitikai voná-

sokat mutat. A Könyvtárügyi Tanácsnak készült helyzetértékelés a megyei-járási hálózatszervezés első két évének hibáit és hiányosságait írta le.³ Ebben – többek között – rámutatott, hogy hiba volt a megyei és járási könyvtárakat elszakítani a székhely várostól. (A témára Sallai és mások többször visszatértek, az akkori hibákat máig nem sikerült korrigálni.) Az írásból kiderül, szakmai okai is voltak, nemcsak anyagiak, hogy a járási könyvtárak szervezését lassították, az 1954 végi határidőt 1960 elejéig kitolták. Ez a falura is kihatott, pl. az önálló községi könyvtárak szervezése részben ennek ellenpárjaként gyorsult fel, igaz – amint Sallai rámutatott – hibásan, mert csak a könyvtárost függetlenítették, de szerzeményezési jogot nem adtak. Arra ez az előterjesztés tett javaslatot. Rámutatott az írás arra is, hogy ugyan a falusi könyvtárak fenntartói a tanácsok, de a pénzügyi rendelkezés elmaradása miatt azok a legtöbb helyen nem támogatják a könyvtárat. Végül 8–10 évet késett a falusi könyvtárak tanácsi kezelésbe adása.

Az írás megállapította, hogy a kultúrotthonok idegen testnek tekintik, megtürik a falusi könyvtárakat épületükben. „*A vidéki hálózatban a könyvtárügy el van szakadva a népművelési munka többi ágától.*” Rendezetlenek a tiszteletdíjak, pedig „*a könyvtári munka rendszeres, állandó munka, amit teljesen társadalmi munkában végezni a könyvvállomány veszélyeztetése nélkül alig lehet.*” Azt javasolta, hogy „*a falusi könyvtárakba beállított fizetett könyvtárosok fokozatos beállításával (sic! TGY) egyidejűleg tovább kell fejleszteni a falusi hálózatot. Tervszerűen ki kell építeni az önálló községi könyvtárhoz tartozó fiókokat a tanyákon (főleg tanyai iskolákban), a termelősövetkezetekben, stb. A tanyák könyvellátása pl. csak a falusi fiókhálózat kiépítésével oldható meg.*”

Sallait többször írt arról, hogy a falusi könyvtárnak szakkönyvtári feladatai vannak. Ezt mezőgazdasági párt- és kormányhatározatok is sugalmazták. „*A falusi és a falu jellegű járási székhelyek könyvtárainak feladata szintén kettős: a népművelési feladatokon kívül el kell látniuk a mezőgazdasági lakosság számára szolgáló szak-*

könyvtárak szerepét is. Ezen funkció kifejlesztése a jövő évek jelentős könyvtárpolitikai feladata.” Akkor senki nem vitatta, évek tapasztalata kellett e túlzás illuzórikus voltának felismeréséhez.

Ebben a dokumentumban felmerült a korszak könyvtárpolitikai szófordulata, amit ő és mások is használtak: „... *könyvtáraink ma még nem felelnek meg teljes mértékben annak a feladatnak, hogy a szocialista kultúra hordozói legyenek.*” Így érveltek fejlesztés elnyeréséért.

Sallai kimondta, „*falusi könyvtáraink munkájában jelentős javulást, további erőteljes kibontakozást mindaddig nem várhatunk, míg járásainkat tovább nem fejlesztjük.*”⁴ A téma aktualitását jelzi, hogy nem egészen egy év múlva – a falusi ellátást a „kétjárásnyi hatáskörű” körzeti könyvtárakra kidolgozó – Sebestyén Géának is erről kellett írnia.⁵

1954 legelején *Sallai István* az olvasókörökről írt.⁶ A körzeti könyvtári időszakról a népművelő és direkt propaganda célokat szolgáló felolvasásokat nevezték olvasókörnek. Újbóli felbukkanása miatt Sallai felhívta a figyelmet, a régi olvasókörök mások voltak. „*Az olvasókör a szó eredeti értelmében tulajdonképpen a könyvtárral egybeforrnt kultúrotthonot jelent, ahova az emberek könyvet, újságot olvasni, beszélgetni, politizálni járnak. [...] Ezt a hagyományt felbreszteni, újra népszerűsíteni ott, ahol gyökerei vannak, igen fontos és komoly munkája volna a falusi kultúrmunkásoknak.*” A cséplőgépek melletti felolvasások, politikai agitáció helyébe az olvasókörök céljaként a könyvek, az irodalom megszerettetését, a lakosság általános műveltségének emelését, a politikai öntudatosodás segítését jelölte meg. A körzeti könyvtárak kapcsán nemcsak az merülhet fel, miért nem a volt városi könyvtárak bázisán hozták létre őket, hanem az is, miért nem alapoztak a falusi könyvtárak szervezésekor a régi olvasókörökre, olvasóegyletekre? A válasz hasonló, mint a városi kérdésre adható: mert ezek is szétszóródtak a háborúban, tartalmukban nem feleltek meg sem a szabadművelődési kor, sem a diktatúra kultúrpolitikájának. A Veszprém megyeiek a körzet kísérleti előkészítése során úgy találták, hogy *az olvasókör*

idővel kocsmává vált, látogatóik alig gondoltak olvasásra.”⁷ Magyarországon az olvasókörök, olvasóegyletek – bár részei voltak a parasztság, a munkásság öntudatosodásának – nem váltak a nemzeti és függetlenségi mozgalmak részévé, mint pl. a bolgár csitalisték. Az államhatalom nem támaszkodott rájuk sem a dualizmus korában, sem a két világháború között, inkább akadályozta működésüket. Pedig a könyvtárakra alapozott művelődési-közösségi tevékenység modelljét jelenthették volna.

1955-ben romániai tanulmányútjáról Sallai István azzal jött haza, hogy ott évente 300 falusi könyvtárt szerveznek át főhivatású könyvtárossal működővé, s „*a nem önálló falusi könyvtárak intézményesen a kultúrotthonokba kerültek és szerves részét alkotják a kultúrotthonoknak.*”⁸ A témára visszatérve,⁹ rá jellemző módon ragadta meg az alkalmat, hogy a minisztériumi népművelési főosztályvezető kimondta,¹⁰ a kultúrotthon a népművelés különböző ágainak kerete. A kormányzati koncepcióváltást Sallai a falusi könyvtárak javára próbálta fordítani. Írásában hangsúlyozta, hogy – tőlünk eltérően – a bolgár csitalisték a felnőtt lakosságot megcélozva, könyvtárakból bővültek a művelődés otthonaivá. Nálunk népkönyvtár és kultúrotthon 1945 előtt és után külön fejlődött. Ez látszott megváltozni 1955 végén. „*Amilyen mértékben nő azonban a könyvtár felnőtt olvasótábora, s ezzel együtt a tekintélye is, annál könnyebben találja meg a helyét a kultúrotthonban. A kultúrotthon és a könyvtár egymásra találása tehát egyszersmind a kultúrotthonban és a könyvtárban folyó munka színvonalának emelkedésével is szoros összefüggésben van.*” – írta Sallai. *Non György* miniszterhelyettes szerint is a falusi kulturális munkát a könyvtárnak a központba állításával, a könyvtáros felkészültségére építve kell megszervezni.¹¹ Sallai István a kedvező mozzanatot megtoldotta azzal, hogy „*ki kell alakítani a falusi könyvtáraknak azokat a funkcióit, amelyek alkalmassá teszik a kultúrotthonba, mint szervezeti keretbe való szoros beillesztésüket.*” Újragondolva bővítette a funkciórendszert. „*A falusi könyvtár a felnőttek és az ifjúság általános művelése – tehát*

mint közművelődési könyvtár – alapfunkciója mellett, a mezőgazdasági könyvek tekintetében a falu lakosságának szakkönyvtára. [...] A falusi könyvtárnak kell a funkcionáriusok számára az otthonban folyó kulturális munka minden ágához szükséges segédkönyveket, szakkönyveket (műsorfüzetek, színdarabok, zeneművek, koreográfiák, az előadások propaganda brosrúái, módszertani levelek, útmutatók stb.) beszerezni, illetőleg gyűjteni.”¹² Kifejtette, a könyvtár feladata a szakkörök és tanfolyamok résztvevőinek irodalommal való ellátása, sőt nemcsak állományával nyújthat segítséget, hanem propagandát fejthet ki a rendezvények sikere érdekében, segíthet a szakköri tagok szervezésében stb. „*A falusi könyvtár említett funkcióinak kifejlesztése a könyvtárat alkalmassá, sőt nélkülözhetetlenné teszi a kultúrotthon számára. Nem elég azonban, ha a könyvtár a kultúrotthonban helyet kap, oda szervezetileg is be kell illeszkednie.*” Sallai tehát a falusi kulturális ellátás integrált intézményben való kifejlesztése oldalán állt. Miután logikus érvelésének sem a népművelők, sem a könyvtárosok körében nem lett igazán fogantatja – emellett a klubkönyvtárak, majd az általános művelődési központ mint komplex művelődési intézmény támogatásával is hitet tett.¹³ A public librarytól sem idegen ez a koncepció. (Szabó Ervin a fővárosi könyvtár új épületét népházával, múzeummal közösen építve szorgalmazta.) Sallai István már 1955–56 fordulóján falun (a várostól eltérően) a komplex közművelődési intézmény pártján állt. A szórakoztató funkció mellé művelő szerepet szánt, a falusi könyvtárt ki akarta emelni a gyermekkönyvtári szerepkörből. Ahogy írta: „*A régi népkönyvtári szemlélet maradékként sok helyen a falusi könyvtár még ma is úgy él az emberek tudatában, mint időtöltő, szórakoztató olvasmányok tárháza a ráérők, főleg a gyermekek számára.*”

1956 nyarán – miután Sebestyén Géza a falusi könyvtárak körzeti/járási szintről történő ellátása mellett foglalt állást¹⁴ – Sallai tisztázta a letéti ellátás és a könyvtárközi kölcsönzés eltérő feladatát.¹⁵ „*A könyvtárközi kölcsönzés nem oldhatja meg a könyvtárak könyvhiányát. [...]*

A letéti könyvtárakba való könyveljuttatás természetes útja nem a könyvtárközi kölcsönzés, hanem a szükséges könyvek letétbe adása. A járási könyvtár azonban saját állományából letéti könyvtárak számára is küldhet könyvtárközi kölcsönzés útján könyveket.”

A falusi könyvtárak is tanácsi kezelésben

1956 őszén nem volt mód megtartani a falusi könyvtárak helyi kezelésbe adását tárgyaló, tervezett minisztériumi tanácskozást. Sallai hozta ismételten szóba.¹⁶ A kérdést nyomatékosra tette, hogy 1954–55-től a könyvtárak fejlesztése lassult, az állománygyarapodás ijesztően zsugorodott. Sallai elsorolta, hogy a jogszabályok nem gondoskodtak a falusi könyvtárakról, „*a községi tanácsok költségvetésében ma sincs gondoskodás a könyvtárak fenntartásáról.*” Ismételten szólt a falusi könyvtárak kultúrotthonokban való elhelyezéséről, hogy „*a falu könyvtárszobája legyen a magva, csírája a fejlődő művelődési otthonnak.*” Hozzátette, hogy a falusi könyvtárnak az iskolában való elhelyezését „*kényszermegoldásnak érezzük, amely több veszéllyel jár.*” Írásában felvetődött a falusi könyvtárak lélekszám szerinti normatív ellátása. „*A fejlődés útját abban látjuk, hogy a falusi könyvtárakat a lélekszám és a könyvtár nagysága (kötetszám) alapján kategóriákba kell osztani és a megfelelő működési színvonal igénye mellett ott rendszeres mellékfoglalkozású állásokat kell rendszeresíteni havi tiszteletdíjjal.*” Sallai akkor 10 ezer lakos fölött igényelt főhivatású könyvtárost. Írását azzal zárta, „*falusi könyvtáraink egy része ma még nem szilárd intézmény, hanem olyan létesítmény, amelyet sok esetben csak a szilárd hálozati rendszer óvott meg a széthullástól vagy az elhalástól...*”

1957 nyarán újra szóba hozta a falusi könyvtárak intézményesítését. „*Legutóbbi cikkemben már szóltam arról, hogy a falusi könyvtárak továbbfejlesztését csak akkor látjuk biztosítva, ha*

azokat a művelődési otthonokba, vagy önálló helyiségbe helyezzük (feltéve, ha a művelődési otthonok élnek és működnek) és olyan intézményekké szervezzük, amelyek fenntartását helyi erőforrások biztosítják."¹⁷

1957–58 fordulójára eldőlt, a helyi fenntartás tovább nem halasztható.¹⁸ Sallai István tisztázó írást tett közzé a letéti és a helyi gyarapítás viszonyáról.¹⁹ (Félévvel előbb megjelent a tanácsosítás miniszteriumi beharangozójánál.²⁰) Sallai tanúságát adta, megtanulta Sebestyén Gézától a falusi könyvtárak ellátásának lényegét, az állandóan helyben lévő törzsanyag (ami származhat helyi gyarapításból, lehet ún. „örökletét” is) és a (körzeti vagy járási könyvtárból küldött és rendszeresen cserélt, mozgatott) letéti kettősségét. Láta, hogy e rendszer torzulása a körzeti időszakban a könyvkiadás szűkös egysíkúságának is következménye (a kevés féle könyvet nagy példányszámban beszerezve nem volt mit cserélni). Amikor a megyei és járási időszakban, főleg 1956 után változatosabb lett a könyvkiadás, nem jutott elegendő pénz. Ám azt is érezte, a kudarcok láttán a könyvtárosok nem hitték el, hogy működhet a rendszer, a letéti állománymozgatást munkatöbbletnek tekintették. Ez a későbbi évtizedekben is többször felmerült, szinte mindvégig jellemezte a könyvtárosi hozzáállást.

Sallai ebben az írásban a falusi könyvtárak gyűjtőkörét megtoldotta: „*a várossal szemben a falu egyetlen könyvtártípusának kell az összes igényt kielégítenie. [...] A könyvtár nem önmagában álló művelődési tényező falun, hanem igen szoros és szerves kapcsolatban kell állnia a népművelési munka egyéb ágaival, s a könyvtár, mint művelődési forrás az egyéb területeken folyó művelődési tevékenységhez is biztosítja azok tartalmi alapját.*” Az állománytesteket megtoldotta azzal, hogy „*a falusi könyvtár egyben a falu iskolás tanulóinak gyermekkönyvtára is.*” Igaz, hozzátette, hogy ez nem jelenti az iskolai könyvtári funkciók átvállalását. Következtetése: a felsorolt feladatok ellátásához „*a könyvek olyan változatos gyűjtésére van szükség [...], amit néhány száz kötetnyi állomány semmiképpen sem biztosíthat. Korszerű ellátás tehát csak letéti*

központ vagy nagy állományú mozgókönyvtár (bibliobusz) útján végezhető.” Figyelmeztetett, „*ha a falusi könyvtárakat önálló intézménnyé fejlesztjük, s ezzel a helyi gyarapítás lehetővé válik a kisebb településeken, egyáltalán nem lesz feleslegessé a letéti állomány. Sőt, a letéti anyagot az eddiginél még változatosabban kell összeállítani.*” Központi intézkedéseket várt el, pl. a járási könyvtárakban meg kell teremteni a csere adminisztratív feltételeit, s gondoskodni kell letéti raktárakról.

Sallai az 1957. decemberi állapotokat rögzítő statisztikai adatfelvétel ismeretében nagyszabású tanulmányt tett közzé a közművelődési könyvtárak állománykérdéseiről.²¹ Azt bizonyította, hogy 1953-tól „*az egyre kisebbedő anyagi ellátás és a célnak nem minden tekintetben megfelelő szervezet miatt évről-évre csökkent a fejlődés üteme, sőt egyes helyeken a stagnálás vagy a visszaesés jelei mutatkoztak. [...], a falusi könyvtárak szervezeti fejlődése pedig megakadt, és legtöbbjük máig sem vált a községi tanácsok intézményévé.*”²² Rámutatott, a hálózat a körzetiek és a megyeiek esetén „*felülről lefelé épült ki*”, ez nemcsak a fenntartási hitelek, dologi feltételek központosított „leosztása” miatt gond, hanem a könyvtárműködtetés minden területén. Táblázatai bizonyították, az 1953–54 közötti 42% növekedés 1955–57-re mínusz 19%-ra csökkent.²³ A könyvtárak állományában nőtt a nem használt művek aránya. Egyes (főleg szép- és gyermekirodalmi) állományrészek túlzott igénybevétele miatt nagyfokú volt a rongálódás. Káros volt a korszak túlpolitizált gyarapítási gyakorlata. Az állományban 15,6% társadalomtudományi rész a forgalomból 1,6%-nyit tett ki; az egyéb ismeretterjesztő művek 23,0%-os állományi részesedése állt szemben 8,2%-os forgalommal. A szépirodalom 46,5%-os részét 54,9%-nyi, az ifjúsági irodalom 14,9%-át 35,3%-nyi arányban használták 1956-ban.²⁴ Legkeresettebb a klasszikus magyar irodalom volt: minél kisebb a könyvtár, állományi arányszáma annál is kisebb, igénybevétele annál nagyobb volt. A legtragikusabb helyzet a gyermekirodalom terén, s főleg a falusi könyvtárakban mutatkozott.²⁵

A vidéki állami könyvtárhálózatban a könyv-
vásárlásra fordított összeg – ha 1953 a 100% –
1954-ben 60%-ra, 1955-ben 39,8%-ra, 1956-ban
44,9%-ra, 1957-ben 35,8%-ra csökkent. Igaz,
1958-ban „20–40%-kal nőtt a könyvtárak könyv-
beszerzési hitele az elmúlt évhez viszonyítva.”
1957-ben kezdődött más lehetőségek keresése:
„az elmúlt évben egyes megyei és járási könyv-
tárak (Tolna, Szabolcs, Szolnok megye megyei
könyvtára, a kiskunhalasi Járási Könyvtár) a he-
lyi tanácsokhoz fordultak, hogy könyvtáraikat a
községfejlesztési alapról és egyéb költségvetésen
kívüli bevételekből segítyezzék.”²⁶ Megszűnt a
kizárólagosan állami finanszírozás, a költségve-
tés mellé felsorakozott a községfejlesztési alap
és a földműves szövetkezetek támogatása is.

A szakma készült a falusi könyvtárak tanácsi
kezelésbe adására. „Megszerveztük a könyvtá-
rakat, letétbe adtuk őket, de nem tettük a község,
a falu tulajdonává. Megkívántuk, hogy a községi
tanács tekintse magát a könyvtár gazdájának, de
intézményesen nem biztosítottuk a lehetőséget
ehhez. [...] létük, nemlétük, fenntartásuk, fej-
lesztésük, kiadásaik fedezése, irányításuk stb.
a járási, illetve a megyei könyvtárak joga és
teendője. Vannak tehát falusi könyvtáraink falu
nélkül.” – indokolta a lépést beharangozó cik-
kében Mihályi Imre.²⁷

A községek tanácsosítása közepette, de már némi
tapasztalatok birtokában, Sebestyén Géza 1960-
ban ismét szükségét érezte, hogy az igazi letét, a
helyben lévő törzsanyag és a mozgatással, rend-
szeres cserével választékot kínáló letét mellett
szóljon.²⁸ Erre azért is szükség volt, mert – mint
Mezei György rámutatott – a letéti állomány túl-
nyomó többségét átadták a községeknek, ott csak
használhatatlan állomány maradt, a pénzügyi
szervek pedig kapva-kaptak a lehetőségen és
törölték a megyei és járási letéti hiteleket.²⁹

A községek gondjára megoldást kellett keresni

A községi könyvtárak tanácsi kezelésbe adása
ambivalens hatást váltott ki. A nagyobb települé-
sek könyvtárai számára a tanácsi kezelésbe adás
előrelépést jelentett. Az 1950-es évek közepére
létrehozott 120 önálló községi könyvtár egy ré-
sze járásivá lépett elő, másik részük nem váltotta
be a hozzájuk fűzött reményeket, teljesítményé-
vel nem igazolta, hogy ugyanolyan szükség van
rájuk a településen, mint az iskolára. Sallai és
Gerő³⁰ vitát indukált. Sallai újabb írásában a köz-
ségi könyvtárpolitika fejlesztését szorgalmazta
(a vidéki tanácsi hálózat olvasóinak 69%-át a
községek látják el!), s állást foglalt az ötezren
felüliekben főfoglalkozású könyvtáros és a heti
36 órás nyitva tartás mellett. Sürgette működési
szabályzat kidolgozását, jól képzett könyvtá-
rosok beállítását.³¹ A nagyobb községek tehát sínre
kerültek, csak az nem tisztázódott, meddig nagy,
s mettől kicsi a község? Mekkora tud megállni
saját lábán? Mekkora szorul valahonnan kapott
letéti választékra, és azt honnan kapja? A követ-
kező bő évtized fő gondja az utóbbi lett.³² Sallai
jóval később rámutatott, hogy a tanácsosítással
akkor decentralizáltunk, amikor a Szovjetunió-
ban éppen centralizációs törekvések bontakoztak
ki, nálunk pedig „apró falvaink könyvtárügye
[...] válságban van.”³³

Sallai a három lehetséges megoldás, a kor-
szerűsített járási letét, (kis)körzet, bibliobusz
kérdésében látszólag átadta a terepet az érde-
kelteknek, közvetlen munkatársai közül *Szente
Ferencnek*.³⁴ Hogy rajta tartotta szemét a kéznél
lévő járási megoldás jobbításán, ill. az akkori
időszak közigazgatási, mezőgazdasági, iskolai
és egészségügyi körzetesítésének megfelelő, a
községbokrok központjában létesített körzeti
könyvtáron, azt Kővágóórs felavatása kapcsán
tett megszólalása mutatja.³⁵ „Itt főfoglalkozású
könyvtáros az egyesített anyagi erővel a töb-
bi helyett is beszerzi, nyilvántartja és gyakori
cserékkel mindegyikbe eljuttatja a könyveket.
Ahol pedig a körzet nem kialakítható, a járási

könyvtár továbbra is letétekkel [látja el] a községek könyvtárait.” A szentgotthárdi kísérlet bizonyította, hogy a járási letéti ellátás jól funkcionált,³⁶ a legolcsóbb volt.³⁷ A kezdeményező veszprémiek ugyan deklarálták, hogy nem akarnak körzetesítési kampányt, de az 1970-es évek elején a településhálózat fejlesztési kormányhatározat következtében készülő megyei könyvtárfejlesztési tervek szinte kivétel nélkül körzeti könyvtárakat írtak elő,³⁸ engedményeket téve a központ és az egész körzet lélekszámát tekintve. Ezt fokozta a korábban kezdődött, az 1970-es évekre felgyorsult, végül beteljesedett járásmegszüntetés. A dolog paradoxonja, hogy a körzettel kísérletező és újtárra indító veszprémiek az 1970-es évek közepére rájöttek, a körzet nem végleges megoldás. Járási méretű, 30–50 települést, 50–100 ezer lakost ellátó, voltaképp a megújított járási letéti ellátást javasolták, ellátórendszernek nevezték – az időközben megszületett ellátási hálózat nyomán.³⁹

Az 1960-as évekre a könyvtárosok java egyetértett abban, hogy a kiskönyvtárakban állománymozgatással lehet választékot nyújtani.⁴⁰ Ekkorra kiderült, hogy az 1959-től működő művelődési autók nemcsak tanyák, majorok stb., a községeknél kisebb helyek ellátásában hasznosíthatók, hanem a könyvtárak közti állománymozgatásban is – még ha nem is érték el a hön óhajtott bibliobusz adottságait.

A klubkönyvtár is csak letéti bázison működhet

A művelődésügyi kormányzat a 105/1968. (MK 1.) MM sz. utasításával létrehozta az első komplex népművelési intézményt, a klubkönyvtárt. Az intézmény az '50-es évekből eredeztethető. A forradalom után a téma újra felszínre került, mégpedig a könyvtárak és az ismeretterjesztés kapcsán. Az MM kiadványára Sallai leszögezte, a jó élőszavas előadás (vagy tanítás) szükségyszerűen vezet a könyvhöz. Felszólította a könyvtárosokat, hogy könyvtárukat tegyék az ismeretterjesztés bázisává. „*Nem beszélhetünk*

ma már külön könyvtári munkáról, hanem csak a könyvtári és népművelési munkáról együtt.”⁴¹

Sallai korszerű könyvtári térkiképzésről szóló írása érintette a kiskönyvtárakat is.⁴² Már szakított a szépirodalmat, könnyű olvasmányt kínáló kölcsönkönyvtárral, az egyoldalúan nevelő könyvtárral, s mindinkább az ismereteket, információkat közvetítő könyvtár eszméje lebegett szeme előtt. Ezzel a gondolati alappal Sallai indította el, majd Szente Ferenc dolgozta ki az előbb klubszerűen működő, későbbi klubkönyvtár modelljét – még jóval a minisztériumi utasítás előtt.⁴³ A könyvtárosok számára a kistelepülések sikertelen tanácsosítása vetette fel, az Országos Népművelési Tanácsot és a minisztériumot pedig a művelődési otthonnál olcsóbb népművelési intézmény igénye indította el efelé. A könyvtárosok számára a kétezernél több 2000 lélekszám alatti település ellátására jól beilleszthető volt a járási letét vagy a kiskörzet fiókjaként a klubkönyvtár. A népművelők olcsó népművelési intézményt akartak, amelyben a könyvtár is elhelyezhető. A téma viták tárgya lett,⁴⁴ melyet tetézt, hogy mozgalommá vált. A népművelés irányítóiban, gyakorlati képviselőiben feltámadt a *Futala Tibor* által emlegetett „*Öcsikének is kejj!*”-effektus. (Ha a gyermek Futala valamit kapott, öccse mindig ezt mondogatta.) A népművelők, a fiatalabb szakma képviselői sok mindent, pl. a hálózatot a könyvtárügyből vettek át. Kitalálták, hogy a klubkönyvtár (noha a jelzős szóösszetétel miatt is a könyvtáron van a hangsúly!) művelődési otthon jellegű, s ráadásul intézmény. A zavaros előírásokat kihasználva mindent klubkönyvtárrá akartak minősíteni, ott is, ahol a feltételek hiányoztak, s ahol nem klubkönyvtárra volt szükség. Nem látták be, hogy a klubkönyvtár mint könyvtár rászorul a körzeti, de még inkább a városi, járási könyvtár letéti segítségére.⁴⁵ Amikor az elsőprő lendületű klubkönyvtári akció háttérbe szorította a körzeti könyvtári törekvéseket is, a könyvtárügyben mind markánsabban léptek fel azok az erők, amelyek ellátási hálózat megteremtésével akarták közelebb vinni a közművelődési könyvtárt a public libraryhoz.

Sallai István leszögezte, a klubkönyvtár nem keresztezi a körzeti könyvtári rendszert.⁴⁶ „*Megítélésünk szerint a klubkönyvtár csak akkor lesz életképes, ha magasabb fokozatú intézményi megjelenése (nagyobb nyitvatartási idő, a helyben olvasás lehetőségének a biztosítása, a klubélet kialakításával a látogatottság fokozása stb.) mellett magasabb fokú könyvtári ellátást eredményez.*” A klubkönyvtárnak szüksége van letéti háttérre. Másrészt konstataulta, „*úgy tűnik, mintha a községi könyvtárak ellátásának területén mindig előbb arattunk volna termésünk beérésénél. [...] Sohasem lehetett tehát pontosan lemérni, értékelní egy modern letéti rendszer előnyeit...*” Megjelentek itt olyan gondolatok is, amelyek későbbi nagyszabású koncepciójának alapjait képezték. „*Amit egy teljes funkciójú könyvtártól várunk, azt legfeljebb a járási könyvtár nyújthatja, de az sem mai állapotában.*” Amellett foglalt állást, hogy a járási könyvtár „*teljes gyűjteményével az egész járás könyvtára: tehát ahol szükséges, megmarad vagy kifejlődik letéti központtá, emellett azonban nemcsak a falusi könyvtárakon és a letéti állományon keresztül, hanem saját gyűjteményével, közvetlen szolgáltatásaival is segíti a járás magas fokú könyvtári igényeinek kielégítését, mégpedig közvetlenül vagy postai kölcsönzés rendszeresítésével. [...] A járási székhely gyakori felkeresése ügyintézési, vásárlási stb. okok miatt egyre gyakoribbá válik, s a közlekedési hálózat gyors fejlődése (pl. az autóbusz hálózat kiszélesítése és a járatok sűrítése), valamint az emberek gyors közlekedési eszközökkel (motorkerékpár, gépkocsi) való ellátottsága rohamosan fejlődik, úgyhogy belátható időn belül a járási székhely gyakorlatilag a járás területének a »belvárosa« lesz.*”

A Sallai hagyatékából kezembe került egy aláírás nélküli, 1965–66 határán készülhetett 24 lapnyi értékelés az 1961–1965 közötti ötéves tervidőszakról és 27 lapnyi az 1966–70 közti III. ötéves tervet előkészítő elaborátum. Az előbbiben olvasható: a „*falusi könyvtárügy régebbi problémáit a tanácsi kezelésbe adás csak a nagy községekben oldotta meg, ahol valóban kitűnő ered-*

mények születtek az átszervezés következtében. A kis községek könyvtárainak tanácsi kezelésbe adása szükségképpen [?? TGY] felszámolta a letéti rendszert, viszont a helyi könyvbiztosítási keretek még fokozott tanácsi támogatás esetén sem elégségesek a törzsanyagba tartozó, legfontosabb művek beszerzésére, s e könyvtárak nyitvatartási ideje sem emelkedett számottevően. Jelenleg tehát éppen azokon a településeken legalacsonyabb a könyvtári szolgálat színvonala, ahol a lakosság az egyéb kulturális javakat is csaknem teljes egészében nélkülözi és ahol épp a könyvtárak játszhatnak a főszerepet a lakosság kulturális felemelkedésében.” Az ötéves terv előrejelzése: „*A kis községek vonatkozásában általánossá kell tenni a letéti ellátásnak a járási (megyei) könyvtárból történő rendszerét. A gazdaságilag kialakult településkörzetek közül 75 helyen körzeti könyvtárakat kell létrehozni.*” Hozzáadték, hogy el kell készíttetni a mozgókönyvtár (bibliobusz) első típusát.

A másfél lap terjedelmű, 1967. június 24-re datált, Sallai nevét feltüntető kivonat falvakra vonatkozó részében olvasható: „*Az apró falvak könyvtárai éppen az állományuk, illetve gyarapításuk korlátozottsága, elhelyezésük szűkös volta miatt szinte válságba kerültek. Külföldi tapasztalatok felhasználásával, jelentős kutatómunkával és több megyében folytatott kísérletek alapján a falusi könyvtárak korszerűbb működési rendszerét alakítottuk ki. Eszerint több apró könyvtár körzetet alkot, s a körzet központi könyvtára a hozzá tartozó községek könyvtárát fiókkönyvtárként kezeli és letéti állománnyal látja el, amelyeket cserél, frissít. [...] A Népművelési Intézettel együttműködve részt vett a KMK a legkisebb falvakat egységes művelődési intézményként szolgáló ún. »klubkönyvtár« kialakításában. A célok szerint a klubkönyvtárban a népművelési munkák központjába a könyvtár kerül és ennek érdekében az eddiginél nagyobb alapterületet kap.*”⁴⁷

A (kis)körzeti könyvtári modellről néhány év alatt kiderült, hogy a lakosság szám kicsi, nincsenek eszközök az állomány mozgatásához, s nem nyújt igazán választékot.

Korszerű könyvtár vagy népkönyvtár kontra public library vita

1968 elején, egyidejűleg a klubkönyvtári jogszabály megjelenésével, de még Sallai István híressé vált opusát megelőzően, *Rácz Aranka* (akkor OKDT titkár) vitacikket közölt a közművelődési könyvtárak időszerű kérdéseiről.⁴⁸ Amolyan magyaros vita folyt: a résztvevők javarészt egyetértettek abban, hogy a társadalmi, gazdasági és kulturális változások miatt a közművelődési könyvtárak fejlődésükben korszakhatárhoz érkeztek. A vita előfutára részben párhuzamosan folyt az akkor kevesek által ismert Sallai tanulmányról szóló békéscsabai OKDT tanácskozással. A korábbiakban mindig progressziót mutató *Rácz Aranka* (szabadpolc, megyei könyvtárak helyismereti tevékenysége, a gyermekkönyvtárak stb.) írásával *Bereczky László*⁴⁹ és *Kiss Jenő*⁵⁰ vitába szállt.

Bereczky: „Országunkban a lakosság tényleges és lehetséges igénye, határainkon túl a világszínvonal legyen a mércénk. [...] önámítás, hogy közművelődési könyvtári rendszerünk – közvetlenül vagy áttételesen – a hálózati apparátus révén a legkisebb falvak lakóinak is biztosítja a számukra szükséges irodalmat. [...] Az az igazság, hogy a legtöbb falusi embernek eszébe sem jut a könyvtár, ha gyakorlati kérdésekben akar tájékozódni. Az ő tudatukban úgy él a község könyvtára, mint ahonnan szórakoztató regényeket és – újabban – néhány ismeretterjesztő színvonalú szakkönyvet lehet kölcsönözni. A falusi könyvtár alapvetően ma sem különbözik a régi, annyiszor és oly joggal bíralt »népkönyvtártól«. [...] a munka középpontjába kell állítani a községi könyvtárakban is a tájékoztatást⁵¹ az alapvető kérdésekben.”

Kiss Jenő: „*Rácz Aranka* a művelődési házban látja a lehetséges partnert, és a két intézmény közötti feladat elhatárolására törekszik. Véleményem szerint ez félrevezető. A művelődési ház csak egy a lehetséges partnerek közül, amennyiben a népművelési tevékenységet széleskörűen értelmezzük. [...] Nem a könyvtárat

kell arra biztatni, hogy »legyen ott könyveivel a művelődési ház minden rendezvényén«, hanem a többi népművelőt, hogy úgy végezze munkáját, szervezze tevékenységét, hogy az olvasásra, a könyvtár látogatására ösztönözzön.” *Kiss Jenő* azt az álláspontot képviselte, amit az Országos Népművelési Tanács is javasolt a klubkönyvtári megoldással. Megsejthette a klubkönyvtári mozgalom torzulását, mert hozzátette: „*Hogy ez a gyakorlatban is így legyen, az a népművelés különböző szintű irányítóin, de a könyvtárosokon és múlik.*”

Szita Ferenc a járási könyvtárak szerepének növekedését érzékelte.⁵² (Akkoriban minden a körzeti könyvtár mellett szólt és később is vita zajlott a fejlesztés sorrendjéről.⁵³) „*A hálózaton belül növekszik és mind fontosabb lesz a járási könyvtárak közművelődési szerepe. [...] A körzeti községi könyvtárak és az önálló községi könyvtárak a járási könyvtárakkal együtt képesek lesznek a vidék jobb és sokrétűbb könyvtári ellátására.*” Érvelése egybeesik Sallaiéval a járási könyvtár közvetlen szolgáltatásainak az egész járásra való kiterjesztésében. „*A tájékoztatás, a könyvtárközi kölcsönzés jobb megszervezése, hatékonyabbá tétele túlmegy a székhelyi olvasószolgálati feladatok ellátásán. A járási könyvtárak olvasóinak 10–15%-a már eddig is a környező községek lakóiból került ki. (Pedagógusok, bejáró tanulók, szakemberek.) »Legáltalában«* kell tenni ezek ellátását, azaz a járási könyvtár kibővített olvasószolgálatát is álljon a járás lakosságának rendelkezésére.”

Saját megállapításom az volt, hogy „*nem új problémákról van szó, hanem a népkönyvtár vagy nyilvános könyvtár (mai szóval közművelődési könyvtár) problémájáról, mely Szabó Ervintől a Tanácsköztársaság könyvtárügyén keresztül napjainkig hovatovább a magyar könyvtárügy örökös témája lesz.*”⁵⁴

A vita mutatta, a közművelődési könyvtárügy korszakváltáshoz érkezett. A mélyben befolyásolta a tevékenységet a hovatovább évszázados népkönyvtári gondolkodás és sokszor mintha a művelődési és könyvtárügyi irányítás is ennek hatása alatt cselekedett volna. A vitát nem elin-

dítója, hanem Csűry István nagyszabású esszéje zárta.⁵⁵ Mivel ekkorra már lezajlott a nevezetes békéscsabai OKDT-vita, írása arra is reagálás. Szerinte Sallai trendjelentéséből a könyvtárosok saját törekvéseik megfogalmazását ismerik fel. Vitája a törekvéseik public library címkéjével volt, mert nem tisztázódott, ki mit ért ezen. Az szerinte szűkebb és szegényebb, mint itt jelzett magyar változata. Csűry másik figyelemreméltó állítása, hogy a hazai elaprózott, szektás, valamint poroszos népkönyvtárügy szükségszerűen lett olyan, amilyen – következően a hazai történelmi, 1945 utáni körülményekből. Hiába volt a Szabó Ervin-i örökség, az olvasókörök, munkásegyleti könyvtárak csekély eredményei, csak úgy juthatott a legeludogottabb helyre is könyvtári szolgáltatás, ha szinkronban volt a társadalmi és kulturális fejlődéssel. Úgy vélte, hogy az 1960-as évekre a public library számos feltétele, vonása kialakult. Emiatt sem jelenthet húzóerőt a public library elnevezés, mert újat nem közöl. Csűry harmadik megfontolásra érdemes állítása az, hogy nem is szükséges mindenütt public library. A kiskönyvtáraknak nem kell public libraryvé lenniük, maradjanak csak az olvasás terjesztői, igaz, ehhez is fejlesztés szükséges. Negyedik állítása: kulturális mechanizmusunk és a társadalom kultúrszociológiai sajátosságai nem kedveznek a public library sajátosságának, hogy általa előadásos, klubszerű és egyéb élősavas kultúrmunka indítható. Csűry figyelmeztetett, a közművelődési könyvtárakra irányuló igény nem lineárisan fejlődik, csoportokra bomlik. „Megmaradtak (sőt a fejlődés ellentmondóssága folytán képződnek is) olyan szociokulturális rétegek, amelyek könyvtárilag ellátatlanok, amelyeket ezután kell olvasásra nevelni, vagy amelyek (pl. életkori vagy települési tényezők miatt) nem is fejlődhetnek igényes olvasókká. Ami az e rétegek szokásaihoz, igényeihez igazodó, olvasóvá nevelésükre leginkább alkalmas könyvtártípust illeti, annak – megítélésünk szerint – közelebb kell állnia a jelenleg is működő, főleg kölcsönzést lebonyolító java városi kerületi és nagyobb községi könyvtárhoz, mint a public libraryhoz. Ezzel persze nem a szabadpolc vagy

a korszerű működésmód likvidátoraként akarunk fellépni.” Csűry István higgadt, differenciált elemzése hozzájárult ahhoz, hogy az 1960-as évek végén formálódó fejlesztési koncepció, az Alapelvek, majd a Szakmai irányelvek négy fejlesztési szintet jelöltek ki. „Gondolatmenetünk amellet szól, hogy 1. közművelődési könyvtáraink zömének nem kell lényegi módosuláson átmennie, hanem csak [jegyzete szerint a 'csak' azt jelenti, hogy minőségi ugrás nélkül! TGY] mennyiségileg, színvonalbelileg fejlődnie ahhoz, hogy lépést tartson a szükségletekkel. [...] 2. Valószínűleg látszik azonban, hogy egy sor közművelődési könyvtár nagy tudományos könyvtárrá kell, hogy fejlődjék. (Amint ez a folyamat pl. a kaposvári, a miskolci és a szombathelyi megyei vagy a szegedi városi könyvtárban ténylegesen meg is indult.)” Csűry István egyetemi könyvtárból való megszólalásai közművelődési könyvtári témában mindig megfontolásra érdemesek voltak.

Megjegyzendő, az általános tudományos könyvtár kifejezés később is vitát váltott ki.⁵⁶

1968-69 csúcspont Sallai István munkásságában

A hazai könyvtári gondolkodás – élve azzal, hogy új szelek fújdogáltak a politikában – ismételt kísérletet tett a fejlettebb (európai) modellhez közelítő hazai változat kidolgozására.⁵⁷ 1968-ban elkészült Sallai István: *A közművelődési könyvtárak fejlődési iránya* c. tanulmánya. Ez lett az alapja az 1968 tavaszán, Békéscsabán tartott OKDT plénum vitaanyagának. Ennek felhasználásával készültek az 1970-es népművelési, majd a III. Országos Könyvtárügyi Konferencia részanyagai. A könyvtárügyi konferencián már az *Alapelvek és követelmények a közművelődési könyvtárak távlati fejlesztéséhez* címet viselte ez az ún. ellátási hálózat megteremtését szolgáló, 1972-ben *Szakmai irányelvek...* címmel közreadott miniszteri dokumentum. Ebben a koncepcióban hierarchikus helyükre kerültek a falusi könyvtárak is.

1968-69-ben több változat készült.⁵⁸ A hossz-
 szas előkészületek, vidéki konzultációk után
 készült korszakos tanulmányt erős támadások
 érték a konzervatív irányzat, közte a miniszter-
 rium részéről.⁵⁹ Az „ösváltozat” 1968. április
 23-i dátummal 51 lap terjedelemben, 99 tételes
 bibliográfiai jegyzékkel ellátva OSZK-KMK
 sokszorosításban és 20 példányban látott nap-
 világot.⁶⁰ Az OKDT előterjesztést, a rövidebb
 változatot csak jóval később adták közre.⁶¹ Az
 újabb változat 1969-ben az OKDT közművelő-
 dési tagozata elé került. Ez úgy készült, hogy 23
 fő résztanulmányát N. Rác Aranka összeszer-
 kesztette, kiegészítette, megszövegezte, majd a
 végleges szöveget Futala Tibor, Kovács Máté és
 Sallai István alakította ki.⁶²

Az 1969. március végi ülés előterjesztéséből
 érdemes idézni a falusi könyvtárakra (is) vo-
 natkozó passzusokból a korszak jellemzéseként.
*„Amíg az ellátás fokozása és színvonalasabbá
 tétele érdekében az egész világon [...] a könyvtá-
 ri integrációra való törekvés (vagyis a könyvtári
 szolgáltatások tervszerű egybefogása és a fő fel-
 adatokra való összpontosítása) a jellemző, addig
 nálunk az ország integrált nyilvános könyvtári
 ellátásának kifejlesztését mindinkább gátolja a
 »saját« intézményként felfogás, a könyvtárnak
 csupán a »saját« közösségbe való kivetítése, az
 érdemi kooperáció különböző ürügyekkel való
 elutasítása. [...] A tanácsi könyvtárhálózatok-
 ban ez az ellátási rendszerek kialakításának
 fékezésében (pl. legutóbb a klubkönyvtárosítás
 alakulásával), ill. azokban a minduntalan meg-
 megújuló kísérletekben nyilvánul meg, hogy a
 könyvtárak váljanak a művelődési otthonok szer-
 vezeti összetevőivé.”* Az előterjesztők a fejlődés
 irányát abban jelölték meg, hogy a módszertani
 hálózat fenntartása mellett *„a hálózatok köz-
 pontjainak magasabb fokú ellátó központnak kell
 lennie. [...] Ezek az ellátási szempontból köz-
 ponti funkciót betöltő könyvtárak tartozhatnak
 a megyei, a járási, a városi tanácsokhoz, illetve
 közös fenntartásúak is lehetnek.”* Itt is megta-
 lálható, hogy önálló könyvtárban főfoglalkozású
 könyvtáros szükséges (elégé illuzórikusan en-
 nek alsó határát 2–3000 lakosban jelölték meg),

s a körzeti könyvtárak a falusi könyvtárakat le-
 téti rendszerben látják el, s a klubkönyvtár is a
 körzet fiókja.

A III. Országos Könyvtárügyi Konferenciára
 készült változatot Futala Tibor és *Papp István*
 készítette, *Könyvtár és közművelődés* címmel.
 A Konferencia téziseit az ún. Téziskészítő Bi-
 zottság állította össze, melynek tagjai Futala
 Tibor, *Kondor Istvánné*, Kovács Máté, Papp
 István, Sebestyén Géza és *Zircz Péter* voltak.
 Ezek nyomán, Futala fogalmazása szerint *„a
 követelmények »lesröfölgésével« és az irányelvek
 »szakmaivá« degradálásával, a »nem kötelező
 volt« deklarálásával a Pénzügyminisztériummal
 is sikerült dűlőre jutni.”* Így született meg az
 1972-ben kiadott *Szakmai irányelvek*. Jól látha-
 tóan a konferencia munkálataiból Sallait kihagy-
 ták. 1969. március 1-jén a KMK-ban szervezeti
 átalakítás történt: a Közművelődési Könyvtárak
 Módszertani Osztálya helyébe Sente Ferenc
 vezetésével Hálózatfejlesztési Osztály létesült.
 Sallai mentesült az adminisztratív feladatok alól,
 az egyes reszortok irányításáért (könyvtárpítés,
 statisztika) lett felelős. 1965-től főosztályveze-
 tő volt.

Ehelyütt nem a teljes új könyvtári koncepció
 megidézése a célunk. Futala szerint a „magya-
 rított” public library-képlete: *„nagy általános
 tudományos könyvtár + vele szolgáltatási-mód-
 szertani kapcsolatban álló nyilvános könyvtárak
 és ellátó helyek,”* ez akkor *„teljesen korszerű
 és demokratikus volt.”* Az 1960–70-es évek
 fordulóján, döntően Sallainak köszönhetően,
 Magyarország európai szintű, nyilvános könyv-
 tári vonásokat magán viselő és a kor követel-
 ményeinek megfelelő közművelődési könyv-
 tári, benne városias igények kiszolgálására (is)
 képes falusi könyvtári elgondolással, modellel
 rendelkezett.

Sallai István kiemelkedő könyvtártani telje-
 sítménye a Sebestyén Gézával írt kézikönyv.
 Könyvtárpolitikai csúcsteljesítménye ez, az
 ezzel indított szemléletváltás, ami persze nem
 könnyen tört utat, s máig nem biztos, hogy átütő
 változást ért el. Azonban a későbbi törekvések
 is ebből sarjadtak. (Könyvtártörténeti feladat

a küzdelmek feltárása, értékelése.) Széles körű nemzetközi és hazai szakirodalomra támaszkodva olyan szintézist alkotott, amelyben először adta összefoglalását és kritikáját, helyezte történeti és nemzetközi összefüggésbe a hazai (főleg 1945 utáni) könyvtári fejlődést, jelölt ki a hazai könyvtárügynek a világtrenddel egyező utat, s természetesen a falusi könyvtáraknak is. Munkáját kritikák, támadások érték a hivatalos irányítás és a begyöpösödött nézeteket vallók részéről. A többszöri átdolgozás a közreműködőknek köszönhetően nem rontott rajta, inkább kikristályosodott. A vita is megmutatta, hogy nemcsak objektív, könyvtárügyön kívüli okok akadályozták és torzították el a legjobb törekvéseket. Konceptcionális okai voltak, hogy a hazai közművelődési könyvtári törekvések eredménye nem (mint hitték) szocialista public library, hanem szocialista népkönyvtár lett. Sallai követte Sebestyén Géza példáját, s miként ő az akkori a frazeológiát használva ugyan, arra is példát mutatott, miként lehetett a nyugati és a szovjet törekvéseket úgy vegyíteni, hogy abból public library-szerű modell kerekedjék ki – hivatkozván Lenin és Szabó Ervin angolszász példából merítő nézeteire. Tegyük hozzá: miközben baráti szakmai körökben Sallai a szocialista jelzőt fosztóképzőként emlegette.

Sallai felismerése, hogy a művelődés/műveltség változásával már az ipari forradalom időszakában a társadalom igényeinek kielégítésére kétféle módon válaszolt a könyvtár: bővítéssel vagy kirekesztéssel. Kibővítéssel a nagyobb demokratikus hagyományú országokban a public libraryval, kirekesztéssel a kontinensen a népkönyvtárral. Majd elmagyarázta: „*a public library olyan általános tudományos könyvtár, amely a tudományos kutatási igények bizonyos fokú kielégítésére törekvés, a szakirodalmi és tájékoztatási igények kielégítése mellett az állományra vonatkozó bizonyos minőségi korlátozással mindenirányú igénynek helyet ad. Természetes megjelenési formája a nagy könyvtár.*” Ezzel szemben angolszász terminológiával a népkönyvtár substandard. „*Megjelenési formájában sok, apró, általában kölcsönző könyvtár,*

szépirodalmi gyűjtemény mellett az ismeretterjesztő irodalom régi értelemben vett »népművelési« szinten. A népkönyvtár politikai oldalról megfogalmazva: mindaz a könyvtári állomány, amely a tömegek művelődési foka, illetve osztályhelyzete alapján korlátozza, szelektálja a nyújtott irodalmat: népkönyvtár.”⁶³

Sallai széles körű képet rajzolt a különböző országok, végül a hazai könyvtári fejlődés jellemzőiről. Rámutatott, új tömegközlelési eszközök megjelenése a közművelődési könyvtár funkcióját is a tájékoztatás irányába tolja.⁶⁴

Nincs itt mód Sallai nagyszabású tanulmányát ismertetni és elemezni. A falusi könyvtár nem volt főkérdése (ekkor sem) a közművelődési könyvtári ellátásnak, de megoldatlansága indikátora a rendszerfejlesztésnek. A megyei és járási/városi könyvtár problémáit nem az agglomerációja miatt kellett rendezni, de a miatt is. A falusi lakosságnak az összlakosságon belüli aránya, az 1940-es évek végi kb. 3/4-ről, persze a városiasodással csökkent, a '60-as évek derekára is. De nemcsak a lakosságárány változott, hanem a falu és az általa leírható műveltségi és ennek következtében a könyvtári ellátás iránti igény is. Ezt ismerte fel Sallai. Már a szabadpolc mellett is a műveltség, az iskolai oktatás változásával is érvelt. Ehhez kapcsolódott a tudományos technikai forradalom, a tudásanyag megnövekedése és változása, s az új audiovizuális eszközök és hordozók gyors terjedése – vagy másként a nyomtatott dokumentumok mellé újak felsorakozása. Fontos felismerése, nemcsak a település jellege és népességszáma, hanem a nagy és kis könyvtár, az önálló/elszigetelt és/vagy a hálózat tagja könyvtár között is óriási a különbség.

1948-ban Sebestyén Géza felhívta a figyelmet (a finnek példáján) arra, hogy a falusi könyvtár fenntartására nem elegendő a helyi erő, ezt az államnak ki kell egészítenie. Sallai is láthatta (főleg a kisebb települések könyvtárainak tanácsai kezelésbe adásakor), hogy ún. központi segélyre van szükség: „*a cél a kis könyvtárak egyesítése nagy rendszerekbe, jelentős mértékben az államsegélyek adta erőforrások révén. [...] a hangsúly azon van, hogy a rendszer bár-*

mely pontján a központi könyvtárakkal azonos színvonalú szolgálat valósuljon meg.” Újat hozott – angol mintára – azt hangsúlyozva, hogy nem a lakosságra kivetített állományarány a fő mutató, hanem az új könyvek (dokumentumok) beáramlásának mértéke.

A jövőben „Könyvtárnak csak azt az intézményt szabad tekinteni, amelyben főhivatású könyvtáros működik, amely a nemzeti könyvtermés leglényegesebb anyagát (tehát a törzsanyagot) teljes egészében magában foglalja. Az ennél kisebb csak kölcsönzőhely lehet, mindenképpen fiókszerben.” Így folytatta: „A hálózat a jövőben nemcsak módszertani irányítással összefogott könyvtárak sokasága, hanem az ellátás egysége. Legfontosabb célja a szolgáltatások ésszerű megosztása, a magas szintű szolgáltatások szétszórása.” Aztán: „a regionális szervezés alapja a város és vonzóköre. [...] A járási könyvtárat ellátási szempontból az egész járás könyvtárának kell tekinteni. [...] A falu »belvárosa« lesz a járási székhely. A kisközségek könyvtárait letéti ellátással a járási és az új körzeti könyvtárak mellett kell megszervezni. Nem szabad lemondani a könyvtári autóbusról sem.”⁶⁵

Sallai nemzetközi szintéren is

Nemzetközi fejlemények is segítették a megfelelő falusi modell kimunkálását.⁶⁶

A szlovák nemzeti könyvtár Tátralomnicon 1969. május 28. június 1. között tanácskozást szervezett. Sallai a minisztériumnak írt jelentése szerint a szimpóziumnak az volt a mondanivalója, hogy „[...] a tudományos technikai forradalom korszakában a könyvtáraknak az iskolával egyenrangú szerepet kell betölteniük. A szükséges ismeretek változásának megfelelően meg kell teremteni az ismeretszerzés, tájékoztatás időtől és helytől független műhelyeit. A falusi könyvtárügy mindenütt lényegesen alacsonyabb fokon áll, kisebb információs értékű, mint a városi. A falusi könyvtárügy nem falura helyezett könyvtárak problematikáját jelenti, hanem olyan

könyvtári rendszer létrehozását, amely mellett a falusi lakosság a városival egyenrangú, -értékű szolgáltatásokhoz könnyen hozzájut.” A konferencia résztvevői munkabizottságot hoztak létre, hogy az figyelemmel kísérje a falusi könyvtárak problematikáját, segítse a szimpózium legfontosabb megállapításának teljesítését, miszerint „a falu könyvtárügye tisztán falun nem oldható meg, s a falu jó ellátása a tudományos technikai forradalom teljes kiszélesítésének egyik kulcskérdése.”

Sallai előadásának rövidített változata magyarul is megjelent.⁶⁷ Szembetűnő, hogy az eltérő könyvtári körülmények ellenére, meglepően közös vagy rokon problémák vetődtek fel Európa-szerte. Ennek okát Sallai abban látta, hogy a „tudományos és technikai forradalom, amelynek küszöbén állunk, az eddigi különbségeket is megszünteti. A vidéki (falusi) lakosság ezért egyre inkább ugyanazokat az igényeket támasztja a könyvtárral szemben, mint a város.” A korábbiakhoz képest az információs igény tömegjelenséggé vált. A mindenütt létrehozott kiskönyvtár mindaddig elegendő volt, „míg pusztán arról volt szó, hogy a lakosságot olvasáshoz kellett szoktatni, és nevelő, szórakoztató jellegű irodalommal ellátni. Ennek a gondolatnak a jegyében született meg az ún. »népkönyvtár«, amely mai fogalmazásban elszigetelt, magában álló, általában helyi anyagi erőből fenntartott gyűjteményt jelent. Ez azonban ellentétben áll a kor igényével: a szakirodalmi igényeket is kielégítő, nagy tájékoztató értékű gyűjtemények létrehozásával.” A széles körű körképéből leszűrt tanulság az, hogy „a falusi lakosság korszerű ellátása falun nem oldható meg.” A falusi könyvtári ellátást úgy tehetjük korszerűvé, „ha a járási székhelyet a falusias településekből álló vidék »belvárosának« tekintjük, amely egyrészt betölti a »központi könyvtár« szerepét {...} másrészt letétadó hely, [...] betölti az ellátási központ szerepét, s ugyanakkor a művelődési autó (bibliobusz) bázishelye is. A falun jelentkező igények kielégítésének második lépcsője a megyei könyvtár, amelyet az általános tudományos könyvtár szintjéig kell fejleszteni.”

Sallai koncepciója nem a nemzetközi konferenciára született, hanem azért lehetett az európai koncepció előadója, mert korábban elkészült az átfogó nemzetközi kitekintésre épülő és a hazai fejlődési trendekből leszűrt konklúziója, hiszen egy évvel korábban már megfogalmazta a hazai fejlődési/fejlesztési kívánatos irányát. Az évtized végére Sallai teljesítménye túllépett az országhatárokon, európai szintre jutott. Betetőzése volt eddigi erőfeszítésének.

Az 1970-es évtizedben inkább előadásokkal szolgálta a falusi könyvtárügyet

A Szakkönyvtár Sallai hagyatékában több, az 1970-es évtizedben tartott előadásának (autográf javításokkal, bejegyzésekkel tarkított) vázlatára találtam. Ezek szubjektívebben tárgyalták témájukat. Élmény volt hallgatni egykor az előadásait, évtizedek múltán pedig olvasni szövegüket. 1971. július 20–21-én több előadást tartott Békéscsabán. Az ellátási rendszerrel „*pályánk jövőjéről van szó.*” A közművelődési könyvtár főbb változásai:

- a) a közművelődési jelző korszerűtlen, általános és szakkönyvtárak, nyilvános és intézményi könyvtárak különböztethetők meg;
- b) a könyvtárak tájékoztatói értéke került előtérbe;
- c) a kiskönyvtárak a nagyrendszerek fiókjaivá válnak;
- d) a könyvtárak nevelő és
- e) a szakirodalmi ellátásban betöltött, ill.
- f) a könyvtárak közösségi szerepe növekszik.

Másnap a népművelői felfogással viaskodott: a népművelési munka dinamikus, a társadalmat mozgatja, s a népművelő efelé fordul, míg a könyvtár statikus, a könyvtáros várja a jelentkezőket, magára hagyja az olvasót, stb. A könyvtárosok ellenben úgy fogalmazznak, hogy a falu életében szinte egyetlen hely a könyvtár, ahol folyamatos kulturális élet van. „*A művelődési*

házak olyanok, mint némely templom, amely csak egy-egy istentisztelet alkalmával van nyitva, egyébként csendes, zárt.”

1972. november 13-án a Zala megyei Egerváron alapfokú tanfolyamon arról szólt, merre fejlőd-jék a falu könyvtárügye?

„1. *A kor közművelődési könyvtára nagy intézmény, amely a társadalom minden tagjának – a speciális tudományos kutatástól eltekintve – minden igényét ki kell elégítenie, kezdve a kisiskolástól az ifjúságon, a felnőtt átlagolvasón át a gyakorlati szakemberig, beleértve a közélet, valamint a közigazgatási apparátus irányító szakembereit, az írókat, az újságírókat, a termelésben dolgozó gyakorlati szakembereket, s nem utolsósorban a pedagógusokat.*

2. *Ez a könyvtár információs központ, amely pl. nemcsak a szükséges irodalmi műveket adja, hanem – szépirodalomról szólva – az irodalomkritikákat, az irodalmi életet bemutató folyóiratok széles skáláját feltárja, útbaigazít. A modern közművelődési könyvtár alapvetően tájékoztatói apparátusú. Ez közvéleményünk, társadalmunk tudatából hiányzik.*

3. *[...]Az önálló megjelenésű, csak saját állományra támaszkodó kiskönyvtári egységek korszaka lejárt. Ahogy dzsunkákkal nem lehet világkereskedelmet folytatni, a tudományos technikai forradalom korszakában ugyanúgy nem lehet elszigetelt kis könyvtárakkal (hangsúlyozom: elszigetelt!) dolgozni. Még az önálló (tehát főfoglalkozású könyvtárossal rendelkező) körzetbe fogott, vagy nagyközségben lévő falusi könyvtárat is úgy kell felfognunk, mint a legszükségesebb napi irodalom szükségletét kielégítő egységet. A falu belvárosa pedig a járás! A járási könyvtár tehát nem pusztán helyi könyvtár és módszertani központ, hanem az egész járás ellátó központja. Hasonlóan a megyéé [...]”*

1973. április 9-én Komáromban arról tartott előadást, hogy a mezőgazdaságban foglalkoztatottak aránya 30%-kal csökkent, nagy részük városba költözött. „*A városiasodás azonban nem csupán városba özőnlést jelent, hanem a falu*

erős átrétegződését, s a városi életformák falura való behatolását, a városi igények kiterjedését jelenti. [...] A város és a falu közötti különbség csökkenését az a körülmény is fokozza, hogy a tömegkommunikáció legfontosabb eszközei (rádió, tv, sajtó, mozi) azonos színvonalon jelentkeznek városban és falun egyaránt. Régen azt hittük, hogy bizonyos mennyiségű könyv könyvtár. „Nem az a lényeges azonban, hogy hány könyv esik egy lakosra, hanem az, hogy egy adott helyen az olvasó pl. a nemzeti könyvtérnek mekkora hányadához jut. [...] Nem elég az, hogy valamiféle információhoz jusson. A számára társadalmilag szükséges információk önálló kiválasztásának képessége a modern ember legnagyobb képessége. [...] Nem csupán a valami jó könyv kisebb-nagyobb számának előfordulási helye, hanem a társadalmilag szükséges információk kiválaszthatóságának színtere [a könyvtár].

Ebből következik, hogy a könyvtár lényegében nagykönyvtár, amely a szükséges irodalom teljességét adja meg. Megjelenési helye: a város.”

Sallai feltette azt a kérdést is, „szükség van-e falusi könyvtárra, van-e falusi könyvtár? Mindaddig, amíg a forgalom, az állomány, az olvasó túlnyomó többsége falun van, mindaddig igenis van falusi könyvtárügy és igen nagy hangsúlyt kell kapnia. Más kérdés az, hogy a falusi lakosság könyvellátását, pontosabban könyvtári ellátását meg lehet-e oldani falun?”

Sallai 1974-ben történeti áttekintést adott közre.⁶⁸ Hagyatékában találtam egy 16 gépelt lapnyi, Sallai által kézzel sokszor átjavított dolgozatot. Első lapjai a cikkel nagymértékben azonosak. Nem eldönthető, hogy a publikált változat fogalmazványa-e vagy annak alapján készült előadás anyaga-e a megtalált. A gépirat többlettel is rendelkezik, amelyben azzal foglalkozott, „milyennek látom a jövő könyvtárát.”⁶⁹

A gépiratban olyan mondat is szerepel, ami a publikációból kimaradt.⁷⁰ „Bár elvileg csaknem minden könyvtárpolitikus a letéti rendszer fenntartása mellett foglalt állást, a gyakorlatban mégis egy többé-kevésbé integrált rendszer

elemeire hullott szét. Egy korszerű elgondolás esett áldozatul a pillanatnyi előnynek, s előállott a »népkönyvtár« szocialista változata, amely ugyan összehasonlíthatatlanul többet nyújt, mint elődje, de mégiscsak olyan rendszer, amely állományát önmaga gyarapítja. (Vízvezetékrendszer helyett most már bővizű, de mégis önálló kutak rendszere!)

A jövőt érdemes bővebben idézni. „Tudom, hogy az ehhez vezető út is sok buktatót rejt, s – amint bevezetőmben megmondtam – idealista lennék, ha azt mondanám, hogy most egy új szakasz kezdődik, amelyen járni már csupa gyönyör. Tele vagyok aggályokkal, sőt félelmekkel és ennek szeretnék is kifejezést adni. [...] Nem szeretnék utópisztikus lenni, azonban messze mutató cél nélkül nem visszük semmire. [...] A könyvtár a jövőben minden időhöz nem kötött információ (grafikai, képi és hangzó dokumentum) szervezett gyűjtő és feltáró, szétsugárzó helye lesz, és közösségi kulturális aktivitás színtere. »Medioteka« ahogy divatosan nevezik. A könyvtár szolgáltatásai mindig abban az irányban szélesedtek, amilyen irányban a dokumentumok fejlődése megmutatkozott. [...] A »Medioteka« azonban nem kívánja feladni a könyvtár nevet, mert lényegében könyvtár marad. Minden mesterkedés divatos eszközökkel és anyagokkal szabályszerű feltárás és tájékoztatás nélkül, szélhámoság vagy csupán szórakoztató játék. A modern könyvtárat a szolgáltatásai és a különféle természetű dokumentumok közötti összefüggés adja. Minden ún. »fonoteka«, megfelelő kottatár, katalógusok nélkül ugyanúgy népkönyvtári színvonal. Hangulati eleme lehet pl. egy falusi könyvtárnak vagy kultúrháznak, de még nem könyvtár. [...] A kisebb egységeket pedig addig a fokig kell fejleszteni, hogy képesek legyenek a nagyobb könyvtárak szolgáltatásainak közvetítésére. A letéti rendszer önmagában nem old meg semmit! Az egyes könyvtárak közötti »véráramlás« nem pusztán letétbe adást jelent, amint azt ma a nagy centralizálási törekvések árnyékában képzelik, hanem azt a képességet, hogy a kisebb könyvtár a felette álló könyvtár állományával potenciálisan rendelkezék, azaz

bibliográfiai szempontból képessé váljon annak bármikori igénybevételére; nem csak a dokumentumnak, hanem maguknak az információs szolgáltatásoknak a területén is. Az a könyvtár, amely erre nem képes, megszüntetendő, s helyére bibliobuszt kell tenni.

A magyar könyvtárügy, amint mondtam, ma kutat rendszere [...] azonban ezt egy jól kiépített vízvezetékrendszerré kell tennünk, s biztosítani az információk és a dokumentumok eljutását a legkisebb egységig. [...] „a könyvtár önálló megjelenésének alsó határát az »A« típusú könyvtárban látjuk”⁷¹ Majd rátért régi témájára, a népművelésre. „Az a művelődési ház, amely a továbbképzés, komoly művelődés eszményével visszaélve annak csak »tűzijáték-rendező intézmény« szerepét tölti be, mindig szemben áll a könyvtárral, s ha utóbbi szerencsétlenségére ilyen együttesbe kerül, méltatlanul összeszorítják. [...] Minden olyan művelődési intézmény – legyen akár iskola akár művelődési központ –, amelyben a könyvtári munka nem válik az ott végzett tevékenység szerves részévé (szakirodalmi bázisává) csak elszigetelt könyvtárat tud falai között elképzelni, a »népkönyvtári« felfogást teremti újjá.”

1975. december 8-án Tatán tartott előadást. Itt arról szólt, hogy a korszakot az audiovizuális eszközök behatolása jellemzi, ezért merült fel a könyvtár elnevezés megváltoztatása mediotékára, fonotékára.⁷² Ezután az előadásának aktualitást adó MSZMP KB 1974. márciusi határozata kapcsán arról beszélt, hogyan kell értelmezni azt, hogy a könyvtárat, művelődési ottont, iskolát, filmszínházat és sportlétesítményt komplex intézményben kívánják egyesíteni, mely összevonás elsősorban a kistelepüléseket, település részeket érinti, s amelynek kapcsán irányelveket jelentettek meg. Mint mondta: „az összevonás a kis települések igen lényeges kérdése, hiszen ezeken a településeken az eddigi urbanizáció ellenére a népességnek még mindig a nagyobb hányada, mintegy 55,5%-a él.”

Egy másik, 23 gépelt lapnyi, időhöz és helyhez nem kötött, de 1974-re vagy az azt követő évre tehető előadásában (*A könyvtár mint informáci-*

ós központ) rendszerleírást adott: „[...] néhány mondattal meg kell említenem, milyen a kor színvonalán álló könyvtári rendszer. A könyvtárak nem állnak magukban, hanem egymás fölé épülő ellátási rendszert alkotnak. Hasonlással élve: nem egymástól függetlenül álló (önellátó) könyvtárak rendszere, hanem inkább vízvezeték rendszerre emlékeztet, amely nagy központi könyvtárból merít, és annak bármely csapjához nyúlunk is, az egész rendszer vízkészletéhez jutunk. Csak azt az intézményt lehet könyvtárnak nevezni, amely képes a fölötte levő rendszerek információit közvetíteni. Belépve a rendszerbe, az összes információhoz jutunk. (Lenini elv.) Az önmagukban álló, saját forrásaikra támaszkodó kis könyvtárak (tehát a népkönyvtárak) korszaka lejárt. A bestseller könyvtárak fenntartása pedig művelődéspolitikai zsákutca.” Majd arról beszélt, ami mindig foglalkoztatta. „Egy olyan szintézis felé haladunk, amely bizonyos fokig a művelődési házhoz teszi hasonlónvá [ti. a könyvtárt]. Lépések történnek a művelődési ház és a könyvtár integrálására is. A meglévő művelődési házak eddig csak kis kölcsönkönyvtárt tūrtek meg falaik között. [...] Teljes funkciójú, olyan művelődési házra, amelynek szakkörei kapcsolódnak a dokumentumbázist alkotó könyvtárhoz, még nincs példa. Sajnos ez hirtelen nem is várható. [...] Szente kollégám majd beszél [...] a művelődési központ modern elképzeléseiről, az iskola és a könyvtár kapcsolatairól, komplex intézmények létrehozásáról.” Sallai utolsó éveiben – csakúgy, mint korábban – is küzdött a könyvtáralapú komplex intézményekért. Sajnos a népkönyvtári szemlélet és a két világháború között épült egytermes művelődési házból fakadó népművelési szemlélet egymást erősítették.

Az 1974-ben elfogadott MSZMP közművelődési párthatározat, majd az ezt követő 1976. évi közművelődési törvényből és könyvtári törvényerejű rendeletből fakadóan komplex általános művelődési központra vonatkozó irányelveket tettek közzé, a közoktatási és a kulturális miniszterhelyettes aláírásával.⁷³ A Jeney Lajos vezette építészcsoport a *Magyar Építőművészet* 1969. 3. számában javasolta Nyugat- Európából

és Skandináviából történő honosítását egy olyan takarékos módon megtervezett és felépített falusi intézménynek, amely délelőtt iskolai, délután a fiataloknak szabadidős, este a felnőtt lakosság-nak önművelési és szórakozási lehetőséget kínál, az épület, eszközök, tárgyi és személyi feltételek naponta többszöri felhasználásával. A gondolat sokáig vajúdott.⁷⁴ A könyvtárosok újabb lehetőséget láttak a kistelepülési/falusi könyvtári ellátás gondjaira, összeegyeztethetőnek ítélték a Szakmai irányelvekkel, a törvényerejű rendelettel, s úgy gondolták, a kiskörzeti gondolatot sem kell feladni. Sallai a vitákban és csatározásokban a nagy nyilvánosság előtt már nem vett részt, egyetlen kapcsolódónak tekinthető írása általánosabb, s az új hordozók (főleg iskolai) integrációjának lehetőségeit taglalta – összefüggésben az ez idő tájt aktuális könyvtárépítési feladataival.⁷⁵ A könyvtáraknak az oktatásüggyel, népműveléssel való összekapcsolódásának régi híve, a könyvtári funkciókat előszeretettel a változó művelődési és tanulási szokásokból levezető Sallai ebben az írásában is elemében volt. „Az bizonyos, hogy a jövő könyvtára az eddigieknél szorosabb kapcsolatba kerül az oktatásüggyel [...] A könyvtáros, mindenekelőtt a modern pedagógia által alkalmazott módszereket figyeli, hogy ezeket megfelelően szolgálhassa...” Angol szerzőkre hivatkozva sorolta, a jövő oktatási elvei miként változnak. A hangsúly a tanuláson lesz és nem a tanításon; a tanulást segítő eszközöket mind nagyobb mértékben használja az iskola, s a nevelés a készségeket fejlesztő tárgyakra helyeződik át.

A külföldi példákban ezeket a komplex intézményeket helyi egyeztetéssel hozták létre. Nálunk átkeresztelték. Sallai nemsokára meghalt. Ez megmentette az újabb csalódástól. A hazai kivitelezés torzult, és a népművelők újabb kisa-játítható terepre letek – s ehhez a politika asz-szisztált. Sallai azt mondta, hogy „az általános művelődési központ olyan legyen, mint a katolikus templom, vagyis egész nap nyitva legyen, ne kérdezzék, ki mit akar ott, léphessen be, ha úgy gondolja, hogy dolga van ott.”⁷⁶ Ilyen egyszerűen.

Sallai hattýúdala

Utolsó nagyszabású publikációjában virtuális tanítómestere, sokak (minden bizonnyal Sebestyén Géza, Kovács Máté és még mások) tanítómestere, Szabó Ervin törekvései előtt tisztelegve Sallai István adta a népkönyvtár legpontosabb definícióját – méghozzá két változatban is, de lényegét illetően azonos módon előbb 1974-ben, majd élete utolsó írásai egyikében. Az 1974-es változat: „*Mi tulajdonképpen a népkönyvtár? Egy olyan, pedagógiai célzattal kiválogatott gyűjtemény, amely kevésbé művelt rétegek számára szolgál. Nem információhordozó intézmény, hanem éppen ennek az ellenkezője. Jámbor könyvek együttese, elszigetelt, magában álló kis, kölcsönzésre szánt gyűjtemény. A 'népkönyvtár' ebben az értelemben tehát végső fokon politikai fogalom. (...) szándékos szellemi korlátozás nélkül is létrejön a 'népkönyvtár' mindenütt, ahol szegényes gyűjtemények állnak szemben az olvasói igényekkel. Az ok lehet pénztelenség, vagy organizációs tehetetlenség, amely nem ismeri fel a korszerű kooperációs megoldások lehetőségeit. Ebben az értelemben a népkönyvtár szakmai fogalom.*”⁷⁷ Később visszatért a témára, mégpedig abban az írásában, melyben számvetést készített arról, miként sáfarkodtunk Szabó Ervin-i örökségünkkel. Ez a kissé bővített változat így szólt: „*Mi tulajdonképpen a népkönyvtár? Egy olyan pedagógiai céllal kialakított gyűjtemény, amely a kevésbé művelt rétegek számára – osztálytársadalomban az elnyomott társadalmi osztályok szellemi táplálására, öntudatuk alakítására – szolgál. Nem igazi információt hordozó intézmény, hanem annak éppen ellenkezője: elszigetelt, magában álló, könyvkölcsönzésre szánt gyűjtemény. A »népkönyvtár« kifejezés ebben az értelemben végső fokon politikai fogalom, amely – Szabó Ervin szerint – ott virul, ahol társadalmi elnyomás van, ahol tudatosan korlátozzák a szabad informálódást a politikai hatalom érdekében. Lenin is ebben az értelemben használta a »népkönyvtár« kifejezést. Meg kell jegyeznünk, hogy a »szellemi népkönyvha«, a népkönyvtár szándékos szellemi korlátozás*

*nélkül is létrejön mindenütt, tehát még a kezdeti szocialista társadalomban is, ahol szegényes gyűjtemények állnak szemben a magasabb fokú igényekkel. Az ok lehet pénztelenség vagy szervezési tehetetlenség, amely nem ismeri fel a kooperációs megoldások lehetőségét vagy nem mer szembenézni velük. Ebben az értelemben a népkönyvtár szakmai fogalom.*⁷⁸

Sallai összegző és a jövőt kijelölő, Szabó Ervin örökségével szembeni tartozásainkat számba vevő írásával is jelezte, hogy elvei jórészt tőle származnak, azokat fejlesztette tovább: „Szabó Ervin már a század elején felismerte: a könyvtár és a művelődési ház valamiképpen összetartozó dolog. [...] Szabó Ervin nem a könyvtár és más intézmény szervezeti egyesítését tűzte ki célul, hanem a könyvtár bővítését – népművelési feladatokkal.” Szabó Ervint megidézve korának és a jövőnek üzent. „Mindaddig, amíg a művelődési ház nem veszi komolyan legfontosabb hivatását, nevezetesen, hogy a felnőttoktatás színhelye és otthona legyen, addig válságából sem keveredik ki, és ebben a formában teljesen alkalmatlan arra, hogy egy »komplex« intézményrendszer része legyen. Másfelől viszont – némi alázattal – azt is be kell ismernünk, hogy mai könyvtárosaink döntő többsége nem is igen alkalmas arra, hogy könyvtárközpontú, de mégis komplex intézményt vezessen. Ehhez a legtöbbjüknek sem megfelelő képessége, sem bátorsága, sem »vagánysága« nincs.”⁷⁹

Végezetül

Sallai István olyan falusi könyvtárt akart, amely az olvasóköri (csitaliste) hagyományokból építkezően az egész település művelődésének alapja, a különböző művelődési formák és a közösség színtere. A népkönyvtárral szakító városi szintű hálózat, járásnyi méretű rendszer része, amely az állandó helyi állományát (törzsanyag) ennek választékából egészíti ki. Szolgáltatási minőségét illetően (közel) azonos feltételeket biztosít a városban élőkével. Három évtizeden át alkalmazkodott a lehetőségekhez, mindig kihasználva

a kínálkozó lehetőségeket, a népkönyvtár meghaladását, public library elvekkel egyeztethető falusi könyvtárt akart. Gondolatai azért is időszerűek, mert miként 43 évvel ezelőtt feltette a kérdést, azóta sincs rá válasz: „*annak mi az oka, hogy a fejlődés irányzata miért nem azonos a mindenkori kijelölt célokkal?*”

Jegyzetek

1. A kb. kéttucatnyi iratgyűjtőben található gépirat, stenciles vagy rota sokszorosítású és kevés sajátkezű, inkább autográf széljegyzetű írásokból álló, gyakran keltezetlen, sőt a szerző kilitét sem eláruló iratokból álló hagyaték sajnos rendezetlen. Az iratgyűjtőkben ritkán találhatók együvé tartozók, sokkal inkább ismeretlen okokból egymás mellé került iratok. Így a többségében értékes források között olyan kutatni, mint a szénakazalban tűt keresni. A kutatónak jelenleg mindent át kell lapoznia, de Sallai életművével foglalkozónak célszerű ezt vállalni.
2. Ide soroljuk a következő írásait: Hogyan segítsük a mezőgazdaság fejlődését? = A könyvtáros, 1953. 2. sz. 8-11. p., Könyvtáraink és az új kormányprogram. = A könyvtáros, 1953. 10. sz. 7-9. p., A mezőgazdasági irodalom propagandája. Cikkgyűjtemény. (Összeáll. Sallai István.) Bp. Művelt Nép, 1953. 70 p., Hogyan foglalkozzék a könyvtáros a mezőgazdasági irodalom terjesztésével. = A könyvtáros, 1954. 4. sz. 18-20. p.
3. A megyei könyvtárhálózat helyzete és problémái c., OSZK házi sokszorosítású, 18 lapnyi, 1954. május 17-én kelt anyagot az OSZK Könyvtörténeti és Könyvtártudományi Szakkönyvtárban lévő hagyatékban találtam. Sallai publikációinak listája (OSZK 1978-as évkönyve) nem tud róla. 20 pontból álló javaslati listát tartalmaz.
4. SALLAI István: A járási könyvtárak továbbfejlesztésének útja. = A könyv, 1955. 8. sz. 341. p.
5. SEBESTYÉN Géza: A falusi könyvtárak központja a járási könyvtár. = A könyvtáros, 1956. 6. sz. 417–419. p.
6. SALLAI István: Az olvasókörökről. = A könyvtáros, 1954. 1. sz. 23–25. p.
7. TÓTH Gyula: Tíz év múltán – a hatvan éve alapított körzeti könyvtárakról. = Könyvtári Figyelő, 2009. 4. sz. 698. p. A körzeti témakört részletesen feltártam e kétrészes írásomban.
8. SALLAI István: A román közművelődési könyvtárakban szerzett néhány tapasztalat. = A könyv, 1955. 7. sz. 311. p.

9. SALLAI István: Falusi könyvtárak – kultúrotthon könyvtárak. = A könyvtáros, 1956. 1. sz. 7–9. p.
10. *„... tisztázzuk végre azt a kérdést, hogy a kultúrotthoni munka nem egyik ága a népművelésnek – mint az ismeretterjesztés, a művészeti munka, könyvtármunka –, hanem annak alapvető, mindezeket magában foglaló szervezeti kerete. [...] A könyvtár és a kultúrotthonokban folyó más irányú tevékenység tervszerű összehangolása érdekében is úgy látjuk helyesnek, hogy a könyvtárvezetést is ugyanennek a személynek a kezébe kellene adni. Az összevont három (mozi, könyvtár, kultúrotthon) munkakör ellátásért olyan tiszteletdíjat bírnak adni, amelyért az egész község iskolán kívüli nevelőmunkáját irányítani képes, megfelelő embert tudunk beállítani.”* (VARGA Edit: Eredmények, hiányok, feladatok. = Népművelés, 1955. 11. sz. 673–686. p. Az idézet a 677. lapról való.) A Népművelési Főosztály vezetője ezeket a megyei népművelési osztályvezetők országos értekezletén, 1955. október 28-i vitaindítójában mondta el. A csitalistékre való hivatkozás akkor több írásban is megtalálható. *„A csitalisték tevékenysége a mi kultúrotthonaink munkájához hasonlítható, azzal a lényeges különbséggel, hogy bennük a könyvtári munka elsődleges”* – számolt be bulgáriai tapasztalatairól a Békés megyei népművelési osztályvezető (HORVÁTH László: A százéves csitalisték földjén. = Népművelés, 1956. 2. sz. 9. p.)
11. BARABÁSI Rezső: A könyvtárügy törvényes rendezése c. írásában, a Népművelés 1956. 3. számában azt írta: *„... a szovjet és bolgár művelődési otthonok munkája azt bizonyítja, hogy jól működő művelődési ház egy gazdag állományú, sok olvasóval rendelkező könyvtár nélkül egyenesen elképzelhetetlen. Nálunk a művelődési hálózat szervezése idején helytelenül nem erre törekedtünk, és ezért művelődési otthonaink egy részében a könyvtár még a »megtűrt idegen« szerepét játssza.”*
12. Az ún. szabadművelődési korszakban (1945–48) ügyvezetők és felügyelők számára segédkönyvtárt alakítottak ki. Később ezeket néhol integrálták anélkül, hogy a befogadó könyvtárt a funkcióval felruházták volna.
13. Sallait foglalkoztatták a könyvtár és népművelés összefüggései, összekapcsolásának szükségessége a falvakban. Ezt mutatja az is, hogy az 1960-as évek végén – talán a népművelési konferenciára készülve – a hagyatékában külön iratgyűjtő lett tele az akkortájt készült hazai és nemzetközi összefoglalókkal.
14. SEBESTYÉN Géza: A falusi könyvtárak központja a járási könyvtár. = A könyvtáros, 1956. 6. sz. 417–419. p.
15. SALLAI István: A könyvtárközi kölcsönzés a közművelődési könyvtárakban. = A könyvtáros, 1956. 6. sz. 420–422. p. Az idézet a 421. lapról való.
16. SALLAI István: Falusi könyvtáraink helyzete. = A könyvtáros, 1957. 2. sz. (július!) 93–95. p.
17. SALLAI István: A megyei és járási könyvtárak néhány időszzerű kérdéséről. = A könyvtáros, 1957. 3. sz. (augusztus!) 169. p. Sallai István ebben az írásában azt javasolta, hogy a városok kapják vissza intézményüket, s megyei és járási szerepüket az ilyen tanácsoktól kapott megbízás alapján lássák el.
18. A falusi könyvtáraknak a helyi tanácsok tulajdonába adása többszöri halasztást szenvedett tartozása volt a hazai könyvtárszervezésnek. Már 1954. novemberi minisztertanácsi határozat lerakta az alapokat. A dolog az 1956-os forradalom következtében szenvedett halasztást, de 1957 decemberében ismét napirendre került, s az MM határozatot hozott az intézményesítésre. 1958. április 15–16-án a megyei könyvtárvezetők konferenciáján jelentették be, hogy kísérletképpen Tolna, Fejér és Borsod megye néhány járásában bevezetik. 1958. június 15-én Tolna megyében kezdődött és több év alatt hajtották végre, egybekötve a községekben lévő könyvtárállományok átrostálásával, hogy a használhatatlan anyagot ne kelljen átleltározni a falusi könyvtár leltárkönyvébe.
19. SALLAI István: A falusi könyvtárak állománya és a letéti rendszer. = A könyvtáros, 1958. 2. sz. 81–84. p.
20. MIHÁLYI Imre: A falu könyvtárügye és a letéti könyvtárak tanácsi kezelésbe adása. = A könyvtáros, 1958. 8. sz. 561–564. p.
21. SALLAI István: A könyvállomány helyzete közművelődési könyvtárainkban. = Magyar Könyvszemle, 1958. 3. sz. 224–245. p. Természetesen itt is csak a falusi vonatkozásokat emelhetjük ki az adat- és gondolatgazdag írásból. De itt is érvényesülő törvényszerűség, hogy az olvasók száma és a forgalom szorosan összefügg a közművelődési könyvtárban az állomány nagyságával, gyarapítási ütemével, újdonságkínálatával. Később is igaznak bizonyult, hogy *„nálunk az eddigi tapasztalatok szerint a könyvtárakba könnyen (sic! TGY) bevonható olvasótábor a lakosság 10-20%-a között mozog.”*
22. SALLAI István: A könyvállomány helyzete... i.m. 235., ill. 243. p.
23. SALLAI: A könyvállomány helyzete i.m. 226. és 229. p.
24. SALLAI: A könyvállomány helyzete i.m. 234–235. p.
25. SALLAI: A könyvállomány helyzete i.m. 238–239. p.
26. SALLAI: A könyvállomány helyzete i.m. 242., ill. 243. p.
27. MIHÁLYI Imre: A falu könyvtárügye és a letéti könyvtárak helyi hatáskörbe adása. = A könyvtáros, 1958. 8. sz. 561–564. p.

28. SEBESTYÉN Géza: A letéti rendszer új szakasza. = A könyvtáros, 1960. 4. sz. 243–245. p.
29. MEZEI György: A letéti rendszer problémái. = A könyvtáros, 1960. 7. sz. 501–502. p.
30. [SALLAI István – GERŐ Gyula]: Válság, vagy csak tisztázatlan feladatok? Az önálló községi könyvtárak problémáiról. = A könyvtáros, 1960. 12. sz. 891–892. p. (A szerzők neve a lapból nem, csak Sallai írásainak jegyzékéből derült ki.)
31. SALLAI István: Merre tart a községi könyvtár? (Válság, vagy csak tisztázatlan feladatok?) = A könyvtáros, 1961. 8. sz. 449–452. p.
32. A témát másfél évtizede részletesen tárgyaltam. TÓTH Gyula: A kiskönyvtári ellátás historiográfiájának vázlata. = Könyvtári Figyelő, 1997. 4. sz. 682–704. p. Az 1960–70-es évtizedről 689–696. p.
33. SALLAI István: Szovjet könyvtárügy – magyar könyvtárügy. = Könyvtáros, 1975. 7. sz. 382. p.
34. A kapcsolódó irodalmat lásd említett írásom irodalomjegyzékében.
35. S[ALLAI] I[stván]: Körzeti könyvtáravatás Kóvágóörsön. = Könyvtáros, 1965. 11. sz. 650–651. p.
36. Lásd PUSKÁS Sándorné: A letéti rendszer egyik változata. = Könyvtáros, 1964. 7. sz. 382–385. p.; Uő: A letéti ellátás 1973-ban. = Könyvtáros, 1974. 1. sz. 23–26. p.
37. SZENTE Ferenc: A kis lélekszámú falusi települések könyvtári ellátottsága és a fejlesztés lehetősége. = Könyvtári Figyelő, 1965. 2–3. sz. 97–115. p. Lásd még KATSÁNYI Sándor: Kisközségek könyvtári ellátása. = Könyvtártudományi Tanulmányok 1968. Bp. 1968. 547–580. p.
38. Az 1007/1971. sz. kormányrendelet a településhálózat fejlesztéséről, majd az ezzel számoló Szakmai irányelvek minden megyében távlati könyvtárfejlesztési tervet írtak elő. Közülük a Könyvtáros többeket ismertetett, többek között a Vas megyeit is. PUSKÁS Sándorné: A Vas megyei tanácskönyvtárhálózat fejlesztési terve. = Könyvtáros, 1972. 9. sz. 523–527. p. Ezt megelőzően, a kormányrendelet és a fejlesztési irányelvek megjelenése előtt írt tanulmányomban magam is a körzeti könyvtárban láttam a jövőt. Vö. TÓTH Gyula: Településstruktúra és könyvtárhálózat. = A Berzsenyi Dániel Megyei Könyvtár évkönyve '69–70. Szombathely, 1970. 74–94. p. Mi tagadás, néhol erőltetni kellett a struktúrát, ha a községbokrokban nem volt megfelelő székhelytelepülés, vagy a lakosság lélekszáma sem igazán indokolta körzet kialakítását. Igaz, azt már a későbbi tapasztalatok láttatták be, az 5–6 ezer, esetleg a 8 ezer lakos is kevés intézmény fenntartására.
39. VARGA Béla: Kísérlet a kisközségek újfajta könyvellátására Veszprém megyében. = Könyvtáros, 1976. 6. sz. 337–342. p.
40. SZŐNYI László: A kisközségek könyvtári problémái. = A könyvtáros, 1962. 1. sz. 22–24. p. vagy SZENTE Ferenc: Körzeti könyvtár, igen vagy nem? = Könyvtáros, 1964. 3. sz. 123–125. p. és mások.
41. SALLAI István: A könyvtár és az ismeretterjesztés. = A könyvtáros, 1961. 4. sz. 202. p.
42. SALLAI István: A korszerű közművelődési könyvtár. = A könyvtáros, 1961. 12. sz. 707–712. p. A közművelődési könyvtárak korszerűsítése tekintetében nagyjelentőségű írást méltatta PAPP István: A „tojás” és ami kikelt belőle. = Könyvtáros, 1975. 7. sz. 383–391. p. *„Kevés olyan cikk jelent meg a Könyvtárosban, amelynek akkora hatása lett volna, mint Sallai István írásának a korszerű közművelődési könyvtárról.”* Papp ennek továbbfejlesztéseként értelmezte a Magyarországon az 1970-es évektől megjelent szakrészleges könyvtárt.
43. SZENTE Ferenc: Könyvtár a klubban – klub a könyvtárban. = A könyvtáros, 1961. 10. sz. 580–582. p., Uő: Milyen legyen a klubkönyvtár? = Könyvtáros, 1966. 7. sz. 378–379. p.
44. SZENTE Ferenc: Viták a klubkönyvtárról – és a valóság. = Könyvtáros, 1969. 6. sz. 333–335. p. Az utasítás kapcsán *„szófejtési-értelmezési vita folyik a klubkönyvtár elnevezésű intézménytípus miben létéről.”* (333. p.)
45. TÓTH Gyula: Tegyük helyére a klubkönyvtárügyet! = Könyvtáros, 1971. 12. sz. 702–705. p. Írásom megjelenésekor tudható volt, hogy a Szakmai irányelvek szerint a szerepkör nélküli települések klubkönyvtára D szintű, vagy a C-szint alsó régióiban foglalhat helyet, tehát mindenképpen fiók – könyvellátási szempontból.
46. SALLAI István: A letéti rendszer sorsa a magyar könyvtárakban. = Könyvtáros, 1967. 9. sz. 513–515. p.
47. Nyomatva olvasható Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyve 1965–1966. 31. p.
48. RÁCZ Aranka, N.: A közművelődési könyvtárak feladatkörének időszerű kérdései. = Könyvtáros, 1968. 1. sz. 3–8. p.
49. BERECSKY László: A társadalom igényei és a közművelődési könyvtárak. = Könyvtáros, 1968. 3. sz. 123–128. p.
50. KISS Jenő: Feladatok, igények, lehetőségek. = Könyvtáros, 1968. 4. sz. 187–190. p.
51. A falusi könyvtárosok továbbképzése keretében ez már korábban felmerült. Lásd TÓTH Gyula: Falusi könyvtárak és a tájékoztatás. = Könyvtáros, 1965. 3. sz. 141–143. p.

52. SZITA Ferenc: A korszerű járási könyvtár. = Könyvtáros, 1968. 5. sz. 257–261. p.
53. Tuba László sérelmezte, hogy a körzeti könyvtárak háttérbe szorítják a járási és városi könyvtárak fejlesztését. (TUBA László: Körzeti könyvtárak, klubkönyvtárak, járási és városi könyvtárak. = Könyvtáros, 1971. 6. sz. 339–341. p. Írására reagált VARGA Béla: Szembeállítás helyett. Vita a körzeti és a városi könyvtárakról. = Könyvtáros, 1971. 9. sz. 529–530. p. és PUSKÁS Sándorné: Megjegyzések a sorrendről. = Uo. 531–532. p.
54. TÓTH Gyula: Lesz-e korszerűbb közművelődési könyvtár-ügy? = Könyvtáros, 1968. 10. sz. 587. p.
55. CSÚRY István: Könyvtári fejlődésünk ellentmondása és a „Public Library” vita. = Könyvtáros, 1968. 11. sz. 637–644. p. A szerkesztőség nem minősítette vitázárónak, de utána a vita nem folytatódott.
56. A vitát kiváltó írás ZIRCZ Péter: Gondolatok a közművelődési könyvtárban. 1–2. = Könyvtáros, 1973. 7. sz. 386–388. p., 9. sz. 516–518. p. A hozzászólások TÓTH Gyula: Vita a közművelődési könyvtárról = Könyvtáros, 1973. 10. sz. 580–583. p., HALÁSZ Béla: Tájékoztatás és nevelés. (Vita a közművelődési könyvtárról.) = Könyvtáros, 1973. 11. sz. 659–661. p., HORVÁTH Géza: Gondolatok a közművelődési könyvtárban? (Vita a korszerű közművelődési könyvtárról.) = Könyvtáros, 1973. 12. sz. 716–717. p., BÉNYEI Miklós: Jó úton járunk. (Vita a korszerű közművelődési könyvtárról.) = Könyvtáros, 1974. 1. sz. 12–16. p., NAGY Ernő, B.: Megyei könyvtár – általános tudományos könyvtár? (Vita a korszerű közművelődési könyvtárról.) = Könyvtáros, 1974. 3. sz. 127–130. p. Itt volt „hivatalos” vitázáró is ZIRCZ Péter: Utak és arányok. (Vita a korszerű közművelődési könyvtárról.) = Könyvtáros, 1974. 4. sz. 198–201. p.
57. TÓTH Gyula: Áttörések. A public library megjelenése, első térhódítása Magyarországon. = Könyvtári Figyelő, 1999. 2. sz. 223–235. p., FOGARASSY Miklós: A közkönyvtári koncepció második „áttörése”: a public library eszméjének térhódítása és a Vas Megyei Könyvtár megépítése. = Uo. 236–239. p.
58. A különböző változatokhoz lásd Sallai István könyvtári szakirodalmi munkássága. Összeáll. Kozák Miklósné. = Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyve 1978. Bp. 1980. 15–31. p., közelebbről a 23. p.
59. A csatározások „történetét” harminc év múltán adta közre FUTALA Tibor: „Public library”- csata 1968-ban, avagy előszó Sallai István Közművelődési könyvtárügyünk fejlődési irányja c. OKDT – előterjesztésének kor- és szakmatörténeti dokumentumként való publikálásához. = Könyvtári Figyelő, 1999. 2. sz. 240–243. p.
60. SALLAI István: Közművelődési könyvtárügyünk fejlődési irányja. Bp. 1968. 51 p. Még ugyanabban az évben A közművelődési könyvtárügy fejlődési irányja, különös tekintettel a magyar közművelődési könyvtárügyre. 2. átdolg. változat. [Közread. Az] OSZK Könyvtártudományi és Módszertani Központ. Bp. 1968. 48 p.
61. SALLAI István: Közművelődési könyvtárügyünk fejlődési irányja. (Előterjesztés az Országos Könyvtárügyi és Dokumentációs Tanács 1968. évi június 19-i békéscsabai ülésére.) = Könyvtári Figyelő, 1999. 2. sz. 244–255. p.
62. Ennek folyamatáról is írt 1999-ben FUTALA Tibor. A közművelődési könyvtárak helyzete és fejlesztése. = Könyvtári Figyelő, 1969. 1. sz. 5–24. p. c. anyagot az OKDT közművelődési tagozata 1969. március 31-én vitatta meg. Olvasható (sg) [Sebestyén Géza]: Az OKDT vitájából. = Könyvtári Figyelő, 1969. 25–28. p.
63. Az 1968. április 23-i változat 6-7. p.
64. 1969–70 fordulóján szükségét érezte, hogy magyar nyelven összefoglalja a szakmai közvélemény számára az angol megyei könyvtári rendszer kialakulását, lényegi vonásait. SALLAI István: Az angol megyei könyvtári (county library) rendszerről. = Könyvtári Figyelő, 1970. 1. sz. 43–53. p.
65. Az első változat 38-40. p.
66. A Sallai hagyaték egyik mappájában találtam 16 lap terjedelmű német nyelvű anyagot Die Lage und Probleme der Dorfbibliotheken in Ungarn. Sallai nevével és 20 példányban készült a KMK-ban 1968. augusztus 15-i keltezéssel. Ebben feltette a kérdést: Volksbücherei oder public library. 1969. augusztus 7-i keltezésű, 507/1969. KMK. sz. levélben Sallai jelentette az MM Könyvtári Osztálynak, részt vett 1969. május 28. és június 1-je között a Matica Slovenska által szervezett európai szimpóziumon. Bejelentette, hogy az IFLA-hoz kapcsolódó állandó bizottság vezetőjévé választották 3–3 nyugati és szocialista ország képviselővel, a titkára a szlovák Irmel lett.
67. SALLAI István: Rövid áttekintés az európai országok falusi könyvtárainak helyzetéről. (A szimpóziumon elhangzott előadás rövidített szövege.) = Könyvtári Figyelő, 1969. 2–3. sz. 10–14. p. A lap közölte a másik referátumot is: MARUNIAK, Peter: A falusi könyvtárügy fejlődése Csehszlovákiában. = Uo. 14–20. p.
68. SALLAI István: Visszapillantás. = Könyvtári Figyelő, 1974. 6. sz. 515–525. p.
69. A gépiratból derül ki, a közreadott írás címe eredetileg alcím volt, s a gépelt igazi címe: A közművelődési könyvtárak fejlődési irányja. Ezt kézzel Sallai 25 éves a magyar szocialista könyvtárügy címre javította. Így érthető a visszapillantás is: a közművelődési könyvtárak 1949–1974 közötti 25 évéről volt szó.

70. Agépirat-változatban érinti a falusi kiskönyvtárak helyzetének javítását célzó három megoldást a letétit, a (kis) körzetit és a bibliobuszt. Ezt a témát Sallai cikkét követően kifejti SZENTE Ferenc: A „hátrányos helyzetű” települések könyvtárai. = Könyvtári Figyelő, 1974. 6. sz. 525–529. p.
71. Sallainak ez a megjegyzése meghökkentő, magyarázatra szorul. „A” típusú könyvtárt a megyeszékhelyeken kívül további néhány nagyobb város (Baja, Nagykanizsa, Sopron stb) és néhány nagyobb fővárosi kerületi könyvtár esetén terveztek. Az egész áttekintésből kitetszik, hogy Sallai az idő előrehaladásával mindinkább egyre nagyobb könyvtárt tartott életképes, valóságos könyvtárnak. Amint a kölcsönkönyvtárról (amelyre akár 50 kötetes is képes!) mindinkább a tájékoztató, információt közvetítő könyvtárra terelődött a hangsúly, Sallai könyvtárfelfogása alapvetően megváltozott. Egyre inkább (a válogatott külföldin kívül) a nemzeti könyvtermést reprezentálni képes könyvtárat tekintette igazi könyvtárnak. Ezt pedig csak az „A” típusú könyvtárak írták elő a Szakmai irányelvekben is. Ezért szerintem a Sallai megjegyzésben az „önálló megjelenés” alsó határán van a hangsúly, a többi könyvtár ennek része, rendszerének tagja. Nem vitás, Sallai mindig is az elaprózott könyvtár ellen volt, rendszert szorgalmazott. Utolsó évtizedében mindenképpen nagy könyvtárt szorgalmazott és előadásában mind szenvedélyesebben próbálta a jövő könyvtárát megrajzolni.
72. Rendezetlen hagyatékában találtam egy papírlapot, ahol ceruzás autográf levezeti a könyvtár, dokumentumtár, mediotéka, eszköztár, duotéka, triotéka stb. elnevezés hibáját: a tár és a téka a megőrző szerepre utal, s nem a szolgálatást hangsúlyozza.
73. Irányelvek a kis települések kulturális ellátásának javítására és komplex művelődési intézmények létesítésére. = Művelődési Közlöny, 1977. 2. sz. 55–58. p. Olvasható még Könyvtáros, 1977. 3. sz. 159–162. p. A kapcsolódó minisztériumi „irány(kijelölő)cikk” FUTALA Tibor: A komplex művelődési intézmények létesítésére kiadott irányelvek. = Könyvtáros, 4. sz. 222–223. p.
74. PÁLDY Róbert: Komplex művelődési intézmények. Sajtószemle. = Könyvtáros, 1977. 1. sz. 32–35. p. írása már ekkor 24 tétéles (valószínűleg válogatott) irodalomjegyzéken alapult. A népművelőkkel folytatott vitákat jelzi az írás utolsó fejezetcíme: Eltűnteti-e [mármint az új intézmény TGY] a könyvtárakat? Ha ez nem is következett be, mutatja, hogy a látványosabb és ezért a pártpolitikának jobban tetsző művelődési otthonok népművelői évtizedek óta nem lankadóan, ekkor is maguk alá akarták gyűrni a könyvtárt.
75. SALLAI István: A könyvtár mint eszközközpont. = Könyvtáros, 1977. 4. sz. 195–200. p.
76. Idéztem TÓTH Gyula: A művelődési központokról – egy könyv kapcsán. = Vasi Honismereti Közlemények, 1991. 2. sz. 94. p.
77. SALLAI István: Visszapillantás. = Könyvtári Figyelő, 1974. 6. sz. 515–516. p.
78. SALLAI István: Tartozásaink Szabó Ervinnek. = Valóság, 1979. 3. sz. 32–42. p. Az idézet a 31. lapról való.
79. Uo. 36–37. p.

Az MKE 43. Vándorgyűlésének ajánlása

(2011. augusztus 4.)

A könyvtár, a könyvtári rendszer nemcsak tudástár, nemcsak nemzeti identitásunk értékőrző és közvetítő helye, hanem hatékony eszköz az információs társadalom kezében a társadalmi célok, a társadalmi megújulás, az esélykiegyenlítés, a kisebbségi és állampolgári jogok alkalmazásában.

A könyvtár – maga is tanuló szervezetként – a képzés minden szintjén (egyéni, iskolarendszerű vagy azon kívüli) támogatja a kompetenciaszerző, tudást megújító folyamatokat.

Nem az a kérdés, hogy könyvtárral vagy könyvtár nélkül. Versenyképesség a megújuló Európában csak a minőség következetes képviseletével, a tudás műveltséggé emelésével érhető el.

Internettel, a könyvtári gyűjtemények tudás-hitelesítő bázisán. Versenyképes ország – versenyképes könyvtárossal. A Magyar Könyvtárosok Egyesülete ezen jövőkép elérésének elkötelezett támogatója. A társadalom számára a „Tanulás, tudás, műveltség – könyvtárosok a jövő szolgálatában” című konferenciájának záró pillanataiban e cél megvalósításához ajánlja fel erőforrásait.

Fehér Miklós (MKE főtítkár)

Forrás: <http://mke.info.hu/2011/08/az-mke-43-vandorgyulesenek-ajanlasi/>
(IFLA-HUN, 2011. 08. 08.)

„Ősidők végtelensége”

A könyvtár szimbolikája

KOVÁCS Csilla

1. kép

Hettita szárnyas Nap

Felütés

Munkám során, amikor szakmai továbbképzések keretében kommunikációs vagy mentálhigiénés tréninget tartunk a könyvtáros kollégáknak*, gyakran indítjuk úgy a foglalkozást, hogy megkérjük a jelenlévőket, válasszanak maguknak egy olyan képet, amely szerintük kifejezi a foglalkozásunkat. Ezt a szakirodalom *foglalkozás-szimbólumnak* nevezi. Majd azt kérjük, hogy indokolják meg, miért választották éppen azt a tárgyat, fogalmat, szót szimbólumként. Tapasztalatom szerint a kezdeti szorongások ilyenkor hamar feloldódnak, mert a szimbólumok segítségével gyorsan megismerik a másikat és magukat is be tudják mutatni. Percek alatt lehet meleg, elfogadó, biztonságos légkört kialakítani a csoportban, amely még a hosszabb idejű tréningek alatt is szinte végig érezteti a hatását. Ezeknek a képpel, képben kifejezett szimbólumoknak

erőteljes, az érzelmeket is mélyen érintő, megmozgató hatása van, és ezáltal a szimbólumok egymáshoz tudják közelíteni a résztvevőket.

A gyűjtés

Kollégáim körében, majd a könyvtárba járó gyerekektől és ismerőseimtől gyűjteni kezdtem a könyvtáros foglalkozás szimbólumait, majd a könyvtárszimbólumokat is. Összegyűjtöttem írók, költők, tudósok gondolatait is a könyvtárról, és feldolgoztam több olyan könyvtárképet, amelyet a megkérdezettek meditációban vizualizáltak. Nézzünk egy-egy példát mindegyik említett típusból.

„*A könyvtár olyan, mint egy JÁRMŰ, mert a tudás ismeretlen tájaira jutsz el általa*” – mondta egy könyvtáros kolléga. Egy kisfiú szerint „*A könyvtár olyan, mint egy ARANYBÁNYA, mert*

* Lásd még KOVÁCS Csilla: „Vannak vidékek legbelül”. Tapasztalatok a foglalkozási képhívás alkalmazásáról a könyvtárosok továbbképzésében. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2011. 7. sz. 3–9. p.

minden könyvnek olyan értéke van, mint az aranyak.” „*A könyvtár KERT, amelyben embertársaink begyűjthetik a tudás gyümölcsseit*” – írta 1250-ben *Richard de Furnival*. „*A könyvtár mélyen, egy alagsorban van. Nyomdagépen lapokat nyomtatnak. Egy öreg ember adja át a könyvet, amelyen egy tengeren úszó vadkacsa látszik.*” – ezt a választ egy belső képeit felidéző meditálótól hallottam.

A szimbólum az érzelmeinket, képzeletünket célozza meg a mindennapokban és a művészetben is. A szimbólum ugyanakkor valóságos és valóságot mond ki. Fele a tudattalanba merül, fele a tudatban van, s így közvetítés jön létre a külső és belső valóság között.

A foglalkozásszimbólum megnevezésének kérésével azt a mélyebb, pszichikus réteget érinthetjük meg a válaszolóban, ahol a szimbolikus gondolkodás segítségével, a racionalitás kontrolljának kikapcsolásával a személyiség mélyebben lévő tartalmai bukkanhatnak elő. A beinduló fantázia segíti feloldani a racionalitást, s így kikerülhetővé válnak a társadalmilag megfogalmazott sablonok. Ugyanakkor az egyéni szimbólum megnevezése lehetővé teszi, hogy olyan tartalmak kerüljenek a felszínre, amelyeket még nem tudatosított a válaszadó sem. A személy saját belső tartalmait vetíti a megnevezett tárgyba, fogalomba, személybe, jelenségbe. Ezek a válaszok megmutatják, mivel szeretne és tudna azonosulni, mivel érzi egynek magát, melyek a megvalósítandó céljai, milyen már belsővé vált modellek és motivációk irányítják. Ezek hordozzák a személy állásfoglalását azokról az értékekről, amelyek szabályozzák magatartását. Így a szimbólumokon keresztül differenciáltabb, árnyaltabb képet alkothatunk arról, hogy valaki milyen belső képpel végzi napi tevékenységét. Ha a megadott szimbólumokat a szavak jelentéskörei alapján kezdjük csoportosítani, akkor egyértelműen kirajzolódnak a könyvtár alapfunkciói. A könyvtár tárol, gyűjt, felhalmoz, tartalékol (ld. 2. kép) (*pl. raktár; kaptár; tudástár, mélyhűtő, kincsesbánya, tároló, nagy kamra, tár, kincstár, kincsesláda, szent kincsek csarnoka, királyi kincstár, a szellem tárháza*).

2. kép

Az ELTE Egyetemi Könyvtár raktára

A hasonlatok jelentései meg is mutatják, hogy mit. Eleséget, kincset, tudást – szellemben is gyűjt, amelyet rendszerbe téve őriz, átalakít, transzformál. A könyvtárban folyó cselekvés lehet még valamilyen irányú mozgás, utazás vagy felfedezés is (*pl. jármű, pályaudvar*). A könyvtár olyan meghatározott hely, ahol lehetséges az elmélyült figyelem, az elkülönülés a hétköznapi felszínes jelenségektől (*templom, szentély, csöndes sarok*). Szent hely, biztonságot nyújtó menedék, átjáró, kapu és kiindulási pont (ld. 3. kép).

A könyvtár légköre vonzó és csábító, mint egy *párkapcsolat, labirintusszerűsége* folytán pedig felkészítő, beavató rendszer. De lehet változó és élő, állandó emberi gondoskodást igénylő, mint egy *kert*.

A felnőttek könyvtár szimbólumai között gyakran jelentek meg élőlények. Emberek (*pl. apa,*

3. kép

Közkönyvtár belső tere (Halmstad, Svédország)

kacérkodó leány, vonzó hölgy, olvasó, szerető közösség, makacs hitelező) és állatok (pl. *méhecske*). A bonyolult felépítésű, állandóan változó, fejlődő, érő, élő organizmusok ugyanolyan bonyolultságot és állandó változást jelölhetnek a lélekben is. Amikor könyvtárszimbólumként jelennek meg, kifejezik, hogy a könyvtár nemcsak a könyvek raktára, hanem egy élő organizmus képzeteként él könyvtárosokban. Megjelenik a női és férfi minőség. A női rész mint csábító vonzó lehetőség, a férfiúi a védelmező, korlátozó erő, a szellemiség jelképe. *„Amikor apám meghalt, olyan volt, mintha egy könyvtár leégett volna.”* – mondta az egyik kolléga. Ez a közvetlenül nem tapasztalható „élő” szellemiség fejeződik ki a mesevilág *hétszínvirágában* és a *szfinksz* választásban is, kiegészülve a meseszerűség és a távoli, ma már elfeledett, a tudatlanba süllyedt titokzatos tudással. *A méhecske és méz* választásában alapvetően fonton mozzanat a méh mozgása, ahogy virágról virágra szállva apránként gyűjti össze a virágport. A méh

azonban más archetipikus tartalmat is kifejez, ugyanis a legtöbb kultúrában mint termékenység szimbólum is megjelenik. Mivel télen hónapokra a kaptárába húzódik és tavasszal új életre kel, a halál és az újjászületés, a halhatatlanság, illetve a lélek jelképe is, más szárnyas rovarokhoz hasonlóan. Egyiptomban szoláris jelkép, ő a naptól érkező lélek, Ré napisten földre hullott és életre kelt könnye. A magyar népmesékben a gonosz óriás lelke vagy ereje több darázsban lakozik. A méhkaptár rendje és életmódja miatt a méh a szervezethez, a hierarchikus rend, a szorgalom, a tisztaság és a szüzesség szimbóluma is. Sokan választottak könyvtárjelképként emberi építményt (*ld. 4. kép*).

4. kép

Régi könyvtáráépület (Holbeck, Egyesült Királyság)

Többen hasonlították a könyvtárat *templomhoz*, de *a szentély*, a különböző funkciókat képviselő *ház*, a *raktár*, a *mélyhűtő*, a *pályaudvar* létrehozása az anyagi világban mind, mind bonyolult tervező, építő munkát és együttműködést kíván az embertől. Amikor az épületek szimbólumként jelennek meg, akkor azt is jelzik, hogy a lélekben is hasonló folyamat zajlik. A megismerés, a tudás megszerzése, összegyűjtése, rendszerezése, transzformálása hosszadalmas, erőfeszítést, együttműködést feltételez és kíván. *A templom*, a *szent hely*, a *szent épület* legfontosabb formája, az Istennel való kapcsolat fő közösségi helye minden kultúrában. Az építők az épület szent voltát, az Istennel való kapcsolatot az

épület szerkezetében is igyekeztek szimbolikus formában valahogy kifejezni. A szentség horizontális megjelenítése (pitvar, szentély, szentek szentje), a hármas tagolódás megjelent már az egyiptomi templomépítészetben is és 3000 éven át egész jól működött. A kereszténységben, majd az iszlámban a templomépítészetben alapvetően új elemek jelentek meg, amelyek a távol-keleti templomokban már megvoltak: a horizontális mellett vagy helyett a vertikális dimenzióban való kifejeződés (ld. 5–6. kép).

5. kép

*A Biblioteca Parque Espana épülete
(Medellin, Kolumbia)*

6. kép

*A Biblioteca Parque Espana épülete
(Medellin, Kolumbia)*

Itt a geometriai alapformák, a négyzet, a kör, és a háromszög összeépítésében bontakozott ki a hármas tagozódás és egyben a női, férfi alapszimbólumok integrációjának megoldása. Legjobban talán a legnagyobb templomokban, a bazilikákban, dómokban láthatók e geometriai alapformáknak, a négyzetnek, a körnek és a háromszögnek csodálatos szintézisben való összeépítései. A négyzet az ősi nőiség, anyagiság és

realitás kifejezője képezi az épület alapját, ami az anyaföldhöz kapcsolódik, amire minden épül. A kör az ősi férfi princípium, a szellemiség, a Nap, a felülről jövő világosság szimbóluma, ez található a különböző kupolákban. Végül a háromszög, ami az ellentétek integrációjának, az ellentétek fölé emelkedésnek és egy magasabb szinten való megoldódásnak, valamint a felfelé törekvésnek és az összerendezettségnek, a koncentrációnak a kifejezője. Ezt láthatjuk a tornyokban, kupolákban, csúcsokban. Egy gótikus templom csodálatos magassága nem az építészeti célszerűségből, hasznosságból származik. Sok keleti templomban jól látszik ennek a szellemi felé haladás folyamatának a fokozatossága, fázisossága. Templomba a hetedik nap járnak a legtöbben. Ez a hetedik nap megszentelése. Hat napon át foglalkozunk a mindennapi élet dolgaival, de időnk egy-heted részében forduljunk a spiritualitás, a szellemiek felé.

A *kincsesbánya* és a *kaptár* fogalmait átmenetet képeznek az emberi építmény és a természeti képződmények között. A bányában is az embernek kell mélyre hatolni, hogy felszínre kerüljön a kincs. A kaptár a méhek otthona, ahol az aprólékos, rendszeres gyűjtögető munkával összehordott virágpör mézzé transzformálódik. A méhészkedés azonban nagyban hozzájárul, hogy a méhek több mézet készítsenek. Ez az analógia érvényes a könyvtárakban felhalmozott tudásra. Az író, az olvasó és a könyvtáros együttesen hozzák létre, halmozzák fel, rendszerezik, tárják fel és értelmezik a szavakba kódolt szellemet.

A *sziget*, a *folyó*, a *földrész* képe már egyértelműen természeti képződményt idéz. Ezek a képek alapvetően azt jelzik, hogy a könyvtár is olyan természetességgel létező az emberekben, a lélekben, mint egy sziget vagy egy folyó a természetben. A lélek mélyén rejlik lehetőségek, személyiség-magvak olyanok, akár a könyvtár polcain lévő könyvek, amelyek tartalma akkor éled meg, ha valaki kinyitja és elolvassa. A lelekbe írt szellemi-genetikai kód szimbolizációja a könyvtár.

7. kép

*A Királyi könyvtár új épülete, a Fekete Gyémánt
(Koppenhága, Dánia)*

A *csend*, a *béke* és a *történelem* fogalmak mint könyvtárszimbólumok azt a nyugalmat és időtlenséget jelölik, amely egy könyvtárból áradhat.

A gyerekek szimbólumai egy, a *tudás fája* kivételétől eltekintve élettelen tárgyak (*könyv*, *lexikon*, *kincsesláda*) voltak. A gyerekek elsősorban az anyagi javakhoz hasonlítva fejezik ki a könyvtár pozitív tulajdonságait (*étel*, *kincs*, *palota*, *birodalom*, *aranybánya*). Több esetben választották a könyvtár szimbólumaként a *mese*, *mesevár*, *meseország*, *mesevilág* és a *csoda* fogalmakat. A jungi pszichológia szerint a mesék, a mítoszok minden időben az emberi lélek kollektív tudattalanjának megnyilvánulásai voltak. A mítoszok és mesék iránti szükséglet mindig is nagy volt az emberekben. A jungi lélektan úgy tekinti a mesét, mint a psziché kollektív rétegének, az egyetemes emberi lelki munkamódoknak a szimbolikus kivetüléseit. Nyilván azok a mesék és mítoszok maradtak meg, amelyek valóban valami lényegeset tudtak megragadni, kifejezni az emberben. Tény, hogy a mai gyerekek egyre kevesebbet olvasnak, de azt érzik, hogy a mesék nagy jelentőségűek a számukra. Igazi, érdekes mondanivalót tartalmazó mesével, amely elsősorban nem értelmi síkon szól hozzájuk, azonban már jórészt csak a könyvtárban találkozhatnak. Számukra a szakralitást, a szent helyet a mese-

világ fejezi ki. Megjelenik náluk a *ház*, a *palota*, a *vár szimbolikája* (ld. 8. kép), amely alapvetően feminin szimbólumot, a Nagy Anya (Magna Mater) védelmező ölet jelenti.

8. kép

A bencés apátság könyvtára (Melk, Alsó-Ausztria)

A barlanghoz és a sírhoz hasonlóan az anyaméhre emlékeztet, amely örök menedéket, a körülölelő védelmet jelenti, ugyanakkor a megpihenés, a megújulás lehetőségét is magában hordozza. A kozmosznak, illetve a kozmosz középpontjának szimbólumaként megtestesítheti magát az univerzumot, s részei megfeleltethetőek a világegyetem részeinek: a tető a menny, a ház a föld, az ablakok pedig az istenségek. A ház az élet középpontja: az ember stabil helyzetét jelképezi a világban. A kozmikus középpontként funkcionáló ház szimbolikája összefügg a templom jelentéseivel, amely a keresztény értelmezésben Isten háza. A lakóépület felhúzósa lényegében a teremtés megismétlése emberi szinten. A vár, a kastély, az erő, az oltalom, a hatalom, a test és a lélek szimbóluma. A gyerekek választásainál ezek megnevezése a biztonság érzetével kapcsolódik össze. Megfigyelhető volt, hogy a gyerekek több jelzős szerkezetet használtak, mint a felnőttek (pl. szép, jó, sok, gyönyörű, élvezetes, cifra, díszes), hasonlataik elsősorban az érzéki világhoz kötődtek (pl. „A könyvtár olyan, mint egy kincsesláda, mert sok élelem van benne”). A bőséges *ennivaló*, a *ház*, a *vár*, a *palota*, *otthon*, *iskola* mutatja, hogy a gyerekek számára elsőrendű érték a biztonság. Hasonlataikból kiderül, hogy a szép, az érdekes,

játékos, örömet nyújtó tevékenységeket szeretik a könyvtárban, amelyek kitágítják képzeletüket, és meseországba, a csodák világába, a nagyvilágba juthatnak a könyveken keresztül.

Az írók, költők, tudósok, filozófusok általában metaforikusan fejezik ki azt a sokrétű tartalmat, amelyet a könyvtár jelent számukra (pl. *a lélek orvossága, a tudás őrzője és a kor tükré*). Képeket összevetve a könyvtárosok és a gyerekek szimbólumaival az ő esetükben egy absztrahált könyvtár fogalom jelenik meg. A könyvtárak szellemiségét több oldalról közelítik meg: a könyvekből áradó szellemiség úgy hat az emberre, mint az orvosság a testre, vagyis helyre teheti az egyensúlyából kibillent szervezetet, előre viheti az értelem fejlődését, megújulásra vagy változásra serkenti a tudatot és a személyiséget. *„Szellemi és földi labirintus”* – írta Umberto Eco.

9. kép

*Az egyetemi könyvtár épületében
(Aberdeen, Egyesült Királyság)*

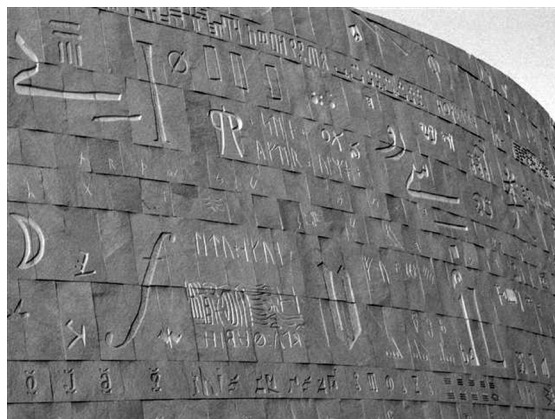
A *labirintus* ősi szimbólumával a könyvtár beavató, felkészítő rendszerét és annak átláthatatlanságát vagy bonyolultságát idézi és jelzi a könyvtárakban felhalmozott hatalmas tudás keltette eltévedés, szorongás, végtelenség érzetét is. Szabó Lőrinc számára ugyanakkor biztonságot és menedéket nyújtó *„értelem otthona, teremtett haza”* – a könyvtár. Az időkön átívelő

szellemiséget érzi G.B. Shaw, amikor az *„ős-idők emlékezetének”* nevezi az ókori alexandriai könyvtárat.

10. kép

*Az új Alexandriai Könyvtár épülete
(Alexandria, Egyiptom)*

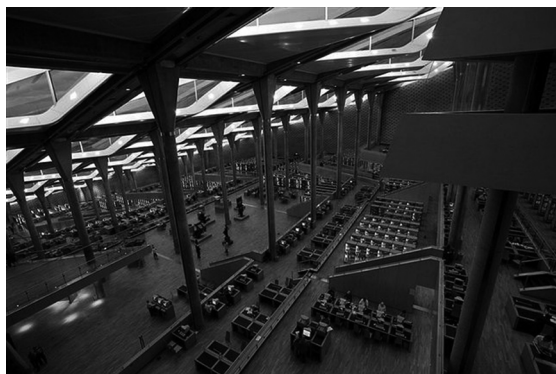
11. kép

*Az új Alexandriai Könyvtár külső, hátsó fala
(Alexandria, Egyiptom)*

A könyvtár *„csillagos ég”, Jókai* szerint, *„Szent kincsek csarnoka, és mentsvár Babits Mihály egy esszéjében.*

A negyedik csoportba az aktív imagináció alkalmával keletkezett könyvtárképeket rendeztem. A belső képek ismétlődéseit a következőképpen lehet összegezni. A kiinduló oszlop-csarnok *felfelé vagy lefelé táguló térré* változik, ahová rendszerint *lépcsőn, csigalépcsőn* lehet *fel* vagy *lejutni*. Vagy fenn egy *kupolában*, vagy a mélyben található a könyvtár, amelyben vagy *gyertyafény világít*, vagy valahonnan árad a fény, de az bizonyos, hogy mindig *fényesség van*. *„A*

görög oszlopcsarnok oszlopai világítottak, ez volt a könyvtár, a könyv is világított. Ahogy kinyitottam a könyvből is jött a fény, a fény is jó volt.” A függőleges elmozdulások, a fényesség, a képekkel társuló jó érzés, tágas tér, végtelenség, rend és titok a szellemi törekvést fejezik ki egy időn túli, metafizikai világ felé.

12. kép

Az Alexandriai Könyvtár olvasóterme

Megjelenik a *rend* fogalma, a *templom*, a *laboratórium*, az *ajtó*, a *régi könyv*, a *mesekönyv*, az *öregember*, a *gyermek*, a *vadkacsa*, a *tenger*, a *titok*. Megannyi gazdag jelentéskörrel bíró archetipikus jelkép. Az egyik meditációban a könyvtár egy *tulipánvirág*, amely az imaginációban egy *élő és ugyanakkor megkövesülten állandó és hálózatba rendezett szervezet* volt. A régiek szerint a virág a Nap földi mása. Ő mondja meg, hogy mit üzen a Nap. Ha nézőpontot váltva összehasonlítjuk a négy csoport által említett képeket, a hasonlóságok azonnal nagy erővel mutatkoznak meg. A gyűjtés kezdetén azt tételeztem fel, hogy a felnőttek a racionális gondolkodástól haladnak egy spontánabb, szimbolikusabb, a gyermeki és a jobb agyféltekés művészi gondolkodáson át a módosult tudatállapotú aktív imaginációig, és közben egyre nyilvánvalóbban és gyakrabban jelennek majd meg az archetipusok is a képekben. Elemzéseim azonban nem igazolták ezt a feltételezést. A lélekben élő archetipus minták és energiák ugyanis mindegyik csoportban kimutathatóak, függetlenül a válaszoló korától, műveltségétől és tudatállapotától.

Carl Gustav Jung felfogásában az archetipusok a fantáziában és az álomban megnyilvánuló szimbolikus képek, melyek az ösztönökből származnak és genetikusan öröklődnek. Az archetipikus szimbolizációban az egyetemes jelentések állandóak, a jelentést kifejező jelek pedig változhatnak. A jelentés oldaláról nézve így egy-egy szimbólumnak több aspektusa van. Ez a helyzet késztette arra *Gilbert Durant*, hogy híres összefoglaló munkájában az archetipikus képzetkörök osztályozását a jelölt belső lényeg oldaláról közelítve végezze. Ezt a szemléletet átvéve a gyűjtött könyvtárszimbólumokat az archetipusok belső dinamikus alapelvei alapján is csoportosíthatjuk. Itt most két olyan csoportot emelek ki, amelyek jellemzően kimutathatóak a gyűjtött könyvtárszimbólumokból: a *Felemelkedés* és *Fent* szimbólumait, továbbá a *Fény* és *Szó* szimbólumait. A *Felemelkedés* és a *Fent* (pl. *templom*, *szentély*, *lépcső*, *csigalépcső*). A függőleges irányú elmozdulásoknak, gesztusoknak pozitív morális jelentése van, hiszen a legfőbb érték, a jó felé irányulásáról van szó.

13. kép

A városi könyvtár új épülete (Halmstad, Svédország)

Az ember szentséggel és kegyelemmel ruhazza fel a hegyeket, ezért mesterségesen is épít szakralizált „hegy”-eket. (sírhalom, piramis, templom, oltár). *Mircea Eliade* *A szent és a profán* című könyvében kifejti, hogy a világoszlopot szimbolizáló szent hegy sok mitológiában a világ középpontjában található. Ez az a hely, ahol a három kozmikus sík – a föld, az

ég és az alvilág – kapcsolatba lép egymással. A szent városok és a szentélyek a világ közép-pontjában a szent hegyen találhatóak, és maguk a templomok is a kozmikus hegy utáinzatai. Mivel a templom mesterséges szent hegy, ezért a két szimbólum gyakran együtt jelenik meg. A szent hegyen emelkedő szent templom a keresztény vallásos szimbolizmus egyik jellegzetes képe, melynek szoláris jellege – keleten tűnik fel és ragyog az aranytól – ugyancsak égi jellegét hangsúlyozza.

14. kép

Jászberény, Városi Könyvtár

Fény és Szó: „fény, fényesség, napsugár, arany (szín), kék”. A fény a kozmikus teremtés, a tudás, az élet, az üdvösség, az igazság és a hit, a megvilágosodás jelképe. A látás, a tekintet a világ észlelésének alapvető eszköze. A szem nemcsak érzékel, hanem egyszersmind rendet teremt. A „meglátás” révén értelmezzük is a világot, a „látás” a „tudás” szinonimája.

A mítoszokban minden kozmoszteremtés a fényvel kezdődik. A fény az, ami a teremtés kezdetén egyedül létező végzetes sötétségben rendet teremt.

A fény mindig fokozott szakrális jelentéssel bír minden kultúrában. A napfény fizikai, biológiai, illetve pszichikai hatásának köszönhetően többnyire az istenség, az éltető erő szimbóluma, a mindent átható egység. A felkelő nap az

emberi képzelet egyik legnagyobb, egyértelműen pozitív jelentéstartalmú képe. A Nap a legfőbb fényt testesíti meg, jótevő és egészséghez vezető ereje mindenki számára nyilvánvaló. A Nap fényes felemelkedése hatalmas erőről tanúskodik. A Fény a teremtő erő és a Törvény a világban. Ezért köszöntötték a régiak keletnek fordulva a napot, s köszöntik mai is imával a gyimesi csángók („Köszöntelek téged, Istennek szent igéje,/ Istennek szent rendelése,/ Fényes világ, / Ki a fényes világot megfényesítetted, / Édes áldott Napom, /Adj szerencsés mai napot, / Boldog munkálatot, értelmes eszet, okosságot, / És minden jóra menendőséget....”).

15.kép

Halmstad, a városi könyvtár olvasóterme

S ez az archaikus imában megfogalmazott, kéres a Naphoz jelenik meg a meditatív képekben a fény szimbólumban. A gyerekek szimbólumai között is megjelent a napsugár, az aranybánya, a felnőtteknél a szfinksz, amely a napállat oroszlán és ember keveréke.

Végül egy aktív imaginációs képet mutatok be, ahol a hívóképként „a könyvtár mint szimbólum” kifejezést használtuk. (ld. 16. kép)

Ez a kép – melynek rajzolója a „Kék lény” címet adta – mintegy összefoglalja mondandóm lényegét. A rajzon egy képzeletbeli lény, valamilyen állat könyököl az ablakban, és kifelé néz a verőfénybe. A sötétebből a fénybe. A képen az állat feje a hangsúlyos, amelyen két kis csillag alakú szarvacska látható. A fejen található szarvak a férfierőt (szellemiség, gondolkodó erő) szökták

16. kép
Kék lény

szimbolizálni, itt most a szarv által szimbolizált erő a jó ereje, mert a csillag-végződés fény-szimbólumok. A rajzoló is próbálta érzékeltetni, hogy fény sugárzik belőlük. A fej az élet, a fizikai és a pszichikai erő központja. Az emberi test mikrokozmoszában a fejben van az égi Isten lakóhelye. A fej mindig a szellemiséget képviseli a népi kultúra vizuális művészetében is. Az állat jelkép az emberben elemi szinten létező szellemiséget, az ablakon való kitekintés a külvilág felé forduló érdeklődést, a tudat kitágulását szimbolizálja. A zárt lehatárolt térből és sötétből tekint a végtelenbe és a fénybe. „Szép volt ez a fantasztikus szelíd kék lény, de mégis az a nagy fényesség, az tündökletes volt.” – mondta a képhívó. Az égi fény szüntelen vagy kevésbé színes. Olyan tünemény, amely megragadhatatlan. A tisztaság érzetét kelti, s ezt a megragadhatatlant fejezi ki a képzeletben a fehér és a napsárga, amely mintha a fantasztikus lényből áradna, de ugyanakkor meg is világítja, hogy láthatóvá válik fehér szórén a halvány azúrkék árnyalat, amely szintén a transzcendencia színe.

Összefoglalva

A lelkekbe írt szellemi-genetikai kód szimbolizációja a könyvtár. A lélek mélyén rejlő lehetőségek, személyiség magvak olyanok, mint a könyvtár polcain a könyvek, amelyek tartalma akkor éled újra, ha valaki kinyitja és elolvassa. A könyvtárszimbólumok elemzése során megjelent az emberi lélek több archetípusa. A felnőttek képeiben domináló volt a transzcendens funkciót kifejező kép és a mélymag egymást tartalmazó szimbólumai (*méhkas, templom, szentély, folyó, sziget, csend, méh, kacska, kert*). A transzcendens kifejezést itt filozófiai értelemben használjuk: átlépés egy másik területre. A létszférák közötti közlekedés képei a szintén megjelennek: pl. a *jármű, tükör, fa* választásokban.

A gyermekek számára a könyvtár elsősorban személyiségük kiteljesítésének, építésének eszközét jelenti. Ebben a csoportban a személyiséget jelképező szimbólumok nagy száma volt jellemző: *ház, vár, palota, sziget*, és megjelent a haladás szimbóluma: *a fa*.

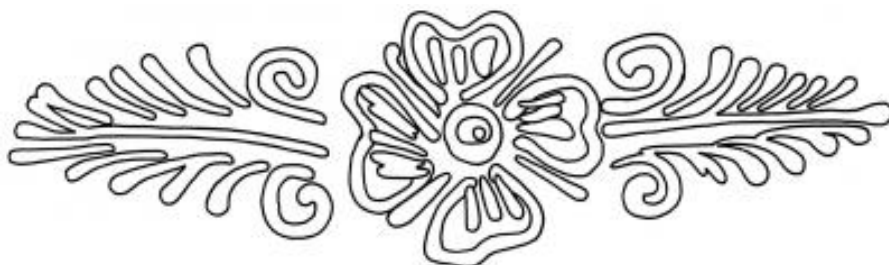
A művészek, írók metaforikus képeiben a könyvtári funkciók absztrahálódnak. A zárt tér archetípusa (*sziget, barlang, templom, ház, csarnok, város*), az esszenciális anyagok: kincs, méz, lélek orvossága, könyv, lexikon, Az aktív imagináció során a vezető szimbólum a *fény* volt.

Ezeknek a valamilyen képpel kifejezett szimbólumoknak erőteljesebb, az érzelmeket mélyebben megérintő, megmozgató hatása van, amely más erőterbe helyezi mind a képalkotót, mind pedig a hallgatót. „A szimbólumoknak egyszerre van expresszív és impresszív jellegük, egyrészt belső lelki eseményeket fejeznek ki képekben, másrészt pedig, miután átalakultak képpé – mint egy „inkarnálódnak” egy képzeletbeli anyagban –, jelentésteli tartalmuk révén befolyást gyakorolnak ugyanezekre az eseményekre, és így lendítik előre a pszichológiai folyamatok áramlását. Ily módon a szimbólumok a pszichés események valódi energiátranzformátorai.” (Jacobi)

És ez a rácsodálkozás – hogy ugyanazt a fogalmat vagy foglalkozást hányféleképpen, milyen

sok oldalról lehet megközelíteni – felszabadító és kapcsolatteremtő erőként aktivizálódik egy tréning során a résztvevők között. Az egyén számára tudatosulhat, hogy mások és saját maga is milyen belső képpel végzi munkáját. Önmegismerés és felismerés között cikázhatnak

a gondolatok, érzések. A megvalósítás, a kifejezés, a jelentésadás élményét hozzák az egyéni szimbólumok. S a viszonyítások segítik a másik megértését, hogy könnyen vagy könnyebben megszerethetővé, becsülhetővé válhassunk egymás számára.

17. kép
Székely szárnyas nap

Irodalom

- BENNET, Edward A.: Az igazi Jung. Budapest, Animula, 1997. 137 p.
- BOLEN, Jean Shinoda: Bennünk élő istennők. Budapest, Studium Effektive Kiadó, 2008. 296 p.
- DÁVID Katalin: A teremtett világ misztériuma. Bibliai jelképek könyve. Budapest, Szent István Társulat, 2002. 350 p.
- ELIADE, Mircea: A szent és a profán. Budapest, Európa Kiadó, 1987. 217 p.
- JACOBI, Jolande: C. G. Jung pszichológiája. Budapest, Animus, 2009. 245 p.
- JUNG, Carl Gustav: Az ember és szimbólumai. Budapest, Göncöl Kiadó, 1993. 330 p.
- JUNG, Carl Gustav: Bevezetés a tudattalan pszichológiájába. Budapest, Európa Kiadó, 1990. 219 p.
- KERÉNYI Károly: Hermés, a lélekvezető. Budapest, Európa Kiadó., 1984. 126 p. (Mérleg sorozat)
- MOLNÁR V. József: Örökség. Válogatott tanulmányok. Budapest, Örökség Könyvműhely, 2001.
- Szimbólumtár. Jelképek, motívumok, témák az egyetemes és magyar kultúrából. Szerk. Pál József, Újvári Edit. Budapest, Balassi Kiadó, 2001. 550 p.
- SÜLE Ferenc: A jungi mélylélektan napjainkban. Szokolya, Gyuró technika, 1996. 340 p.
- TÁNCZOS Vilmos: Nyiss kaput, angyal! Moldvai csángó nép imádságok. Archetipikus szimbolizáció és élettér. Budapest, Püski Kiadó, 2001. 320 p.
- TÁNCZOS Vilmos: Szimbolikus formák a folklórban. Budapest. Kairosz, Kiadó, 2007. 440 p.

A kisebbségi kulturális jogok érvényesülése a nemzeti és etnikai kisebbségi jogok országgyűlési biztosának jelentése alapján

FEHÉR Miklós

Előzmények

2009-ben *Kállai Ernő*, a nemzeti és etnikai kisebbségi jogok országgyűlési biztosa vizsgálatot rendelt el a kisebbségi kulturális jogok (köztük a nemzetiségi könyvtári ellátáshoz való jog) érvényesülése magyarországi helyzetének áttekintésére. A feladat elvégzését *Magicz Andrásra*², illetve az általa koordinált munkacsoportokra bízta. A vizsgálat lezajlott és elkészült egy 467 oldalas jelentés, amely szól a vizsgálat elrendelésének és végrehajtásának körülményeiről, illetve bemutatja a Magyar Köztársaságban élő, az 1993. évi LXXVII. törvényben meghatározott nemzeti és etnikai kisebbségek (továbbiakban: kisebbségek) közösségeinek, valamint e közösségek tagjainak kulturális jogait, illetve a jogok érvényesülését.

A Magyar Könyvtárosok Egyesülete 2010. évi

bajai vándorgyűlésén³ *Kállai Ernő* a jelentés alapján tájékoztatást adott a könyvtárakat érintő legfontosabb megállapításokról. Az előadás keretében nem volt módja arra, hogy a terjedelmes jelentést átfogóan, illetve szakterületi részleteiben is elénk tárja, miközben a könyvtárosok érdeklődése e vonatkozásban is megmutatkozott. Ezért e cikk keretében arra vállalkozom, hogy összefoglalom, illetve néhány helyen reflexiókkal kiegészítem a csaknem egy éven át tartó, a minisztériumok és egyéb szervezetek, intézmények sokaságát bevonó, megkérdő vizsgáldásról készült hatalmas anyag legfontosabb megállapításait, kiemelten a könyvtári rendszerre vonatkozó tanulságait. A vizsgálatot, annak szakszerűségét, módszereit és az elkészült tanulmányt mindeközben nem értékelem. A Jelentést ugyanis nem elemzendő „produktumként”, hanem a Hivatal⁴ kisebbségek kulturális ellátása

érdekében tett lépéseként értelmezem. Ebben a vonatkozásban pedig az a fontos, hogy a Jelentés tud-e hatni, tud-e továbblépésre ösztönözni a kulturális ellátás bármely területén működő döntéshozói körben, tud-e a lehetséges mozgástereken belül megléphető és persze hasznos változtatásokat indukálni. Összeállítással én is e cél elérését támogatom.

A munkacsoportok jelentései

A jelentés 31 oldalas első része (Bevezető) a vezetői összefoglaló szerepét tölti be. Bemutatja a vizsgálat indításának körülményeit, a munkacsoportokat, a közreműködőket, a vizsgált témaköröket, az alkalmazott módszereket, s végezetül részletesen kitér a javasolt intézkedésekre. Mivel a vizsgálat hét részterületen, hét munkacsoportban történt, így a Jelentés – a bevezetést követően – hét, nagyjából azonos szerkezetű fejezetből, a munkacsoportok részjelentéséből áll.

A munkacsoportok a következők voltak:

- ☉ Muzeális intézményi munkacsoport ;
- ☉ Közművelődési munkacsoport;
- ☉ Könyvtári munkacsoport;
- ☉ Műemlékvédelmi, temető és szoborállítási munkacsoport;
- ☉ Előadó-művészeti munkacsoport;
- ☉ Filmalkotási munkacsoport;
- ☉ Nemzetközi kötelezettségvállalások munkacsoport.

Mint látható, a kisebbségek közoktatással, illetve felsőfokú képzésével, felnőttképzésével kapcsolatos kérdéseinek vizsgálatára e kutatás nem terjedt ki. A vizsgálat tehát csak a szűkebb értelemben vett kisebbségi kulturális jogokkal (közgyűjteményi és közművelődési feladatellátás), ezek szabályozásával, valamint a törvényi deklarációk mellett ezek valós érvényesülésével foglalkozott.

Az Alkotmány 68. § (1) bekezdése is rögzíti azt a köztudatban élő és elfogadott axiómát, hogy a kisebbségek önazonosság-tudatának három meghatározó eleme van, úgymint:

- ☉ az anyanyelv

- ☉ az anyanyelvhez [mint nyelvi közösséghez] kapcsolódó tárgyi és szellemi kultúra (hagyományok) ismerete, tisztelete

- ☉ az ezek megőrzésére, ápolására és átörökítésére irányuló szándék.

Ebből kiindulva nyilvánvaló, hogy a kisebbségi kulturális jogok a maguk teljességében csak társas formában, egy közösség tagjaként élhetőek meg, illetve gyakorolhatók. Ennek a feltétele pedig a közösségi, ezen belül a kisebbségi közösségi igények kielégítését szolgáló, ezt a feladatot megfelelő színvonalon ellátó intézményrendszer(ek) kiépítése és működtetése.

A vizsgálat nemcsak arra terjedt ki, hogy a szabályozás, a fentiekben említett intézményrendszerek működésének jogi lehetőségeit deklaráltan biztosítja-e, hanem arra is kitért, hogy a kisebbségek kulturális öngazgatása számára biztosítottak-e azok a források, melyek szükségszerűen rendelkezésükre kellene, hogy álljanak a kisebbségi kulturális jogok valós érvényesítése, a kisebbségi lét színvonalas megélése érdekében.

A kisebbségi kulturális jogok érvényesítéséhez természetesen számos ágazati jogszabályt is alkalmazni kell. Ezek a rendelkezések ugyanakkor többnyire nem speciálisan a kisebbségi intézményekre vonatkoznak, hanem általános jelleggel szabályozzák az adott területet.

A kisebbségi önkormányzatok a hagyományápolás, valamint a közművelődés területén, a rendelkezésükre álló források keretei között intézményt alapíthatnak és tarthatnak fenn. Ezzel a lehetőséggel szemben áll az a tény, hogy – elsősorban finanszírozási és szakmai problémák, illetve a jogi szabályozás hiányosságai miatt – nem tudják, vagy nem alkalmasak átvenni a kisebbségi intézmények fenntartói jogát. Vagyis napjainkban a kisebbségi közösségek számára így jellemzően nem a kisebbségi közügyek vitelére létrejött kisebbségi önkormányzatok biztosítják a kulturális közszolgáltatásokhoz való hozzáférést, hanem e feladat ellátásáról az egyes szakterületi intézményrendszerek, például a könyvtárügy, illetve az intézményeket fenntartó helyi önkormányzatok gondoskodnak.

A vizsgálatot az indokolta, hogy az elmúlt években számos panasz érkezett a kisebbségi jogok országgyűlési biztosa hivatalába az egyes kisebbségi előadó-művészeti szervezetek, muzeális- és közművelődési intézmények, könyvtárak működési nehézségeivel kapcsolatban. És vizsgálatot kértek továbbá a kisebbségi közösségek egyes temetőinek, emlékműinek, műemlékeinek ügyében is.

A kisebbségi jogok országgyűlési biztosa és munkatársai a több megyét érintő látogatásaik alkalmával sok személyes tapasztalatot gyűjtöttek a kisebbségi kulturális jogok érvényesülését illetően. Emellett a korábbi eljárásaik is nyilvánvalóvá tették, hogy az egyedi vizsgálatokon túlmenően, átfogó jelleggel is szükséges elemezni a kisebbségi kulturális intézmények helyzetét. Ezért az állampolgári jogok országgyűlési biztosáról szóló 1993. évi LIX. törvény 16. § (2) bekezdése alapján az ombudsman hivatalból vizsgálatot folytatott a kisebbségi kulturális jogok érvényesülésének áttekintése, az esetleges visszasságok feltárása, valamint az azok orvoslása érdekében szükséges intézkedések megfogalmazása céljából. A vizsgálat kitért arra, hogy:

- ☉ a kisebbségi közösségek, milyen elvárásokat fogalmaznak meg kulturális jogaik érvényesülése érdekében,
- ☉ ezeknek az igényeknek, milyen módon tesz eleget a meglévő kulturális intézményrendszer,
- ☉ a hatályos jogi szabályozás lehetővé teszi-e a kitűzött cél, a kulturális autonómia megvalósítását vagy szükséges annak módosítása,
- ☉ a jelenlegi finanszírozás mellett biztosítható-e a kulturális feladatok hatékony ellátása.

Vizsgálták továbbá a kisebbségi önkormányzatok iratainak közlevéltárban való elhelyezését, a műemlékké nyilvánítás, valamint az emlékmű állítás eljárási rendjét, illetve a kisebbségi közösségek működő és lezárt temetőinek sorsát. Foglalkoztak a kisebbségi nyelvű, illetve a kisebbségek életét, kultúráját bemutató filmalkotások gyártásának és forgalmazásának kérdéseivel, valamint az e mozgóképek archiválása érdekében tett intézkedésekkel. E megállapításokra

figyelemmel felmérték, hogy megfelelőek-e a jogi keretek ahhoz, hogy Magyarország eleget tegyen a két- vagy többoldalú nemzetközi egyezményekben a kisebbségek kulturális jogaival kapcsolatban vállalt kötelezettségeinek.

A vizsgálat módszerei között alkalmazták az empirikus felmérést, a felkeresett intézmények vezetőivel történő strukturált interjúkészítést, valamint postai és vele párhuzamosan elektronikus úton is kiküldött önkitöltős kérdőíveket. Minden munkacsoport hasonló tematika, standardizált kérdőívek és interjúvázlatok alapján folytatta az adatfelvételt. A felkeresett helyszíneken fotókat készítettek, az előadó-művészeti csoportoktól hanganyagokat is kértek, valamint tanulmányozták az intézmények alapító okiratait, illetve szervezeti és működési szabályzatait. Az adatfelvétel lebonyolításánál problémát jelentett, hogy rendkívül nehéz volt meghatározni a vizsgálni kívánt alapsokaságot, mivel jelenleg nem áll rendelkezésre olyan nyilvántartás, amely tartalmazná a Magyarországon működő összes kisebbségi kulturális intézményt és szervezetet. Az adatfelvétel során a megkeresett intézmények gyakran további intézményeket, szervezeteket ajánlottak, amelyek a vizsgált területen működnek. A főváros mellett 23 településen tájékoztattak személyesen a kisebbségi kulturális feladatok ellátásáról, valamint a műemléki vagy helyi védelem alatt álló, illetve arra érdemes épületek helyzetéről, állapotáról és az ott található szobrokról, emléktáblákról. A vizsgálat során három megyében (Fejér, Békés és Baranya) több településre is kiterjedő helyszíni vizsgálatot folytattak. Az adatgyűjtés során 174 kulturális tevékenységet folytató vagy annak ellátásban közreműködő intézményt és szervezetet kerestek meg személyesen vagy kérdőíves felmérés formájában. A beérkezett válaszlevelek feldolgozása során a zárt kérdésekre adott, számszerűsíthető adatokat statisztikai módszerekkel dolgozták fel, azokat összevetették a hazánkban, illetve az adott településen, régióban élő kisebbségek számarányával is. A nyitott kérdésekre adott hosszabb válaszokat, az interjúk során elhangzott információkat és a helyszíni

vizsgálatok tapasztalatait beépítették a jelentés szövegébe. A vizsgálat megállapításait a 2009. december 15-ig beérkezett válaszok, adatok és az akkor hatályos jogszabályi rendelkezések alapján fogalmazták meg.

A kisebbségi kulturális jogok témakörében eddig még nem készült ilyen átfogó elemzés. A vizsgálati jelentést – hiánypótló jellege miatt – ezért úgy készítették el, hogy a jogi elemzéseken túlmenően minél részletesebb betekintést adjanak a kisebbségi közösségek életébe. A cél az volt, hogy a hiányosságok feltárásán túl, az elért eredményekről, a jól működő intézmények, szervezetek tevékenységéről, a támogatásra, követésre érdemes kezdeményezésekről is beszámoljanak. Ennek érdekében került sor arra, hogy a jelentés mellékleteként közreadásra került egy kereskedelmi forgalomba nem kerülő, ingyenesen terjesztett gyűjteményes kiadvány, amelyen 16 zenei felvétel hallható. A válogatás fő szempontja az volt, hogy bemutassák, milyen sokszínűek a kisebbségi közösségek zenei hagyományai, illetve azok ma is továbbélnek, és nem csak a tradíciók ápolása figyelhető meg, hanem újabb zenei irányzatok is megjelennek a körükben.

Végezetül a jelentés „Bevezető” fejezete a javasolt intézkedéseket sorolja fel.

Az intézkedési javaslatok változtatásra, hatékonyság fokozásra, konkrét lépések megtételére ösztönöznek. Jelentős részük jogalkotással [jogszabály-módosítás, aktualizálás] függ össze. Összességében mintegy 120 felkérést, ajánlást, jogalkotási javaslatot láthatunk, legtöbbjük az oktatási és kulturális miniszterhez címezve, de másokat is megszólítva. Ezek tételes felsorolása e cikk keretében nem indokolt, talán elegendő az ajánlások jellegére utalnom. A legtöbb ajánlás szakmai vitát, önvizsgálatot, valamiféle fejlesztést, vagy a működés gyakorlatának módosítását javasolja.

A könyvtárakkal kapcsolatosan összesen 24 javaslat fogalmazódik meg az alábbi bontásban. A 24-ből 18 az ajánlás, a többi jogalkotási javaslat. Az ajánlásokból 13 szól a miniszterhez, 2 az Országos Idegennyelvű Könyvtár (OIK) igazgató-

ját célozza meg, míg egy-egy ajánlás a Központi Statisztikai Hivatal (KSH) elnökéhez, a megyei könyvtárak igazgatóihoz és a Magyarországi Nemzeti és Etnikai Kisebbségekért Közalapítvány Kuratóriumának elnökéhez szól.

A minisztert megszólító ajánlások között találhatóak olyanok, amelyekkel (legalább érintőlegesen) a szakma is foglalkozott már. Így például javasolja az ombudsman, hogy a miniszter kezdeményezzen szakmai vitát arról, hogy a könyvtárügy országos stratégiáján, a fókuszált területeken belül (információ közvetítés, időtől, tértől független hozzáférés, olvasáskultúra fejlesztés, életminőség javítás) megfogalmazásra kerüljenek a könyvtári intézményrendszer szorosabban vett kisebbségi vonatkozású fejlesztésének lehetőségei, így különösen a hazai cigányság és a kisszámú kisebbségek jelenlegi szisztémában megoldatlan ellátási problémái, illetve az ezek megoldását célzó beavatkozások is.

Javasolja az ombudsman a miniszternek azt is, hogy vizsgálja meg az egyes könyvtárak határon átnyúló együttműködésének tapasztalatait, és működjön közre a jó példák megismertetésében, elterjesztésében. E vonatkozásban komoly eredményekről számolhatunk be, hiszen mind a Könyvtári Intézetben (KI), mind az érintett megyei könyvtárakban, mind a nagy szakmai szervezetekben számos tapasztalattal bírunk, melyek közül a legjobbak megosztásra is kerültek. Például 2005-ben a KI kiadta az *Esélyteremtés könyvtári eszközökkel. Európai elvek és tapasztalatok* című kötetet, melynek harmadik fejezete kifejezetten az etnikai és nyelvi kisebbségek könyvtári ellátásának európai tapasztalatait mutatja be, alátámasztva a könyvtárak fontos szerepét a társadalmi befogadás elősegítésében. De természetesen a munka folytatható.

Azt is javasolja az ombudsman a miniszternek, hogy szorgalmazzon „esélyegyenlőség” és „cigány-gyerekek” témakörben továbbképzés megvalósítását. [Ilyen tanfolyamok voltak, a KI 2007-ig meg is hirdette ezeket, érvényes akkreditációjú tanfolyam azonban pillanatnyilag nincs.]

Található olyan felvetés, ami ugyan jogsza-

bályban rendezett, de aminek végrehajtásához útmutató készítése javasolt. Ilyen például az a felvetés, hogy útmutatóban kerüljön értelmezésre a megyei könyvtárak törvényben előírt nemzetiségi feladatának tartalma. Az értelmezés tájékoztató útján vagy konferencia szervezésével kapjon széles szakmai nyilvánosságot.

Van olyan felvetés is, amely miniszteri döntést igényel. Így például javasolja az ombudsman a miniszternek, hogy kezdeményezze a nemzetiségi könyvellátás gyakorlatának szakfelügyelői célellenőrzését vagy, hogy növelje a nemzetiségi könyvgyarapításra elkülönített minisztériumi keretösszeget, emelje a cigány nyelvű dokumentumok (írott, hang, kép) vásárlására rendelkezésre álló központi keretösszeget, és azt a megyei könyvtárakkal és az Országos Idegennyelvű Könyvtárral egyeztetve differenciáltan ossza el. Fontolja meg olyan pályázati keretösszeg biztosítását, amely elsődlegesen a megyei könyvtárak összehangolt kisebbségi kulturális programozatának a megvalósítását, illetve a megyei könyvtárak nemzetiségi referenseinek nyelvi továbbképzését szolgálná. Pályázati úton elérhető támogatással segítse a leghátrányosabb kistérségekben működő közkönyvtárak kölcsönzési szolgáltatásának ingyenessé tételét, az ellenőrzés rendszerének kiépítése mellett. Pályázati úton biztosítson többlettámogatást a könyvtárbuszos szolgáltatáshoz, ha igazolható, hogy az részt vállal az iskolákkal való kapcsolattartásban, és a hátrányos helyzetű gyerekek könyvtári szolgáltatásokkal való ellátásában is. A monitorozást is vállaló közkönyvtárak pályázhatnak jelentős keretösszegre cigány gyermekek számára meghirdetett ingyenes olvasótáborok, játékos olvasódélutánok, irodalmi délutánok, könyves játszóházak, vers-, és prózamondó versenyek rendszerszerű szervezésére, valamint a szervezés sikerét előmozdító tájékoztatók, szórólapok, az írott és elektronikus sajtóban megjelenő reklámok megvásárlására. A támogatásban részesülhessenek azok a jól felépített akciósorozatok is, amelyek a könyvtár szolgáltatásainak a cigány gyermekek, tanulók által leginkább látogatott iskolákban való bemutatását szolgálják.

Végezetül szerepel olyan felvetés is, ami azóta már meg is valósult. Ilyen például az olvasást, a könyvtárhasználatot népszerűsítő országos kampány indítása. Hiszen már meghirdetésre került az olvasás éve, még hozzá oly módon, hogy „2010 a családi olvasás éve” volt.

Az ombudsmani ajánlás az OIK igazgatóját a könyvtár szolgáltatásainak módosítására kéri, azaz javasolja, hogy a könyvtár elsősorban nyelvtanulást segítő dokumentumokat (nyelvkönyveket, szótárakat, komplett nyelvtanítási anyagokat, nyelvi szinthez igazodó tanolvasmányokat) kínáljon, illetve, hogy a létrehozandó ajánlati listán ne csak könyvek szerepeljenek, hanem az bővüljön autentikus cigány anyanyelvű népzenei és egyéb hangzó, illetve képanyag ajánlással is.

A megyei könyvtárak igazgatóihoz pedig a jelentés annyiban fordul, hogy az intézményeik honlapján tegyenek közzé minél több nemzetiségi és cigány tematikájú történeti, néprajzi, statisztikai elemzést, bibliográfiát, könyvajánlót, recenziót, illetve – a szerzői jogi rendelkezések alapján szabadon letölthető – népzenei. Jómagam a már említett bajai Vándorgyűlésen emellett szorgalmaztam a két-, illetve többnyelvű honlapok és katalógusok elérhetővé tételét is. Az ALEPH integrált könyvtári rendszert alkalmazó könyvtárak például azonnal bevezethetnék az egyidejű magyar – német – román – nyelvű OPAC-ot. Hiszen az ALEPH mindezekkel már dogozik. Sőt létezik ukrán és örmény keresőfelületet is, és a többi kisebbségi nyelv elérhetővé tétele sem jelent különösebb akadályt.

Az ombudsman jogalkotási javaslatok között a következők szerepelnek:

- ☉ az önkormányzatoknak kötelező legyen a könyvtár aktív használói körében a nemzetiségi szolgáltatásokra vonatkozó igények felmérése,
- ☉ kerüljön meghatározásra a nemzetiségi könyvtári dokumentum fogalma,
- ☉ előírás legyen, hogy a helyi önkormányzatok a nemzetiségi könyvtári ellátásról – a helyi közművelődési ellátás körében – kötelesek legyenek rendeletet alkotni,

- ☉ legyen véleményezési joga a kisebbségi feladatot is ellátó könyvtárak esetében a működés legfontosabb kérdéseiben az érdekelt települési és területi kisebbségi önkormányzatnak,
- ☉ legyen kiemelt kedvezmény az érdekeltség-növelő támogatásra vonatkozó szabályok körében a nemzetiségi dokumentumok beszerzéséhez,
- ☉ a nyilvános könyvtárak adatközlési kötelezettsége egészüljön ki a nemzetiségi dokumentumállományok nyelvi bontására és a letéti elhelyezésére vonatkozó adatokkal.

A javaslatok kapcsán megjegyzendő, hogy jelenleg is elvárás minden könyvtártól, illetve fenntartójától az aktív használói körben végzett, szolgáltatásokra vonatkozó igényfelmérés. Valójában nem is a köteleesség vagy a köteleesség előírása hiányzik ebben az esetben, hanem a kötelezettség okán jelentkező forrás. Azaz ebben az esetben az esetleges megerősítő előírás nem jelentene egyben megoldást. Nem szerencsés az, ha az előírások kényszerében méltatlan feltételrendszerben megvalósítható kérdőívekkel bombázzuk az olvasóinkat, mert csak erre van pénzünk, és az sem, hogy olyan könyvtáros kollégákkal végeztetjük a kiértékeléseket, akik ehhez nem rendelkeznek megfelelő kompetenciával. Az igényfelmérést hozzáértő szakemberekre szükséges bízni, főleg olyan fontos esetben, mint a nemzetiségi ellátás kérdése. Inkább kevesebb helyen, átfogó jelleggel végezzünk kutatásokat, mint mindenhol, de alkalmatlan feltételek mellett és módszerekkel.

A továbbiakban a hét munkacsoport jelentése közül csak a könyvtári kérdésekkel foglalkozó részjelentéseket ismertetjük, ill. az átfogó tájékoztató érdekében a nemzetközi kötelezettségvállalási munkacsoport összesítését mutatjuk be.

A Könyvtári munkacsoport jelentése

A jelentés 98 oldalt kitevő harmadik fejezete a kisebbségek könyvtári ellátását mutatja be. Szól az ellátás kialakulásáról, a hagyományairól, a nemzetiségi könyvkiadásról, az ellátás alap-, közép-, majd központi szintjéről, a minisztérium és az OIK szerepéről, az országos kisebbségi önkormányzatok könyvtárainról és a cigány kisebbség, mint egy speciális problémakör közkönyvtári ellátásáról.

Az állami kisebbségpolitikai döntéshozatal során kiemelt szerepet kellene kapnia a kisebbségi anyanyelvek megőrzését, a hozzájuk való visszatalálást támogató közintézmények, köztük a nyilvános közkönyvtárak működési feltételei biztosításának, minthogy kétségtelen tény: az anyanyelv a nemzetiségi lét legfontosabb kérdése. A nyelv világlátás és gondolkodásmód is, így nemcsak kultúráközvetítő, hanem önmagában is kultúrahordozó, a kultúra értékeit legtarthatóbban megőrző immanens eszköz. Ha az olvasó a könyvtárban megtalálhatja a kisebbségi anyanyelvi irodalmat, akkor a nyelven keresztül a nép kultúrájának eszenciáját is megismerheti, vagyis a könyvtár a nyelv mindkét funkcióját képes közvetíteni. A kultúra azonban nemcsak nyelv, s nemcsak nyelvi formában kifejezésre jutó irodalom, könyv, hanem összetartozást kifejező, a közösség által egységesen elismert és gyakorolt szokások, hagyományok, normák, közösségi jelképek, szimbólumok, vallásos és egyéb hitek, ünnepek, és más sajátos önkifejező eszközök (pl. zene és tánc) összessége is. A könyvtár mint a mindenfajta információk kútforrása, mint sokrétű tudásbázis és mint közösségi, közművelődési találkozási tér alkalmas a kisebbségi kultúra ezen szegmenseinek a közvetítésére is. A hazai kisebbségek könyvtári ellátása tehát (ha az nem formális, hanem tényleges és minőségi) lehetőséget, esélyt adhatna arra, hogy az asszimilációs folyamatok miatt erőteljesen erodálódott nemzetiségi nyelvhasználathoz a nemzetiségi közösségek visszatalálhassanak, a nemzetiségi kultúrák fennmaradjanak — és így a magyar nemzeti kultúra sokszínűsége is a lehető legtovább biztosítva legyen.

Az 1997. évi CXL. törvény a kisebbségi könyvtári ellátás három szintjét szabályozza: a községi és városi, a megyei és fővárosi, illetve az országos irányító és koordináló-módszertani segítő szintet. Kulcsfontosságú szerepkört azonban a megyei könyvtárak kapnak azzal, hogy a megye egész területén végzik, illetőleg szervezik a nemzeti és etnikai kisebbséghez tartozó lakosok könyvtári ellátását. Ugyanez a törvény a központi könyvtári szolgáltatások között, a könyvtári rendszer szerves részeként irányítási jogkört a kulturális minisztériumnak, országos szintű koordinációs és módszertani feladatokat az OIK-nak adott. A törvény a kisebbségi önkormányzatok számára biztosítja a közgyűjtemények létesítésére és fenntartására való jogot, továbbá arra is, hogy e célokra költségvetési támogatást igényeljenek.

Az 1997. évi CXL. törvény már hatályba lépett, de még majdnem két év telt el az új szervezeti rendszer kiépítéséig. Vagyis a végrehajtás módjának kitalálása utólagosan vált szükségessé. Az OIK-ban 1999. december 18-án jöttek össze az országos kisebbségi önkormányzatok képviselői, a megyei könyvtárak igazgatói, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár (FSZEK) főigazgatója és a NKÖM szakosztályainak képviselői. A tanácskozáson háromfős munkacsoportot kapott megbízást arra, hogy készítsen előterjesztést a hazai 13 nemzetiség és etnikai kisebbség könyvtári ellátásának megoldására, korszerűsítésére. A javaslat 2000. január 6-án elkészült, felterjesztették a NKÖM Könyvtári Osztályára, elfogadása után pedig véleményezésre megkapták a megyei könyvtárak, a FSZEK és az országos kisebbségi önkormányzatok. A NKÖM szakosztálya az előterjesztés alapján 2000. február 18-án olyan intézkedési terv elkészítését kérte az OIK-tól, amely az országos felügyeleti, fenntartó szervek teendőit éppúgy tartalmazza, mint az OIK, a megyei önkormányzatok, a megyei könyvtárak és az e célra létrehozott munkabizottság feladatait.

Az OIK által 2000. március 9-ére elkészített intézkedési terv a dokumentum-beszerzésére, a gyűjteményfejlesztés megoldására kettős fi-

nanszírozási javaslattal élt. Legyen központi pénzügyi keret, amit a javaslat szerint a megyei önkormányzatok egészítenek ki. A kisebbségek becsült létszámára és az aktuális könyvtárakra tekintettel 25,5 millió Ft központi támogatást kértek. [2001-től azonban az NKÖM (majd az OKM) szakrészlegétől ötmillió forint támogatás állt/áll e célra rendelkezésre.] A központi költségvetési támogatás éves bontásban a megyékhez, illetve a fővároshoz kerül. A megyei, fővárosi önkormányzatok által kiegészített összegek felhasználásáról az illetékes megyei könyvtárak gondoskodnak. Az OIK intézkedési tervében külön figyelmet érdemel, hogy beszerzendőnek az alábbiakat jelölték meg: anyaországi könyvtári anyag, nyelvkönyvek, szótárak, magyarországi nemzetiségi anyanyelvű szépirodalom és vele egy sorban a nemzetiségi írók-költők magyar nyelvű művei, végül a kisebbségekről szóló anyanyelvű, valamint magyarul és angolul megjelent elemző művek. A rendszer most így működik; ezt kiegészíti, hogy az utóbbi években jól működő cserekapcsolat alakult ki az anyaországi könyvtárak és a megyei könyvtárak között.

Az intézkedési terv rögzítette az OIK szerepét is. Feladata a dokumentumok beszerzési lehetőségeinek felkutatása, a szerzeményező intézmények részére történő kiajánlás, a megrendelt dokumentumok beszerzése, feldolgozása, disponibilása, a vásárlással kapcsolatos pénzügyi feladatok ellátása, elszámolása, lelőhely-katalógus építése lett. A könyvkiajánlás három szinten valósul meg. Évente két alkalommal történik cigány, görög, lengyel, örmény, ruszin, szlovén, ukrán, háromszor horvát, román, szerb, szlovák, és négyszer német nyelvű anyagok ajánlása. Az OIK által elkészített intézkedési tervet 2000. május 4-én tárgyalta meg az országos kisebbségi önkormányzatokat is bevonó értekezlet. A javaslatot a jelenlévő hét kisebbségi önkormányzattól hat támogatta. Felállt egy munkabizottság is, amelynek tagjai a cigány, a német, a szerb, a horvát, az örmény országos kisebbségi önkormányzatok képviselői, az NKÖM, a NEKH, a megyei könyvtárak és a FSZEK küldöttjei voltak. (Az OIK a munkabizottság titkársági felada-

taik kapta.) A 2000. július 21-én tartott ülésen a horvát, a görög, a szerb küldött markánsan azt az álláspontot képviselte, hogy a kisebbségi önkormányzatok saját intézményekkel, saját könyvtárakkal rendelkezzenek, ha volna olyan kisebbségi önkormányzat, amelynek a jelenlegi rendszer megfelel, azzal pedig együttműködési megállapodást kelljen kötni. A román küldött a többszatornás ellátás, többszatornás finanszírozás mellett állt ki, az ukrán küldött pedig mindössze annyi kedvezményt kért, hogy az országos önkormányzatok vámmentesen hozhassanak be az anyaországukból könyveket. Az OIK a „központi keret, központi könyvbeszerzés és -ellátás” mellett tört lándzsát. Álláspontja szerint minden megyében minden helyi kisebbséget el kell látni, azokat is, amelyeknek nincs könyvtári hálózatuk, tehát a ruszin, örmény, cigány, ukrán, lengyel, görög, bolgár igényeket is így kell kielégíteni. Az OIK konszenzusra irányuló javaslata az volt, hogy a központi, hálózati ellátás mellett az országos kisebbségi önkormányzatok saját szakkönyvtárakat hozzanak létre kiegészítésképpen, de hálózatot a meglévő közkönyvtári hálózat mellett ne működtessenek.

A nemzetiségi könyvtárak állománygyarapítási céljait szolgáló 5 millió forint összegű beszerzési keret felosztására 2000. augusztus 18-án készült javaslat, melyet valószínűsíthetően a minisztérium által kijelölt munkabizottság tett meg az alábbiak szerint.

FSZEK	500.000 Ft
Bács-Kiskun	270.000 Ft
Baranya	350.000 Ft
Békés	350.000 Ft
Borsod-Abaúj-Zemplén	300.000 Ft
Csongrád	200.000 Ft
Fejér	200.000 Ft
Győr-Sopron	200.000 Ft

Hajdú-Bihar	250.000 Ft
Heves	200.000 Ft
Jász-Nagykun-Szolnok.	120.000 Ft
Komárom-Esztergom	200.000 Ft
Nógrád	200.000 Ft
Pest m.	500.000 Ft
Somogy	150.000 Ft
Szabolcs-Szatmár- Bereg	300.000 Ft
Tolna	250.000 Ft
Vas	160.000 Ft
Veszprém	150.000 Ft
Zala	150.000 Ft
Összesen	5.000.000 Ft

A központi keret elosztása így működik most is, holott a főváros, Pest, Baranya, Békés, Borsod-Abaúj-Zemplén, Szabolcs-Szatmár-Bereg, Bács-Kiskun, Hajdú-Bihar, Tolna stb. sorrend hibás és aránytalan is. A népszámlálási adatok szerint Borsod-Abaúj-Zemplén megyében él a legnagyobb számban kisebbségi lakosság. Ennél 40%-kal kevesebben élnek Budapesten, majd Pest és Baranya megye közel azonos nemzetiségi lélekszámmal bír. Hozzájuk képest kis eltéréssel Szabolcs-Szatmár-Bereg megye, aztán Szabolcs-hoz képest is 45%-kal kisebb nemzetiségi lélekszámmal jön Békés megye, majd – szintén Szabolcs-hoz mérten mínusz 50%-kal – Bács-Kiskun megye következik.

[A jelentés megállapítását ezen a ponton ki kell egészítenem. Ebben az elosztásban a cigány népesség létszáma és eloszlása valóban nem játszik szerepet. Nekünk azonban a könyvtárellátást 13 nemzetiség esetében kiegyenlített színvonalon kell biztosítani. Az alapkönyvtári gyűjtemény (kézikönyvek, lexikonok, szépirodalom) felállítása függetlenül attól, hogy egy-egy nemze-

tiséghez milyen népesség tartozik, nagyjából azonos költségbe kerül. Ha a létszamarányos felhasználást valósítanánk meg, akkor a kisebb létszámú nemzetiségekre olyan kevés támogatási összeg esne, mely az ellátásukat már nem tenné lehetővé.]

A sajtótermékek kötelezpéldányainak szolgáltatását és hasznosítását a 60/1998. (III. 27.) Korm. rendelet szabályozza. Eszerint hat kötelezpéldányt kell ingyenesen szolgáltatni az Országos Széchényi Könyvtár számára a Magyarországon, vagy külföldön előállított és belföldön kiadott, legalább 50 példányban sokszorosított sajtótermékből. E kötelezettség elmulasztásának szankcióját az egyes szabálysértésekről szóló 218/1999. (XII. 28.) Korm. rendelet 149.§-ában találjuk, amely szinte szó szerint átvette a régi, 1968-as kormányrendelet tényállását, mégpedig az úgynevezett sajtóigazgatási szabálysértést: eszerint, ha a kiadó a kötelezpéldányok küldésére vonatkozó rendelkezéseket megszegi, ötvenezer forintig terjedő pénzbírsággal sújtható. A cselekmény elbírálása a jegyző hatáskörébe tartozik. Érdeemes volna egyszer megvizsgálni, hogy indult-e egyáltalán ilyen szabálysértés miatt eljárás? A rendelet szerint azt a sajtóterméket, amelyre nézve a szabálysértést elkövették, el is lehet kobozni. Nem újdonság, hogy a nyomdák és kiadók magánkézbe kerülése óta beszélhetünk a kötelezpéldány-rendszer „válságáról”. A kötelezetteknek semmiféle pozitív érdekeltségük nincs a teljesítésre, a kikényszerítés pedig az évi mintegy tizenöt-ezres kiadványszám mellett a meglévő ellenőrzési és szankcionálási rendszerrel nem biztosítható. A könyvtári szakirodalomban már a kilencvenes évek közepén felmerült, hogy a leendő kötelezpéldányi szabályozásnak – a szakma akkor még törvényben reménykedett – egyszerre kellene az ösztönzést és a szigorú ellenőrzést, egyben szankcionálást szolgáltatnia. Egyrészt a kiadók kötelező kamarai tagságának előírásával (ebben az esetben a kamarától kapta volna az OSZK a rendszeres információkat), másrészt a kötelezpéldányként szolgáltatott érték valamilyen ellentételezésével az államigazgatás

részéről. Ezekből a javaslatokból mindössze anynyi valósult meg, hogy egyes kulturális tárgyú pályázatok (NKA) esetében a pályázónak igazolnia kell, hogy a jogszabályban előírt kötelezpéldány-benyújtási kötelezettségét a tárgyévben és a megelőző két naptári évben az OSZK-val szemben teljesítette.

A KSH adatai szerint 1996 és 2006 között Magyarországon összesen 117.533 mű jelent meg 422 millió példányban, ami évente átlagban több mint 10 ezer körüli kiadványszámot jelent. A papíralapú kiadványok 87%-a könyv, 4%-a füzet, 9%-ban pedig zeneművek, kották, térképek és egyéb sokszorosítások kerülnek kinyomtatásra. 2008-ban több mint tizenöt-ezer mű jelent meg, több mint negyvennégy millió példányban, ebből idegen nyelven 1312 darab, több mint kétmillió példányban. Az idegen nyelvű könyvek többsége szakmai és ismeretterjesztő, valamint tankönyv. Ha 2008-ban az idegen nyelven megjelent kiadványok nyelvi megoszlását tekintjük, kiugró a német és az angol fölény. Mellettük csupán 4 nemzetiségi nyelven (horvát, román, szerb, szlovén) jelentek meg könyvek. Az idegen nyelvű művek összpéldányszáma pedig még a hatvan-ezret sem érte el, pedig ide kell érteni a világnyelvnek tekintendő német kiadványokat, amelyek példányszáma önmagában is közel 48 ezer volt. Feltűnő azonban, hogy a német nyelvű kiadványok között is alig találni például ifjúsági és gyermekirodalmi művet.

Ha hihetünk a KSH adatainak, Magyarországon 2008-ban nem jelent meg bolgár, cigány, görög, lengyel, örmény, ruszin, szlovén és ukrán nyelvű kiadvány. A németet leszámítva, további négy kisebbségi nyelven is kevesebb, mint 70 jelent meg. Mindez két következtetés levonására adhat alapot. Látszólag kézenfekvő az a magyarázat, hogy szinte egyáltalán nem beszélhetünk nemzetiségi könyvkiadásról Magyarországon. Ugyanakkor ennek ellentmondani látszik az a tény, hogy mégis kiadásra kerülnek nemzetiségi könyvek. Amennyiben ezek a statisztika, azaz az OSZK számára „láthatatlanok”, akkor ennek csak az a magyarázata lehet, hogy ezek el sem jutnak az OSZK-hoz. Vagy azért, mert olyan

alacsony példányszámban jelennek meg, hogy azokat meg sem kell küldeni, vagy kiadjuk egyszerűen nem tesz eleget kötelezpéldány-szolgáltatási kötelezettségének. A nemzetiségi könyvkiadásról történő tájékozódást a nemzetiségi kiadvány fogalmának tisztázatlansága is gátolja. Az OSZK által a kötelezpéldányok bizonylatai alapján kitöltendő statisztikai lapon ugyanis mindössze egy kódszám utal a mű nyelvi hovatartozására. A nyelvi kódot e vonatkozásban azonban nem értelmezhetjük. Van idegen nyelvű kiadvány, külföldi szerző, magyar szerző idegen nyelven, de sem jogi, sem statisztikai értelemben sem tisztázott, hogy mit kell értenünk nemzetiségi vagy „kisebbségi” jellegű mű fogalmán.

A nemzetiségi közkönyvtári ellátórendszer alapszintjét a települések jelentik; hogy pontosan hány könyvtárral, az bizonytalan, mert a nemzetiségi ellátást, gyűjteményt szolgáltató könyvtárak és a nemzetiségi dokumentummennyiséget közlő könyvtárak száma 41 könyvtár esetén eltér egymástól. Ennek persze több oka is lehet, köztük az itt is meglévő fogalomzavar, illetve a következtelenség, a figyelmetlenség is. Mivel a községi szintű könyvtári ellátás megvalósulhat nyilvános könyvtár szolgáltatásának megrendelésével is, ezért érdemes volna felmérni, hogy a kistérségi társulásban részt vevő önkormányzatok részt vesznek-e a nemzetiségi könyvtári ellátásban, illetve, az így megkapott pénzüsszezből hány százalékot fordítanak erre a külön célra.

A Könyvtári Intézet honlapján olvasható, hogy „a muraszombati Területi és Tanulmányi Könyvtár immár 40 éve együttműködik a szombathelyi Berzsenyi Dániel Megyei Könyvtárral (könyvcsomagok cseréje, könyvtárközi kölcsönzés, folyóiratcsere, szakmai tanulmányutak és továbbképzés folyik a két könyvtár között), a lendvai Városi Könyvtár pedig a zalaegerszegi Deák Ferenc Megyei Könyvtárral működik együtt. Az általános iskolák a Vas és Zala megyei iskolákkal tartják a kapcsolatot. A muraszombati és a lendvai könyvtár évek óta cserekapcsolatban áll az Országos Széchényi Könyvtárral is.” E példákat nemcsak követendőnek, de követhetőnek is tartjuk. Az együttműködés tanulságait, ered-

ményeit és nehézségeit a szélesebb közvélemény elé kellene tárni annak érdekében, hogy a példán felbuzdulva, lehetőség szerint valamennyi határmenti megyei önkormányzat érdemben megvizsgálja saját ebbéli lehetőségeit.

Az 1997. évi CXL. tv. 64. § (1) pontja úgy fogalmaz, hogy a települési és megyei könyvtári ellátás biztosítása a helyi önkormányzatok feladata. A 65. § (2) bekezdés a) pontja szerint a községi, városi, fővárosi könyvtár, mint települési könyvtár „gyűjteményét és szolgáltatásait a helyi igényeknek megfelelően alakítja.” Ebből következően a nemzeti és etnikai kisebbségek anyanyelvi könyvtári ellátásának feladatát ugyan a települési önkormányzatok közkönyvtárai végzik, de mivel a nemzetiségi könyvtári ellátásra irányuló helyi igények felmérésének kötelezettségét nem tartalmazza törvény, a települési önkormányzatok ebben a kérdésben szabad belátásuk alapján járnak el. [Ezzel a következtetéssel vitáznom kell. A települési könyvtári ellátásba ugyanis beleértendő minden településen élő ember! Ez pedig azt jelenti, hogy a nemzetiségi is, így a helyi igények felmérésébe logikusan beletartozik a nemzetiségi könyvtári ellátásra irányuló helyi igények felmérésének kötelezettsége is. De való igaz, a jogszabály külön soron nem említi, hogy „gyűjteményét és szolgáltatásait a helyi nemzetiségi igényeknek megfelelően alakítja.”]

Egy átlagos községi könyvtárról a vizsgálat az alábbi képet rajzolja:

- ☉ Nemzetiségi állománya évente 1,46%-kal frissül, másként: 10 év alatt sem frissül 15%-ot. Ezek a számok a nemzetiségi anyanyelvű irodalom községi szolgáltatásának alacsony voltáról tanúskodnak. A nemzetiségi gyűjtemény 60–70, vagy még nagyobb %-át a szépirodalom teszi ki. Nemzetiségi állományuk évente néhány (2–15) darabbal bővül.
- ☉ Szervezetileg nem önállóak.
- ☉ A benne dolgozó könyvtárosok megfelelő végzettséggel rendelkeznek, vezetői megbízatást nem kapnak, nemzetiségi identitással nem rendelkeznek, nemzetiségi nyelvet nem

beszélnek, nyelvi továbbképzésen, kisebbségi könyvtári ellátással foglalkozó konferencián nem vettek részt.

- ☉ Nem minősülnek nemzetiségi kulturális intézménynek, de az alapirataikból a kisebbségi könyvtári ellátás kötelezettsége sem derül ki minden esetben.
- ☉ A fenntartó települési önkormányzat a könyvtár működésével kapcsolatban semmilyen jogot nem biztosít az érdekelt kisebbségi önkormányzatnak.
- ☉ Ügyfélforgalmukról, látogatottságukról, látogatói elégedettségéről, a látogatók korosztályi és kisebbségi összetételéről felmérés nem készült, de minderről becsült adatokat, kérésünk ellenére sem, osztottak meg velünk. [A pillanatnyilag gyűjtött forgalmi adatok nem tartalmaznak nemzetiségi bontást. Ezért nem volt lehetséges az adatok megosztása!]
- ☉ A nyitvatartási idő rövid, technikai felszereltségük alacsony.
- ☉ Az Országos Dokumentum-ellátási Rendszer (ODR) szolgáltatásról nem tudnak, vagy ha mégis, azt nem veszik igénybe.
- ☉ Kapcsolatot civil szervezetekkel többnyire, kisebbségi önkormányzatokkal egyáltalán nem tartanak.

A városi, városrészi könyvtárakról a vizsgálat az alábbiakat mondja:

Számuk a városi funkciót is betöltő 10 megyei könyvtárral együtt (a továbbiakban: városi könyvtárak): 329, közülük működik: 327. A nemzetiségi szolgáltatást közlő működő városi könyvtárak száma: 85, nemzetiségi állományt közlő működő városi könyvtárak száma: 65. (Az eltérés: 20.) Megállapítható, hogy minden negyedik, ötödik városi könyvtárnak van köze a kisebbségi könyvtárügyhöz. A nemzetiségi állomány nagysága összesen a városi könyvtárakban: 194.846 db. A nemzetiségi állomány nagysága átlagosan a nemzetiségi szolgáltatást közlő működő városi könyvtárakban: 2292 db, a nemzetiségi állományt közlő működő városi könyvtárakban: 2997 db. A nemzetiségi állomány gyarapodása összesen a működő városi

könyvtárakban: 7344 db. A nemzetiségi állomány gyarapodása átlagosan a működő városi könyvtárakban: 22,5 db, a nemzetiségi szolgáltatást közlő működő városi könyvtárakban: 86,4 db. A nemzetiségi állomány gyarapodása átlagosan a nemzetiségi állományt közlő működő városi könyvtárakban: 113 db. Mindez azt jelenti, hogy egy átlagos városi könyvtár nemzetiségi állománya 3,77%-kal frissül évente, másként: 10 év alatt sem frissül 38%-ot.

- ☉ Szervezetileg önállóak.
- ☉ Bennük több, 10–15 könyvtáros dolgozik. [Valószínű, hogy ez a jelzett érték csak a vizsgálatba bevont könyvtárak halmazára vetítve érvényes, ugyanis a statisztika alapján a városi könyvtárakban átlagosan kevesebb, mint 10 fő szakalkalmazott dolgozik!]
- ☉ A könyvtárosok megfelelő végzettséggel rendelkeznek, az intézmény vezetői magasabb vezetői megbízatást kaptak.
- ☉ A nemzetiségi állományt nemzetiségi identitással többnyire nem rendelkező könyvtáros gondozza, de nemzetiségi nyelvet beszélő munkatárs általában van, akik azonban nyelvi továbbképzésen, kisebbségi könyvtári ellátással foglalkozó konferencián általában nem vettek részt.
- ☉ Nem minősülnek nemzetiségi kulturális intézménynek, de az alapirataikból a kisebbségi könyvtári ellátás kötelezettsége többnyire kiderül.
- ☉ A fenntartó települési önkormányzat a könyvtár működésével kapcsolatban semmilyen jogot nem biztosít az érdekelt kisebbségi önkormányzatnak.
- ☉ A látogatók kisebbségi összetételéről felmérés nem készült, de (kérésük ellenére, egy-két kivételtől eltekintve) még becsült adatokat sem osztottak meg velük.
- ☉ A nemzetiségi állományok kölcsönzési mutatóinak közlésétől zömmel elzárkóztak, ami önmagában is azt jelzi, hogy a nemzetiségi állományok kihasználtsága rendkívül alacsony lehet. [A pillanatnyilag gyűjtött kölcsönzési

adatok nem tartalmaznak nemzetiségi bontást, ezért nem volt lehetséges az adatok megosztása!]

- ☉ Technikai felszereltségük jó.
- ☉ Nemzetiségi könyvállományuk a pár száztól a pár ezerig terjed.
- ☉ A nemzetiségi gyűjtemény 60–70 vagy még nagyobb százalékát a szépirodalom teszi ki, miközben inkább a nyelvtanulást segítő könyveket igénylik, ha igénylik a látogatók.
- ☉ A nemzetiségi állományuk évente pár a pár darabtól a pár tucattig terjedő darabszámmal bővül.
- ☉ Az ODR szolgáltatásról tudnak, tájékoztatnak, azt az olvasók igénybe is veszik.
- ☉ Kapcsolatot civil szervezetekkel is, kisebbségi önkormányzatokkal is tartanak.

A nemzetiségi könyvellátási rendszer közép-szintjén a húsz megyei könyvtár a kulcsszereplő, mert a törvény alapján „végzi, illetőleg szervezi

a megye nemzeti és etnikai kisebbségéhez tartozó lakosainak könyvtári ellátását”. Sajnos ugyanakkor az a tapasztalat, hogy a megyei könyvtárak nemzetiségi feladatának meghatározása a gyakorlatban eltérő értelmezésekhez vezetett. A nemzetiségi könyvgyarapításra biztosított 5 milliárd Ft-os központi keretösszeg 21-felé oszlik: a 20 megyei könyvtár (19 megye + főváros) és az OIK osztozik ezen az összegben. A nemzetiségi könyvek átlagára az OIK számításai szerint 3597 Ft volt 2008-ban. Mindebből az következtethető ki, hogy a megyei könyvtárak (jelentős eltérésekkel, de) átlagosan kb. 478 ezer Ft-ot költenek a nemzetiségi állományuk gyarapítására, aminek közel felét a központi forrásból fedezik.

A beszerzésre fordított összegek mellett érdemes áttekinteni a nemzetiségi jelenlétét is az egyes megyékben. Az alábbi táblázat nemzetiségenként sorolja fel, hogy melyik az az öt megye, ahol az adott nemzetiség a legnagyobb számban előfordul.

Nemzetiség	A nemzetiségi lakosság legjellemzőbb előfordulása a megyékben				
	1.	2.	3.	4.	5.
bolgár	Budapest	Pest	Borsod-A.-Z.	Baranya	Csongrád
cigány	Borsod-A.-Z.	Szabolcs-SZ-B	Heves	Budapest	Jász-N.-SZ.
görög	Budapest	Fejér	Pest	Borsod-A.-Z.	Baranya
horvát	Baranya	Zala	Vas	Győr	Bács-K.
lengyel	Budapest	Pest	Borsod-A.-Z.	Komárom-E.	Baranya
német	Baranya	Pest	Budapest	Tolna	Komárom-E.
örmény	Budapest	Pest	Fejér	Hajdú	Békés
román	Békés	Budapest	Hajdú-B.	Csongrád	Pest
ruszin	Budapest,	Pest	Borsod-A.-Z.	Fejér	Veszprém
szerb	Budapest	Pest	Csongrád	Baranya	Békés
szlovák	Békés	Pest	Komárom-E.	Nógrád	Budapest
szlovén	Vas	Budapest	Pest	Békés	Győr-M.-S.
ukrán	Budapest	Pest	Szabolcs	Borsod-A.-Z.	Bács-K.

A „legszínesebb” nemzetiségi összetétellel Budapest rendelkezik, hiszen a 13 nemzetiségből 12 esetben képviseli magát az első öt hely valamelyikében. Pest megye a cigány és horvát kivételével, vagyis 11 kisebbség esetén van az első ötben. Őket követi Borsod, illetve Baranya, majd Békés. A jelenlegi statisztikai rendszerből ugyan nem ismerhetjük meg az egyes nemzetiségi szolgáltatást nyújtó könyvtárak gyűjteményeinek nyelvi megoszlását, a rendelkezésünkre álló részleges adatok és a könyvtári szakirodalom alapján mégis kimondhatjuk, hogy a kis létszámú nemzetiségek és a hazai cigányság közkönyvtári ellátása jobbra megoldatlan maradt. Borsod-Abaúj-Zemplén megye például a 3. „legszínesebb” megyénk, ugyanakkor ott csak német, szlovák és cigány nyelvű dokumentumállománnyal rendelkező könyvtárakról tudunk, bolgárról, görögéről, ruszinról, lengyelről nem. Az abszolút számokat tekintve látnunk kell, hogy a hazai cigányság száma másfélszer akkora, mint a többi 12 kisebbségé együttvéve. Ez azt is jelenti, hogy a cigányság létszáma majdnem minden megyében nagyobb, mint az ott élő további kisebbségeké összesen. Bács-Kiskun megyét például hagyományosan németek, horvátok, szlovákok és szerbek lakta megyének tartja a könyvtáros szakma is, miközben 10%-kal több cigány él ott is, mint amennyi az összes többi nemzetiségi száma együttvéve, pedig a cigány lakosság számaránya alapján felállított sorrendben Bács-Kiskun megye csak a 11. helyen van a megyék között. Sőt, hogy még plasztikusabb képet kapjunk hazánk népességföldrajzáról, a cigányok által legritkábban lakott megyét is érdemes megnézni. Győr-Moson-Sopron megyét „hagyományosan” horvátok és németek által lakott megyének tekintjük, ellátásukról 8 könyvtár letéti ellátása útján gondoskodik a megyei könyvtár, miközben a cigányság száma hozzájuk képest még itt is 70–75% körül mozog. Ellátásukról pedig csak egy, nyilvános könyvtárnak nem minősülő, könyvtárossal nem rendelkező ellátóhely gondoskodik párszáz darabos letéti dokumentumállománnyal.

A megyei könyvtárakról a vizsgálat az alábbiakat mondja:

- ☉ Szervezetileg önállóak.
- ☉ Nem minősülnek nemzetiségi kulturális intézménynek, de az alapirataikból a kisebbségi könyvtári ellátás kötelezettsége minden esetben kiderül, előfordul azonban, hogy nem az alapító okirat fogalmazza meg ezt az alapfeladatot. A fenntartó megyei önkormányzat a könyvtár működésével kapcsolatban semmilyen jogot nem biztosít az érdekelt kisebbségi önkormányzatnak.
- ☉ A könyvtárosok megfelelő végzettséggel rendelkeznek, az intézményvezetők vezetői megbízatást kapnak. A nemzetiségi gyűjteményt gondozó könyvtáros nemzetiségi identitással többnyire nem rendelkezik, nemzetiségi nyelvet általában nem beszél, nyelvi továbbképzésen nem vesz részt, kisebbségi könyvtári ellátással foglalkozó konferencián azonban igen.
- ☉ A nemzetiségi feladatellátás értelmezése a jogalkalmazás során jelentős eltéréseket mutat. Van olyan megyei könyvtár, amelyik saját és letéti nemzetiségi állományt is működtet. Van, amelyik idegen nyelvű állománnyal „igazolja” a feladat ellátását, és emellett ellát letéti koordinációs feladatokat is. Van olyan, amelyik kizárólag a letéti rendszer működtetését látja feladatának, és ehhez némi nemzetiségi kulturális tevékenységet társít. Van olyan, amelyik saját nemzetiségi gyűjteménnyel nem rendelkezik, s koordinációs-letéti tevékenységét is csak mint a kistérségi társulás egyik tagja látja el, azaz a megyére kiterjedően már nem. Olyan is van, amelyik a kisebbségi lakosság hiányára hivatkozva azt állítja, hogy nemzetiségi könyvellátási feladata nincs.
- ☉ Kiemelt figyelmet érdemelnének azok a megyei könyvtárak, amelyek városi feladatot is ellátnak, hiszen a feladatuk kettős. Bács-Kiskun, Békés, Csongrád, Heves, Pest, Budapest (FSZEK), Nógrád, Somogy, Szabolcs-Szatmár-Bereg, Tolna, Vas megye megyei és városi könyvtárai által ellátott nemzetiségi

feladatok értékelése külön vizsgálatot érdemelne.

- ☉ A könyvtárak az ügyfélforgalmukról, látogatottságukról napi statisztikát készítenek, a látogatók korosztályi és egyéb jellemzőiről, elégedettségéről rendszeres felmérésre kerül sor. Ezekben a felmérésekben azonban a látogatók kisebbségi hovatartozása, olvasói szokásai mint lehetséges vizsgálati szempontok azonban fel sem merültek, holott nincs adatvédelmi akadálya annak, hogy statisztikai célból, önkéntes alapon, beazonosításra nem alkalmas módon, a használói szokások és az elégedettség mérése során rákérdezzünk a látogatók kisebbségi hovatartozására és a nemzetiségi gyűjteménnyel kapcsolatos elvárásaira, használati szokásaira.
- ☉ A kisebbségi olvasók számára, olvasói szokásaira vonatkozó elutasító válasz magyarázatául tévesen (hiszen nem nyilvántartott-regisztrált adatokat kérdeztek) többen az 1997. évi CXL. törvény 57. § (1) bekezdésére hivatkoztak, holott ez a szabály csak a könyvtárhatalomnak a beiratkozáskor közzéteendő adatait szabályozza. Mások azzal hárították el a választ, hogy feladataikat a letéti rendszer működtetésén keresztül látják el, az adott településeken nem a megyei könyvtár végzi a szolgáltató feladatot.
- ☉ A kisebbségi olvasók számát (jellemzően) becsült adatként sem osztották meg velük. Kimondható, hogy így a könyvgyarapítás tervszerűsége, igényekre reagáló volta erősen kétségbe vonható. [A pillanatnyilag gyűjtött adatok nem tartalmazzák nemzetiségi bontást. Ezért nem volt lehetséges az adatok megosztása!]
- ☉ Előfordul, hogy a megyei könyvtár az egyes nemzetiségi állományrészeit a kisebbségi önkormányzat irodájában helyezi el. Ezt a gyakorlatot nem tartják helyesnek, mert a kisebbségi önkormányzat nem tudja biztosítani a nyilvános könyvtárakra vonatkozó garanciális szabályok betartását. A kisebbségi önkormányzat törvényesen működik már akkor is, ha csak évi hat testületi ülést tart, ügyfélfoga-

dási kötelezettsége nincs, a könyvhasználattal/kölcsönzéssel kapcsolatban nyitvatartási rendet nem kell szabályoznia, SZMSZ-t, küldetésnyilatkozatot nem kell megfogalmaznia, könyvtáros szakembert nem kell alkalmaznia. A nemzetiségi anyanyelvű irodalom szolgáltatása a közkönyvtári rendszer feladata. [A bekezdés záró megállapításával egyetértek, de az indító felvetést érdemes árnyalni. Amennyiben az iroda nem irodaként (évi 6 alkalom, testületi ülés keretében), hanem szolgáltatóhelyként, rendszeres nyitva tartással működik, úgy szolgáltatási helyszínként alkalmas lehet könyvtári ellátás céljára!]

- ☉ A megyei könyvtárak nemzetiségi letétek működtetési gyakorlata az 1997. évi CXL. törvény hatálybalépését követően is, értelemszerűen, a korábbi rendszerre épült. A változtatás kérdésében való döntések azonban, a rendelkezésükre álló adatok alapján, nem objektív, szociológiai-statisztikai igényfelmérésén alapultak.
- ☉ A kevés rendelkezésükre álló adat alapján is megállapítható, hogy a nemzetiségi állományok iránti olvasói-kölcsönzői igény messze elmarad a könyvtári állomány más részeinek kölcsönzési mutatóitól. Ennek okait fel kell deríteni. E vizsgálati körben egy további pontosítást igénylő szempontra is felhívják a figyelmet. Mostani tájékozódásuk alapján a nemzetiségi gyűjtemények 40%-nál nagyobb hányadát (ez érvényes a megyei könyvtárakra is) a szépirodalom teszi ki. De éppen a szépirodalom az, ami igazán igényli az anyanyelvi szintű nyelvtudást. Ismerve azonban az olvasók alacsony nyelvi tudásszintjét, feltételezhető, hogy a szépirodalom keresettsége a nemzetiségi szakkönyvek iránti keresletnél is alacsonyabb! Valószínű tehát, hogy a nemzetiségi szépirodalmi gyűjteményrész jelentős részét három vagy ennél is több éve senki sem használta.
- ☉ Ugyanakkor a nemzetiségi lakosság és a nemzetiségi dokumentumok számából képezhető („mechanikus”) ellátottsági mutatók a megyei átlag töredékét teszik ki, különösen a kis lét-

számú nemzetiségi kisebbségek esetén, de ennél is jelentősen rosszabb ellátottsági mutatói vannak a cigány kisebbségnek. Feltehető, hogy a nemzetiségi állományok jelentős, a valós igényeket kiszolgáló bővítése a nemzetiségi könyvek keresettségét is megnövelné.

- ☉ A megyei könyvtárak nemzetiségi könyvállománya átlagosan 9000 darab körül mozog, ami évente 60–150 darabbal bővül. A nemzetiségi könyvek nagyobbik hányadát a megyei könyvtárak letétbe adják.
- ☉ A letéti könyvek hasznosulásáról, mint már említettük, szinte semmit sem tudunk, de ami ennél sokkal riasztóbb, hogy maguk a megyei könyvtárak sem.
- ☉ A megyei könyvtárak nyitvatartási ideje viszonylag hosszú, technikai felszereltségük kiváló, az ODR szolgáltatásokról tájékoztatnak, azt az olvasók igénybe is veszik.
- ☉ Kapcsolatot civil szervezetekkel többnyire, kisebbségi önkormányzatokkal kevésbé jellemző módon tartanak.

A nemzetiségi könyvellátási rendszer harmadik, legfelsőbb szintjén a minisztérium, illetve az OIK áll.

Az Oktatási és Kulturális Minisztérium által működtetett szakfelügyelet az elmúlt három évben nem végzett az OIK-ban célvizsgálatot a kisebbségi feladatok ellátásáról. A minisztérium tapasztalatai és ismeretei szerint az intézmény problémái hasonlóak a többi könyvtárhoz. Infrastrukturális problémák, a humán erőforrás lehetőségek szűkössége és az alacsony állománygyarapításra fordítható keret gátolja a színvonalasabb szolgáltatások megvalósítását.

Az OIK jelenleg két egyedi feladatkört lát el: eredeti nyelvű, elsősorban kortárs világirodalmi, zenei, továbbá nyelvészeti tárgyú dokumentumokat gyűjtő szakkönyvtár, illetve nemzetiségi szakkönyvtár, és a magyarországi nemzetiségi könyvtárak koordinációs központja. A teljes gyűjtemény jelenleg 350 ezer dokumentum. A könyvtár profiljának megfelelően a gyűjtemény nyelvileg igen sokrétű, összesen 146 nyelven vannak különböző dokumentumok. Ennek kiemelt részét képezik a magyarországi kisebbségek

nyelvén megjelent kiadványok. A könyvtár gyűjti és hozzáférhetővé teszi a 13 hivatalosan elismert magyarországi kisebbség nyelvein született műveket, ezek magyar fordításait, valamint az ezekhez kapcsolódó szekunder irodalmat. A kisebbségi anyanyelvű dokumentumok aránya a gyűjtemény egészében 24%. A nemzetiségi szakkönyvtári feladatkör átfogó gyűjtési szemléletet igényel. A hazai nemzetiségek esetében a gyűjtés elvileg teljességre törekvő, de a gyakorlatban ez az elv nem tud maradéktalanul érvényesülni az állománygyarapítási keret szűkös volta miatt. A kisebbségi kérdés nemzetközi vonatkozásaival kapcsolatos irodalmat az OIK szelektíven gyűjti: leginkább azokat a dokumentumokat szerzi be, amelyek rávilágítanak a kisebbségeket érintő társadalmi folyamatokra, jelenségekre.

Az OIK folyamatosan építi a Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Adatbázist, amely a kisebbségi kérdéskörrel kapcsolatos kutatást, illetve az általános tájékozódást szolgálja azzal, hogy összegyűjti a magyarországi nemzeti-etnikai kisebbségekkel kapcsolatos, valamint a kisebbségi kérdéskör nemzetközi vonatkozásait tárgyaló publikációkat. Az adatbázis dokumentálja a kisebbségekkel kapcsolatos tudományos irodalmat, de a közgondolkodást, a hétköznapi diskurzust is rögzíti. Az adatbázis bibliográfiai adatokat tesz közzé, de teljes szövegeket is tartalmaz. Az online folyóiratok, bibliográfiai szempontoknak megfelelő formátumban közzétett, nemzetiségi tárgyú cikkei egyetlen kattintással elérhetőek. Az OIK a Nemzetiségi Adatbázissal csatlakozott az Országos Széchényi Könyvtár (OSZK) HUMANUS (Humántudományi Tanulmányok és Cikkek Adatbázisa) tartalomfeltáró szolgáltatásához. Ezzel megvalósult az OSZK-val és más szakkönyvtárakkal közös felületen való megjelenés. A tudományterületek között a kisebbségtudományt az OIK gondozza.

A nemzetiségi származású olvasókról felmérés nem készül. Az olvasókról és a látogatókról csak annyit lehet tudni, hogy legalább 50%-uk diák, további nagy hányaduk kutató és fordító, akik elsősorban nyelvkönyveket, kétnyelvű szépiro-

dalmat, hangoskönyveket, feliratos, kisebb hányadban eredeti nyelvű filmeket, illetve könnyített olvasmányokat keresnek. A diákok, kutatók, fordítók elsődleges célja az anyaggyűjtés iskolai dolgozathoz, szakdolgozathoz, tudományos publikációhoz, tanulmányhoz.

A nyelvi referensek rendszerében a 13 kisebbségi nyelvből 9 van lefedve. Nincs az OIK-nak ruszin, örmény, ukrán és cigány nyelvi referense. A könyvtári szolgáltatásokon túl a kultúrák megismerése, a kultúrák közötti párbeszéd érdekében az OIK évente 4 állandónak mondható és több eseti kisebbségi rendezvényt tart. Az éves rendezvények száma: kb. 50. Az OIK a Budapesti Nemzetközi Könyvfesztiválon megszervezi a *'Nemzetiségek Magyarországon'* című kiállítását, amely már hagyományra tekint vissza. A könyvtár 1995-től az évente megrendezett könyvfesztivál rendszeres kiállítója. A rendezvény ideje alatt bemutatják a 13 hazai nemzetiség kiadványait, dedikálási lehetőséget nyújtanak azoknak a nemzetiségi szerzőknek, akiknek a közelmúltban könyve jelent meg, tájékoztatást nyújtanak az OIK nemzetiségi gyűjteményéről. Az OIK a Kisebbségek Napja alkalmából minden évben megrendez egy kisebbségeket érintő könyvtárszakmai konferenciát. A tanácskozás alkalmas arra, hogy a könyvtárosok a kisebbségeket érintő könyvellátás helyzetét értékeljék, együtt áttekintsék a szakmai újdonságokat, az innovációt megalapozzák.

Szinte valamennyi országos kisebbségi önkormányzat tart fenn információs és dokumentációs vagy kulturális és dokumentációs központ elnevezésű intézményt, amelynek keretén belül jellemzően könyvtári szolgáltatás is folyik. Ám csak a cigány és a német intézmény végzi ezt a tevékenységet nyilvános könyvtárként.

A gyűjteménykezelésen belül a nemzetiségi könyvtári ellátásról összességében elmondható a bizonytalanság, amelynek forrása az, hogy a közkönyvtárak a nemzetiségi állományaikról nemzetiségenként bontott adatot nem közölnek, mert nem kötelesek közölni. Gyakorta összemósodik emiatt az idegen nyelvű és a nemzetiségi állomány fogalma. A lététbe adott és kapott

könyvek is lehetőséget adnak a nemzetiségi feladatellátás kettős „kipipálására”. Jelenleg átláthatatlan, hogy a valóságban mely nemzetiségi közösség milyen szinten jut hozzá anyanyelvű irodalomhoz. Jogi értelemben pedig nem tisztázott, hogy mit kell értenünk nemzetiségi vagy „kisebbségi” dokumentumon. Ez lehet:

- a) a hazai kisebbségek történelméről, nyelvéről, jogi státuszáról, szokásairól, kultúrájáról szóló szakirodalom,
- b) a hazai kisebbségi nevelés-oktatás céljaira készült tankönyv,
- c) a kisebbségi identitású hazai szerző által írott szépirodalom, ha témaválasztása, az általa közvetített életérzés, hangvétel alapján jellegzetesen nemzetiségi,
- d) a hazai kisebbségi anyanyelvén nyelvén íródott, bármilyen tárgyú szak- és szépirodalom,
- e) az anyaország társadalmi, politikai, kulturális életével foglalkozó szakirodalom.

Az állományok frissülése rendkívül lassú. Az is kimondható, hogy a nemzetiségi állományok „hasznosulási szintje” alacsony. Ennek több, mélyebb elemzést igénylő, egymást erősítő oka lehet. Szembe kell néznünk azzal a ténnyel, hogy a hazai nemzeti és etnikai kisebbségi nyelvek mindennapivá, élővé és megélhetővé tétele immár égetően fontos kultúramentő, stratégiai igénylő közfeladat. Számolnunk kell azzal, hogy amíg a közösségi lét megélésének nem lesz újra természetes és tömeges része a társadalmi élet minden területén a nemzetiségi anyanyelv használata, nemzetközi példákban tudjuk, hogy a revitalizáció igenis lehetséges, addig tudatos, hatékony, elsődlegesen e nyelvek tanulását segítő közoktatási és közművelődési lépéseket kell tennünk. A nyelv millió árnyalatát, ízét, hajlékonyságát, finomságát felmutató anyanyelvi szépirodalom, az igazi „magaskultúra” közvetítését – a nemzetiségi nyelvek társadalmi valóságát egyre inkább meghatározó tanult nyelvi jelleg miatt – a közkönyvtárak fontos, de másodlagos feladatként kell meghatározni.

Határozott véleményük szerint sokkal nagyobb, súlyának, jelentőségének megfelelő állami támogatást kell kapnia a jövőben a közkönyvtári ellátásnak. Támogatni kell, hogy

- ☉ közművelődési találkozási teret adhasson az anyanyelvét már nem beszélő, de származástudattal rendelkező, nem nyelvi jellegű hagyományait őrizni akaróknak,
- ☉ a kisebbségi nyelvet beszélő keveseknek biztosíthassa az anyanyelvű irodalom megélésének élményét,
- ☉ a még fellelhető kisebbségi tájnyelvek dokumentálását elláthassa a tájnyelv nyelvtanának, szókincsének, ikonikus jelentőségű szépirodalmi alkotásainak megőrizhető formátumban való gyűjtésével,
- ☉ a kisebbségi nyelvi kultúrához visszakanyarodni akaró tanulók tömegének iskolai nyelvtanulási sikerességét, s a nyelven keresztül a kisebbségi identitáshoz való visszatalálását előmozdíthassa,
- ☉ a közkönyvtári ellátással eddig legkevésbé megszólított kisebbségi közösség tagjai, a cigányok, a cigány fiatalok közelebb kerülhessenek a tudáshoz, az iskolai, majd szakmai sikerhez, s ezen keresztül a társadalmi integrációhoz.

A könyvtár nem iskola, és nem munkahely, annak szolgáltatásait tehát nem kötelező igénybe venni, és még kevésbé kötelező meghatározott tematika iránt érdeklődni. Ebből pedig az következik, hogy az adott település kulturális intézményrendszerének kell (kellene) felhívni a figyelmet önmagára, szolgáltatásaira, köztük a nemzetiségi szolgáltatásaira. Úgy látják, hogy a könyvtári „kulturális marketingnek” egyre inkább a vizuális-, és más, mindenképpen élményközpontú szolgáltatásokra kell irányulnia annak érdekében, hogy a számítógép mellett felnövő új nemzedékeket elérje. Ezzel szemben ma még nincs elég reklám, nincs elég propaganda a nemzetiségi állományokról a könyvtárak honlapján, s más „üzenetküldő csatornáin”, továbbá nincs megfelelő számban jól képzett, a nemzetiségi anyanyelvet jól beszélő, elkötelezett könyvtáros sem.

Látványosan megnőtt a könyvtárak agora-funkciójának jelentősége. Ha a megyei és a települési közkönyvtárak programkínálatára tekintünk, bátran lehet állítani, hogy ezek az intézmények felmérték az élő, a közvetlen élményszerzés értékrend-orientáló voltát. Ha a tétel igaz, akkor a feladat egyszerű: a könyvtári kulturális program-sorozatokba kell(ene) minél több kisebbségi tárgyú rendezvényt beilleszteni. Az agora-funkció ifjúságpolitikai és közrendvédelmi oldalához tartozik, hogy a könyvtár megfizethető és kéznél-lévő menedékül képes szolgálni az adott település hátrányos helyzetű, vagy éppen kifejezetten veszélyeztetett fiataljainak a szabadidős „foglalkoztatására”.

Sikeres programok esetén a könyvtár olyan szocializációs műhellyé válhat, ahol készségfejlesztés, konvertálható ismeretek átadása történik, de emellett ebben a védett és barátságos környezetben olyan, a családban nem tapasztalt társas készségeket is „be lehet szerezni”, mint az empátia, az együttműködés, a játékra való készség. A könyvtár tehát [legalábbis az egyik] hatékony ellensúlyát képezheti azoknak a csábító erőknél és motivációknak, melyek ma a társadalmi kirekesztettségben élő fiatalokat érik.

A hiányos adatok ellenére már a vizsgálat kezdetén látható és kimondható volt, hogy a kis létszámú és szórtan élő hazai kisebbségek, illetve a cigányok anyanyelvű irodalommal való közkönyvtári ellátása megfelelő állomány és szemlélet hiányában egyetlenség területen sem tekinthető megfelelőnek. A ruszin, a görög, a lengyel, a bolgár, az ukrán és a cigány nyelvterületeken az ODR szolgáltatás is tulajdonképpen lehetetlen. Álláspontjuk szerint a kisebb létszámú hazai kisebbségek közkönyvtári ellátása, különösen, ha szórt közösségekről van szó, más megoldási utakat igényel, mint amit a nagyobb létszámú, viszonylag beazonosítható területen élő kisebbségi közösség ellátására kitalált jelenlegi rendszer nyújtani tud. Meg kell vizsgálni az egyes könyvtárak határon átnyúló együttműködésének a gyakorlatát annak érdekében, hogy kiterjeszthetők-e más könyvtárak viszonylatára is, illetve az országos önkormányzatok fenntar-

tásában működő, könyvtári feladatokat is ellátó intézmények gyűjteményei bevonhatóak-e a közkönyvtári ellátásba. A hazai cigányság könyvtári ellátása is speciális megközelítést igényel, itt valódi paradigmaváltás szükségességét látják. Ennek egyik elemeként, az aprófalvas, hátrányos helyzetű kistérségek lakosságának könyvtári ellátására a könyvtárbuszos ellátást támogatni és népszerűsíteni kellene.

Kiemelten fontosnak gondolják, hogy a monitorozást is vállaló közkönyvtárak jelentős keretösszegre pályázhassanak a jövőben cigány gyermekek számára meghirdetett ingyenes olvasótáborok, játékos olvasódelutánok, irodalmi delutánok, „könyves játszóházak”, vers- és prózamondó versenyek rendszerszerű szervezésére, valamint a szervezés sikerét előmozdító tájékoztatók, szórólapok, az írott és elektronikus sajtóban megjelenő reklámok megvásárlására. Véleményük szerint közpénzen kell támogatni minden olyan jól felépített akciósorozatot is, ami a könyvtár szolgáltatásainak a cigány gyermekek, tanulók által leginkább látogatott iskolákban való bemutatását szolgálja.

A kisebbségek könyvtári ellátásával foglalkozó fejezetet – a többiekéhez hasonlóan – javaslat-sor zárja.

A Nemzetközi kötelezettség-vállalások munkacsoport részjelentése

A jelentés befejező, 16 oldalt kitevő hetedik fejezete a „kisebbségek kulturális jogai a nemzetközi vállalások tükrében” című témát tárgyalja.

A nemzetközi kitekintés célja, hogy

a) rávilágítson, vajon a hazai szabályozás alanyi és tartalmi szempontból összhangban van-e a nemzetközi jogi vállalásokkal, és ha a jogalkalmazó nem érzékeli, hogy a nemzetközi két-és többoldalú egyezményekben foglaltak nem a hazai szabályozásra utalnak vissza, hanem autonóm szabályokat, intézményeket tartalmaznak, akkor jogszerű-e a szűkítés;

b) áttekintse, vajon a nemzetközi vállalások ma-

gyarországi alkalmazhatóságának feltételeit a jogalkotó és a kormányzat megteremtette-e.

Az Európa Tanács Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Kartája a következő nyelvekre vonatkozóan tartalmaz konkrét vállalásokat: horvát, német, román, szerb, szlovák, szlovén, valamint a cigány nyelvre való 2008. évi kiterjesztést követően romani és beás. A Karta vonatkozásában „regionális vagy kisebbségi nyelvek” kifejezés alatt azon nyelvek értendők, amelyeket valamely állam adott területén az állam olyan polgárai hagyományosan használnak, akik az állam fennmaradó népességénél számszerűen kisebb csoportot alkotnak, továbbá amelyek különböznek ezen állam hivatalos nyelvétől/nyelveitől. Ez nem foglalja magába sem az állam hivatalos nyelvének/nyelveinek dialektusait, sem a bevándorlók nyelveit.

A Karta ugyanakkor a védelem nem azonos szintjét biztosítja a valamennyi kisebbségi nyelv számára. A „regionális vagy kisebbségi nyelv használatának területén” az a földrajzi körzet értendő, ahol ez a nyelv olyan számú személy kifejezési eszköze, amely indokolja a Karta által előírt különböző védelmi és ösztönző intézkedések meghozatalát. A „területhez nem köthető nyelveken” az állam polgárai által beszélt olyan nyelvek értendők, amelyek különböznek az állam lakosságának többi része által beszélt nyelvtől vagy nyelvektől, de amelyeket, bár az állam területén hagyományosan beszélnek, nem lehet egy külön földrajzi körzethez kapcsolni.

A Karta II. része (7. cikk) általános megfogalmazottságban, de kötelezettségeket ró a részes államra:

- a) a regionális vagy kisebbségi nyelveknek, mint a kulturális gazdagság kifejezésének az elismerése,
- b) minden egyes regionális vagy kisebbségi nyelv földrajzi körzetének tiszteletben tartása annak érdekében, hogy a fennálló vagy később létesítendő közigazgatási felosztás ne képezze e regionális vagy kisebbségi nyelv támogatásának akadályát,
- c) a regionális vagy kisebbségi nyelvek meg-

óvása érdekében, azok fejlesztését szolgáló, határozott támogató lépések szükségessége,

- d) a regionális vagy kisebbségi nyelveknek a magánéletben és közéletben, szóban és írásban való használatának megkönnyítése és/vagy bátorítása,
- e) a jelen Karta által szabályozott területeken, valamely regionális vagy kisebbségi nyelvet használó csoportok és ugyanannak az államnak azonos vagy hasonló nyelvet használó egyéb csoportjai közötti kapcsolatok megőrzése és fejlesztése, valamint az államnak eltérő nyelveket használó egyéb csoportjaival kulturális kapcsolatok létesítése,
- f) a regionális vagy kisebbségi nyelvek oktatása és tanulása, megfelelő formáinak és eszközeinek biztosítása minden megfelelő szinten,
- i) a Karta által szabályozott területeken a nemzetközi cserék megfelelő formáinak támogatása két vagy több államban azonos vagy hasonló formában használt regionális vagy kisebbségi nyelvek vonatkozásában.

Ezeket a célokat és elveket valamennyi, az adott országban használt regionális vagy kisebbségi nyelv vonatkozásában érvényesíteni kell. A Karta részes államainak ugyanakkor vállalniuk kellett azt is, hogy a II. részben foglaltakat – a szükséges változtatások mellett – alkalmazzák a területhez nem köthető nyelvekre is. E nyelvek esetében azonban a Karta lehetőséget ad arra, hogy az alkalmazását szolgáló intézkedések természetét és terjedelmét rugalmasan határozzák meg, figyelembe véve a kérdéses nyelvi csoport szükségleteit és kívánságait.

A magyar vállalások a Karta vonatkozásában a következők:

- a) bátorítja a regionális vagy kisebbségi nyelveken történő önkifejezést, valamint az ilyen kezdeményezéseket, és elősegíti az ezeken a nyelveken készült műalkotások megismerésének különböző módjait,

- b) támogatja a regionális vagy kisebbségi nyelveken készült műalkotások más nyelveken történő megismerését lehetővé tevő különböző módokat, a fordítások, a szinkronizálás, az utószinkronizálás és a feliratozás segítségével és fejlesztésével,

- c) támogatja a más nyelveken készült műalkotások regionális vagy kisebbségi nyelveken történő megismerésének lehetővé tételét, a fordítások, a szinkronizálás, az utószinkronizálás és a feliratozás segítségével és fejlesztésével,

- d) gondoskodik arról, hogy a különböző fajtájú kulturális tevékenységek szervezéséért vagy támogatásáért felelős szervezetek az általuk kezdeményezett vagy támogatott tevékenységeikbe megfelelő mértékben beiktassák a regionális vagy kisebbségi nyelvek vagy kultúrák ismeretét és használatát,

- f) támogatja a regionális vagy kisebbségi nyelveket használók képviselőinek közvetlen részvételét az eszközök biztosításában és a kulturális programok tervezésében,

- g) bátorítja és/vagy megkönnyíti olyan szervezet(ek) létesítését, amely(ek) a regionális vagy kisebbségi nyelveken készült műalkotások gyűjtéséért, rögzítéséért és a közönségnek történő bemutatásáért felelős(ek).

Jól jellemzi a hazai kisebbségpolitika hiányosságait, hogy mely intézkedések megtételére nem kötelezte el magát a Magyar Köztársaság. Egyrészt nem vállalta a gondoskodást arról, hogy a kulturális tevékenységek szervezéséért vagy támogatásáért felelős szervezeteknek olyan személyzet álljon rendelkezésére, amely teljes mértékben ismeri az adott regionális vagy kisebbségi nyelvet. Másrészt a kötelezettségvállalások nem terjednek ki arra, hogy ha szükséges, létrehoznak és/vagy támogatnak és finanszíroznak fordítói szolgáltatásokat és kutatásokat a kisebbségi nyelvű közigazgatási, kereskedelmi, gazdasági, társadalmi, technológiai vagy jogi terminológia megőrzése és fejlesztése érdeké-

ben. Magyarország élve azzal a lehetőséggel, hogy minden ratifikáló állam a dokumentum szellemével összhangban szabadon dönt arról, hogy kötelezettségvállalásait mely nyelvekre terjeszti ki, a 13 nemzetiség ellenére 6 nyelv – horvát, német, román, szerb, szlovák, és szlovén – védelmében vállalt konkrét, intézményes jellegű intézkedéseket. A kisebbségek létszáma, szórtága nem elfogadható magyarázata annak, hogy miért éppen ezek a nyelvek kerültek be a vállalások körébe.

Az oktatást érintő témakörök voltaképpen minden egyes bizottsági ülés napirendjén szerepelnek, és a megfogalmazott ajánlások jelentős része a kisebbségi oktatás minőségének a javítására, a kétnyelvű és az anyanyelvű oktatás kiterjesztésére, az ehhez szükséges szakmai feltételekre (anyanyelvi pedagógusok, tananyagok, tankönyvek), valamint a kis létszámú nemzetiségi közoktatási intézmények fenntartási támogatására összpontosítanak, különös tekintettel a kétnyelvű és a teljes anyanyelvű iskolák stabil működtetésére. A másik közös tárgyköre a egyes bizottsági működésnek a nemzetiségi kultúra, különösen az anyanyelvi kultúra. E szempontból a nemzetiségek által lakott településen a művelődési házak megfelelő színvonalú fenntartása, a kulturális és tájékoztató központok működtetése, az egyéb nemzetiségi kultu-

rális objektumok, közgyűjtemények, színházak életben tartása, a kisebbségi kutatóintézetek és műhelyek, az anyanyelvű lapok, internetes portálok és média támogatása áll a középpontban. Az ajánlások zömmel e körben születnek, és a teljesítésről szóló beszámolók is nagyrészt ezekre foglalkoznak.

Végezetül a munkacsoport jelentésében 21 pontban kerültek összegzésre a felvetett problémákkal kapcsolatos ajánlások.

Jegyzetek

1. Dr. Kállai Ernő, a nemzeti és etnikai kisebbségi jogok országgyűlési biztosának jelentése a kisebbségi kulturális jogok érvényesülésének vizsgálatáról 2010. [Kézirat.]
2. Dr. Magicz András főosztályvezető, Alkotmányügyi és Közigazgatási Főosztály, Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Jogok Országgyűlési Biztosa Hivatala
3. Magyar Könyvtárosok Egyesülete – Bajai vándorgyűlés, 2010. július 15. Nyitó plenáris ülés.
4. Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Jogok Országgyűlési Biztosa Hivatala

Az összeállítás teljes szövege folyóiratunk elektronikus változatában olvasható. (A szerk.)

Digitalizálási program a Haáz Rezső Múzeum és Tudományos Könyvtárban

Nem hivatalos, nem intézményközi megbeszélés alapján került sor a székelyudvarhelyi Haáz Rezső Múzeum Tudományos Könyvtárban több évfolyam periodika és egy pár nagyobb méretű kiadvány digitalizálására. A mai érdekezérelte világra alig jellemzően született elvi megegyezés Szever Pál és Róth András Lajos között, Szerver Pál 2010-ben a MEK 15 éves évfordulóján a könyvtárban járva észlelte a digitalizálás kezdetlegességét, és önzetlenül felajánlotta saját gépparkját. 2011-es nyári szabadságának egy részét Erdélyben töltve, magával hozta A3-as speciális könyvszkennerét, melyet a Tudományos Könyvtárban beüzemeltetve, lehetőségünkben állt az 1921–1944 között megjelent *Pásztortűz*, illetve az 1918 után megjelent *Székely Közélet* több évfolyamát beszkennelni későbbi digitális feldolgozás érdekében. Ugyanakkor szintén saját, kisebb gépén a székelyudvarhelyi Állami Kő- és Agyagipari Szakiskola 1893/94-től megjelent értesítőit szkennelte be, melyek hamarosan tanulmányozhatóak lesznek az EPA-ban.

Szever Pál segítségével sokat jelentett a székelyföldi helytörténeti anyag közkinccsá tételében.

Ezuton is szeretnénk köszönetet mondani személyesen és intézményesen is Szever Pálnak, kinek neve gyakran előfordul a MEK közreműködői között. Mindezt mai digitalizált, rohanó világunkban csak utalásként az emberi kapcsolatok jelentőségét illetően.

Róth András Lajos könyvtárőr (Haáz Rezső Múzeum Tudományos Könyvtára, Székelyudvarhely)
(IFLA-HUN, 2011. 08. 12.)

Műhely

Mit tekinthetünk időszaki kiadványnak?

Dokumentumtipológia régen és ma

PERJÁMOSI Sándor

Folytatjuk az előző számban kezdett cikksorozatot a retrospektív magyar időszaki sajtóbibliográfia kérdéseiről. Előző számunkban Vass Johanna és Kürti Afrodité írásait olvashatták az adatbázis kialakításának kérdéseiről, illetve a feltárás nehézségeiről, a most következő két írásban a periodika feldolgozás további részletkérdéseivel ismerkedhetnek meg.

Hol kezdődik a magyar időszaki sajtó története?

Ezt a látszólag egyszerű kérdést nem is olyan könnyű megválaszolni! A kérdés újabb kérdéseket generál, többek közt felvetődik, *mivel és mikor kezdődik?* Hogy miért válnak kérdésessé számunkra ezek a sajtótörténetben látszólag egyértelmű és elfogadott dolgok, a munkám végére megvilágítom.

Egy készülő nemzeti sajtóbibliográfiának sar-

kalatos pontja a gyűjtőkör meghatározása. Ez főbb vonalaiban Magyarországon megegyezik a hungarika-könyvek, illetve az OSZK gyűjtőkörével, azaz egy magyar sajtóbibliográfiába feldolgozandók azok az időszaki kiadványok, melyek 1) Magyarország mindenkori területén bármely nyelven, 2) Magyarország mindenkori területén kívül magyar nyelven megjelentek.

Bár érdemes lenne a szerzői vagy tartalmi hungarikákkal is foglalkozni, de az első kettő is nagy kihívásokkal jár szerény létszámú sajtótörténeti osztályunk számára. Jelen írásomban el-

sősorban a dokumentumtipológia kérdéskörével kívánok foglalkozni, azaz mely dokumentumok tartoznak a sajtó, a sajtóbibliográfiák vagy „korszzerűen” fogalmazva az időszi kiadványok bibliográfiája körébe. Előzetesképpen érdemes felvetni a kérdést, lehet-e olyan eretnkséget hangoztatni – a korábbi sajtóbibliográfiákhoz képest –, hogy egy általános nemzeti sajtóbibliográfiának az évkönyveket is fel kellene tárnia? Sőt, nemcsak az évkönyveket, hanem más időszi jellegű kiadványokat is, melyeket nem soroltak ide korábban? Mindenképpen érdemes megemlíteni, hogy a sajtóbibliográfiák eddig általában a hírlapokat és folyóiratokat vonták gyűjtőkörükbe, a jelenlegi könyvtári szabályozás azonban az évkönyveket és több más dokumentumtípust is az időszi kiadványok körébe sorolja.

A tárgykörbe tartozó dokumentumok fogalmi bővülése az elmúlt több mint másfél évszázadban többször is megtörtént, tehát nem újdonságról kívánok beszélni. Érdemes végigtekinteni azon a folyamaton, hogyan bővült – és bizonyos értelemben szűkült – az időszi kiadványok meghatározása.

A törvényhozás, a különféle sajtótörvények és a könyvtári szabványok is több alkalommal foglalkoztak azzal, mit tekintünk sajtóterméknek, mit tekintünk időszi sajtónak.

Az 1848-ban elfogadott *első sajtótörvény* értelmében „*Ujság, vagy időszi lap, mellynek tartalma akár részben, akár egészen, politikai tárgyak körül forog, és havonként legalább kétszer jelenik meg...*” (1848. évi XVIII. Tc. sajtótörvény 30. §.).

A neoabszolútizmus idején ezt a sajtótörvényt hatályon kívül helyezték. A kiegyezés után az 1848-as törvény ismét hatályba lépett és hat évtizedig szolgált a sajtó alapvető chartájaként, egészen 1914-ig, amikor is új törvényt fogadtak el, amely alapján a „*Sajtótermék valamely iratnak, ábrázolatnak vagy zeneműnek műszaki vagy vegyi úton előállított többszörösítése.*”

Ezen belül „*Időszi lap az egy hónapot meg nem haladó időközökben megjelenő minden hírlap vagy folyóirat. Az időszi laptól elkülönítve is megszerezhető melléklet csak akkor időszi lap, ha önmagában is az időszi lap fogalma alá esik.*” (1914. évi XIV. törvénycikk a sajtóról 2. § és 3. §.).

Az 1986. évi II. törvény a sajtóról értelmező rendelkezései 20. § f) pontja alapján „*időszi lap: az a napilap, folyóirat és egyéb lap, valamint ezek melléklete, amely egy naptári évben legalább egyszer megjelenik, azonos címmel és tárgykörrel kerül kiadásra, évfolyamszámmal, sorszámossal, keltezéssel van ellátva, és akár eredeti szerzői alkotásként, akár átvett fordításként az újságírói, az írói vagy a tudományos műfaj körébe tartozó írásművet (hírt, tudósítást, cikket, riportot, tanulmányt, verset, elbeszélést stb.), fényképet, grafikát, karikatúrát vagy rejtvényt közöl.*”

A jelenlegi könyvtári szabályozás is jelentősen kiterjesztette az időszi sajtó körébe tartozó dokumentumtípusok körét: „*Az időszi kiadványnak, mint fogalomnak a nemzetközi méretű tisztázása 1971-ben kezdődött, amikor az IFLA létrehozta azt a munkabizottságot, amely elindította az ISDS nemzetközi nyilvántartó rendszert. Ugyanez a munkabizottság kapta feladatul az időszi kiadványok bibliográfiai szabályozásának kidolgozását is. Az 1973-ban megjelent definíció alapján az időszi kiadvány meghatározása is megtörtént.*”¹

Ez – nemzetközi előzmények után – 1976-ban lett szabvány Magyarországon, azóta gyakorlatilag változatlan, és elvileg(!) érvényben van*. E szerint a szabvány értelmében „*Időszi kiadvány: olyan előre meg nem határozott időtartamra tervezett kiadvány, amely egymást követő részegységekből² (számokból, füzetekből, kötetekből, évfolyamokból stb.) áll; ezek szerint számolásuk, keltezésük, kronologikus vagy egyéb megjelenésük különbözteti meg egymástól.*”

* Az időközben elfogadásra került – 2011. január 1-jével hatályba lépett – új, a Médiaszolgáltatásokról és a tömegkommunikációról szóló törvény a fogalmi szabályozás szintjén tartalmaz újdonságokat, ezek azonban nem tartoznak tárgykörünkbe.

Megjegyzés:

Az időszaki kiadvány legfontosabb fajtái (az előállítás módjára való tekintett nélkül):

- *hírlapok (napilapok, hetilapok),*
- *folyóiratok,*
- *évkönyvek,*
- *konferenciák időszakosan megjelenő kiadványai,*
- *időszakosan megjelenő adat- és címtárak, bibliográfiák, repertóriumok stb.*
- *időszakosan megjelenő egyéb kiadványok (jelentések, beszámolók, közlemények, tanulmánygyűjtemények, antológiák stb.)*
- *sorozatok*

Önálló időszaki kiadványnak kell tekinteni, az olyan mellékleteket, különszámokat, amelyek saját állandó címmel, rendszerint saját szerzőségi adatokkal és önálló számozási adatokkal is rendelkeznek”³

Nemzetközi szinten van egy újabb szabvány – a 2002-ben megjelent ISBD(CR) –, amit Magyarországon még nem dolgoztak bele az érvényben lévő szabványba, de az időszaki kiadványok meghatározásában megerősíti a korábbi szabványt. E szerint lehetnek „*befejezett*” illetve „*folytatódó*” források. Utóbbiak egyik típusa az időszaki kiadványok. E szerint: az „*időszaki kiadvány: olyan a befejezettség igénye nélkül megjelenő folytatódó forrás, amely egymást követő különálló számokból vagy részekből áll; ezeket rendszerint számozási adataik különböztetik meg egymástól. Például: tudományos folyóiratok, képeslapok, elektronikus hordozón közzétett folyóiratok, időszakosan megjelenő címtárak, éves jelentések, hírlapok és monografikus sorozatok.*”⁴

Amint az a fentiekből látható, a fogalmi bővülés nem először ment végbe az elmúlt több mint másfél század folyamán, amelyre az egyre szaporodó anyagmennyiség is rákényszeríthette, nemcsak a jogalkalmazót, hanem a könyvtárakat és a felhasználókat is. Ezt a lapok természete hozta magával és követte a közgondolkodás alakulása, és ez képződik le a könyvtári szabályozásban és a könyvtárak állománykezelésében. Az előzőek alapján megfogalmazhatjuk, hogy

az időszaki kiadvány túlmutat a hagyományosan szemlélt újságon, avagy hírlap- és folyóirat irodalmon és ebbe beleszámíthatók az évkönyvek, kalendáriumok, értesítők, a különféle évenként vagy akár ritkábban megjelenő periodikák is. Fontos kitétele a tervezettség, és az, hogy ez előre meg nem határozott időtartamra szól. Azaz, abban az esetben, ha csak egyetlen számról is van szó, de azt láthatóan – a rajta feltüntetett adatok alapján – előre meg nem határozott időtartamra tervezték, akkor az időszaki sajtó kategóriájába sorolhatjuk.

Az időszaki kiadványok köre az értelmezések átalakulásával jelentősen bővült. A tartalmi elemeket is magában foglaló kezdetektől eljutottunk a kizárólag formai elemekre tekintő meghatározásig, és bár a magyar sajtó története tele van a különböző forradalmi évszámokhoz kötéssel pl.: az első magyarországi lapot a Rákóczi szabadságharchoz szeretjük kötni, az első magyar nyelvű periodikumot a felvilágosodás szellemiségéhez, a rendszeres politikai sajtót Kossuthhoz; a hírlapirodalom felvirágzását pedig az 1848/49-es eseményekhez. És ez nem (csak) a szocialista korszak eszmevilágának a szüleménye, hanem bizonyos alapok mellett a dualizmusba berendezkedett, de valójában mégsem független Magyarország önazonosság-keresésének és kulturális harcának is következménye. Mindezek ellenére és e mellett ez a fajta fogalmi alakulás mégsem valamiféle forradalom eredménye, hanem egy lassú, belső alakulásé.

Az időszaki kiadványok fogalmának értelmezése a könyvtári gyakorlatban

Nemcsak a törvényekben, szabványokban és szabályozásokban történtek változások az elmúlt másfél-kétszáz év alatt, hanem a könyvtári gyakorlatban is. Míg kezdetben a könyvtárak nem nagyon törődtek a hírlapok és egyéb sajtótermékek megőrzésével és feldolgozásával, ez a gyakorlat Magyarországon elsősorban és

legnagyobb mértékben *id. Szinnyi József* tevékenységének köszönhetően jelentősen változott.

A Nemzeti Múzeum keretében létrehozott *Hírlaptár* kezdetben tényleg csak hírlapok és hetilapok gyűjtésével foglalkozott. Az ennél ritkábban megjelenő lapokat a *Nyomtatványok tára* vette számba. Mint *Kocsy Anikó* kiváló összefoglalásából ismerjük, „*A hírlapoknak és folyóiratoknak a szétválasztása, a tipológiából és könyvtárhasználati szokásokból adódó problémák egyre több gondot jelentettek mind a felhasználók, mind a könyvtárosok számára.*”⁵ A két különböző osztályon levő nyilvántartások sok tévedés és fölösleges keresés lehetőségét hordozták magukban, ezért valós igényként jelentkezett ezeknek az állományoknak az egyesítése legalább a katalógus szintjén. Ennek folyamányaként először a külföldi hírlapok nyilvántartása került át 1917-ben a Hírlaposztályra, majd 1923-ban a magyar folyóiratok kurrens nyilvántartása, végül 1924-től valamennyi folyóiratot a Hírlaposztály kezelt és dolgozott fel.⁶ 1933-ban egyesítették azokat a lapokat, amelyek a korábbi gyakorlat folytán a periodicitásuk változása miatt, hol könyvtári, hol hírlaptári anyagként lettek kezelve⁷. Ez különösen igaz az 1918-19-es forradalmak lapjaira, melyek megjelenési gyakorisága sűrűn változott az adott időszakban. A periodikák raktári összevonása 1947–1957 között történt meg. Feltételezhető azonban, hogy ezek a változások akkoriban nem voltak annyira magától értetődők, és a keresztülvitelük sem biztos, hogy zökkenőmentesen zajlott.

Ezek alapján érdekes utat járt be az *Archaeológiai Értesítő*, amely az OSZK gyakorlata szerint kezdetben folyóirat volt (évi 12, majd 4 számmal), ám amikor az amúgy rendszeresen megjelenő lap évenként csak egyszer jelent meg, átsorolták a könyvek közé, majd néhány évtized múlva újra a folyóiratok közt lehetett találni és most is ott van.

Az évkönyvek problematikája

Az *évkönyvek* – nem számítva ide az egy-egy alkalommal megjelenő jubileumi évkönyveket – az OSZK könyvtári gyakorlatában sokáig *húsjellegű halként*, azaz könyvjellegű periodikaként kezeltettek, és ún. *p-s kardexre* vezették az állományadataikat, de cím szerinti nyilvántartásuk a könyv-cédulakatalógusban található meg. Az OSZK-ban a p-s kardexnek 1998-ban kezdődött a felszámolása, noha az akkor kurrensnek, már 1976-tól szerepeltek a Kurrens Időszaki Kiadványok bibliográfiájában, illetve 1986-tól az akkori bibliográfiai adatbázisban, az IKB-ban. Együttal az állományokat is a „hírlaptári” nyilvántartás körébe vonták. A későbbi katalóguskonverzió a p-s kardexen nyilvántartott „retrospektív” anyagot ennek megfelelően kezelte. Tehát az OSZK online katalógusában ezekről a kiadványokról „összefoglaló időszak” leírások születtek.

Más könyvtárak hol könyvként, hol folyóiratként kezelték ezeket a dokumentumokat, vagy a könyvek közt találhatóak meg, de évjelöléssel kereshetően. Sok esetben az is előfordul, ha a külföldi könyvtári adatbázisokban keresgélünk, hogy az évkönyvek periodikaként is fel vannak véve, míg egyes darabjai a könyvek között önálló jelzettel bújnak meg, megint mások pedig könyvjellegű periodikaként. Érdeemes végigfuttatni különböző könyvtárak elektronikus keresőjében a *Nők Lapja évkönyvét* vagy a *Kincses Kalendáriumot*, illetve a *Szép verseket*: eltérő és meglepő eredményt kaphatunk a könyvtárak adatbázisait összehasonlítva.

A hagyományosan értelmezett hírlap- és folyóirat-sajtótermékeken túl a törvényi rendelkezéseket és a könyvtárügyi szabályozásokat is figyelembe véve ma a könyvtári gyakorlat általánosan időszak kiadványnak tekinti az *évkönyveket* és *más, a szabványban is rögzített típusokat*, így indokolatlan, hogy az időszak kiadványok bibliográfiája ne járjon el hasonlóképpen.

Újságlevelek, röpiratok

Az *újságlevelekkel, röpiratokkal* azonban teljességgel más a helyzet. Az újságleveleket Magyarországon a 16. századtól nagy vásárok alkalmával nyomtatták azzal a céllal, hogy tájékoztassák a vásárra érkezőket a kereskedelmi érdekességekről. Sokszor nagyobb jelentőségű politikai eseményekről tudósítottak, például a magyarországi törökellenes harcok eseményeiről is találhatunk híradásokat. Ennek egyik ismert legrégebbi magyarországi példája a német nyelven 1587-ben Monyorókeréken nyomtatott újságlevél, a *Neue Zeitung ausz Ungern*. Jellemző rájuk az egyediség. Nem periodikus megjelenésűek, s a fennmaradtak azt mutatják, hogy ezek egyszeri megjelenésűek, nem tudunk a hosszabb távra, illetve több számra tervezettségükről. Bár fontos műfaj történeti előzmények, de nem tekinthetők időszaki kiadványnak a könyvtári szabványok értelmében.

Kéziratossajtó

Van néhány olyan dokumentumtípus, amelynek a teljességre törekvő nemzeti adatbázisba való bekerülése kérdéses: ilyen többek közt a *kéziratossajtó*. Az egyik legismertebb kéziratossajtó, a Kossuth Lajos által szerkesztett *Országgyűlési tudósítások*, amely időszaki sajtótermékként lett az OSZK-ban leírva, de az ennek akár a tartalmi előzményének is tekinthető *Constitutionnel* (1835) csak a Kézirattárban található, pedig *Kacsokics Lajos* lapja igencsak fontos művelődéstörténeti és sajtótörténeti értékkel bír. Ezeknél a lapoknál egyértelmű, hogy bár nem nyomdai úton lettek előállítva, mégis a lehetőségekhez mérten a nyilvánosság széles körét próbálták velük elérni. Párhuzamként megemlíthe-

tő, hogy a kurrens sajtóbibliográfia szerepelteti a kéziratossajtó (gépíratossajtó) lapok leírását. Így pl. az egyik legismertebb szamizdat kiadványt, a gépíratossajtó megjelenésű *Beszélt* is, melynek indulási évét a nyomdai úton való előállítás megelőző időszaktól határozták meg.

Alkalmi lapok

Az *alkalmi lapok* hivatalosan az időszaki kiadványok közé tartoznak. Erről így rendelkezik a már többször idézett KSz/3: „*Alkalmi kiadvány: olyan időszaki kiadvány, amely valamely alkalomból (például: rendezvény, választási időszak) – egy vagy több részegységben jelenik meg.*”⁸ Más megfogalmazásban „*olyan nyomdatermék, amely bár a befejezettség szándékával jelenik meg, mégis az időszaki kiadványok jegyeit viseli.*”⁹ Az alkalmi lapok sokáig mostohagyermekei voltak a könyvtári és bibliográfiai gyakorlatnak: 1942-ben *Dezsényi Béla* írja, hogy „*Másképp kell (...) elbírálnunk az alkalmi lapokat. Az időszakosság kritériuma sem alkalmazható rájuk, mert többnyire nem is volt a kiadó szándékában, hogy egynél több számot jelentessen meg. Az újságok statisztikája is hamis képet adna, ha abba az ilyen lapokat is beleszámítanánk. Tehát általános elv az, hogy alkalmi lapok a hírlapbibliográfiába nem vehetők fel.*”¹⁰ Ennek ellenére az elmúlt évtizedek jó néhány városi* és megyei** sajtóbibliográfia és egyes szak***- és korszakbibliográfiák**** is gyűjtőkörükbe vették, mivel azok (a sajtótörténeten túl) egy-egy közösség számára művelődéstörténeti, társadalomtörténeti és főleg helytörténeti értékekkel bírnak. Ezek alapján a nemzeti retrospektív bibliográfiába való felvételük mindenképpen megfontolandó.

* Lásd pl. BUZÁS László: Makói hírlapok és folyóiratok bibliográfiája 1870–1970. Makó : Makói Városi Tanács V. B. 1972. (A Makói Múzeum füzetei, 10.) 35 p.

** Lásd pl. Hajdú-Bihar megye sajtóbibliográfiája 1843–1970. Szerk. Korompainé Szalacsi Rác Mária, Debrecen : KLTE könyvtára. 1973. (A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának bibliográfiai kiadványai, 1.) 460 p.

*** Lásd pl. LAKATOS Éva: A magyar színházi folyóiratok bibliográfiája (1778–1948). Bp. : Országos Színház-történeti Múzeum és Intézet. 1993. 482 p.

**** Lásd pl. A magyarországi hírlapok és folyóiratok bibliográfiája 1921–1944. I–III. köt. Összeáll.: Ferenczyné Wendelin Lília. Bp. : OSZK. 2010. 2504 p.

Időhatárok és a kezdet

Ha a dokumentumtipológiánkat alkalmaznánk a régiségben visszamenőleg, és az összes időszak kiadványtípust a szabvány értelmében bibliográfiánk gyűjtőkörébe vonnánk, az feltehetően jelentősen módosítaná az akadémikus szemléletű magyar sajtótörténetet, és jó néhány sajtóirodalmi és művelődéstörténeti kérdést is felvetne. Így például, ha a szabványt vesszük figyelembe, akkor joggal merül fel, mivel, mikor és hol kezdődik az időszak sajtó – s azon belül is a magyar, illetve a magyar nyelvű időszak kiadványok – története? Vajon a Rákóczi-szabadságharc lapja, a *Mercurius Hungaricus* továbbra is a kezdetet jelölné a magyar sajtó történetében?

A szabvány alapján megfogalmazható *kezdet* kérdésre itt nem kívánok konkrét dátumot adni, de a fentiek is azt jelzik, hogy néhány dokumentumtípussal a magyar sajtó korai történetben is meg kell barátkoznunk, amelyek egy részének a könyvtári gyakorlatba való átültetése megkezdődött, ugyanakkor az semmiféleképpen nem mondható egységesen kezeltnek, főleg a retrospektív feldolgozás területén.

Többek közt ilyen új dokumentumtípusnak tekinthető az időszak sajtó történetében az évkönyvek és hozzá kapcsolódóan a kalendáriumok¹¹, értesítők, stb. Már ezek beemelése is jelentősen átírja a magyar időszak sajtó történetét, nemcsak a kezdetre vonatkozóan, hanem a magyar nyelvű sajtóirodalom kezdetét illetően, illetve feldolgozása, rendszerezése, a gyűjtemény elhelyezése, szempontjából is. Továbbá egy sor olyan értelmezést és újraértelmezést is kívánó kérdés kerülhet ezáltal előtérbe, melyekre megfelelő választ sok esetben már nem is csak a sajtótörténészeknek kellene megadni.

Jó néhány 16–17. századi kalendáriumról mutatható ki az „egymásutániség”, a periodicitás, a bennük szereplő hasonló tematika, stb., de ha a szigorúan vett szabványt nézzük, azaz: „*olyan előre meg nem határozott időtartamra tervezett kiadvány, amely egymást követő részegységekből áll; ezek szerint számozásuk, keltezésük, kronologikus vagy egyéb megjelenésük különbözteti*

meg egymástól”¹² – sem találhatunk ellentmondást ebben. Illetve megfelelnek az időszaki sajtó hármas egységének is, azaz *aktuálisak* voltak, *periodikusan* jelentek meg és a *nyilvánosság* *szóltak*, sőt egy negyedik szempontnak az *universitásnak* is megfelelnek, a tartalmuk sokrétűsége okán.

Tartalmi szempontból a korai kalendáriumok általában egy naptári részből álltak, melyet különböző területekre – országokra, egészségre, stb. – vonatkozó jóvendölések egészítettek ki a csillagok állása alapján. Ezt követte (vagy éppen megelőzte) a „Sokadalmak jegyzéke” a Magyarországon tartani szokott vásárokról, majd a postajáratok és megállóhelyek menetrendje, és idővel kiegészültek egy krónikával is. Némelyek hasznos tanácsokkal (pl. érvágás) is szolgáltak.

Ezek a kalendáriumok időszakosan vagy korszakosan a címlapképükön is felmutatnak egyfajta azonosságot. Több egymást követő évben is hasonló ábrával és hasonló betűtípussal és címmel jelentek meg. Címlapjukon a legnagyobb eltérés több esetben csak az évszám változása volt. Mindenképpen figyelemreméltók ebben a tekintetben a Debrecenben 1600 és 1630 között évenként megjelent kalendáriumok, és hasonló képet festenek a 16. és 17. században Kolozsvárott és Nagyszombatban, illetve másutt megjelenő kalendáriumok is.

A fentebb említett kalendáriumok mindegyike – létező és feltételezett darabjai – külön-külön került a Régi Magyarországi Nyomtatványokban (RMNY) leírásra, mivel a régiséggel foglalkozó könyvészet számára az egyes kiadványok egyediségükben (kötetenként) voltak fontosak – köztük a folyamatosság így külön kimutatást igényel. Igaz, az RMNY névmutatójának *kalendárium* címszava megjelenési hely szerint is sorolja ezeket a kalendáriumokat, de az azonosság kimutatása, egymásra épülésének megállapítása és bizonyítása így is külön feladat.

A kalendáriumokkal foglalkozó Kovács Imre írta 1938-ban: „*A naptár a címében hordja a végzetét. – A címe azt mondja: erre és erre az évre szól, tehát csak egy évig érvényes. Élete tiszavirág,*

*mint az újságé. Senki nem gondol a megőrzésére, mert ott az új veszi át a szolgálatot. Minden új kalendárium az előző halálát jelenti.*¹³ Majd nem sokkal később sajnálattal jegyezte meg: *„Még ma is csak könyvészeti szempontból tudnak érdeklődést kelteni maguk iránt, pedig szellemi múltunknak szerves tartozékai..”*¹⁴

Összegzés

Remélem, hogy a bemutatott példák jól érzékeltetik, hogy az időszaki kiadványok bibliográfiája nem pusztán sajtóbibliográfia. Hogy mely dokumentumtípusok kerülnek be egy készülő adatbázisba, a Magyar Nemzeti Bibliográfia különböző műhelyeivel való párbeszéd után, a velük való közös megegyezéssel születhet meg. Szem előtt kell tartani a szabvány értelmezését, de azt is, hogy ezek a gyakorlatban nem köbe vésett értelmezések, tipológiák... Ugyanakkor érdemes mindenképpen figyelembe venni, hogy a különböző döntéseknek – egy adatbázison túlmutatóan – milyen hatásuk, milyen következményeik lehetnek?

Irodalom

1. KOCSY Anikó: Periodika-feldolgozás a Magyar Nemzeti Könyvtárban. Bp.: Országos Széchényi Könyvtár, 1999. (Az Országos Széchényi Könyvtár füzetek 13.) 9. p.
2. „A részegység állhat egy vagy több fizikai egységből.” In: KSZ/3 Bibliográfiai leírás. Időszaki kiadványok. [Bp., 2001.] (Könyvtári és szakirodalmi tájékoztatási szabályzat) – Fogalomtár. 1.80. (Részegység.) 11. p.
3. Uo. – Fogalomtár. 1.42. (Időszaki kiadvány.) 8. p.
4. SZILVÁSSY Zoltánné: Az időszaki kiadványok – és egyéb folytatódó források – könyvtári kezelése. Bp.: Könyvtári Intézet, 2006. 10. p.
5. Kocsy Anikó i.m. 15. p.
6. Uo. 16. p.
7. GORIUPP Alisz: A Magyar Nemzeti Múzeum Hírlaposztálya fennállása első félszázadában 1884–1934. Magyar Nemzeti Múzeum Orsz. Széchényi Könyvtára. 1935. (Az Országos Széchényi Könyvtár kiadványai 3.) 21–22. p.
8. KSZ/3 Bibliográfiai leírás. Időszaki kiadványok. [Bp., 2001.] (Könyvtári és szakirodalmi tájékoztatási szabályzat) – Fogalomtár. 1.8. (Alkalmi kiadvány.) 4. p.
9. Alkalmi lap. In: Könyvtári ismeretek kasszótára. Bp., Korona. 2000. 12.
10. DEZSÉNYI Béla: Sajtó és könyvészet. = Magyar Könyvszemle 3.f.=66. (1942) 2. sz. 126–152. p.
11. Magyarországon a nyomtatott kalendáriumok a 16. században kezdtek megjelenni és a 17. században már széles körben ismertek voltak.
12. KSZ/3 Bibliográfiai leírás. Időszaki kiadványok. [Bp., 2001.] (Könyvtári és szakirodalmi tájékoztatási szabályzat) – Fogalomtár. 1.42. (Időszaki kiadvány.) 8. p.
13. KOVÁCS Imre: Régi magyar kalendáriumok 1711-ig. Debrecen., Nagy András könyvny., [1938]. 11. p.
14. Uo. 12. p.

Felkerült a NEFMI honlapjára a 2011. évi érdekeltségnövelő támogatás eredménye.

Elérhetősége:

<http://www.kormany.hu/hu/nemzeti-eroforras-miniszterium/kulturaert-felelos-allamtitkarsag/hirek/eredmeny-a-konyvtari-erdekeltseg-novelo-tamogats-2011-palyazatban>

(Katalist, 2011. 07. 08. Tóth Elek tájékoztatása)

A periodikák címproblémái: az adatbázis-építés során felmerülő kérdések

TURAI Hilda

A bibliográfiai szakirodalom a legkorábbi, nemzeti bibliográfiai programot megfogalmazó alapvetésektől kezdve megegyezik abban, hogy a munkálatok alapja a tervszerű, módszeres gyűjtőmunka. A gyűjtésnek mind az elődök által összeállított bibliográfiákra, illetve az általuk felhasznált forrásokra, mind az azokban fellelhető bibliográfiai adatokra ki kell terjednie.

De mit is jelent a gyakorlatban az időszaki kiadványokról készült adatok gyűjtése? A probléma összetettségét sejtetheti a Dezsényi Béla által adott jellemzés: „tudatában kell lennünk annak, [...] hogy a hirtelen lezáró könyvészeti leírás [...] mást kell értenünk, mint az egyszer megjelent könyv címleírásán. A könyv teljesen lezáró formában jelenik meg, leírása egyetlen darabról készül, [...] a hirtelen lezáró formában, időben szétesve jelenik meg. [...] A könyv címleírása állandó, a hirtelen lezáró formában, mint az élő ember személyi adatai.” (Sajtó és könyvészet. Bp., 1942. p. 13.) Dokumentumfajtánk eredendő változékonyságához hozzájárul őrzésének esetlegessége; a hiányos – jelen esetben értd: eltérő – könyvtári állományok alapján pedig, legalábbis a tapasztalat azt mutatja, ugyanarról a kiadványról nem egy esetben eltérő katalógus- és bibliográfiai leírások születnek. Végül, az eddigiekből eredő variációs lehetőségek számát hatványozzák az adatfelvételi szabályok időről időre történő változásai is.

Mindezt megfontolva, a feladat gyakorlati megvalósítása során adódó – nagyrészt dokumentumspecifikus – problémák számbavétele, rendszerezése és közzététele segíthet megérteni a sajtóbibliográfiai munkálatok sajátos módszertani nehézségeit, illetve összeállításunk támpontot adhat a megelőző bibliográfiai munkák forrásként való értékelésének kérdéséhez. Fontos megjegyezni, hogy az itt szerepeltetett eseteket nem „elmarasztalásként”, hanem a periodikumokról készült adatfelvételek sajátos módszertani problémáira rávilágító, jellemző példaként vonultatjuk fel. Az esetleírások tanulságul, útmutatóul szolgálhatnak mindazoknak, akik közös katalógizálás során saját leírandó állományuknak adatbázisba való behasonlítását vagy leltár-adatbázis duplumszűrését végzik, esetleg digitalizáláshoz szeretnék összeállítani a kiválasztott cím teljességét.

(Vass Johanna)

Ahhoz, hogy új adatokkal tudjunk bővíteni egy bibliográfiát vagy katalógust, először is tudnunk kell, mi hiányzik belőle. Ezeket az ismereteket a megjelent kötet-bibliográfiák címeinek kata-

lógusainkkal és adatbázisainkkal való összevetésével tudjuk megszerezni, hogy azután egy következő munkafolyamat során a hiányzó tételeket pótolni tudjuk. A következőkben a címek

behasonlításának gyakorlati gondjaiba szeretnék bepillantást nyújtani.

Az ember azt gondolná, egyszerű feladat egy-egy címre rátalálni, de azért mindnyájan tapasztaltuk már, hogy ez nem mindig van így. Csak akkor tudunk egy kiadványt egy csapásra előkeríteni, ha úgy keresünk rá, ahogy azt leírták, azaz amilyen formában adatbázisba került. Tudni kell azonban, hogy például a *Szinnyei*¹ vagy az 1942-ben kiadott *Kemény-féle bibliográfia*², vagy az 1956-ban kiadott *Dezsényi-Falvy-Fejér-bibliográfia*³ tételei még nem ismerik, hiszen nem is ismerhették a hetvenes évek ISBD/S szabályait vagy a KSZ/3-at,⁴ és előfordul, hogy a maitól teljesen eltérő elvek alapján írták le a dokumentumot. Mivel változtak a nézetek, változtak a szabványok is, ezért az OSZK online katalógusában lévő Nektár⁵ katalógusrekordból nem mindig lehet eldönteni, hogy az általunk keresett bibliográfiai címet találtuk-e meg.

Miből adódnak a különbségek a leírások között?

A legfőbb ok az, hogy a bibliográfiák leírási módja különbözik. Emellett figyelembe kell venni az időszaki kiadványok jellegét, hosszú életét, amely során adataikban mindenféle változás állhat be: szünetelnek, újraindulnak, címet módosítanak, címet váltanak, és így nem mindegy, hogy a bibliográfus melyik részegységeiről fog leírást készíteni, adatokat venni az épp aktuális szabvány alapján. Így gyakran halmozottan jelentkeznek eltérések a különböző forrásokból származó bibliográfiai leírások adataiban.

Milyen különbségek adódhatnak két leírás között?

Eltérések az indulási és megjelenési évben

Két különböző forrásból származó tétel összehasonlításakor gyakran tapasztalunk eltérő évbeli és keltezési adatokat, ami többnyire abból adódik, hogy az egyik leíró tudott az időszaki kiadvány korábbi vagy későbbi részegységeiről, míg a másik nem. Van, amikor egy-egy bibliográfia új információt is közöl: látott olyan számokat, amelyek az Országos Széchényi Könyvtár állományában nincsenek meg.

Gyakran találkozunk azzal a jelenséggel, hogy régebbi bibliográfiáink nem mindig azt tekintik önálló bibliográfiai egységnek, amit a jelenleg érvényben lévő szabvány előír: amikor már megváltozott címen, de azonos kiadóval, esetleg folytatólagos évfolyamszámozással tovább él egy kiadvány, ezt nem *előzmény - folytatás* kapcsolattal, hanem továbbra is egy egységként, egy tételben közlik. Ebből kifolyólag egy-egy régebbi bibliográfiai tételben több különálló kiadvány is rejtőzködhet.

Előfordul, hogy egy bibliográfiában közölt címet több adatbázis-tétel alatt találunk meg, vagy fordítva, amikor is a bibliográfiában több tétel alatt található leírás az adatbázisban egy tételként szerepel. A korábbi bibliográfiák többsége inkább azonos tételnek tekinti azokat a kiadványokat, amelyeknek az idők során változott a címe, tehát a leírásban a kiadvány előzménye és folytatása egy cím alatt szerepel, de találkoztam olyan bibliográfiával is, amely a cím minden újraindulását külön tételnek veszi. (Ilyen a *Sportperiodikák a felszabadulás után* című bibliográfia.)⁶

Példa⁷

Bibliográfia	Amicus ⁸
<p><i>Játékvezető (Sportperiodikák, 147.)</i> Ind. 1956</p> <p><i>Játékvezető (Sportperiodikák, 148.)</i> Ind. 1959</p>	<p>Amíg a bibliográfia erről az újraindult címről két önálló leírást készített, addig Amicusban a címet egy egységként írták le: <i>Játékvezető (1002426)</i>⁹ Ind. 1956</p>
<p><i>Asztalitenisz (Sportperiodikák, 2.)</i> Ind. 1956</p> <p><i>Asztalitenisz (Sportperiodikák, 3.)</i> Ind. 1956</p>	<p>A két leírás Amicusban egy adatbázis-tételben: <i>Asztalitenisz (1000541)</i> Ind. 1956</p>
<p><i>Budapest Székesfőváros Statisztikai Havifüzetei</i> (Dezsényi-Falvy-Fejér, p. 20.) Ind. 1873</p> <p>A bibliográfia 1873-ra helyezi indulását, pedig címe a 19. századtól sokszor megváltozott, és így Amicusban kiadványunk már nem egy egységben, hanem több tételben található.</p>	<p><i>A Pestvárosi Statisztikai Hivatal havi kimutatásai (986007), ind. 1873. jún.</i> <i>A Fővárosi Statisztikai Hivatal havi kimutatásai (986013), ind. 1873. okt.</i> <i>Budapest Főváros Statisztikai Hivatalának havi kimutatásai (986021), ind. 1875</i> <i>Budapest Főváros Statisztikai Hivatalának havi füzetei (986025), ind. 1877</i> <i>Statisztikai havi füzetek (986032), ind. 1880</i> <i>Fővárosi statisztikai havifüzetek (986036), ind. 1891</i> <i>Budapest főváros statisztikai havifüzetei (Budapest) (1894) (986040)</i> <i>Budapest székesfőváros statisztikai havifüzetei (1908) (986051)</i> <i>Budapest főváros statisztikai havifüzetei (1920) (1050093)</i> <i>Budapest székesfőváros statisztikai havifüzetei (1921) (1050126)</i></p>

Típusbeli különbségek

További hibalehetőségek adódhatnak abból, ha más dokumentum-tipológia alapján írták le a kiadványt. Megtörténhet, hogy amit időszaki kiadványként keresünk, az adatbázisban monografikus kiadványként szerepel: tehát nem mindig hatékony a dokumentumtípus szerinti szűrés.

Az emberi tényező

Ritkábban emberi hiba folytán, pl. a katalóguscédulákról való átírás során értelmezési hiba, vagy egyszerűen csak a gépi bevitel során téves

gépelés miatt (pl. elütött évszám) is kerülhetnek be hibás adatok egy-egy leírásba, ami megnehezíti egy-egy cím visszakereshetőségét.

Címekben előforduló eltérések, eltérő írásmódok

Okai

A cím egybe-, külön- vagy kötőjeles írása: esetenként már egy adott bibliográfián belül is különbözik (pl. Kemény könyvészetében előfordul, hogy ugyanazon cím másodszori közlése már eltérő írásmóddal történik)

<i>Baranya Vármegye Hivatalos lapja</i> (Dezsényi-Falvy-Fejér; p. 16.)	<i>Baranyavármegye Hivatalos lapja</i> (985925)
<i>Diáktoll</i> (Kemény, p. 52.)	<i>Diák-toll</i> (964182)
<i>Felső-magyarországi szemle</i> (Szinyei, 1872. ¹⁰ p. 58)	<i>Felsőmagyarországi szemle</i> (964039)
<i>Gömör és Kishont Vármegye hivatalos lapja</i> (Kemény p. 96.)	<i>Gömör-Kishont Vármegye hivatalos lapja</i> (958724)
<i>Iparos ifjúsági lapok</i> (Baranyai, ¹¹ p. 68.)	<i>Iparosifjúsági lapok</i> (963871)
<i>Sportszemle</i> (<i>Sportperiodikák</i> , 357.)	<i>Sport szemle</i> (975825)
<i>Újhold</i> (Scheiber, ¹² 185.)	<i>Új hold</i> (964888)

Szórendcsere, kimaradt vagy hozzáadott szavak és toldalékok: egy-egy címből kimaradnak szavak, ragok hiányoznak vagy hozzátevődnek, az egyes számból többes szám lesz az idők folyamán. A beékelődés típusától függ, hogy csonkolással meg tudjuk-e találni a kiadványt, vagy nem.

<i>A Budapesti Egyetemi Könyvtár értesítője</i> (Szinyei, 1875. p. 59.)	<i>A Budapesti Királyi Egyetemi Könyvtár értesítője</i> (2695329)
<i>Népszava</i> (Kemény, p. 199.)	<i>Mór és vidéke a népszava</i> (956670)
<i>Versenyvitorlás</i> (<i>Sportperiodikák</i> , 442.)	<i>Versenyvitorlázás</i> (985443)
<i>Vácvidéki Lapok</i> (Szinyei, 1874. p. 74.)	<i>Vácvidéki lap</i> (963440)

Képző/birtokjel hozzáadása és az egybe/különírás változása:

<i>Iskola és szülőház</i> (Baranyai, p. 70.)	<i>Iskola és szülői ház</i> (963596)
<i>Magyar Úszószövetség híradó</i> (<i>Sportperiodikák</i> , 240.)	<i>Magyar Úszó Szövetség híradója</i> (2512421)

A magyar és idegen szavak helyesírásának változásából adódó különbségek: a hosszú életű kiadványokon végigkövethető a folyamat, ahogy a címben szereplő idegen szavak szép lassan nyelvünk részévé váltak, ahogy az 1875-ből származó kiadvány címének *athletika* szava a 20. század elején még *athlétika*, majd a 20. század végére *atlétika* lesz.

Magyar szavak változatai egy-egy különböző forrásból származó címben:

<i>Mór és vidéke</i> (Kemény, p. 199.)	<i>Moór és vidéke</i> (956668)
<i>Magyar cukrász és mézeskalácsos</i> (Dezsényi-Falvy-Fejér; p. 73.)	<i>A magyar czukrász és mézeskalácsos</i> (2546586)
<i>Nógrádi földműves</i> (Kemény, p. 220.)	<i>Nógrádi földműves</i> (961662)
<i>Székesfehérvár</i> (Szinyei, 1872. p. 58.)	<i>Székesfejevárv</i> (954948)

Jövevényszavaink korábbi változatai a címekben:

<i>Borromeus</i> (Kemény, p. 30.)	<i>Borromaeus</i> (1032551)
<i>Divat szalon</i> (Kemény, p. 53.)	<i>Divatsalon</i> (1021671)
<i>A kormányprogrammért</i> (Dezsényi-Falvy-Fejér, p. 64.)	<i>A kormányprogramért!</i> (983909)
<i>Ortodox hitközségi értesítő</i> (Scheiber, 419.)	<i>Orthodox hitközségi értesítő</i> (976682)
<i>Vox Academica</i> (Viczián ¹³ , 251.)	<i>Vox Akademia</i> (971007)

Rövidítések

Miskolczi Katolikus Egyházi Tudósító (Kemény, p. 196.)	Miskolczi kath. egyházi tudósító (976937)
Görög Kath. Szemle (Kemény, 96.)	Görög katolikus szemle (966796)
Görög Katolikus Népiskola (Kemény, 96.)	Görög katolikus népiskola (1031411)
Érsekújvári Róm. Kath. Népnevelők Egyesületének időszakos értesítője (Baranyai, p. 54.)	Az Érsekújvárvidéki R. Kat. Népnevelők Egyesületének időszakos értesítője (1026203)

Nem mindegy melyik formára keresünk! Az ilyen esetekben a megoldást a csonkolás használata hozza: *kat**. Ehhez viszont előre tudni kell, hogy a címben szereplő *katolikus* szó az adatbázisban akár *katholikus*, *kath.* vagy *kat.* formában is előfordulhat.

Amennyiben adatbázisban keresünk, **az alkalmazott szoftver és adatbázis egyéni jellegzetességeitől is** függ a keresés sikeressége. Mindig ismerni kell az adott adatbázis és könyvtári rendszer keresőfelületét és annak lehetőségeit: ismeri-e az ékezetes karaktereket, megkülönbözteti-e a hosszú és rövid magánhangzókat, keres-e névelőkre. Pl. a standard szerb, horvát

billentyűzettel beütött karaktereket az Amicus egészen a közelmúltban történt javításokig nem ismerte fel, és csak akkor tudta az adott betűt tartalmazó címet visszakeresni, amennyiben a nem magyar ékezetes betűt a *Librivision*¹⁴ keresőfelületén található betűtáblázatból választottam ki – szerencsére ez ma már a múlté. A felhasználó szempontjából egy adatbázis akkor jó, ha a tartalma visszakereshető.

Eltérő címfelvétel: fontos mozzanat, hogy a leíró mit tekintett *főcím*nek; megesik ugyanis, hogy a bibliográfiában főcímként szereplő címet az Amicusban sorozati címként, alcímként vagy egyéb címként találjuk meg.

<i>Híradó</i> (Viczián, 339.)	<i>KISZ híradó</i> (borítócím: <i>Híradó</i>)(990089)
<i>Sárospataki értesítő</i> (Dezsényi-Falvy-Fejér, p. 106.)	<i>Sárospataki értesítés</i> (985606) (lapfej cím: <i>Sárospataki értesítő</i>)
<i>Terézvárosi Torna Club motoros sporthírek</i> (Sportperiodikák, 388.)	<i>Motoros sporthírek : Terézvárosi Torna Club Autó Motor Szakosztályának értesítője</i> (egyéb besorolási cím: <i>Terézvárosi Torna Club, motoros sporthírek</i>) (2893907)
<i>Független Mozinapló</i> (Kemény, p. 89.)	<i>Független mozinaplóba magyar mozgóképszínház-tulajdonosok érdekeit szolgáló hetilap</i> (ami Keménynél alcím, Amicusban a főcím része) (962050)
<i>Edzők zsebkönyve</i> (Sportperiodikák, 66.)	Amicusban sorozati címként találunk rá

Vagy nézzük a következőket:

<p><i>A Magyar Cionista Szövetség Tagértesítője, 1946-1948</i> <i>A kiadvány a Magyar zsidó hírlapok és folyóiratok bibliográfiája szerint a következő alcímekkel jelent meg:</i> <i>Kol Jisrael: 1948. máj.</i> <i>Fény és árnyék: 1946. aug. 12. (Scheiber, 382.)</i></p>	<p>Ezzel szemben Amicusban a következő rekordokra találtam: <i>A Magyar Cionista Szövetség tagértesítője(2856972)</i> <i>ind. 1948. jan.</i> <i>Fény és árnyék (2829996)</i> <i>ind. 1946. aug. 12.</i> <i>Kol Jisraél : a Magyar Cionista Szövetség tagértesítője (2852014)</i> <i>ind. 1948. máj.</i></p>
--	---

Láthatjuk, hogy a bibliográfiában csupán alcímként szerepelő adat az Amicusban önálló főcímként van felvéve. Sokszor tehát nem tudjuk a kiadványokat a címükre keresve megtalálni, ha a keresett adat a rekordban valamilyen formában pl. címváltozatként, párhuzamos címként, egyéb címként nem fordul elő.

Ezek a magyar nyelvű lapok címváltozatai, s akkor még nem beszéltünk az idegen nyelvű címek leírásáról:

Nyelvi különbségek

A használt írásrendszer különbségéből adódó eltérések, amikor a cirill, héber vagy egyéb írásrendszerű címek átírása másként történik az egyik és a másik forrásban:

<i>Červena zastava (Kemény, p. 40.)</i>	<i>Crvena zastava (980642)</i>
<i>Guzle (Kemény, p. 98.)</i>	<i>Gusle (978456)</i>
<i>Netiva (Scheiber, 430.)</i>	<i>Nöszivo (2873789)</i>

Az átírásból adódó nehézségeket jól példázza a *Nedelâ (2627252)* című lap is, amelyet Szinnyei *A hazai hírlapirodalom 1898-ban*¹⁵ *НЕДЕЛЯ*-ként, vagyis a cím második „e” betűjét az orosz cirill-írásban használatos karaktertől eltérő formában vette fel. (Tovább nehezítette a kiadvány felismerését az, hogy az elektronikus katalógusban a szerkesztő neve a Szinnyei által közölt névformától eltérő alakban található meg, így csak szláv nyelvismereteimre hagyatkozva, a cím jelentését kikövetkeztetve tudtam azonosítani.)

Néhány példa a két leírás különbségeire, elírásaira azonos írásrendszerű, de idegen nyelvű kiadványok esetén:

<i>Czervona Gazeta (Kemény, p. 46.)</i>	<i>Czerwona Gazeta (980385)</i>
<i>Jenune sportif (Sportperiodikák, 151.)</i>	<i>Jeune sportif (984412)</i>
<i>Ungarischer Kurir (Kemény, p. 313.)</i>	<i>Ungarischer Courier (1002689)</i>

Amennyiben a leírások nem tartalmazzák az idegen nyelvű párhuzamos címeket, megeshet, hogy egy-egy keresett címre nem fogunk rátalálni, pedig a kiadvány megtalálható a könyvtár gyűjteményében:

<p><i>Documentation de la literature hongroise des sports = Documentation of the Hungarian Special Literature on Sports = Documentation der Ungarischer Sportliteratur = A magyar testnevelési szakirodalom ismertetése = Dokumentacija vengerskoj szpecial'noj literaturii po fizkul'ture (Sportperiodikák 59.)</i></p>	<p>Documentation : a magyar testnevelési szakirodalom ismertetése (989171)</p>
--	--

Egyéb bibliográfiai adatok: A címen kívüli egyéb besorolási adatok helyesírási különbségei és eltérő írásmódja szintén a keresést hátráltató tényezők lehetnek; helyesírási különbségek megjelenési hely esetében, eltérő írásmódú kiadó, nyomda, személynevek, álnevek használata mind-mind rontanak a visszakereshetőség esélyein. Ezen segíthet az egységesítés, melynek révén a kiadványokon számtalan formában szereplő földrajzi nevek, testületi nevek, személynevek az egységesítésre vonatkozó hatályos szabványok szerint egy meghatározott formát kapnak, és a kiadványon szereplő alakjukon kívül ebben az egységesített névformában is megjelennek a bibliográfiai leírásokban, illetve a katalógustételekben. Ezáltal lehetővé válik az egy névhez tartozó tételek rendezése, és a felhasználó kevesebb idő- és kisebb energia-befektetéssel tud hozzájutni azokhoz az információkhoz, amelyekhez az egységesítés hiányában csak hosszadalmas kutatás folytán juthatna.

Mindebből az a tanulság, hogy keresni és adatokat visszakereshetővé tenni egyaránt tudni kell.

A keresés folyamata

Először rákeresünk a cím egy jellegzetes szavára, s ha bő találati halmazzt kapunk, próbáljuk leszűkíteni egyéb bibliográfiai adatokra való kereséssel: keresünk megjelenési helyre és címre vagy az év és cím kombinációra, a hely és év kombinációra, vagy bevetjük a szerkesztőre, kiadóra keresést – a rejtőzködő címek így szoktak leggyakrabban előbukkanni.

De mi van akkor, ha a címet továbbra sem találjuk, pedig már az összes rendelkezésre álló ada-

tára rákerestünk, és tudjuk, hogy ott kéne lennie? Ilyenkor el kell gondolkodni azon, milyen lehetséges címváltozatai lehetnek kiadványunknak, hogy – amennyiben az adat más formában került adatbázisba, annak ellenére is – vissza tudjuk keresni. Így közelíthetjük meg legeredményesebben a leendő retrospektív sajtóbibliográfia kitűzött teljességét.

Az eddigi címbeazonosítások eredményeinek szemléltetéseként néhány számszerű adat:

A bibliográfiák címeinek mintegy 27%-a problematikus, azaz valamelyest eltér az OSZK adatbázisában lévő formától, nem egyértelműen beazonosítható vagy hiányzik a katalógusból; a jelenlegi állás szerint a valódi hiány mintegy 12%-nyi. Eddigi tapasztalataim szerint az átlagtól nagyobb, 16%-nyi a hiányzó címek aránya a szakbibliográfiák körében, de az egyes bibliográfiák között is jelentős eltérések vannak. (Például amíg az 1956-ban kiadott *A magyar sajtó bibliográfiája, 1945–1954 / Dezsényi Béla, Falvy Zoltán, Fejér Judit* bibliográfiában a hiány csupán 25 cím, azaz a címek 0,86%-a nem található meg az OSZK online katalógusában, addig az 1993-as kiadású *Magyar zsidó hírlapok és folyóiratok bibliográfiájából* 168 tétel, azaz a bibliográfia 34,64 százaléka nem található meg elektronikus adatbázisainkban.

Az elektronikus katalógusból hiányzó címek leggyakoribb típusai:

- többnyire rövid ideig élő vagy alkalmi, netán
- házilag sokszorosított időszaki kiadványok,
- vidéki szaklapok vagy
- melléklapok.¹⁶

Egy részük a bibliográfiák és a katalógus sze-

rint sem található meg az Országos Széchényi Könyvtár gyűjteményében, vagy lelőhelye ismeretlen.

Azokban az esetekben, amikor a különböző források adatainak eltérései hatványozottan jelennek meg, és a kiadvány az ismert bibliográfiai adatok alapján nem azonosítható, az *autopszia* elengedhetetlen. A megállapítás megerősítéseként vegyünk egy egyszerű példát, a budapesti megjelenésű *Iffúság* című lapot (Scheiber, 105). Amicusban szerepel ugyan a rekordja (966962), de több adata (szerkesztő, nyomda) eltér a bibliográfiában közöltektől. Ilyenkor tisztázni kell, valóban azonos-e a cím, vagy egy újabb, az OSZK gyűjteményéből hiányzó lap került elő. Erre a megoldás a kiadvány kézbevétele.

Összegzés

A sajtóbibliográfia adatbázisának építését megelőző adatgyűjtés és címbeazonosítás sikerességét befolyásoló főbb tényezők tehát: hogy az összehasonlított bibliográfiai források leírás elvei azonosak-e, megegyezik-e az adatfelvételi módjuk, az időszaki kiadvány összes részegységéről készült-e a leírásuk, és az elmondottakon túl fontos ismerni az alkalmazott szoftver és adatbázis egyéni jellegzetességeit, keresőfelületének lehetőségeit is. Ahhoz azonban, hogy a behasonlítás során a fentebb felsorolt példákhoz, esetekhez hasonló, nem egyértelműen beazonosítható időszaki kiadványokat minden kétséget kizáróan azonosítani tudjunk és róluk pontos, a valóságnak megfelelő bibliográfiai leírást tudjunk készíteni, mindenképpen a kiadvány kézbevétele, autopsziára van szükségünk.

Jegyzetek

1. SZINNYEI József (id.) (1830–1913), könyvtáros, bibliográfus, lexikográfus, a magyar tudományos bibliográfia megteremtője, a XIX. századi hazai kurrens sajtóbibliográfia meghatározó alakja.
2. Magyarország időszaki sajtója 1911-től 1920-ig / összeáll.

Kemény György. – Budapest : MNM Orsz. Széchényi Kvt., 1942. – 474 p.

3. A magyar sajtó bibliográfiája, 1945–1954 / Dezsényi Béla, Falvy Zoltán, Fejér Judit. – Budapest : Művelt Nép, 1956. – 159 p. – (Az Országos Széchényi Könyvtár kiadványai ; 36.)
4. A jelenleg hatályos leírási szabvány: KSZ/3:2001 Bibliográfiai leírás. Időszaki kiadványok. 104 p.
5. NEKTÁR – a Nemzeti Könyvtár Átfogó Információs Rendszere
6. Sportperiodikák a felszabadulás után, 1945–1970 / összeáll. Juhász Lászlóné. – Budapest : Magyar Testnevelési Főiskola Szakkönyvtári és Dokumentációs Intézete, 1975. – 238 p.
7. A példákat munkám során, a 2009 decemberétől 2010 májusáig terjedő időszakban gyűjtöttem; amennyiben az említett címeket az általam leírtól eltérő formában találják meg az Országos Széchényi Könyvtár elektronikus katalógusában, az a katalógus folyamatos javításából, frissítéséből ered.
8. Amicus - az Országos Széchényi Könyvtár integrált könyvtári rendszere.
9. A forrásjelölés nélküli, tételszámmal azonosított címek az OSZK elektronikus katalógusából valók.
10. A magyar hírlapirodalom ...ban / id. Szinnyei József. In: Vasárnapi újság, 1869. 16. évf. – 1894. 41. évf.
11. A magyar nevelésügyi folyóiratok bibliográfiája, 1841–1936 / összegyűjtötte Baranyai Mária ; Keleti Adolf. – Budapest : OPKM, 1937. – 149 p. – (A Fővárosi Pedagógiai Könyvtár kiadványai ; 3.)
12. Magyar zsidó hírlapok és folyóiratok bibliográfiája / Scheiber Sándor ; [...] sajtó alá rend. Scheiberné Bernáth Lívia, Barabás Györgyi ; [...] kieg. Barabás Györgyi. – Budapest : MTA Judaisztikai Kutatócsoport, 1993. – 417 p. – (Hungaria Judaica ; 3.)
13. A magyar egyetemi és főiskolai diáklapok bibliográfiája, 1857–1972 / Viczián János. – Budapest : Felsőoktatási Pedagógiai Kutatóközpont, 1978. – VIII, 331 p. – (Felsőoktatástörténeti kiadványok ; 5.)
14. A LibriVision az AMICUS integrált könyvtári rendszer online olvasói katalógusa, amelyen keresztül az OSZK egyéb adatbázisai is elérhetőek.
15. A hazai hírlapirodalom 1898-ban / id. Szinnyei József, Kereszty István stb. In: Magyar könyvszemle. – 1899. 7.évf. 4.sz.
16. Abban az esetben, ha hiányzóknak ítélt melléklapok a főlapokról készült leírás megjegyzésében, említés szinten sem jelennek meg az OSZK online katalógusában.

HIRDETÉSI ENCIKLOPÉDIA

A 39. KIADÁS MEGJELNIK 2011. NOVEMBERÉBEN

KÖNYV + ONLINE

Félévente bővítve és aktualizálva.
Kizárólag a médiumoktól
származó adatok.

KÖNNYŰ KEZELHETŐSÉG

400 oldalon,
közel 4000 médium adata,
10 tartalomjegyzék
és 4 regiszter segítségével.

BARÁTSÁGOS ÁR

könyv + online:
12 190 Ft + áfa

SOKSZÍNŰSÉG

Médiumok részletes adatai,
médiaajánlatok,
média-adatbanki jelentések.
Kivitelezők minden
szakterületről, szövetségek,
újságírók és szóvivők
részletes adatai.

MEGRENDELHETŐ S&S Karakter Kft.

1055 Budapest, Honvéd u. 40.

Tel.: 475-0802. Fax: 475-0803

sskarakter@mediaasz.hu

www.mediaasz.hu

**MAGYARORSZÁG
LEGISMERTEBB,
HITELES MÉDIAADATTÁRA**

Nekrológ

Horváth Tibor (1935–2011)

*„Nem hal meg az, ki milliókra költi
Dús élte kincsét, ámbár napja múlt;
Hanem lerázván, ami benne földi,
Egy éltető eszmévé finomul,
Mely fennmarad s nőttön-nő tiszta fénye
Amint időben, térben távozik;
Melyhez tekint fel az utód erénye:
Óhajt, remél, hisz és imádkozik.”*
(Arany János)*

Horváth Tibor vérbeli könyvtáros volt. Tiszta, szigorú, céltudatos, küzdeni akaró és tudó. Erős, jó ember: tele hittel, bátorsággal, lendülettel. Ugyanakkor humánus, hisz semmi emberi nem volt idegen tőle. Szerény, noha büszkélkedhetett volna sikereivel. Jó tanító, jó mester.

Újító, szemléletet formáló, nagyszerű tudós. Példa volt, értékörző, lehetetlen volt nem tanulni tőle, nem figyelni rá. Kristálytiszta logikájával, hihetetlen tudásával mintegy varázsütésre elszlatta bennünk a kételyeket, megerősített hitünkben, erőt adott mindennapi viaskodásunkhoz.

Őt tartom mindmáig az egyik legnagyobb meszteremnek. Nemzedékeket tanított, formált, magával ragadó módon, olykor finom humorral, és mindig türelemmel, alázattal.

Áltatni képtelenség volt. Villámgyorsan felfedezte a gondolkodás következtelenségeit, a feületességet, a talmi megoldásokat: muszáj volt, egyszerűen kötelezettség volt tanulnunk. Mint ha nála nagyobb szégyen lett volna tudatlannak lenni, mélyebb, megvetendőbb. Mint ahogy pontosan tudta, valamiféle belső érzéssel, azt is ha tisztességesen felkészültünk. Majdhogynem simogató volt ilyenkor a vizsga légköre, paternális a hangnem.

Mondják, hogy alkotni csak úgy lehetséges, ha a hivatás egyben a szabadság birodalma is. Különösen igaz ez Horváth Tiborra, akinek élete egy volt szeretett hivatásával.

Kévs olyan embert ismertem, akinek megítélése ennyire egyöntetű lett volna. Egyaránt

* Elhangzott Horváth Tibor temetésén 2011. március 24-én.

tisztelték, szerették, és elismerték munkatársai, tudós kollégái, tanítványai. Pedig talán ez a legnehezebb: rezzenés nélkül megállni, ha arra van szükség, tapodtat sem hátrálni, ha jó ügy, nemes cél védelméről van szó, járjon érte akár büntetés, akár dicsőség. Utakat jelölt ki, s a rajtuk járókat türelemmel, szeretettel kísérte. Ő aztán soha nem volt játéka semmiféle szélnek.

Tüzes Bálint hozzá írt verséből szeretnék felolvasni egy idézetet:

„Mikor a zászló lehull
Megáll a harcoss
Előtte a porban a lobogó
Mögötte elmúlt évek
Konok szélnek feszülés
Minden viharban
Állandóan, pihenés nélkül”

Horváth Tibor gazdag, nagy jelentőségű életművének állomásai mindnyájunk előtt jól ismertek:

Nagyon fiatalon, huszonegy éves korában lett a Könyvtártudományi és Módszertani Központ munkatársa. Szakirodalmi munkássága nagy hatással volt a könyvtáros társadalomra, kiemelkedő szerepe volt a magas színvonalú, KMK-ás középfokú könyvtáros szakképzés megszervezésében, tananyagának kidolgozásában. A szakirodalmi forrásismeret hosszú ideig volt a képzés alapműve.

1978-tól Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Könyvtártudományi Tanszékén dolgozott. Százak vallják büszkén, hogy a diákjai lehettek. Nemzedékek nőttek fel a keze alatt s tanulták meg tőle a szakma alapjait. Ragyogó előadói stílusa, műveltsége, szellemessége, hatalmas tájékozottsága a szakma elméleti és gyakorlati kérdéseiről nagy hatással volt mindenkire, aki őt hallgathatta. Máig büszke vagyok rá, hogy egyetemi szakdolgozatomat nála írhattam, ő segítette, bírálta munkámat, s így a mai napig mesteremnek vallhatom.

1984-ben az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum főigazgatója lett. Főigazgatóként, tudósként is óriás jelentőségű munkát végzett. *Derek Austin* által kidolgozott PRECIS-t alkal-

massá tette a magyar használatra. Nagy szerepet játszott abban, hogy közreadták a magyar pedagógia jeles képviselőinek munkáit. Több mint félszáz publikációja, tíznél több könyve jelent meg élete folyamán. Az Országos Pedagógiai Könyvtár főigazgatójaként vonult nyugalomba 1999-ben.

Sok dolga mellett mélyszélességgel vállalta 1991-1994 között a Magyar Könyvtárosok Egyesülete elnöki tisztségét. Meghatározó szerepe volt abban, hogy közvetlenül a rendszerváltás után az érdekcsoportosulások, a szakmák harca közepette az egyesületet, s rajta keresztül a könyvtáros társadalmat méltó rangra emelte, és a politika partnerként fogadta el a szervezetet.

A könyvtárosok számára alapvető fontosságú a *Papp Istvánnal* közösen szerkesztett *A könyvtárosok kézikönyve* című hatalmas munka. A kézikönyv korszakos mű, egy paradigma váltás küszöbén foglalta össze mindazon ismereteket, melyek birtokában a könyvtáros szakma képes lesz reményeink szerint átlépni a papír alapú világból az elektronikus világra.

Nagyszerű életművét számos kitüntetéssel méltányolták. 1986-ban Szabó Ervin-émlékéremmel, 1995-ben MKE Emlékéremmel, 1999-ben az Eszterházy Károly Főiskoláért emlékéremmel jutalmazták, 2003-ban a Füzéki István-émlékérem díj első kitüntetettje lett, 2004-ben pedig Széchényi Ferenc díjat kapott.

A Füzéki István-émlékérem megszületéséért sokat tett személyes érintettsége okán, hiszen 1956-ban ő is részese volt az egyetem jogi karán folyó ellenállásnak, szemtanúja volt a mártírhálalt halt Füzéki István utolsó óráinak. A kitüntetés megalapítását azonban más okok miatt is fontosnak tartotta, messzebbre tekintett, idézem: „*Egy foglalkozás akkor válik hivatássá, ha története van. Ez a történet nem lehet tárgyyszerű tények sorozata, kell lennie mélyebb áramlatainak is, melyek mutatják a hivatás lényegét és szépségét. Ha pedig áldozatokat tud felmutatni, ha története folyamán mártírok neve csillog, akkor van mit átadni az utánuk következőknek. Szakmai tudat és szakmai önbecsülés kérdése ez. És ez a mi hivatásunk.*”

Kedves Tibor!

Mély tisztelettel, szeretettel, megbecsüléssel búcsúzunk tőled. Valójában persze tudom, hogy itt maradsz köztünk, megőrzött szavaiddal, kor-szakos műveiddel, gesztusaiddal, humanista személyiségeddel.

Engedd meg, hogy tanítványodként, barátodként *Walt Whitman* soraival búcsúzzam el tőled:

Hiába. Útra váltál. Isten veled, érij célba az örök vizeken, ó, kapitány, kapitányom.

„Ó Kapitány! Kapitányom!

A harang érted kondul.

Kelj fel - hisz zászló leng - a néped érted tódul.

Harsogó kürtöknek, szalagos csokroknak

Ki tud ellenállni?

Téged hív a hullámozó tömeg,

A hőst akarják látni.”

Biczák Péter

Emlékeim a Tanár Úrról

„Mindeneknek előtte pedig ne esküdjetek, atyámfiai, se az égre, se a földre, se semmi más esküvéssel. Hanem legyen a ti igenetek igen, és a nem nem; hogy kárhoztatás alá ne essetek.” (Jak 5, 12)

Tanár Úr válaszainak IGEN-je, és NEM-je mindig egyértelműen hangzott, kétségünk nem maradt. Mindig örült a tanítványok és a pályatársak sikerének, soha nem utasította el, aki hozzá fordult, különösen, ha a felkészülés igyekezetét látta rajta. Mindezt a személyes tapasztalat mondatja velem.

Ismeretségünk a régi szakmai múltban gyökeresik. A Könyvtártudományi és Módszertani Központ társadalomtudományi könyvtárosképző szaktanfolyamán láttam, hallottam először őt előadni. 1973-ban vagyunk. A legendák övezte *Nyakó István** jött helyettesíteni a mi évfolya-

munknál. Az akkor használt „*Szakirodalmi forrásismeret. Történelem*” című jegyzetét évekkel később még az egyetememen is használtam, ugyanis 1977–1980 közt *Szabó Sándornak* és Horváth Tibornak újra a tanítványa lehettem az ELTE Könyvtártudományi Tanszékén.

Jóval később, az 1991-es esztendőben találkoztam újra Horváth Tiborral, amikor grazi és bécsi ösztöndíjas tanulmányutam előtt felkerestem, hogy megtudakoljam, van-e valami, amit elhozhathnék Neki. Azt kérte, hogy az SWD** -ről hozzak egy mikrofiche-t, ha tudok. Tudtam.

1992-ben már az OPKM főigazgatójaként vál-

* Nyakó István (1928-1996) a KMK Oktatási Osztályán dolgozott. A tanfolyamokon filozófiát (marxistát is) tanított.

** SWD Schlagwortnormdatei – szabványosított tárgyszavak adatbázisa

lalta el, hogy kisdoktori értekezésem opponense legyen. Jellegzetes, vizsgálódó tekintetével nézett rám: „Angéla, miért akar doktorálni?” Tudtam, hogy nem szokványos a helyzetem, hiszen nem az egyetem után közvetlenül vállalkoztam a doktorálásra, hanem évekkal később szántam rá magam, mert a téma nem hagyott nyugodni: az a bizonyos teaurusz jellegű tárgyszójegyzék, ami egykori munkahelyemen, az állatorvosi könyvtárban most is él. Akkor már majdnem 12 éve dolgoztam a téma kutatásán és megvalósításán. *Babiczy Bélával* együtt elvállalták az opponensi teendőket, és mindenben maximálisan segítettek. Horváth Tibor jól megérezte, hogy a masszív napi gyakorlati feldolgozó munkám mellett hogyan támogasson az elméleti megfogalmazásokban. Mivel az állatorvosi könyvtárban az ETO helyett a tárgyszórendszert kívántunk bevezetni, ezért arra is kértem őket, hogy az opponensi munka legyen egyúttal az egész, már elkészült tárgyszórendszer szakmai ellenőrzése is, amit el is vállaltak.

Az egykori „szép beszélgetések” – ahogy Thomas Mann is írta a „József és testvérei”-ben – ma is élnek bennem. Megbeszéltük a szakma fontos kérdéseit, hol jó még az ETO, és hol kell váltani, lehetne-e a PRECIS-t az állatorvosi területre is adaptálni, vagy hogy min múlik a magyar nyelvű általános tárgyszójegyzék megszületése, lehet-e az ETO-t úgy is használni, mint a tárgyszavak forrását? A „precedens” nélküli osztályozás fogalmát tőle vettem át és használtam a gyakorlatomban.

Sokan tartottak az ETO-ról való letérésről, én meg attól, hogy mivel ezt a kérdést is érintetem a disszertációmban, nehogy a szövegem valamely elemével megbántsam Babiczky Bélát. Ezért megkértem Horváth Tibort, szóljon azonnal, ha írásomban bármi olyat talál, ami Babiczky tanár urat megbánthatná. Gondosan megnézte erről az oldalról is, de nem látott bántó sorokat.

Végül 2010 karácsonya tájékán – egyéni élet-helyzetem megváltozása miatt – sok év kihagyás után e-mailben kerestem meg, „kopogtattam be” hozzá, mert kérdéseimre a véleményére volt

szükségem. Leírtam neki, hogy immár nyugdíjas tanítványaként, miként vélekedem néhány dologról:

☉ Látom megvalósulni az adatátvétel lehetőségével dolgozó integrált könyvtári rendszereket, benne a tárgyszavazással. Az internet adta szabadszavas keresés az egyszerű tárgyszavaknak kedvez. Van olyan eset, hogy a tárgyszólánc tűnik most is a jobbnak a tárgyszavazáskor.

☉ A szintaxis megteremtése már nem szükséges a keresésekben.

☉ A teauruszok nagyon precíz fogalmi hierarchiáinak megalkotása nem elengedhetetlen követelmény a gyakorlatban. Az egyszerűbb változat is működik. Tudom, hogy a fejlődési folyamatban a nagy teauruszoknak is megvolt a megfelelő helye és azon a szinten kell is megbecsülni őket. Az ETO „megállt”, bár az általános gyűjtőköri területeket jól támogatja. Az osztályozástörténeti fejlődésben ennek az osztályozási rendszernek is megvolt, és sok helyen ma is megvan a maga szerepe.

Amit erre válaszolt, fölért egy kis tanulmány-nyal:

„*Kedves Angéla!*

Köszönöm a kopogtatását, és ennek több oka is van. Személyes barátságunk mellett az a modern érdeklődés, amelyet a szakma iránt érez. Ami kérdését illeti – meggyőződésem szerint – arra nincs egyértelmű válasz. Kiragadott példák, de teljesen kiragadott példák: a legtöbb helyen megőrizték az osztályozásnak az eredeti nyelvét, kénytelenek vagyunk azt használni, de lehet hogy ez nem is baj. Ezek a szavak, hogy osztályozás, indexelés stb mutatják, hogy számos esetben más dologról is van szó. A forrás mindenképpen egy eredeti nyelv. Ennek grammatikája nem egyértelmű. Az eredeti nyelv nem minden esetben mutatja az előforduló szavak, szószervezetek egymás közti viszonyát. A magyar például ilyen. Például a filozófia nyomora, és a nyomor filozófiája. Minnek a milyéről van szó? Nem mindig kell erőltetni az eredeti nyelv használatát, mert az félreértésekre is adhat okot, másfelől nem azt használják nemzetközileg. A legnehezebb kérdés azonban

az, hogy egy nemzetközileg definiált szaknyelv nehezen idomul az egyes nyelvekhez, illetve az egyes nyelvek nem igazodnak a nemzetközihez. A fő gondot pedig az jelenti, hogy a nyelvek állandóan változásban vannak és ezt nagyon nehéz követni (Az oroszok Bécsben fenntartottak egy irodát, hogy standardizálja, hogy minek mi a helyes értelmezése. A döntést egy bizottság hozta. Aztán mikorra egy értekezlet-sorozat véget ért és végre döntöttek, akkorra már a probléma csak a tudománytörténetet érdekelte.) Nem akarok erről hosszan polemizálni, azt hiszem azonban, hogy akkor jutunk legtöbbre, ha minden szóba jöhető nyelvet figyelembe veszünk. A nemzetközileg mértékadó nyelvek amúgy is kialakulnak egy adatbázis stb mentén. Pl. ezt terjesztik a referáló

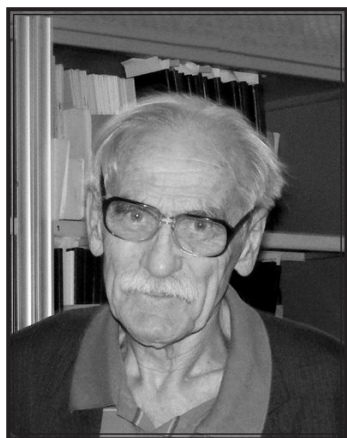
lapok. A gyakorlatban ez a probléma kisebb, a valódi problémát az jelenti, hogy a nyelvek rendkívül gyorsan változnak, továbbá, hogy szinte naponta új témák jelentkeznek.

Érzem, hogy abba kell hagyni, mert az ember elvész a részletekben.

Annak örülök leginkább, hogy ha nem is státuszilag, de visszatért a szakmához. Jó hogy Szentendrén azt a közösséget találta meg, amely úgy látszik több oldalról elégíti ki igényességét. Remélem, hogy hallok még magáról.

Isten áldja és kegyelemteljes Karácsonyt és boldog újesztendőt kíván szeretettel: Horváth Tibor”

Közreadta: Drobinoha Angéla

Meghalt az utolsó nagy autodidakta könyvtáros: Kövendi Dénes (1923–2011)

A felsőfokú magyar könyvtárosképzés több mint egy évszázadra tekinthet vissza. Mégis bizonyos, hogy mint szinte minden igazi szakmában, tudományágban (stb.), a professzionalitás csak jódarab idő után válik uralkodóvá, normává, mér-

cévé, megkerülhetetlen valamivé. A könyvtár szakot végzett, valóban profi könyvtárosok első igazi nemzedéke, a késő húszas, kora harmincas évek nagyjai (épp csak szemelgetve az immáron legendás nagy nevek közt: Papp István, Kiss

Jenő, Zircz Péter, Futala Tibor, Horváth Tibor, Bereczky László, Takács Miklós, Varga Béla stb., stb., stb. stb.) voltak. A professzionalitás követelményére mint pontot az i-re a könyvtári törvény tette ki, kimondván, hogy könyvtáros az, akinek (többek közt persze) könyvtár szakos diplomája van. De természetesen a korábbi generációk rendre autodidakták voltak. A legnagyobb, legjelentősebb, meghatározó – minden tekintetben, oktatásban, publikációkban, gyakorlatban, könyvtárvezetésben meghatározó óriások (nem túlzás a szó) – rendre autodidakták voltak. Nem volt könyvtár szakos diplomája sem *Szabó Ervinnek*, sem *Kovács Máténak*, sem *Sallai Istvánnak*, sem... Hadd, ne soroljam szakmánk legnagyobb képviselőinek nem is olyan rövid névsorát. Ezek az óriások hatalmas könyvtártani szakmunkákat, európai kitekintésben is kiemelkedő jelentőségű írásokat, mind a mai napig meghatározó jelentőségű könyvtári rendszereket alkottak; oktattak, méghozzá felső fokon, kinevelték és bevezették a könyvtárak világába, a „könyvtártudományba” és csatolt részeibe a már említett első igazi profi könyvtárosi nemzedéket. Majd persze, a későbbiek is.

A hatvanas években immáron a profik kora következett. *Kövendi Dénes*, korábban az Országos Szabadművelődési Tanács titkára, gimnáziumi tanár, a (soknevű) művelődésügyi minisztérium orosz fordítója, gyengélkedő tüdeje miatt sokszor tudószanatóriumok lakója (stb.), aki végül 1968-ban az Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központ Könyvtártudományi Szakkönyvtárának munkatársává vált. És e helyen dolgozott nyugdíjazásáig, majd tovább is, egészen 2000-ig. Igazi könyvtáros lett, könyvtári munkát végzett. Ám hogyan és miért?

Kövendi Dénes édesapja, ez ma kevésbé tudott, a legnagyobb magyar klasszikus filológusok egyike volt. Német egyetemeken tanulta ki a szakmát, és bár igaz, hogy Kunszentmiklóson volt gimnáziumi tanár, de... De a huszadik századi ókortudomány pápája, bizonyítván legnagyobbjá, *Franz Altheim* bizalmas barátja, állandó levelezőpartnere is volt. Altheim nem arról volt neve-

zetes, hogy túlzásba vitte volna a szerénységet. Sőt. Ha valakinek nem voltak önértékelési zavarai, az ő volt. Tudta, hogy ebben a világszakmában ő vitathatatlanul első. És mégis! Azt írta (látam a levelet) id. Kövendi Dénesnek valamely ógörög probléma kapcsán: *Maga ehhez jobban ért.* Azt hiszem, e kis adalék többet mond(hat), mintha felsorolnám id. Kövendi Dénes (a családban nemzedékekre visszamenően az elsőszülött fiú Dénes lett) nagyszerű dolgait, élükön a ma is abszolút biztonsággal használható és használt Platon-fordításait. Nos, a kis Kövendi Dénes egy ilyen tudományos műhelyben nőtt fel. Maga is a klasszikus stúdiumok iránt érzett vonzalmat, történelem-latin szakosként lett az Eötvös Kollégium tagja. (Ez még az igazi Eötvös Kollégium volt, a *Gombocz Zoltán, Horváth János, Szekfű Gyula* és társaik kirepítő fészke.) A tudományos érdeklődés, a tudomány iránti szenvedély gyerekkora óta szerves része volt ifj. Kövendi Dénes szellemi és lelki világának. Mindenkoron a legjobbak, az igazán csúcson levők műveit forgatta. És ha beletanult valamibe, akkor abba igazán beletanult. Nem adta a tökélynél alább. Remek latinista lett. Majd remek, első osztályú pedagógia-tudományi-pszichológiai szakértő. Amikor középiskolai tanársága előtt kiderült, hogy – az ötvenes években – nemigen lelkesül senki sem a latin stúdiumokért, átnyergelt (ahogy a rendszerváltás után sok gimnáziumi orosz tanár váltott át németre vagy angolra) oroszra, csakhogy ebben is a maximumra törekedett. Olyan oroszos lett, hogy a művelődési minisztérium pedagógiai fordító csoportjában (szakmányban kellett annak idején magyarul közreadni a sztálinista pedagógia-tudomány legfrissebb eredményeit) messze a legjobbnak számított. Egyébként tanárnak is kiemelkedő volt. Egyik tanítványa, jelentős magyar író, mindmáig úgy emlékszik vissza rá, hogy soha jobb tanárral nem volt dolga, mint Kövendi Dénessel, akit egyébként Bajusznek neveztek, és aki olyanféleként tanította az orosz, mint *Péterfy Jenő* annak idején a németet. Az ismert anekdota szerint Péterfy épp Aquinói Szent Tamás ötödik istenbizonyításának cáfolatát végezte be, amikor véget ért a német-

óra. Szóval nagyszerűen megállt mindegyik, javarészt véletlen adta, (kényszerszülte) posztján. Ám igazi ambíciója, igazi vágya a tudomány felé terelte volna. De ilyesmire – egyetemi, kutatóintézeti állásra – soha nem kínálkozott lehetőség. Az egyre népesebb családot viszont el kellett tartani. 1968-ban került Dénes a KMK-ba, a szakkönyvtárba. Az lenne a természetes, ha azt hinnénk, hogy szinekúrának tekintette ezt az állást. Tekinthette volna, hisz sokan, igen sokan vállaltak úgy könyvtári állást, hogy annak atomernyője, védettsége alatt végezték főállásban nem végezhető tudományos munkásságukat. Hadd ne soroljam a neveket. Egy példát azonban megemlítenék. *Hamvas Béla* egy visszaemlékezésében arról szól, hogy lelkiismeret-furdalása van amiatt, hogy sokszor nem hivatali kötelességeit végezte, hanem filozófiai olvasmányokba mélyedt. Azt is hozzáteszi ehhez, hogy lelki-furdalását nem szünteti meg, ha arra gondol, hogy kollégái nem az olvasás kedvéért vettek el időt a kötelező tevékenységektől, hanem zónázásokért, sörözésekért, a kolléganőknek való udvarlásokért (stb.). Tény, írja Hamvas Béla, nem végeztem becsületesen hivatali munkámat. Nem így Kövendi Dénes. Ő aztán igazán nem így. (Pedig azt is megjegyezhetnénk, hogy Hamvas Béla – lopva végzett filozófiai olvasmányok mellett és ellenére – mindmáig a legjobb állománygyarapító könyvtárosa volt a FSZEK-nek.) Hanem hogyan?

Kövendi Dénes mindenekelőtt beletanulta magát a könyvtárosi szakmába. Egy szobában ült *Horváth Magdával*, akit mesterének (mesternőjének) tekintett. Horváth Magda (tudja-e még valaki?) a katalógizálás elméletének és gyakorlatának, a címleírásnak és a hasonlónak volt a nagymestere. Másról sem tudott beszélni (néhány évig én is szobatársa voltam), mint a könyvtártudományról. Dénes itta a szavait, tanulta a tanulivalókat. De volt egy másik mestere is. *Sebestyén Géza*, az OSZK akkori főigazgató-helyettese, aki sokszor naponta, de hetente legalább egyszer hosszabb beszélgetésbe bonyolódott Dénessel (néhány ilyen beszélgetésnek magam is szem- és fültanúja voltam). Engem addig érdekelték ezek

a beszélgetések igazán, amíg néhány kálvinista hitcikkelyről esett szó (mélyen egyetértettek), vagy amikor általános nyelvészeti kérdések merültek fel (mindkettejüket mélységesen konzervatívnak gondoltam, bár azóta a nyelvtudomány nekik adott igazat), ám legtöbbször mégis könyvtártudományi kérdésekről esett szó. Dénes nem járta ki az egyetemen a könyvtár szakot. De Sebestyén Gézától és Horváth Magdától tanult, bizonyonlag magasabb szinten, mint az egyetemen. Ám ez csak a kezdet volt.

Kövendi Dénes a KDSZ (Könyvtári és Dokumentációs Szakirodalom) szerkesztőjeként lett munkatársa a szakkönyvtárnak. Mit jelentett ez?

A KDSZ referálólap volt (és ma is az), vagyis a világ könyvtártudományi (informatikai) irodalma legfontosabb publikációinak rövid (néha nem is olyan rövid) ismertetéseit hozta. A referálólap szerkesztője, vagyis Kövendi Dénes részint áttekintette a szakkönyvtárba járó folyóiratokat, eldöntötte, gyakran másokkal is konzultálva, hogy mely cikkek, mely tanulmányok, mely híradások fontosak, referálandók. Azután a kiválasztott, fontosnak bizonyult cikkek – természetesen eredeti nyelvű másolatát - kiadta a megfelelő referáló készüléggel rendelkező külsőknek (néha belsőknek is, de a külsők voltak többen). Kövendi Dénes tehát, az autodidakta, a könyvtárszakos diplomával nem rendelkező, gyakorlatilag folyamatosan áttekintette szinte a teljes nemzetközi könyvtári szakirodalmat. Mivel – tekintsünk el az ókori nyelvektől, hisz azokon nemigen lelhető könyvtártudományi szakirodalom – Dénes angolul, franciául, németül, oroszul, olaszul folyékonyan olvasott, ő, a nem könyvtáros, ő, a könyvtári diplomával nem rendelkező, ő, az autodidakta olvasta el a legtöbb könyvtártudományi cikket, tanulmányt, monográfiát széles e hazában. Azt hiszem, nem túlzás a szó, ha azt mondom, volt két vagy három olyan évtized, amikor Kövendi Dénes – az autodidakta, a professzionális korába csöppent autodidakta – volt a legtajékozottabb magyar könyvtáros (ha persze nem számítjuk a még nála is naprakészebb Papp Istvánt. De ezúttal ne számítsuk).

És hogy mennyire beleadta magát a könyvtár-tudományba! Azt hiszem (egy ideig láttam is, vele egy szobában ülven), éjjel nappal a könyvtári ügyekkel foglalkozott. Iszonyú mennyiségű külföldi cikket olvasott el, többször is. Először, amikor kiválasztotta, aztán akkor, amikor ki kellett derítenie, hogy aki referált, valóban azt referálta-e, amit referálnia kellett (volna). Végül, és ez már nem az autodidakta könyvtárost, hanem a nagy magyar stilisztát dicséri, magyar nyelvre kellett átfordítania (mert erre roppant kényes volt) a referálók állítólag magyar nyelvű szövegeit. Amíg egy szobában ültünk, és folyamatosan láttam, miként referáltat Dénes, egyetlen olyan referáló volt, aki „tisztázatba”, vagyis előre nyomtatott keretekbe írhatta referátumait. Mindenki más sokszorosan átíratott Dénes által. (Az az egyetlen, talán mond valamit ma is a neve, a Posta könyvtárának vezetője, a későbbi nagy magyar történész, professzor és akadémikus, *Engel Pál* volt. Dénesnek javítás nélkül, kizárólag ő felelt meg.)

Most nem térnék ki arra, hogy aki – szinte egyetlen – átlátta a világ egész könyvtártudományi termését, az persze abszolút szakemberként szólhatott hozzá a könyvtári és tájékoztatósi

tezaurusz kérdéseire. Ezt a tezauruszt Dénes Horváth Magdával együtt csinálta meg. És hogy ma is megvan, és használják dénesi alapokon, az azt is bizonyítja, hogy még holtában is van beleszólása az autodidaktának a profik világába. Akik ezt a jogot mindenkor a legnagyobb mértékben el is ismerték.

Kövendi Dénes a nagy, a legnagyobb, legtöbbet teljesítő könyvtárosok közé emelkedett. De vajon jól történt ez így?

Kövendi Dénes nagy, akár európai rangú tudós is lehetett volna. Irodalomtudósként, nevelésteoretikusként, Ady vagy Karácsony Sándor monográfusaként bizonyítással akadémiaként is kaphatott volna. És nem arról van szó, hogy – eloregedvén – elvesztette érdeklődését e nagy témák iránt. Végig egzisztenciálisan vonzották e témák, és dolgozott is rajtuk. De életét – talán sikerült bemutatnunk mégiscsak a könyvtári dolgoknak szentelte. Legnagyobb teljesítményei erre a terepnek esnek. Autodidakta volt, de a legnagyobbak közül való. Hasonló már – azt hiszem – nem jöhet utána.

Vajda Kornél

Befejezéshez közeledik a Román Nemzeti Könyvtár épülete

Körülbelül négy hónapon belül elkészül a Román Nemzeti Könyvtárnak helyet adó épület, így év végére elkezdheti ottani működését az intézmény – jelentette ki Kelemen Hunor művelődési miniszter.

Az épület munkálatait hosszú esztendő stagnálása után négy évvel ezelőtt kezdték újra.

Számadatokban a Román Nemzeti Könyvtárról: az olvasóterem felülete 14 000 m², a raktár-felületeké 35 000 m², az irodáké 8000 m², a díszterem 400 férőhelyes. Az épület tartalmaz konferenciatermeket, valamint rendezvény- és multimédia-termeket is.

A befejezéshez közeledő Román Nemzeti Könyvtár épületét bemutató film megtalálható itt:

http://www.youtube.com/watch?v=xn2cey0auqg&feature=player_embedded#at=67

Források: <http://itthon.transindex.ro/?hir=26748>

<http://www.gandul.info/news/reportaj-multimedia-cum-arata-noul-sediu-al-bibliotecii-nationale-cladirea-cu-sali-de-lectura-de-14-000-mp-in-care-s-au-investit-deja-83-de-milioane-de-euro-8528872>

A ReMek e-Hírlevél 2011/8. száma alapján:

Haraszti Katalin (*IFLA-HUN moderátor, IFLA-HUN, 2011. 08. 12.*)

Múltunkból

Művelődés, olvasás és könyvtár a Magyar Szemle (1927–1944) című folyóiratban

1. rész

SONNEVEND Péter

„A magyart szeretjük reális gondolkodásúnak nevezni, de tán valóságosabb a megfigyelés, mely szerint reális dolgokat szeret elidealizálni, s ily szellemi folyamat során az életre nagy-jelentőségű, gyakorlatilag használható tapasztalatokból és maximákból hús és vér nélküli frázisok desztillálnak, melyeket a nemzeti test épp oly kevésbé tud használni, mint ahogyan a desztillált víz sem üdítheti az emberi szervezetet.” (Széchenyi István)*

1. Bevezetés: a folyóirat és a kor

1.1. A Magyar Szemle

A két világháború közti korszak nevét *Horthy Miklóstól* kapta, ám a Trianon utáni Magyarország megalapozása és működőképessé tétele

bizonyára sokkal inkább *Bethlen István* (1874–1946) miniszterelnök (1921–1931) nevéhez kapcsolható¹. Ő tartotta fontosnak, hogy legyen egy olyan szellemi orgánus, mely segíti a kormányzáshoz szükséges, nem rövidtávú, más szóval nem napi szintű tájékozottság elmélyítését.² A szellemi fellendülés a húszas évek közepén – nemzetközi hitelekkel – megteremtett kon-

* SZEKFŰ Gyula: Előszó. In: A mai Széchenyi. Eredeti szövegek Széchenyi István munkáiból. Vál., bev. és jegyz. Szekfű Gyula. Budapest : Magyar Városok és Egyesületek Szövetsége, 1935. 2. p.

szolidációnak köszönhetően vált lehetségessé (1926 decemberében értékálló pénzt, a pengőt vezettek be). Bethlen nem kedvelte a modern tömegdemokráciákat, igyekezett a hagyományos elitből (arisztokrácia, dzsentrí stb.) meríteni, de felismerte és értékelte a középosztály szerepét. A *Magyar Szemle* (továbbiakban: MSzle) egyik szerepe épp a középosztály társadalmi jelenlétének erősítése volt. Bethlen és a MSzle összefüggéseit értékeli *Romsics Ignác* Bethlen-monográfiája is³. A fenti Széchenyi-idézetet talán azért illik témánkhoz, mert a lap a „reális gondolkodás” terjesztését és erősítését célozta egy igen nehéz korban. Romsics értékelése szerint a MSzle „alapbeállítottságát tekintve konzervatív, de ezen belül liberális jegyeket is felmutató s feltétlenül magas intellektuális horizonttal” rendelkezett.

A korszak sajtótörténete több, közvetlen előzményként is felfogható konzervatív folyóiratot ismer (*Napkelet*, 1923–1940; *Társadalomtudomány*, 1921–1944), ezek főként *Klebensberg Kunó* (1875–1932) kulturális miniszter nevéhez köthetők.⁴ Figyelembe vételük abban is megnyilvánult, hogy a MSzle nem közölt szépirodalmat, határesetnek tekinthető például *Surányi Miklós* életrajzi könyve *Herczeg Ferencről*, melynek több részlete helyet kapott a lapban, nyilván épp a politikai publicisztika felé közelítő mondanivalójával.⁵ A mai elemző szerint a MSzle a „magyar konzervativizmus (eddig) legnagyobb vonzerejű fóruma, s a két világháború közötti évtizedek társadalompolitikai szemléi sorában a legjelentősebb”⁶.

Áttekintésünk a címben jelzett tematikára összpontosít, minden más annyiban kerül látószögünkbe, amennyiben segítheti az összefüggések megértését.

A MSzle 1927 szeptemberében indult, és 1944 márciusában jelent meg utoljára (betiltották, Bethlen maga is bujdosni kényszerült a német megszállás idején). Mindvégig havonta látott napvilágot, általában – az első 12 évben – 90–

110 oldal közti terjedelemben. A világháború kitöréséig (1939. szeptember) négy-négy hónap alkotott egy-egy kötetet, az adott köteten belül folyamatos lapszámozással ellátva (egy év összesen – kerekítve – 1200 oldalt tett ki). Ezt követően két kötet jelent meg évente, és a számok terjedelme (a háborús papírtakarékosság miatt) csökkent, s ennek megfelelően az éves terjedelem is: 870, 830, majd végül 670 oldalra. Számonként 8–10 érdemi írás (egyenként többnyire 8–12 oldal terjedelemben), s ugyanannyi rövidebb tájékoztató írást kínált olvasóinak. A 16 és fél év alatt összesen 46 kötet 199 száma került olvasói kezébe, terjedelme pedig összesítve megközelítette a 18 ezer oldalt (a versenytárs előd: a *Huszdik Század* húsz évfolyama összesen kb. 22 ezer oldalt publikált). Érdemes arra emlékeztetni, hogy a MSzle két tipográfiai mérettel dolgozott, általában egy-egy szám három-négy írását kiemelve nagyobb betűvel, míg a többieket kisebbel szedték. Előfordul számos olyan írás is, ahol a kettő ötvöződik*, például az első évfolyam harmadik számában olvasható *Balogh József* vitairása: *Középiskolai kérdések – az egyetem szemszögéből*, melyben a részletezőbb elemzések kisbetűsek, a fontosabb megállapításokat tartalmazó szakaszok viszont nagybetűvel lettek szedve. Ezt figyelembe véve, gondolatban „nagybetűsre” konvertálva a teljes szöveget, az össz-terjedelem bizonyára eléri a 19–20 ezer oldalt (akkor az összes cikk átlag-terjedelmeként nyolc oldalt kapunk). Ennek az átlagnak csak annyiban van jelentősége, hogy megerősíti: a szerkesztő tudatosan komponált, az elemző-értelmező célkitűzéshez méltó terjedellel szolgált, kizárva a nyúl farknyi írásokat. Ez a főszabály viszont nem kötelezett minden esetben; két-három oldalon is láttak napvilágot igen jelentős, akár még számnyitó írások is. Erre jó példa *Ravasz László* püspök, szerkesztőbizottsági tag vitairása – *Makkai Sándor* könyve kapcsán – Ady vallásosságáról, mindössze három oldalon az 1927. évi első kötet novemberi számában.

* E tanulmány tipográfiai megjelenésében a Magyar Szemlében alkalmazott elvet követtük, ezért a jelen tanulmány részletekbe menő kifejtéseit, valamint a hosszabb idézeteket kisebb betűfokkal szedjük. (A Szerk.)

1938 végéig *Szekfű Gyula* történész (1883–1955), majd (Szekfű betegsége okán) *Eckhardt Sándor* irodalomtörténész (1890–1969) szerkesztette a folyóiratot. Szekfű a 199 számból 136 számot szerkesztett (az összes szám kétharmadát), – az általa szerkesztett anyag – oldalszámban közel 14 ezer, ami a későbbi terjedelmi csökkenést alapul véve az összes oldal háromnegyede. Szekfű jelentős életművéről és ellentmondásoktól sem mentes életútjáról számos feldolgozás készült az elmúlt évtizedekben, s a kérdést változatlanul történelmi-közéleti érdeklődés övezi⁷.

A MSzle háttéréről (szerkesztőbizottság, a fenntartó funkciót ellátó Magyar Szemle Társaság és annak választmányja, könyvsorozatok stb.) *Saad József* írásai és *Zichy Mihály* évfordulós tanulmánya⁸ informálnak.

A MSzle működésében kiemelkedő szerepet vállalt *Balogh József* (1893–1944) mint a Társulat (fő)titkára, majd utóda, *Bisztray Gyula* (1903–1978): gyakorlatilag ők vezették a szerkesztőség napi munkáját, s irányították a terjesztést is⁹. Bisztray – szerzőként a lapban 1930-ban debütálva – 1936-ban lett helyettes szerkesztő, majd a következő évtől főtitkár. Mindketten szűkebb (olvasás, könyvtár) tárgyunkban is figyelemreméltó írások szerzői, idevágó tevékenységük beható elemzésére még visszatérünk.

A MSzle mintegy 640 szerző harmadfélezer írását közölte. Saad József adatait követve¹⁰ megállapítható, hogy az 56 termékeny szerző (küszöb: egyenként 10 publikáció felett) nevéhez fűződik az összes publikációnak csaknem fele. Körükben az átlagos publikációszám így meghaladja a húszas értéket, míg a többi közel ötszáz szerzőre átlag kettő feletti írás jut (a gyakori szerzők körében állandó rovatuk – külpolitikai szemle stb. – is biztosította az ismételt jelenlétet). Maga a szerkesztő, Szekfű Gyula 32 írást jegyzett, s nem sokkal maradt el tőle utódja, Eckhardt Sándor sem 30 írással. Az is érdekes, ki mindenki *nem* írt a MSzle-be: például a nyugatosok – így *Babits*, *Móricz*, *Kosztolányi* –, de *Tormay Cecil*, a *Napkelet* szerkesztője sem.

Bethlen miniszterelnök nevéhez hat írás fűződik

(előadások), utódai közül egy-egy írást jegyez *Imrédy Béla* és *Teleki Pál* (erre még hivatalba lépésük előtt került sor: Imrédy 1927-ben a fizetési mérlegről, Teleki 1931-ben az európai problémáról értekeznek, míg *Gömbös Gyula* és *Bárdossy László* nem szerepelt a szerzők közt. Érdekes, hogy Klebelsberg kultuszminiszter nem élt a MSzle publicitási lehetőségeivel (jobban kedvelte a nagyobb nyilvánosságot elérő napilapokat), utódja, Hóman viszont hat írást adott a lapnak, igaz, ebből egyetlen kapcsolódik hivatali idejéhez: épp elődjét búcsúztató beszéde 1932-ben.

A Nyugat nagy alkotóiról természetesen gyakran fogalmaztak meg véleményt: Adyról és Babitsról 12–12 (Babitsról *Tolnai Gábor* írt nekrológot), Móriczról 10 írást közöltek, Kosztolányiról pedig *Keresztury Dezső* emelkedett hangú nekrológja látott – néhány recenzió mellett – a MSzle-ben napvilágot. A nagy kortárs hazai alkotóművészek közül Kodálnak 14 írást szenteltek (külön írásban emlékezve meg 50-ik, majd 60-ik születésnapjáról), míg Bartóknak 12 (az ő esetében a 60-ik születésnap hozott érdemi köszöntőt) írást.

A „gazdáról”, Bethlen Istvánról és munkásságáról emlékezett meg a legtöbb írás (32), hozzá képest Horthy csupán 8 írás témájaként szerepelt (viszonyításul: Tisza István 22, Kossuth 15 írásban fordul elő, Klebelsberg kilencben, István király és Hóman Bálint nyolcban, viszont Gömbös és Teleki csupán négyben).

Komoly tehetségfejlesztő szerepet játszott Szekfünek köszönhetően a MSzle azzal, hogy befogadta a fiatal tehetségek írásait. *Halász Gábor* (1901–1945) 26, *Szerb Antal* (1901–1945) 27, *Keresztury Dezső* (1904–1996) 26, *Kerék Mihály* (1902–1990) 30, *Kovács Imre* (1913–1980) és *Szabó Zoltán* (1912–1984) 21–21, *Bisztray Gyula* (1903–1978) 27, *Borzsák István* (1914–2007) 28, *Dobossy László* (1910–1999) és *Hadrovics László* (1910–1997) 29 éves fiatakként jelent meg a folyóiratban. És e névsor hosszan folytatható lenne.

A MSzle burkolt, ám jelentős állami támogatással indult, s ez a jelleg – a piaci viszonyoktól való rész-

leges mentesítés – mindvégig megmaradt. Sikeres időszakában példányszáma elérte a hétezer nagyságrendet¹¹, aminek eléréséhez maga a szerkesztőség (kiadóhivatal) is a korban feltűnően élénk marketingtevékenységet fejtett ki. Különösen az első évfolyamokban, illetve mellékleteikben számos olvasói levél, szerkesztői vagy a MSzle Társaság nevében megfogalmazott híradás szól az olvasói kör kívánt bővítéséről¹². A Vallás- és Közoktatási Minisztérium – Bethlen tekintélye és iránya méltánylásaként – tipikusan 4–500 példányt rendelt iskolák és közintézmények számára. Jelentős volt színvonalának biztosításában *Kornfeld Móric* iparmágus – a MSzle szerkesztőbizottságának tagja, a Horthy-rendszer egyik támasza – állandó jelentős szponzori támogatása¹³. Ő egyébként az első években (1927–1935) 12 gazdaság- és társadalompolitikai témájú írást is publikált a lapban.

A MSzle korabeli fogadtatásáról röviden szól Saád József tanulmánya¹⁴. Az 1945 (1956) utáni új rendszer tipikus ideologizáló álláspontja fogalmazódik meg a MSzle-ről a Magyar Irodalmi Lexikonban¹⁵. *„Tanulmányaiban a társadalmi élet minden területét felölelték. Munkatársaik közé tartozott a 30-as évek igen sok számottevő tudósa, politikusa, szakembere. Bár a német fasizmussal többségükben szemben álltak, egy részüknek nacionalista, antidemokratikus polgári szelleme nem szolgálta a haladás ügyét; az ’örök magyarság’ nézőpontjából idealista, konzervatív alapon állva szemlélték az eseményeket. Történelmi szemléletüket a szellemtörténeti felfogás hatotta át.”*

Kovács Máté a hatvanas évek könyv- és könyvtártörténeti szintézisében adott lakonikus értékelése szerint a „konzervatív szemléletű folyóiratok” körében a MSzle is „fontos szerepet” töltött be¹⁶.

Valódi érdeklődés a folyóirat iránt a nyolcvanas évek legvégétől tapasztalható¹⁷. Ennek kitűnő támogatója a Saád József által példás gondossággal készített (fentebb többször említett) és a FSZEK, valamint az ELTE Szociológiai Intézete által gondozott repertórium.

1.2. A Horthy-korszak

Témánk jobb megértéséhez kívánatosnak tűnik bizonyos adatok rögzítése. Romsics monográfiájának* és néhány statisztikai forrásnak¹⁸ a felhasználásával röviden összefoglaljuk a legfontosabbakat.

A trianoni területű Magyarország népessége 1910-ben 7,6 millióban állapítható meg. 1918–1922 közt 350 ezren települnek át az utódállamokból Magyarországra. Tehát 1920-ban 8 millióval számolhatunk, s ebből 1,5 millió lakott a községek külterületein (major, tanya stb.). 1930-ban a népesség: 8,7 millió. Utóbbinak kétharmada lakik falun (a mai arány épp fordított). A harmincas évek végéhez közeledve a (6 év feletti) 7,6 millió népesség iskolai végzettsége (népszámlálási adatok alapján, s csak fontosabb kategóriákat kiemelve, kerekített számokkal):

- ☉ diplomás 85 ezer fő (ezek kilenctizede férfi)
- ☉ 8 osztályos középiskolát végzett: 275 ezer
- ☉ legalább 6 elemi végzett 3,7 millió (ezt a törvény kötelezővé tette a húszas évek elején)
- ☉ „általában írni-olvasni tud: 6,9 millió”¹⁷
- ☉ eszerint csupán 10% az írástudatlanok országos átlaga.

1930-ban csaknem 6900 elemi iskola működik – ebből az utóbbi 4–5 évben 500 épült Klebelsberg támogatásával (ez egyenlő: 5 ezer tanteremmel és tanítói lakással) – 19 ezer tanítóval, 966 ezer tanulóval. Az elemi iskoláknak még ekkor is többsége egyházi fenntartásban működik. Az érettségit adó középfokú tanintézetek, képzők, szakiskolák száma együtt közel 400, tanáriak száma 5500, tanulók száma közel 90 ezer. Egy évben mintegy 5 ezer érettségi bizonyítvány és 900 tanítói oklevél születik. A felsőfokú tanintézetek száma 40, tanáraik száma 1100, hallgatóik száma 14–15 ezer (a húszas évek elején még 20 ezer), évente kiadnak 3 ezer diplomát. A közoktatási rendszerben együttesen mintegy 30 ezer pedagógus tevékenykedett (ebből 155 gimnáziumban 3 ezer), a társadalmi hierarchiában felet-

* Feltétlenül ajánlható – alapvetőnek is minősíthető – olvasmány ROMSICS Ignác monográfiájának (Magyarország története a XX. században. Budapest : Osiris, 2005.) legalább a korszak gazdasági, oktatási és kulturális életével foglalkozó alfejezete (154–222. p.).

tük foglal helyet az elit, az egyetemi és főiskolai oktató kar (1100 tanár). Az államigazgatásban a húszas évek végén 42 ezer „tisztviselő” dolgozott – ebből diplomás állás 11 ezer (továbbá egyéb alkalmazottak száma 116 ezer), míg a vármegyei és helyi közigazgatásban az érdemi munkatársak (jegyzők, fogalmazók) száma 4–5 ezer fő. 1930-ban 8 ezer orvos (ebből „hatósági” mindössze 1400) és 1300 diplomás gyógyszerész tevékenykedett. A MSzle-kör mérvadó alakja, *Weis István* 1930-ban megjelent, átfogó társadalomrajzot körvonalazó könyvében (*A mai magyar társadalom*) összesen 300 ezer főre becsülte a hazai középosztály nagyságrendjét.

A nemzeti jövedelem 40%-át adta 1930-ban a mezőgazdaság. Az 1,7 millió földbirtok területe 16 millió kataszteri hold (kerekítve 9 millió hektár). Az ezer holdnál nagyobb 1070 nagybirtokra jutott az összterület 30%-a, a 100–1000 hold közötti 11 ezer közép-birtokra 18% (e kettő együtt 12 ezer birtok = a terület 48%-a, vagyis fele), az 5–100 hold közötti 72 ezer törpebirtokra 42%, az 1,2 millió törpebirtokra 10%. A húszas évek különböző „földreformjai” révén (kerekítve) 900 ezer hold lett juttatva a rászorultaknak (az összes területnek csupán 5–6%-a).

1930 táján évente 3–3,5 ezer „könyv” látott napvilágot, 1937-re vonatkozóan kiderül, hogy ennek egy harmada 48 oldal alatti (pl. különnyomat folyóiratból). Tehát mai értelemben a megjelent könyvek száma éves szinten 2200–2300 cím. 1934-ben közel 1500 „időszaki sajtótermék” került piacra, ebből csaknem 100 napilap, hetilap és havonta 2–3-szor megjelenő, együtt 370 cím, havonta jelent meg 420, ennél ritkábban 360 (utóbbi két kategória képviselőinek tetemes része érdemi szellemi termék). A harmincas években 40–45 múzeum tevékenykedett, összes alkalmazottjuk száma 408.

1925-ben 87, 1935-ben már 168 könyvtár állománya haladta meg a 10 ezer kötetet. A 14 fontosabb nyilvános könyvtárban 355, a 10 ezer kötetnél nagyobb állományú további könyvtárakban 405, együtt tehát 761 ember dolgozott könyvtárban. 1935-ben a könyvtárba látogatók száma elérte a 620 ezer főt, közülük 570 ezren kölcsönöztek is, összesen 1,8 millió kötetet.

A film után a rádió volt a kor új médiája: 1925-ben 16, 1930-ban 310, s 1935-ben már 350 ezer engedélyezett rádiókészülék működött az országban.

1.3. A kor legnagyobb problémái a MSzle tükrében

A két világháború közti évtizedek kétségkívül két legnagyobb kérdése (a lap hasábjain is): Trianon, az elszakított magyarság helyzete, illetve a (várt-sürgetett-lehetséges-remélt) *revízió*, továbbá az elavult társadalmiszerkezet, mindezekelőtt a földkérdés összefüggésében („hárommillió koldus országa”).

Szinte nincs olyan lapszám, amely valamilyen megközelítésben ne tárgyalná az idevágó, elemzésre szoruló kérdéseket. A szerzők köre és szemlélete is meglepő tágasságról tanúskodik. Például a második problémakör jegyében a fiatal (bizonyosan nem konzervatív) *Kovács Imre* (1913–1980) – falukutató, a későbbi parasztpárti politikus – is hallatja szavát. Neki 1934–1944 közt 18 írása jelent meg a lapban, miközben *Néma forradalom* című könyvéért 1937-ben a bíróság börtönbüntetésre ítélte.

Minthogy a MSzle igyekezett egy reális szemléletű középosztály véleményformáló hangadója lenni, számos írás kapcsolódik e témához (a középosztály helyzete, utánpótlása, szerepe stb.), ezzel közelebről érintve vizsgálódásunk tárgyát is. A hangütés 1927-ben *Radisics Elemér* cikkéhez fűződik, aki *Értelmiségi proletáriátus* címen írta le gondolatait¹⁹.

Általában is rendkívül gazdag a lap szociográfiai-szociológiai anyaga (a kettő e korban idehaza még nem vált el egymástól). Rendkívül érdekes városszociográfiai tanulmányok születnek: például Debrecenről, Pécsről, Makóról, Székesfehérvárról és Győrről²⁰, hogy a sokból csak a legelső évfolyamok kínálatát említsük. Később egyes szakmákról, értelmiségi foglalkozásokról íródnak hasonlóan igényes esszék, például tisztviselőkről, tanárokról, orvosokról, s nem utolsósorban az állás nélküli diplomások seregéről²¹. Kötetnyi írás jelent meg a lapban az ifjúság kéré-

déseiről is. Az ifjúság jelentőségének felismerése az első idevágó írásban elég disszonáns: *Antal István* (pár év múlva Gömbös sajtófőnöke, majd 1944-ben már nyíltan a szélsőjobbot képviselő propagandaügyi miniszter) 1927 őszén szinte goebbelsi hangnemben utasítja vissza *Szomory Dezső* darabját*. Antal helyesli, hogy az „*egyetemi ifjúság beleavatkozik a politikai és a közéleti eseményekbe*”, s az a véleménye, hogy egy költőnek „*nem csupán a művészi és dramaturgiai mérlegen kell megmértenie*”, hanem „*a nemzeti érzékenység, a faji öntudat és a tradíciók iránti tisztelet*” terén is²².

Az igazán fajsúlyos ifjúságpolitikai cikkek nyitánya – Weis István és *Jambrekovich László* felütése²³ után – Szekfű Gyula és *Asztalos Miklós* nevéhez fűződik. Szekfű az 1928. júniusi számban²⁴ visszaül a lap beköszöntő írására, melynek végén világossá tette, hogy a „*jövendő az új nemzedék kezében van és ez az új ifjú nemzedék van hivatva a mi hosszú terminusra váró feladataink megoldására*”. Most ezt alátámasztandó megállapítja, hogy „*voltak olyan havi füzetek, melyekben 25 és 35 év közötti szerzőkön kívül alig írt idősebb*”. A „*mai ifjúság*” azonban „*nem egységes, homogén társadalmi réteg*”. Szerinte belső korválasztó is megállapítható: a „*26–28-on felüliek egész lelki összetételükben különböznek a legfiatalabbaktól*”. Az előző, az idősebb réteg „*eddig sorsáért minden részvétet, szeretet és támogatást megérdemel*”. Ők voltak a háborúban: „*legszebb ifjú éveiket a hazának szentelték*”, nem csoda, ha e „*réteg az Erő kultuszától várja egy kis, gyöngye nép szabadulását*”. Ők „*Ady, Móricz Zsigmond, Szabó Dezső árnyalatain vitatkoznak*”. A lelki egyensúly keresését anyagi lehetőségek támogathatják, de „*épp ezen réteg kétségbeejtő anyagi helyzetére*” kell a szerzőnek rámutatnia. Mindenütt – az állami és magánszférában is – csökkentik a személyzetet, s így a fiatalok hiába keresnek álláslehetőséget. Egyesek az állam mindenhatóságában bíznak, de ez illúzió, ezért az „*állam mellett itt már a társadalomnak is érdemes volna megmozdulnia*”. *Asztalos Miklós* a júliusi számban folytatja az eszmecserét²⁵. Magát úgy mutatja be, mint érintettet, aki „*egy évtized óta benne él*” az ifjúság életében, részt vett az „*utolsó háborúban volt és a forradalmak alatt*

egyetemre járt ifjúság szervezkedéseiben”. „*Tragikus nemzedék*”-nek látja magukat. Két fő problémát lát. Az utódállamok magyar fiatalságának „*mintegy 50%-a otthagya az ősi földet, áttelepülve az anyaországba*”. Ebből következően az otthonmaradt másik 50%-ra hatalmas feladatok várnak. Az anyaországi fiatalság helyzetében egy „*főtengely*”-t lát: az állás nem találók, másrészt az elhelyezkedettek anyagi sanyarúsága. Az előbbi réteg elvész a középosztály számára, a „*kenyérharcot hirdetőik osztályába csúszik, kulturproletárrá lesz*”. Az elhelyezkedettek az alacsony jövedelem miatt nem gondolhatnak házasságra, vagy ha mégis, gyereke biztos nem. A szerző szerint a „*30 évesek Magyarországnak két megvalósítandó álma van: megteremteni a magyar faj kulturális egységét, összefogni minden magyart a faji kultúra egységében és megteremteni azt a demokratikus Magyarországot, amelyben a magyar faj minden egyéb érdekeit maga alá rendelni képes tudásából fakad*”. Az ifjúság kérdésének vitája hosszasan folytatódott a harmincas évek közepéig, tucatnyi érdekfeszítő írással, ezek további elemzése azonban túlfeszítené dolgozatunk kereteit. Egyetlen írást kívánunk még kiemelni, a pécsi irodalomtörténész és könyvtáros, *Várkonyi Nándor* felszólalását „*A harmincévesek védelmében*”²⁶. *Várkonyi* megállapítja, hogy a „*háború után megszorodtak az egyetemek és főiskolák s viszonylag megnövekedett ezek hallgatósága is, [...] már csak kétezerrel marad el a háború előtti létszámtól (18.000)*”. Emögött a „*megszállt területekről százezrével menekült tisztviselő családok gyermekei*”, valamint a megélhetési viszonyok miatt a nők körében megnyilvánuló érdeklődés állanak. A „*bölcsészeti karon ez (a nők aránya – S.P.) az összlétszám 50%-a*”. Tehát maga az oktatáspolitikai szerepet játszott e tendenciákban. Valami „*organikusan és lelkiismeretesen keresztülvitt munkajuttatás, hogy úgy mondjuk: organizált szegénység mellett*” a problémákat „*tűrhető mértékre szállíthatnánk alá*”, gondolja a szerző. Végül elmondható még, hogy „*előállt a hibrid helyzet, hogy mialatt a szellemi téren, ahova (az idősebb nemzedék – S.P.) anyagi és hatalmi fegyverei nem értek el, szinte teljesen kialakult az új kor arca, az anyagi és hatalmi rend a maga struktúrájában ennek ellentétét, tagadását igyekezett életben tartani*”. Így „*ma [...] két nemzedékomb áll szemben*

* Az író Nagyasszony című művét Hevesi állította színpadra a Nemzeti Színházban, egyébként darabjait többször is játszották itt a háború előtt Ambrus Zoltán és mások igazgatása idején.

egy mással, [...] elválasztó korhatára a negyvenedik évre tehető”. Figyelemre méltó észrevétel.

Épp csak megemlítjük, hogy az 1929. évi VI. kötetének júniusi számát teljes egészében a falu problémáinak szentelték. A falu helyzete, gazdasági és kulturális viszonyai, a tanyaközségek, a kisbirtokosok hitelproblémái, az ifjúság a falu népében, falutörténet-írás és még számos téma került terítékre. Egyebek mellett recenzió íródott *Oláh György* címével elhíresült könyvéről (*Hárommilió koldus országa*. Miskolc, 1929.).

2. Az oktatás kérdései a lap hasábjain

A MSzle Saád-féle repertóriumának tartalmi csoportosítása szerint a művelődés és oktatás széles kérdésköréről legalább 130–150 írás, az összesnek mintegy 5%-a szól. Nem mondható, hogy centrális helyet kapott volna mennyiségi megközelítésben, ugyanakkor a minőségi elemzés azt tanúsítja, hogy szinte minden meghatározó kérdés szóba került, s a leglényegesebbnek tűnő témák (a közép- és felsőoktatás helyzete, problémái, reformja) gazdag, több szempontú elemzés tárgyát képezték. Itt sem lehet célunk, hogy ezekről részletesen beszámoljunk: fontos az lehet, hogy az olvasás és a könyvtárhasználat általános feltételeiről – és esélyeiről – az olvasó kellően világos képet („kontextust”) nyerhessen.

2.1. Analfabetizmus – elemi iskola

A századfordulón a Magyar Királyság lakosságának fele minősült írni-olvasni tudónak. Szélsőséges adatokból tevődött ki ez az átlag: lényegében egy északnyugat (Sopron-Pozsony környéke) – délkelet (Dél-Erdély) irányú tengely mentén 90-től 10%-ig mozgott e mutató. A két világháború közti Magyarország lényegesen jobb arányokat ért el. A témával behatóan foglalkozó *Padányi Andor* adatai szerint a főváros 6 év feletti népességének helyzete e

fontos mutató szempontjából különösen gyorsan javult (kerekített számokkal): 1869-ben: 31, 1880-ban: 23, 1890-ben: 17, 1900-ban: 11, 1910-ben: 6,5, 1920-ban: 5% volt az analfabéták aránya. Néhány vidéki város arányai: Sopron – 4, 1920-ban Székesfehérvár – 7, Miskolc – 9, Pécs – 11,5%.

A megyék átlaga ugyancsak 1920-ban 16%-os analfabetizmust mutatott, ennél jobbák a dunántúli, s lényegesen rosszabbak az észak- és a délkeleti megyék arányai (leghátulra *Szabolcs* megye került a maga 29%-ával). A szerző szerint a legfontosabb ok a beiskolázás hiánya, amely még 1920-ban is meghaladta a 15%-ot. Sokat jelent a külterületi lét: például Kiskunfélegyháza esetében az analfabetizmus egyharmados arányt jelzett, ám a lakosság csaknem fele (48%) a hatalmas tanyavilágban lakott, a gyermekeknek pedig pontosan fele lakott távol az iskolától. Padányi sokat vár a „népiskolák számának az utóbbi években történt hatalmas emelésétől”, de lát feladatot a népművelés számára is (a felnőttkori analfabetizmus elleni tanfolyamok vállalásával).

Az alsófokú oktatás fejlesztése közismerten Klebelsberg legfontosabb törekvései közé tartozott. Hóman Bálint e politika folytatását egyértelműen vállalva a harmincas évek végén megkezdte a nyolcosztályos általános iskola bevezetését. A háború következtében azonban ennek megvalósítás már az új rendszerre maradt²⁷.

A lap hasábjain e téma az 1928. márciusi számban jelenik meg. *Drozdy Gyula*²⁸ azzal kezdi az új tanyai oktatásról közölt írását, hogy az alföldi tanyavilágban „egy-két évvel ezelőtt csak [...] napi, fél napi járóföldre volt iskola”. Nem csoda, hogy a „megcsontított Magyarország analfabétáinak 90%-a esik” e térségre. Most „nagy hirtelen ott termettek az új népiskolák”, s mindegyike gondos tervezés eredménye. „Tágas, magas, nagyablakú, napsugaras, szemléltető képekkel díszített” tanteremben, kényelmes padokban „50–60 élénk tekintetű gyermek ül”. A tanító lakásában könyvespolc, rádió. A polcokon Petőfi, Arany, Vörösmarty, Tompa, Jókai, Mikszáth, Gárdonyi, Herczeg munkái (a korabeli kánon, tehetjük hozzá). A szerző szerint a „régí típusú olvasókönyv olvasmányai csak az olvasás technikájának elsajá-

títását szolgálták, [...] az új iskolákban az olvasási készség elsajátítása mellett az olvasmányokban rejlő gondolatokat hámozgatják, az érzelmeket keltő anyagot felszínre hozzák, [...] ítéleteket alkotnak a maguk módján...”. Summa: „Új iskolákkal, új tantervvel, új módszerekkel fogtunk az eddig elhanyagolt tanyavilág kultúrájának emeléséhez. /.../ Az pedig minden áldozatot megérdemel.” Mintha kissé rózsaszínű (vágyvezérelt) lenne a szerző, a minisztériumi Néptanítók Lapja ekkori szerkesztőjének „szemüvege”. Forhencz Sándor 1937. februári írása²⁹ több valóság-tartalmat kínál. „Faluművelésre” az adóbevételek 0,5%-a fordítható, a szerző példája: egy „4700 lelkes községben 100 pengő jut”. Legfontosabbnak említi a „művelésre reászoruló falusi lakosságunk leküzdhetetlennek látszó szegénységét, mely a lelkét lenyűgözi, apatikussá teszi és a művelésre való minden hajlandóságot kiöl belőle. Megadja magát sorsának és ott, ahol mindennapi kenyérre valót, továbbá a gyerek iskoláztatásához legszükségesebbet sem bírja előteremteni [...] A falu vékonyabb rétege, mely sorsába beletörődni nem tud, úgy érzi, hogy a faluval nincs mit vesztenie: kevés jószágát [...] eladva beszívárog a városba [...] Ez a városba tódulás feltartóztatlanul tart napjainkban is...”.

A falusi életkörülmények konkrét felmérését végezte el Boros Margit egy évvel korábbi írásában³⁰. „A falusi tanítók gyakori panasza az iskolás gyermekek ruha- és cipőhiányairól indított arra, hogy adatgyűjtést végezzek – írja – 500 falusi népiskolai tanuló ruházati viszonyairól”. Az 1935. január hóban végzett felmérés szerint nem rendelkezett kielégítő lábbelivel 71% (ebből teljes cipőhiány 8, lyukas cipő 38, cipő helyett papucs 25%). Nem rendelkezett télikabattal 59%, nem viselt sapkát vagy fejkendőt 45%.

2.2. Középiskola

A MSzle középosztályt érintő célkitűzése teszi érthetővé e tematika gazdag jelenlétét. Nem ritkán a felsőfokú oktatással való összefüggésében, ahogy arra már az első vitairat is jó példával szolgál. Balogh József egy, az egyetemi oktatók körében végzett írásos felmérésről számol be³¹. A kapott válaszokból néhány:

☉ az ifjúság körében az „általános szellemi színvonal azelőtt sem volt kielégítő, a háború alatt és óta azonban kétségkívül erősen csökkent”

☉ a „középiskola eredményei és az egyetemi oktatás követelményei között áthidalhatatlan rés tátong”

☉ „a többség igen alacsony szellemi színvonalat és kevés érdeklődést árul el”

☉ „helyesírást sok ifjú nem tud”

☉ „jóakarát, jó szándék, – kevés ismeret, nagy műveltségbeli hiányok”

☉ „modern nyelveket csak azok tudnak, akik ezeket a szülői házban tanulták”

☉ „a hallgató irtózik a német könyvtől és általában minden könyvtől”.

A szerző szerint a hazai művelődéspolitikának számos érdeme van a tudományos élet terén, most hasonló „aktivitásra van szükség a hazai értelmiség nevelése terén”.

A vitát Glatz Károly folytatta, keresve Balogh diagnózisának okait³². Szerinte az elemiből érkező diákok „kedélyi és értelmi képessége” a „világháború óta kétségtelenül rosszabbodott”.

Az első gimnáziumi osztályba érkezők (10 évesen) fejletlenek, vérszegények, s az osztály „jó része olvasni sem tud folyékonyan, [...] és annyira fegyelmezetlen, hogy a könyvből vagy a tábláról még év vége felé sem tud egy mondatot hibátlanul lemásolni”. Az elemi iskola „játsszatanulási” módszerét sok helyen túlzásba viszik, következésképp a „gyermeket nem tanítja meg az otthoni munka kötelességére és a könyvből-tanulás mikéntjére”. Iskolája és tanítója válogatja, – teszi hozzá józanul. További „súlyosbító körülmény”, hogy a „szülők egy része [...] idegenkedik az iskolával való együttműködéstől”. Megjelenik okként a tanulók túlterhelése, pedig „túlterhelés nélkül is lépést lehet tartani a tudományok új vívmányainak az ismertetésével”. Ám a „hanyaglás legjelentősebb oka” túlmutat az elemi vagy középiskolán: a „háború utáni viszonyok” az „ifjúság fegyelmét megrontották [...] és a családi nevelést meglazították”. Különben hogy lenne érthető, hogy „jeles érett ne tudjon helyesen fogalmazni és írni?” Summája: sok múlik a középiskolán, de a Balogh által jelzett középiskolai krízist Glatz az „elemivel és a családdal kapcsolja össze”. A magyar iskola további áldozatos segítséget igényel, nem utol-

sósorban a tekintetben, hogy a tanítói és tanári hivatást a társadalom valóban és ne csak szavakban méltányolja. „*A tanári pálya is ítélkező pálya, a tanárnak is van annyi szüksége anyagi és politikai függetlenségre, mint a bírónak*”. A hosszabb összefoglaló világosan jelzi, mennyire nem elég csupán oktatáspolitikában gondolkodni, mennyire összeszövődnek a társadalom meghatározó gondjai és mulasztásai az ifjúság nevelése és oktatása terén (is).

A továbbiakban Kornis Gyula államtitkár érdekes elemzést közöl az angol középiskoláról, majd Balogh visszatér az iskolarendszer alapproblémáira, Kerecsényi Dezső pedig a tudomány és a középiskola közti feszültségeket vizsgálja³³.

Hóman Bálint, a Gömbös-kormány kultuszminisztere 1934-ben hozott törvényével egységes középiskolát teremtett (megszüntetve a „humanisztikus” – a görög-latin tanításra koncentráló – és a reálgimnázium, az élő nyelveket favorizáló intézmény különbségét). Tíz évvel korábban Klebelsberg – főként Kornis Gyula államtitkára támaszkodva – épp a differenciálódás felé vett irányt 1924-es törvényével. Az új helyzetet Huszti József elemzi a lapban³⁴. Huszti a részletes visszatekintő értékelés után leszögezi, az új törvény voltaképp visszatérés az 1883. évi alapokhoz, „*csak hogy az új gimnáziumot [...] minden ízében nemzeti szellem fogja áthatni*”. *Pedagógiai szempontból nem kis kihívás, hogy „szelektálni kell az anyagot, számolni a serdülő gyermek befogadóképességének határaival*”, de hagyományaink jegyében feladat a „*latin tanulmányok erősítése*”, minthogy a „*latin nyelv [...] nemzeti tantárgy*”, hivatkozik a szerző Beöthy Zsolt gondolataira. A szerző „klasszikus filológus”-ként ugyanakkor óva inti a „*humanisztikus képzettség imperialistáit*” attól, hogy a „*szűkített latin tantervi kereteket keveselljék*”.

Huszti néhány évvel később visszatért a középiskola – és a tanítóképző akadémia – témájára.³⁵ Érdemes Husztinak még egy 1934-es írására kitérni, mint hogy itt a közép- és felsőoktatás egymással összefüggő kérdéseit boncolja.³⁶ Az alaphelyzet szerinte úgy fogalmazható meg, hogy a háború után „*szinte*

hihetetlen mértékben megduzzadt a középiskolai, az egyetemi hallgatók, s ezzel kapcsolatban a diplomát szerettek létszáma”. (Itt érdemes visszautalni az írásunk elején adott korszak-áttekintésre, melyből kiderült, hogy összesen 90 ezer diplomás volt a harmincas évek második felében.) Huszti: „*termeltük a diplomákat*”, miközben a világválság, a állam pénzügyi egyensúlya érdekében szükséges takarékosági intézkedések a „*már meglevő állások csökkentés*”-ét, a leépítést hozták. Felmerült a „*versenyvizsgálat*” bevezetésének szükségessége, vagyis a diplomát megszerezni akarók számára a tényleges diploma csak a konkrét álláslehetőség nagyságrendjében váljon lehetővé (komoly szakértő a háború óta kiadott diplomák felét véli „*karitatív*”-nak, vagyis nem tudás vagy tárgyi alapon elnyertnek). A szerző szerint ez „*szinte kiküszöbölne a protekció*” összes „*tűrhetetlen fajtáját*”. Az új 1934-es középiskolai törvény az érettségi szigorításával „*akarja elzárni az utat az egyetemi tanulmányokra alkalmatlanak gondolt ifjúság előtt*”. Kornis Gyula legutóbbi könyvére, *A kultúra válságára* hivatkozva lehetségesnek tartja, hogy az érettségi „*felezzen*”: csak a jobbik 50% kapjon lehetőséget továbbtanulásra. Maga Huszti mégsem hisz e szelekcióban: a „*közelmúlt tapasztalatai után nem lehetünk elég pesszimisták*”, hangzik verdiktje, mert a „*napisajtóban megnyilvánuló ún. közvélemény engesztelhetetlen állhatatossága*” a „*sokkal enyhébb szelektációs próbálkozásokat*” sikerrel diszkreditálta. Más megközelítés látható Németországban: ott az egyetemeken az „*újabb intézkedések szerint csak 10 % nőhallgató lesz a jövőben [...] felvehető*”. Magyar vonatkozásban igen fontosnak tartja a szerző a tanulmányi segélyeknek a „*szelekció szolgálatába állítását*”, tekintve az anyagilag nem tehető rétegek tehetséges gyermekeinek támogatási szükségletét.

1938-ban Boldizsár Iván tollából jelenik meg írás a lapban *Középiskolai tanárok szociális helyzete*³⁷ címmel. Az 1934–35-ös tanévben az összes középfokú iskolában – a polgári iskolát is beszámítva – kerekítve 7700 tanerő dolgozott (közülük 3300 nő, vagyis közel 45%), továbbá 500 állástalan volt. Az érettségit adó középiskolák tanári létszáma ebből 2530 fő. A frissen végzettek a húszas évek közepén még 76%-ban nyomban elhelyezkedhettek, ám az 1934–35. tanévben már csak 35%-uk. A budapesti tanárok közül „*235-nek önálló iparos volt az apja, [...] viszont tanár 90 és tanító 158*”. A kezdő taná-

rok gyakran évekig „helyettes” vagy „óraadó” státuszban tanítanak (110, illetve 75 pengős havi fizetéssel, amiből nem lehet megélni): a „6–10 évi szolgálattal bíró tanárok közül még mindig 31 százalék, a tanárnők közül 44 százalék vár a kinevezésre”. Ha a miniszter rendes tanárnak kinevezi, a „IX. fizetési osztály harmadik fokozatába” kerül, ami „lakáspénzzel együtt havi 230 pengő” (gimnáziumban, a polgári iskolában ez 10%-kal kevesebb). Nem véletlenül igen magas a nőtlen vagy hajadon státuszú tanárok aránya (23, illetve 56%, – az egyházi intézmények paptanárait és apácáit előzetesen leszámítva). A fővárosi tanerők (kerekítve: 2000) nyolcada albérlő vagy ágyrajáró, s csak 52% tud önálló főbérletet fenntartani. Ugyancsak Budapesten a tanerők 37%-a nem engedhet meg magának éves szabadságot (más munkát vállal). „617 fővárosi tanárnak nincsen könyvtára” (ez csaknem egyharmad).

Öt évvel később a „háborús középiskoláról” születik olyan elemzés³⁸, amely a középiskolai évkönyvek „átnézése nyomán” készült. Néhány mondat ízelítőül. „Az évkönyvek bizonyos számából az világlik ki, hogy az iskolai nevelés és oktató munka szempontjából az egyhónapos szénzünetnél is nagyobb nehézséget hozott a tanulók légmentes szolgálata”. Egyes tanulók „a 'légó'-t 'lógás'-nak tekintették”. A „leventetörvénynek az egyetem magyar nemzetnevelés célzatával történt bevezetésével a középiskola új nevelési eszményt és vele új feladatot kapott az eddigi mellé: a közösségi szellemtől áthatott katonaszénzünet”. A „tanári kar megértette, hogy a háborús ütközések bizonytalan napjaiban az iskola lett az újabb években betört és elszaporodott s ma már látszólag polgárjogot nyert és az emberi közös élet vonzóerejét és szépségét elpusztítóval fenyegető hibákkal és hiányokkal szemben az utolsó menedékvár...”. „Manapság a diákélet csak az első és második osztályban (10–11 éves korban. – S.P.) mondható szépnek és nyugodtnak, azon túl már csupa zaklatás, nyugtalan iram, rohanás egyik elfoglaltságból a másikba.” „Az új diáknemzedék [...] már olyan légkörben dajkálódik fel, melyből a régi, ha-

gyományos szellemi formáknak, tanoknak megtámadhatatlannak látszó érvénye hiányzott. Az iskola hagyományos rendjébe az újító törekvések lázas áradata ömlik, aminek révén megrendül a tanulóinak a szilárdságba és bizonyosságba vetett hite...”. „Ma az anyagiak kérdése lett a döntő a választásban (pályaválasztásban – S.P.): a minél jobb kereseti lehetőség, minél előbb való érvényesülés az irányító elvek...”.

Ekkor egyébként már tanárhiány lépett fel, ami a háborús viszonyok közt – mondhatni – törvényszerű.³⁹ Ilyenre „két évtizede nem volt példa”, állítja a cikkíró, a korán elhunyt irodalmár Lovass Gyula. Egyik döntő ok a „területgyarapodás”, hisz az 50%-os népességyarapodást csak 20%-kal követte a „bölcészskari hallgatók gyarapodása”. Strukturális gond is van, hiszen a tanításhoz a Tanárképző Intézetet is el kell végezni, ahol viszont – Kornis Gyula adatai szerint – „nyolc évvel ezelőtt több nő tanárjelölt tanult az egyetemen (1058), mint ma férfi és nő együttvéve (1007)”. De van ennél még mélyebb ok is: a „tanári diplomával rendelkező egyének az utóbbi öt évben valósággal menekültek a tanári pályáról. A bölcész-segítő 1940-ben készült statisztikája szerint 150 bölcészshallgató közül csak 80% szándékozik maradni a pályán”.

2.3. Egyetem – tudomány

A tudomány és az egyetem – ekkor elválaszthatatlan – problematikája állandóan jelen volt a lapban. Most csak a kezdeti évekből villantunk fel néhány fontos írást. Az orvostudós Korányi Sándor azt kérdezi cikkének címevel: *Jó úton halad-e tudománypolitikánk?*⁴⁰ Visszautasítja az olyan vélekedéseket, hogy ha a történelmi Magyarországnak elég volt két egyetem, akkor nem túlzás-e Trianon után négyet működtetni. Frappáns ellenérve: „vajon a Nemzeti Színház, a Nemzeti Múzeum, a Tudományos Akadémia megalapításakor, a Lánchíd megépítésekor nem akadhatott-e ember, aki [...] talán teljes jogosultsággal ne állíthatta volna, hogy a nemzetnek ezekenél az akkori jelenben sürgősebb szükségletei is vannak kielégítetlenül?”

Szerinte, bár szorongató a jelen, „magas színvonalú kultúralkotásokra Magyarországon az idő elérkezett”. Perdöntő, hogy „kormányunk ezen alkotások jelentőségét megérti”. Ugyancsak 1928-ban a műtörténész *Hekler Antal* az egyetemi működés konkrétabb kérdéseit boncolgatta⁴¹. Először energikusan visszautasítja a pesti egyetem elleni politikai hecckampányt (a „parlament politikai küzdelmektől izzó levegőjében napokon át jóformán ellenmondás nélkül tombolt az alantas gyanúsításokkal fűszerzett felelőtlen tekintélyrombolás” – itt burkoltan a numerus clausust módosító 1928. évi XIV. törvény elleni szélsőjobboldali erőszakosságot ítéli el). Hekler elfogadja, hogy a „mai magyar helyzetben” mindenkitől, így az egyetemektől is „fokozott munkateljesítményt”, egyben „áldozatokat” kíván a közszellem, azonban ennek vannak szerinte „nélkülözhetetlen tárgyi feltételei” is. Meg is nevezi ezeket: „intézeti, laboratóriumi és könyvtári fölszerelés” biztosítása szükséges. Korábban az intézeti könyvtár fejlesztése megoldható volt a tanárok „magánkönyvtárának fejlesztése útján”, most viszont a megélhetés a kérdés, a tanári fizetések értéke olyannyira lecsökkent. A fő baj, hogy ebben a helyzetben az „itt mutatkozó hiányok a tanárok tudományos munkásságát is megbénítják”. Még konkrétabban: „intézeti könyvtárainkban a legfontosabb tudományos folyóiratok utolsó 10 évfolyama csaknem kivétel nélkül hiányzik”, s a „könyvbeszerzések sem tarthattak lépést a tudományok nagyarányú fejlődésével”. Nagy a helyhiány, a rendelkezésre álló szemináriumi helyiség gyakorta a „munkára jelentkező hallgatók alig felét tudja befogadni”.

A szerkesztő az év végén hangsúlyos írást tesz közzé, mondhatni, kontrapunktos megoldásként: *Amerika és az egyetemek* címmel⁴². Az akkor 120 (ma már 300) milliós országot – fejtegeti szerzőnk – elárasztják a „rádió-hallgatók” (mi úgy mondanánk ma: távhallgatók), „*akik sohasem látták egyetemük padjait*”. Két millió ember igyekszik így „tudományos képesítést” szerezni. A valódi hallgatók száma ennek épp fele, vagyis 1 millió 18 ezer. Közöttük vannak

gazdag, az elithez tartozó ifjak, kiknek 2–3 szobás lakosztályt biztosít egyetemük (jó pénzért), míg a „nagy egyetemek diákjainak legalább háromnegyed része” nélkülözni kényszerül, padlásszobában húzza meg magát, s megélhetése végett minden munkát elvállal (gyermekfelügyelet, professzori sofőr stb.). Minden egyetemnek megvan a „maga tíz-tizenöt házi patrónusa, [...] s ők minden évben jelentős summát adnak az intézménynek. Ezáltal új tanszékek felállításával, szemináriumok, könyvtárak, múzeumok és laboratóriumok beszerzésével” segítik a fejlesztést. „Milliárdokat nyelnek el ezek az egyetemek, amelyeknek könyvtárai [...] bátran felvehetik a versenyt az európai intézetekkel. És ezek az olvasótermek, könyvtárak [...] késő estig zsúfolva vannak”. Ehhez a szerző lábjegyzete: „Itt a könyvtárak [...] minden nap (vasárnap is) este 10 óráig vannak nyitva. Este 6 és 10 óra között zsúfolva vannak. Nálunk 6 órakor becsukják őket.”

Meg lehet még tudni, hogy 1927-ben 8000 külföldi hallgató járt amerikai egyetemekre, köztük Magyarországról 47, a legtöbb egyébként kínai és kanadai volt. Végül a szerző azon töpreng, „mi lesz majd tíz év múlva, amikor majd tízmillió ügyvédnek, bírónak, orvosnak, tanárnak, mérnöknek” kellene állást találnia? Hova vezet ez a „nagy kulturális tolongás”?

1929 nyarán a szerkesztő Szeffü Gyula fontos írása jelenik meg a témában⁴³. Először Pécsről beszél, utalva a korábbi Asztalos-féle, a város szociográfiáját kínáló cikkeire. Pécs városának és „Dunántúl vármegyéinek” fontos szerep jutott az egyetem ide hozatalában, támogatásában. A jogi és bölcsészeti karok helyzete olyan, hogy a város „vészjeleket ad”. Egy példa: az „*ókori, középkori és újkori történetet egyetlen tanár kénytelen előadni, holott ma már a középiskolában is rendszeren két tanár adja elő*”. Ezután már általában beszél a hazai egyetemek gondjairól. Hosszan kitér a könyvtári mizériára ő is. Korábban az oktatók „saját könyveiket bocsátották diákjaik rendelkezésére. [...] Utóbb, a háború után [...] a tanár sem tudott többé a könyvvételben a tudomány színvonalán maradni,

amint hogy ugyanez az eset a felsőoktatás céljait szolgáló összes könyvtáraknál; innen van, hogy a Pázmány Péter egyetem könyvtára évek óta kétségbeesett erőfeszítéseket tesz az utóbbi 15–20 évben meg nem vett könyvanyag beszerzésére”. A hallgatók nem tudnak latinul, ezt a történész sajnálattal látja, s nincs segédszemélyzet, amely hatékonyabbá tehetné az oktatást. A vidéki egyetemekre szükség van a szellemi élet decentralizációja érdekében. Így megváltozhat a „korábbi beteges helyzet, mikor csak Budapest volt tudományos és kulturális központ”. De azt is világosan kell látni, hogy a valódi egyetem köré szükséges a tényleges nagyváros: enélkül (múzeumok, szakmai egyesületek, kormányzati szervek stb.) a „nagyvárosi egyetem [...] elképzelhetetlen”. Bécs egyeteme nem képzelhető el Sankt-Pöltenben, ott csak vegetálna. Hiányolja a hazai mecénásokat, s az a véleménye, a fővárosi egyetem legfőbb támogatója maga a városvezetés lehetne. Végül sürgeti az egyetemi rektorok – más országokban jól ismert – együttműködését, „periodikus konferenciáit”, tehát a „homogén energiák” összefogását.

2.4. Felnőttoktatás, népfőiskolai mozgalom

A kor általános fogalmaként szerepelt a „nemzetnevelés”, mely jóllehet már az első világháború előtt felbukkant Imre Sándor írásaiban, de főként Trianon után vált a közbeszéd kifejezésévé. Teleki Pál 1936-tól, az Országos Közművelődési Tanács elnökeként támogatta az e fogalomhoz kötődő elgondolásokat. A MSzle hasábjain Kovrig Béla írt róla 1941-ben⁴⁴. Ennek első mondata a korra oly jellemző ideologikus célt mondja ki. „Felnőtt honfitársaink ön- és közművelődésén múlik, hogy mennyiben élhet nemzeti életet a magyar.”

A felnőttoktatás akkor egyik legfontosabb hívszóva a népfőiskola volt. A lap már 1930-ban érintette a német példát, majd öt évvel később osztrák beszámolót közölt⁴⁵, de mégis a népfőiskolai mozgalom „öshazája”, Dánia váltott ki ismételt figyelmet⁴⁶.

Előbb a dán életből egy jellemző példa. „Koppenhága [...] arról nevezetes, hogy 800.000 lakosából 400.000 biciklin közlekedik: korán reggeltől késő estig külön járdákon csilingelnek a modern közlekedés eme kedvencei.” Témánkhoz közeledve a szerző leszögezi, hogy „valamennyi dán között [...] a legbölcsebb volt Grundtvig, a híres dán professzor (1783–1872). Ő a dánok Széchenyije. Az, hogy a dán közoktatás és közművelődés ügye világhírű, az elsősorban Grundtvig érdeme.” A közoktatásügy egy 1814. évi törvényen alapul, s lényege az „állami és magánérdekeltség kombinációja”. A dán „népművelés legfontosabb szervezetei a Grundtvig által alapított 'szabadiskolák', amelyekben az „élet és a tudás” értelmes viszonya a vezető elv.” A dán népfőiskolák szintén Grundtvig alkotásai. Ezek célja: az „ifjúságot szabad formák között az egész életre szóló ismeretekben részesíteni”. A hallgatók főként a „18-25 éves fiatal emberek sorából kerülnek ki”, akik e tanulmányok alatt teljes ellátásban, internátusi elhelyezésben részesülnek.

A hazai kezdeményezésről Benda Kálmán számol be két ízben a folyóirat hasábjain. Benda szerint az 1940. januári tatai kéthetes népfőiskolai tanfolyam⁴⁷ előtt „Magyarországon több próbálkozás történt”, de ez „mindez ideig nem sikerült”. Ezúttal a kiváló Magyary Zoltán vezetésével a Magyar Közigazgatás-tudományi Intézet és a Komárom megyei Népművelési Bizottság fogott össze. A tanfolyam előadói is az itteni települések ismert személyei közül kerültek ki, míg a hallgatók gazdálkodó fiatalok voltak (részben a szomszédos Csallóköz területéről), s nem zárták ki az érdeklődő nemzetiségi (szlovák) fiatalokat sem.

A 30 résztvevő közül 22-nek hat elemije volt. Az ellátás mai szóval önkiszolgáló volt, a cikkíró emellett az igényességet emeli ki, amely a „polgárosodást” szolgálta: „megadni nekik a módot, és utat, hogyan emelkedhetnek ki a csődbe jutott paraszti életformából egy magasabb polgári szintre, anélkül, hogy ezzel járna a föld és a falu megtagadása”. Minden nap két tematikába sorolódott a 4–4 előadás: az egyik általános tudnivalókat nyújtott (Az ember tragédiájától Ady költészetéig), a másik a „földműves szakdolgozat” ölelte fel. Nem is előadások voltak lényegében, inkább beszélgetések. A tanfolyam végén „minden résztvevő írásban beszámolt arról, hogyan látja a

maga faluját”. Széles körkép kerekedett így ki, a „*vergődő zsellérközségtől*” a kaláka, az „*egymás dolgaiban való kölcsönös segítség*” elhalásáig. Sokat szóltak a beszámolók a helyi vezetésről, sürgetve a „*jó vezetést*” és a az összefogást (sok helyütt egyiket sem látták). Nem kerülték meg a „*legégetőbb kérdést*”, a „*földbirtok aránytalan megoszlását*” sem. Benda befejező mondata az egyik dolgozatból vett idézet: „*emelni kell a falu értelmét*”.

A következő 1941-es év nyarán a tatai népfőiskola vezetője folytatta beszámolóját⁴⁸. Benda diagnózisa: „*Mind több és több lesz a menekülő, aki a polgárosodottabb élet elérésére csak egy utat lát, azt, amelyik a faluból kivezet és valamelyik nagyváros külterületén végződik*”. Következésképp a „*faluban rekedtek [...] öntudat, látókör, tudás és vezetők nélkül magukra hagyatva irigykednek azokra, akiknek már sikerült a menekülés*”. S a terápia: „*öntudatra kell ébreszteniünk őket, mert ma sem paraszti, sem magyar öntudatuk nincsen*”. A nevelés önmagában épp csak felkelti a vágyat. Még legalább egy kell, összefogás, „*valamilyen népi szövethetesi szerv*” segítségével révén, „*ahogy ez a dánoknál, finneknél is van*”. E célból hozták létre a Tatai Népfőiskolát és a Komárom Megyei Közjóléti és Gazdasági Szövetkezetet. 1940 tavasza óta összesen 68 népfőiskolást tudtak fogadni, vagyis „*nem számolhatunk be nagy eredményekről*”. Jó jel, hogy az „*olvasás, a könyv szeretete is előrehaladt. Három községben keresztülvitték, hogy az iskolán ismertetett népi írók műveit megszerzik a helyi könyvtárba*”. Továbbá a népfőiskolának „*négy vándorkönyvtára járja a falvakat, négy faládjában*”. Ezen kívül tejszövetkezetet alapítottak, földbérli szövetkezetet hoztak létre, „*talajtani kísérletek*” indultak műtrágyákkal. A terv: „*összel több helyen vándor népfőiskolai tanfolyamok*” induljanak. Benda utolsó mondata: „*De egy év múlva, ha már 150 népfőiskolásunk lesz a megyében, egy lépéssel előbbre jutunk...*”.

A júliusban napvilágot látó cikkel egy időben Magyarország hadat üzent a Szovjetuniónak, a gazdalegények a frontra indultak, a MSzle hasábjain pedig a téma többé nem kapott folytatást.

3. A művelődés szélesebb témái: új és régi médiák

A továbbiakban röviden kitérünk a rádió és a film, majd írásunk második, befejező részében a sajtó és könyvkiadás kérdéseinek felvetésével foglalkozunk. A MSzle felelősei – mint látni fogjuk – tudatában voltak, milyen fontos szerep jut a régi és új médiáknak a modern társadalomban. Az is érzékelhetővé válik, hogy az állami (kulturális) politika érezhetően előtérbe helyezte az új médiák támogatását.

3.1. Rádiózás

A lap 1933 és 1944 között legalább másfél tucat érdemi írást közölt a rádiózás különféle kérdéseiről. Önmagában külön feldolgozást érdemelne ez a téma is. Főként *Kilián Zoltán* írásait érdemes tanulmányoznunk. Előbb *Csiszár Béla* mutatja be az intézményt, majd *Kilián* reagál erre az írásra⁴⁹, mondván „*Magyarország legnagyobb nyilvánossága [...] megérdemli a behatóbb tárgyalást*”. Pontos számai vannak e nagy nyilvánosságról, mely újabban havonta 2500-zal növeli előfizetői számát (1929 végén 261 ezer volt). A technikai feltételek teljes kiépülése után egyébként 400–450000 előfizetőre számítanak az ekkor készült tervek. A hallgatóság összetételének ismerete segítheti a kritikusokat is. Lényeges adalék, hogy az összes előfizető fele a főváros-hoz kötődik, s Budapest környéke is meghaladja a vidéki átlagot. Viszont „*vidéki városaink rádió-érdeklődése átlagban a lakosság 3–4%-ra szorítkozik*”, míg faluhelyen a „*népesség 1–2%-a tart rádiókészüléket*”. Igaz, Budapest közönsége is csak megközelíti a lakossághoz viszonyított 10%-ot. A szerző szerint „*vannak még mindig olyan neves emberek is, akik idegenkednek a rádiótól*”. Pedig egyre több neves előadóművész és író lép fel. A külföldi rádióadók műsorának rendszeres tanulmányozása után *Kilián* azt állítja, hogy a magyar rádió kitűnő minőséget képvisel, különösen a déli országokhoz képest, s kiemeli, hogy a „*skandináv országok közül a*

dánok műsorgazdasága áll a miénkhez közelebb". Elrettentő példaként említi, hogy egyes külföldi rádiók „*andalító szerenád közepén*” divatreklámot közölnek, ami nálunk teljesen kizárt, minthogy a magyar rádió „*műsorszámait nem adja oda reklámcélokra*”. Fontosnak tartja azt az ismeretterjesztést, amelyet a Rádió Szabadegyetem folytat. Egyetlen olyan műsor van, amit „*senki sem gáncsol, s ez a gramofonközvetítés*”. Vagyis a legnevesebb külföldi előadók lemezről megszólaló hangja. Szerinte folytatni kell a technikai fejlesztést, különösen az átjátszó állomások nélkülözhetetlenek: a lakihegyi adó hatósugara ugyanis 140 kilométer, ezért Miskolc vagy Pécs már nem nyújt elfogadható minőségű vételi lehetőséget. Végül leszögezi, hogy a rádió a „*nemzet művelődési ügyeiben irányt szabhat*”, ezért „*magasabb életirányító programot kell teremtenie*”. A szerző 1932 tavaszán a rádió és az irodalom lehetséges kapcsolatáról cikkezett⁵⁰. Érdekes a felvezetés is: „*Gutenberg találmánya elpápaszemesítette az embereket*”, vagyis a „*néma könyvet a technika adta*”. Majd jött a „*néma film*”, s a két „*világuralkodót*” a „*huszadik század harmadik évtizede támadta meg*”. Győzött a hangos film, s most már a „*hangos könyv*” is olcsó, – a rádióknak köszönhetően. Egyesek szerint a rádió akár új irodalmi műfajokat is teremthet. A líra sokak szerint a „*rádió legalkalmasabb irodalmi műfaja*”, főként, ha jó az „*előadó-költő*”, vagy a vers kompozíciója (a szerző előbbire példaként *Mécs Lászlót*, utóbbira *Áprily verseit* említi). Meggyőződése, hogy a „*hangos könyv*” elfeledett alkotókat támaszthat fel, s általában is „*életre keltheti a beszéd halódó művészetét, melyet a néma könyv és a néma újság oly kegyetlenül elnyomott*”. Az elbeszélő irodalom vonatkozásában megállapítja, hogy az „*írásban jól ható alkotások nem mindenike alkalmas hangos könyvre*” (kerülendő szerinte a hosszú tájleírás, lélekrajz vagy bölcselkedés). A „*legrosszabbul*” a regény áll e téren. Eddig Európában „*két próbálkozás*” volt: vagy folytatásban leadni a regényt, vagy csak ismertetni, például maga a szerző által. Érződik minden esetben az aktualitásra törekvés,

egyáltalán az „*író és újságíró összeolvadása*” tapasztalható. A szerző még kitér a tudományos irodalom helyzetére. Van német adó, mely szakmai közönségnek (például állatorvosoknak) szóló előadásokat közvetít. Gyakoribb a „*népszerű tudományos*” műsor, mely szélesebb közönséget céloz meg. Nagyon kedvelt kezd lenni a vitaműsor, különösen a „*társadalompolitikai kérdések vitái*”. Végül megemlíti, hogy egyelőre a „*néma könyv*” még a hangos előtt jár, de nem sokáig, minthogy a „*távolbalátás elég sietős ütemben fejlődik s a brit rádió 1930 júliusában már rendszeres műsora keretében bemutatta Pirandello egyik darabját fülnek is, szemnek is*”. Kissé talán komikus mai szemmel azt olvasni, hogy a „*néma könyv beteg túltengésben szenved az egész világon*”, s úgy gondolja a „*hangos könyv a mértéktelen és áldatlan néma-könyv-termelés egyik természetes lecsapolása*”, s már csak ezért is „*örömmel köszönhetjük*”.

Ottlik Géza 23 éves végzős (matematika szakos) hallgató az egyetemen, amikor 1935 őszén lendületes gondolatait adja közre a lapban⁵¹. Mintha Ady Kompország-metáforáját idézné máig tartó érvénnyel az elején. „*Európa felé indultunk ősi szándékkal, tíz századdal ezelőtt s azóta veszteglünk utunknak ezen az állomásán, állandó ideiglenességben.*” Szerinte rádióknkkal megnyílik az „*esély, talán az egyetlen: roppant intellektuális üzemmé alakulnunk. Szellemi céh legyünk az európai versenyben.*” A „*vadvizekben gyűlt*” tehetségeket kell ehhez felszabadítani a „*belső zsilippel*”, a rádióval. Most kell „*betörni*” nyugatra, mikor az „*várandós, az erőszak kurzusa lejárt*” (!), ezért, mondja, „*tervünk európai, mint ahogy a kultúra okszerűen európai*”. Így a fő cél a „*szellem feltétlen szolgálata*”. Az üzleti felelősök ne féljenek, az „*irodalmi programban*” nem kell „*programrádiót szimatol*”-ni. Eddig a „*rádió irodalmi rovata felett, tíz esztendejében, egyaránt gyámkodott az üzlet, a gép és a társadalom*”. Ezentúl, reálisan tudomásul véve a rádió széles társadalmi vevőkörét, legyenek az „*irodalmi tervekészítésnél jogosultak a kizárólagos művészi szempontok*”. Középpontba a rádiódramát kívánja állítani, hisz az intézet „*mégis csak színház*”, s a „*dráma az egyetlen terület, ahol az általános érdekesség megfér az irodalmi tisztasággal*”. Zene és irodalom szimbiózisa is természetes (egyrészt „*irodalommal kommentált zene*”, másrészt a „*zene belépése az irodalomba*”).

1938-ban Cs. Szabó László – 1935-től Németh László utóda az irodalmi osztály élén – írt röviden a lapba⁵². Itt csak egy gondolatot idézünk tőle. „Irodalom és tudomány a renaissance óta majdnem teljesen átnyergelt az írásbeliségre, a nyelv, a mondatritmika stb. egyoldalú közlésforma hatása alatt áll. A rádió ellenben a hallásra támaszkodik s a fennmaradó íráskultúrával párhuzamosan helyreállítja az ókori és középkori művelődés auditív formáit.”

A lapban több mint húsz írást jegyző Kilián 1943-ban már a háborús rádióműsorokról tájékoztatót, majd 1944 februárjában – az utolsó előtti MSzle-számban – az iskolarádióról szól, mely a „kényszerszünetek” miatt kieső tanítást lenne volna hivatott pótolni.⁵³

3.2. Film, mozi

A folyóirat 1929–943 között bő két tucat írást szentelt a filmkultúra kérdéseinek. A film ekkor válik hangossá, majd a harmincas évek második felében a tömegtermelés is beindul. Rögtön 1930 júniusában a hangosfilm művészi jellegének kétségbe vonásáról olvashatunk.⁵⁴

A szerző szerint a hangosfilm okozta csalódást „nem lehet tovább leplezni” (ebben az évben „hangosították” a fővárosi bemutató mozikat, míg az első magyar hangosfilmet 1931 szeptemberében mutatták be). Ugyanis a „film eddig nemzetközi művészet volt, miért legyen ezentúl lokális anélkül, hogy ezzel valami új, sajátos [...] jelleget tudnánk számára biztosítani”. Úgy véli, a „film objektíváló anyaga jelenleg a mozgás és a hang”, viszont elvontságban még az operán is túlsz. De ebben van lehetséges jövője is, mert az „absztrakció, a valóságábrázolástól való eltávolodás jelenti a film számára az egészséges fejlődési lehetőséget”, ezért a filmet „ezentúl meg kell komponálni”. Új jelentőséget nyer a zene is a hangosfilmben. Viszont „meg kell szűnnie a rendező diktatórikus hatalmának”. A magyar hangosfilmek „eddig elszomorító példáját mutatták annak a korlátoltságnak, amely a magyar faji művészetet teljesen félreértve, népi sajátságok egzotikus beállításában [...] róttá le adóját a magyar kultúrával szemben”. Ezért „európai látókörű szakemberek” közreműködését látja szükségesnek.

Bisztray Gyula 1933-ban már a magyar hangosfilmet állítja vizsgálódása előterébe⁵⁵. Felismerve a film korszakos jellegét („milliók lelki képletére rányomta a maga egyéni bélyegét”), ő is szinte katasztrófát lát a hangosfilm létében.

„1929 körül [...] szerencsétlen varázslat, hogy a mozgókép megszólalt!” Már pedig ez megölte azt, ami a film „jövőjének legfőbb biztositéka és felvirágzásának princípiuma volt: az internacionális jelleget”. Ráadásul szinte „megbénította a film mozgáslehetőségeit”, hiszen a beszéd „nyugodtabb helyzeteket igényel”. Gond a más nyelven született alkotások megtekintése. Kísérleteztek szinkronizálással, de „legújabbán a nemzeti hangosfilm-változatokat nem behelyettesített hanggal, hanem behelyettesített színészekkel készítik el” (tegyük hozzá, Bajor Gizi is játszott ilyen „behelyettesített” színészként Párizsban). A visszatekintés pozitívabb: a „magyar filmkultúra már a némafilm korában jelentős szerepet játszott a nagy világválságban”. „Komoly magyar filmkritikáról még alig beszélhetünk”, – állapítja meg továbbá. Az eddig hangosfilmek közül egyet tud dicsérni, a Hyppolit, a lakáj-t, amelyet „ízlésesen szórakoztató” jellegével az „eddig legjobb magyar filmnek kell tekintenünk”. Az 1924-ben a „behozott filmek 57%-a volt amerikai, 1932-ben már csak 42%, ezzel szemben a német filmbehozatal 33%-ra emelkedett” (akkori adatok szerint a lakosság hetede tudott németül). A film költséges művészet, ráadásul a „hangosfilm a költségeket kétszeresre rúgatta, egy egész előadást kitevő 'nagy film' előállítására [...] 100–500 ezer pengőbe kerül”. A hazai gyártást támogatja a „Filmipari Alap” állami hozzájárulása (ez 1926-ban kezdett működni). Még egy „állami szerv” működik, az „Országos Mozcézári Vizsgáló Bizottság (Magyar Filmcenzúra)”. 1934-ben az írás címbe emelt kérdése: *A mozi művészete?*⁵⁶ Farkas Zoltán a későbbi filmes szakember szarkasztikus humorral említi, hogy egyesek szerint „mintha az emberiségnek egyik legművészebb korát élnék, hogy a moziban valami új és szinte kimeríthetetlen gazdagsága tárult volna fel...” Nem csoda, hogy „ma már vannak teoretikusok is, akik a mozi művészetéről értekeznek”. A némafilm évtizedei után „jött a mindent háttérbe szorító beszélő- és rá a hangosfilm, melytől sokan a színházak fölöslegessé válását várták. A pantomim beszélni, énekelni és zajongani kezdett.” A „darabokat” illetően a „mozi nem kímél semminemű fáradságot vagy áldozatot. [...] Az elsőrangú irodalmi ter-

mékek filmesítése kivétel nélkül keserves csalódással végződött”, mert „nem voltak elég változatosak, már pedig a moziban éppen a gyors változatoság a fő, ez a szakadatlan hajsza, mely egy pillanatra sem hagyja felocsúdni és gondolkodni a nézőt”. És a sztár? Ő „gyakran még a daraboknál is kevesebbet nyújt. Moziszínésznőnek, vagy moziszínésznek, ha nagy tömegeket akar kielégíteni, legelsősorban testileg kell szépnek lenni.” Ezen felül elég néhány sablon... De a szerző elismeri, mégis „voltak és ma is vannak kivételek”, akik a mozi „hatásvadászata ellenére is valóban művészi alakítást és emberi lelket tudtak és tudnak nyújtani”. Rengeteg múlik a rendezésen, melyet a „mozi harmadik és legnagyobb csodájának szoktak emlegetni”. A szerző summája: ismeretes, hogy a „tömegnek, mely beláthatatlan mennyiségben fogyasztja a szeméizetét, a szeméitirodalmat és szemétképzőművészetet, nem művészet kell, hanem szórakozás”. Ezt az üzletemberek ki is elégitik, ám szeretik ők is, de „fogyasztóik is öngazolásul bera-gyogtatni véle (a művészzel. – S.P.) talmi termékeiket és felszines szórakozásaikat. Művészet? Mily bitang ma ez a szó!”

1938-ban Pálffy Ilona, a fiatal Hóman-tanítvány történész hívja fel a figyelmet a filmanyag megőrzésének, archiválásának fontosságára⁵⁷. Számos külföldi példa (holland, belga, amerikai, német stb.) nyomán hangsúlyozza, a film kitűnő történelmi forrásanyag jellegét, legyen szó „úgy nevezett szórakoztató filmek”-ről vagy oktató szándékú, azaz ismeretterjesztő műről. Véleménye szerint még az üzleti reklámot tartalmazó filmek is, akár csak a többiek, „igazán megérdemelnék egy magyar történelmi filmtárban való összegyűjtésüket és megőrzésüket ahelyett, hogy megfelelő gondoskodás hiányában egész biztosan elveszsenek a jövő történelmi kutatása számára.” (Tény: a magyar filmarchívum 30 évvel később, 1957-ben született meg, az 1945 előtt készült hangosfilmek 60%-a maradt fenn.)

1940 augusztusában Irsay Kóta Béla cikkezik a hazai filmgyártás gondjairól, a magántőke fullasztó fölényéről, a másodrangú „művészek” okozta színvonaléséről, sürgeti az „egyházi tőkével megvalósítandó filmkultúra” kiépítését (utalva XI. Pius pápa enciklikájára, mely a „film léleknevelő és romboló” hatását is érintette). Foglakozik a film művészetté válásával

is, úgy látva, hogy ez „csak az utóbbi években következett be” (a hivatkozott szakemberek közt szerepel Pudovkin is). Úgy látja, az „egyéni formaművészet legszebb példáit az orosz rendezők filmjeiben találjuk”, mert az ő filmjeikben láthatjuk „a filmszerűség legszebb példáit”. Egy évvel később aligha írhatott – publikálhatott – volna ilyen megállapításokat...

A sokoldalú Laczkó Géza is véleményt mond az 1941-es évfolyam hasábjain⁵⁸. A film (gyártás, közvetítés, mozi) üzlet, tehát „tartalmát is az üzleti vállalkozások törvényei szabják meg”. Ha sokakat elér, akkor sikeres. Akárcsak régen a ponyva, hisz a „film a régi ponyvairodalom örököse. Szerencsés és előkelő örököse.” Mert „olcsó és közérthető”. Lehet ellene erőszakkal, még több pénzzel és állami hatalommal küzdeni. Egyik sem hatékony. A „ponyvát megtámadni [...] annyi, mint burjánt irtani vagy legyet hajkurászni”. Így a „kérdés megoldhatatlan”, ám vigasztaljon az, hogy „csak megoldhatatlan kérdések feszegetése vitte előre a világot”. 1942-ben Kispéter Miklós, a kor egyik legjobb hazai filmesztétája (tárgyát az egyetemen is tanította) ír a „magyar film válsága” témáról⁵⁹. A kortárs szakírók hol a dialógusokban, hol a „jelenetekre épített színdarab”-ban, hol meg egyenesen „irodalmi alkotás” igényében keresik a film lényegét, miközben a film épp ezektől igyekszik szabadulni. Pedig már régen kiforrott elméletek lennének szükségesek, hogy a kritikai zűrzavar ne gátolja a film fejlődését. (Tegyük hozzá, hogy épp ezekben az években a magyar játékfilmgyártás 50 körüli éves termést mutatott, mely azóta is rekordnak számít). A „nekilendült hazai gyártás” számára most már külföldön is piacot nyertünk. Az „örségváltás” (magyarán: zsidótörvények, „árjásítás”) után „felszabadult hazai filmpozíciókat gyakran kellő belső adottság és kellő felkészültség nélkül rohantuk meg”. A minőségi filmhez „íz-ig-vérig magyar írói alkotó gárda” kinevelődését sürgeti. A film „művészi sorsának jobbrafordulását elsősorban” az erőskezű rendezőtől várja (példája érdekes módon az osztrák-német Willy Forst, aki színészként és rendezőként is sikeres zenés szórakoztató

darabokkal vált híressé). Végül az utolsó, témánkba vágó publikáció 1943 júliusában látott napvilágot, s főként Zilahy Lajos – akkoriban a legfoglalkoztatottabb hazai forgatókönyvíró – színház és film viszonyával foglalkozó korábbi írását (megjelent a Zilahy által szerkesztett *Híd* című folyóiratban) taglalja.

Csak egy idézet Zilahy írásából: „*Valóságos Blitzkrieg volt az, ahogy a hangosfilm megverte a színházat.*” Kispéter szerint a film „*nem a színházat verte meg. Az igazi színház és az eredeti film között nincsenek közös művészi érdekek. [...] Az igazi színház művésze a színész, művészi a lapja a dialógus. Az eredeti film pedig mozgó képekből áll, illetve mozgókép-kompozíciókkal dolgozik.*” A szerző még azt javasolja, jól fel kell készülni a háború befejezése után tovább élesedő versenyre a film terén is.

A tanulmány folytatását lapunk következő számában közöljük. (A szerk.)

Jegyzetek

- BETHLEN István: *Válogatott politikai írások és beszédek*. Szerk. és utószó: Romsics Ignác. Bp.: Osiris, 2000. – 462 p.; ROMSICS Ignác: *Bethlen István*. Politikai életrajz. Bp.: Magyarságkutató Intézet, 1991. – 356 p. (A magyarságkutatás könyvtára, 8. köt.); Uő.: *Magyarország története a XX. században*. 3. jav. kiad. Bp.: Osiris, 2001. – 668. p.; PŰSKI Levente: *A Horthy-rendszer*. Bp.: Pannonica K., 2006. – 303 p.) ill. Uő.: *A Horthy-korszak története*. Bp.: Kossuth, 2009. – 104 p. (Magyarország története, 18. köt.); *A magyar jobboldali hagyomány 1900-1948*. Szerk. Romsics Ignác. Bp.: Osiris, 2009. 576 p.
- SAÁD József: *Magyar Szemle*. Repertórium és tartalomelemzés. I-II. köt. Bp.: FSZEK, 1989. – 223, 191 p. A FSZEK a repertórium teljes szövegét közzétette a hálón, URL-je: http://www.fsze.hu/konyvtaraink/kozponti_konyvtar/szociologiai_gyujtemeny/szociologiaitortenet/?article_hid=40018; U. ő.: A reformkonzervatívizmus lapja. In: *Magyar Szemle*, Új folyam (ÚF) 1997. 11–12. (december) <http://www.magyszemle.hu> (2010.08.06.)
- ROMSICS Ignác: Bethlen István. i. m. 200–201. p. Romsics idéz a miniszterelnök *szándéknyilatkozatnak* tekinthető 1927. januári leveléből: olyan havonta megjelenő folyóiratra gondol, „*amely megismertetné olvasóival a külpolitika, szociálpolitika, a jogi, művelődési, gazdasági politika feladatait és eseményeit, s ez ismertetésekben igyekeznék belénevelni a lelkekbe a történelmi fejlődésünk, földrajzi helyzetünk és társadalmi állapotunk adta valóság képét, s a teóriáknak és improvizációknak veszélyeit.*” (200. p.)
- DRABAN CZ M. Róbert: *Disputák a kulturális igazgatásról az 1920-as évek második felének magyar sajtónyilvánosságában*. Debreceni Egyetem BTK, 2007. – 183 p. (Doktori értekezés) <http://ganymedes.lib.unideb.hu:8080/deal/bitstream/2437/85756/5/ertekezés.pdf> (2010.08.02.). Ld. még N. MANDL Erika: A Napkelet és a művészetkritika. = *Magyar Könyvszemle*, 123. köt. 2007. 4. sz. 468–486. p.
- SURÁNYI Miklós: Herczeg Ferenc. = *MSzle*, I. köt. 105–112. p. Részlet az életrajz készülő 8-ik fejezetéből. E részlet közlését magyarázhatja, hogy annak utolsó oldalain számol be a szerző a Magyar Figyelő – a Magyar Szemle érdemi elődje – elindításáról. Az új folyóirat nyomban megüti – és talán elsőnek – a bevallott nacionalizmus alaphangját. A magyar társadalom csak úgy teljesítheti a jövőbeni feladatait, ha a régi időkől öröklött nemzeti tökéjét, faji sajátosságait, hajlamait, és tehetségeit beilleszti a megváltozott idők keretébe és alapjává teszi a speciális magyar művelődésnek” (111. p.). Surányi könyvet jelentetett meg Bethlenről is.
- SAÁD József: A reformkonzervatívizmus lapja. = *MSzle*, (ÚF), 1997. i. m.
- Legújabb tanulmánykötet róla: *Szekfű Gyula és nemzedéke a magyar történetírásban*. Szerk. Paksa Rudolf. Bp.: Argumentum Kiadó - Eötvös József Collegium, 2007. Ld. még Dénes Iván Zoltán, Erős Vilmos, Miskolczi Ambrus és Újváry Gábor könyveit. Fontos eszméletörténeti vizsgálat eredménye Romsics Gergely friss műve: Nép, nemzet, birodalom. A Habsburg Birodalom emlékezete a német, osztrák és magyar történetpolitikai gondolkodásban, 1918-1941. Bp., ÚMK, 2010. (Különösen az utolsó fejezet: Szekfű Gyula magyar történeti szintézise és a Magyar Szemle reakciója a völkisch ideológia jelentkezésére, 378-399. p.). Újváry Gábor tanulmánykötetének (A harmincharmadik nemzedék. Politika, kultúra és történettudomány a „neobarokk társadalomban”. Ráció k., 2010. Kodolányi János Főiskola Történeti Műhelyének kiadványai 1.) egyik írása összehasonlítja Szekfű és Hóman Bálint életútját. - Szekfű szerkesztői tevékenységéről korabeli („testközel”) beszámoló magában a MSzle-ben – Szekfű hatvanadik születésnapjának ünneplése keretében – ifjabb pályatársa, Bisztray Gyula tollából. = *MSzle*, 1943. 44. köt. 259–268. p. A MSzle szerkesztésével kapcsolatban ld. még Szőke Domonkos: Szekfű Gyula és a Magyar Szemle irányváltása a 30-as évek elején. In: Magyar Történeti Tanul-

- mányok, 1988. 21. k. 57–78.; *HuszarTibor: A Magyar Szemle körül: szerkesztők, szerkesztőségi levelek. = Valóság, 1993. 12. sz. 67–90. p. Juhász Gyula: Uralkodó eszmék Magyarországon 1939–1944. Bp. 1983.*
8. ZICHY Mihály: Adalékok a Magyar Szemle történetéhez. = MSzle, ÚF. 6. köt., 1997. 11–12. sz. 37–60. p.
 9. KOSÁRY Domokos visszaemlékezése szerint. *KODOLÁNYI Gyula: A Magyar Szemle és a fiatal nemzedék. /Interjú Kosáry Domokossal/. = MSzle, ÚF. 6. köt., 1997. 11–12. sz. 7–22. p.*
 10. SAÁD József: *Magyar Szemle. Repertórium... 1989. i.m. 2. köt. 149–159. p.*
 11. Piros betűkkel nyomott hír az 1927. I. köt. 3. (novemberi) szám borítóján. Ugyanebben a számban az első oldalon is sikerekről van szó, s a MSzle Társaság nevében (kegyes hazugságtól sem tartózkodva) hangsúlyozzák: „a magyar társadalomnak szüksége van magas szintű, komoly, független és tisztaszándékú folyóíratra s hogy társadalmunk – az *állam segítsége nélkül* (kiemelés: S. P.) – ilyet fenn is tud tartani. De csak akkor, amikor minden anyagi erőnket arra kell fordítanunk, hogy folyóiratunkat kítűnő papíron, szép angol betűkkel, jó fűzésben és erős kartonborítékban jelentessük meg és egy pengőért adjunk egy Szemle-számot, amely nekünk háromba kerül: reklámra nem telik. [...] Szerezzen új barátokat a folyóiratnak, amelyről máris helyesen érzi, hogy az – Öné! ” Nyilván nem működhetett volna hosszabb távon a folyóirat állami segítség nélkül, ha „egy pengőért” adhatták azt, ami háromba került...
A burkolt támogatás egyébként nem volt kivételes e korban, hisz például a katolikus egyház hatáskörébe tartozó (napi) lapok is kaptak, ám itt a támogatás külön pikantériája, hogy a tényleges egyházi (a vallásalapból a Központi Sajtóvállalatnak adott pénzek) mellett nagytőkés pénzek is „csurrantak”, miközben az adott lapok – Nemzeti Újság, Új Nemzedék - élesen kikeltek a (zsidó) nagytőkések ellen. V. ö. *GERGELY Jenő: A katolikus egyház története Magyarországon 1919–1945. 2. jav. kiad. Bp. 1999. 259–260. p.*
 12. A MSzle 1927. novemberi számában ez áll: „A Magyar Szemle első számának olyan sikere volt, aminőt magunk sem vártunk. Nemcsak a sajtó ismerte el, hogy itt a kiváló tartalommal, a jeles íróvevekkel s az érdekes témákkal versenyre kelt a szép külső forma is (alak, papír, betűk, borítókarton, fűzés, mindez gondos munka eredménye), hanem a közönség dicséretében is részünk van. [...] a Magyar Szemle a maga 12 pengős árával, amelyért 1200 oldal becsületes, gondos írást ily szép köntösben ad, csak akkor tarthatja fenn magát, ha sok ezer művelt ember kezébe kerül... [...] Hálára kötelez bennünket, ha egy postalapon olyanok címét közli velünk, akikre valószínűleg számíthatunk. Örömmel küldünk nekik is mutatványszámot.”. A decemberi számában olvasható: „Ha minden mai előfizetők csupán még EGY új előfizetőt szerez, a MAGYAR SZEMLE (nagybetűvel mindkettő az eredeti szerint. – S. P.) léte már biztosítottnak tekinthető.” Ugyancsak a decemberi szám jegyzetét közli (A MSzle közönsége, 1927. I. 423–425. p.), melyből kiderül, hogy a lap „közönséget teremtett s éppen azokból a társadalmi körökből, amelyekre számítottunk: névsorunkban minden közeposztálybeli foglalkozási ág szerepel, mindenféle vagyoni állapot s mai legfeltűnőbb, nem a főváros dominál, hanem nagy többséggel a vidék, sőt a falu.” (424. p.) Ugyanakkor – ezzel szinte vitázva – tucatnyi olyan válaszlevélből idéz a jegyzet szerzője, amelynek írója (evangélikus lelkész, nyugalmazott miniszteri tanácsos, polgári iskolai igazgató stb.) valamilyen anyagi gondra hivatkozva köszöni ugyan a kapott mutatványszámot, de előfizetést jelenlegi helyzetében nem engedhet meg magának. A jegyzet szerzője a jelenlegi ár mindenáron való megtartásával és optimizmussal reagál e levelekre... Az évente Angliába látogató *Balogh József* lehetett e finoman ösztökélő „piacbővítő” módszerek meghonosítója. *Szekfű Gyula* programadó írásának (A magyar folyóirat problémája. = MSzle, 1927. I. köt. 1–4. p.) célkitűzése arra irányult, hogy a „művelt értelmiség csak központi bázis lehet, melyről mondanivalóinkat a nemzeti társadalom minden rétegébe elvezessük. Az értelmiségnek egyetemet végzett tagjain túl nem mondhatunk le sem a gazdatársadalom, sem a magántisztviselői kar, sem a magánfoglalkozású pályák [...] embereiről. A nemzeti kultúra, melyet itt szolgálunk akarunk, nem lehet többé főiskolai végzettséghez kötve, néhány ezer család tulajdona. [...] A cél, hogy minél több magyar legyen képes illúziók kódétól, a demagógia lángolásától távol, nyugodt szemmel beletekinteni a Valóságba, mely ma, sajnos tudjuk, számunkra nem nyújt vonzó képeket. [...] A másik állomás: szociális megértés életre keltése minél több magyar lélekben. [...] annak tudatossá tétele, hogy a mi kultúránk [...] a mindenkori európai szellemmel szoros kapcsolatban termelt ki, ez a kultúra a mi legnagyobb, egyetlen kincsünk, melyet semmi más törekvésnek fel nem áldozhatunk.” A tízéves folyóiratról állapítja meg a jobboldali *Nemzeti Újság* cikkírója: „Ma végigtekintve anyagán, elámulunk [...] tisztázandó problémáink sokaságán. [...] a nemzedéki probléma, az új generáció műveltségének alapvető kérdései, az egyes társadalmi osztályok önmegismerése [...], a magyar parasztság [...] helyzetének kérdései: mind ezeken a hasábokon találtak először tárgyalást és innét indultak el a köztudat felé...” (Ijjas Antal, *Nemzeti Újság*, 1937. jan. 6., idézi a MSzle 1937-ik évi kötetében található propagandaanyag). Sajnos, ezek a gyakran igen informatív anyagok véletlenszerűen maradtak fenn, a szerző szerencsére elég sokat láthatott az *MTA Könyvtárának* példányában.

13. Ld. Széchenyi Ágnes bevetését Kornfeld Móric: Trianontól Trianonig. (Corvina, 2006.) című könyvéhez. Kornfeld szerzőként 12 írást jegyzett a lapban 1927–1935 között.
14. SAÁD József: *Magyar Szemle*. Repertórium... i. m. 1989. I. köt. 18. laptól. József Attila is értékelte a folyóiratot Magyar mű és labanc szemle című írásában (Új Magyar Föld, 1930.), ld. József Attila *Összes Művei*. 3. köt. Bp.: 1958. 61–71. p. Németh László mindvégig éles ellentétben állt a MSzle-vel (ld. *Tanú* című folyóirata – 1932-től, továbbá *Székfű Gyula* című, könyvméretű pamfletjét, In: Uő.: Sorskérdések, 1989. 515–597. p.). A Székfű - Németh-vita értelmezéséhez: Bibó István: Németh László kelet-európai koncepciója és Székfű Gyulával folytatott vitája. In: Uő.: Válogatott tanulmányok. III.; Dénes Iván Zoltán: Eltorzult magyar alkat. Bibó István vitája Németh Lászlóval és Székfű Gyulával. Bp. Osiris, 1999.
15. Magyar Szemle. In: *Magyar Irodalmi Lexikon*. Főszerk. Benedek Marcell. 2. köt. Bp.: Akadémiai K., 1965. 156. p.
16. KOVÁCS Máté: Az ellenforradalom korszaka. In: *A könyv és könyvtár a magyar társadalom életében 1849-től 1945-ig*. Összeáll. Kovács Máté. Bp.: Gondolat, 1970. 366. p. A *Program és hivatás*. Magyar folyóiratok programcikkeinek válogatott gyűjteménye. Bp. Gondolat, 1978. jegyzetírója, Vargha Kálmán, tárgyyszerű értékelő összefoglalást ad pár mondatban: „Kulturális világnézeti folyóirat. [...] tanulmányai a társadalmi élet minden területét felölelték. [...] A szerkesztőség a Tisza István által alapított *Magyar Figyelő* hagyományait kívánta folytatni, a konzervatív nacionalizmust bizonyos mértékig hozzáhangolva az első világháború utáni helyzet valóságához és az egyre jobban kieleződő szociális problémákhoz. A munkatársak [...] többsége a német fasizmustól elhatárolódott” (517. p.).
17. Az már másik történet, hogy az Antall-kormány 1992-ben, tudatos gesztusként, épp ugyanezen a címen „új folyam”-ot indított Kodolányi Gyula költő, egyetemi oktató, akkor *miniszterelnökségi államtitkár*-főszerkesztői irányításával. Nem itt kell eldöntenünk, miként kapcsolódik a mai „új folyam” a Bethlen-Székfű-féle MSzle hagyományaihoz. Csupán egyetlen megjegyzés: akkor *egyik* kormányváltáskor sem íródott aktuálpolitikai vezércikk (Győzelem, = MSzle, ÚF., 2010. június). Az MSzle „új folyam” az előd 70 éves indulására emlékezve *tematikus* számat készített (1997. 11–12. sz., december), mely számos értékes írást tartalmaz (fentiekben többre már hivatkoztunk). Az „új folyam” egyik rovatvezetője, Gróh Gáspár, az eredeti MSzle-t újszerűen értékeli: „Tény viszont, hogy a Babits-Móricz páros szerkesztette Nyugat sokkal közelebb állt a Magyar Szemléhez, mint a Szép Szóhoz, ami a háború előtti álmok végleges szétfoslását jelentette.” (A magyar Babel. = Új Forrás, 1998. 5. sz.) Hogy honnan ismert a „tény”, az nem derül ki.... Ld. még e témához szintén
- tőle: Egymást metsző körök. Tünődés Babits és a Magyar Szemle kapcsolatáról (MSzle, ÚF., 1997. 11–12. az. <http://www.magjarszemle.hu> - 2011. 02. 9.)
18. Főként: *Hungaria*. Szent István király emlékezetére 1939. Magyar Statisztikai Szemle, 1938. május. Szerk. Dobrovits Sándor. Bp.: KSH, 1938. 257 p. A MSzle 1939. évi XXXVI. kötetében jelent meg Rónai-Horváth Jenő tanulmánya *A magyarság szociális tagozódása* címmel. Ennek összefoglaló adatai szerint a 8,7 milliós lakosság köréből:
Gazdagok (hozzátartozókkal együtt):	54,5 ezer	0,6 %
Középosztály „	: 640 „	7,4 %
Kispolgárok „	: 2,780 „	32,1 %
Állandó munkások	: 2,539 „	29,2 %
Szegények „	: 2,674 e	30,7 %
19. RADISICS Elemér: Értelmiségi proletáriátus. = MSzle, 1927. I. köt. 296–300. A szerző (1884–1972) jogász, Bethlen bizalmasaként a Népszövetségnek Genfben 1923–1943 közt összekötő, közben a Magyar Külpolitika című folyóirat (1920–1944) felelős szerkesztője. 1956-ban Svájcba emigrált, s lett a Nestlé gyár könyvtárosa. Ő egyébként már az első világháború idején is értekezett a témáról (A magyar középosztály jövőjéről. 1917.)
20. Csak ízelítőként, hisz ez a műfaj külön elemzést érdemelne. HANKISS János: Debrecen kultúrája - Vázlatok egy arc-képhez. = MSzle, 1929. V. köt. 2. sz. 135–144. p.; SZŐNYI Sándor: Makó szellemi élete. = MSzle, 1929. VI. köt. 145–152. p.; ASZTALOS Miklós: Pécs szellemi élete. = MSzle, 1929. V. köt. 216–226. p.; SZARKA Géza: Székesfehérvár keresztmetszete. = MSzle, 1930. IX. köt. 227–235. p.; JU-HÁSZ Jenő: Győr. = MSzle, 1930. X. köt. 259–267. p. - Választott témánkhoz kapcsoló megállapításai is érdekesek (pl. „Debrecenben sem igen vesznek más könyvet, mint amit az ügynökök varrnak az olvasók nyakába. /.../ A könyvtárak közül a 'Közművelődési Könyvtár' ér el szinte páratlan formát.” HANKISS i. m. 143–144. p.)
21. Ismét csak a példa kedvéért néhány közleményt említünk. Andor Endre: A közszolgálat helyzete. = MSzle, 1928. II. köt. 21–27. p. (A közszolgálati dolgozók és nyugdíjasok jövedelméről. A jövedelmek a háború előttinek jó estben felét teszik ki.) – BOLDIZSÁR Iván: Középiskolai tanárok szociális helyzete. = MSzle, 1938. XXXIV. köt. 139–148. p.; Uő.: Az orvosok szociális helyzete. = MSzle, 1938. XXXIII. köt. 247–257. p. A korszak egyik mély válságtünetéről, a tömeges állás nélküli diplomásról tíz írás szól 1927–1938 között.
22. ANTAL István: Az ifjúság és a Szomorú-ügy (sic!). = MSzle, 1927. I. köt. 311–313. p. – Érdekes visszaemlékezése –

Gömbös Gyula hatalomra kerülése és kormányzása 1932-1936. Antal István sajtófőnök emlékiratai – 2004-ben látott napvilágot a Palatinus kiadónál.

23. WEIS István: A mai ifjúság. = MSzle, 1928. II. köt. 328–335. p. Weis írásának jelentőségét növeli, hogy a szerző ekkor készítette monográfiáját, mely *A mai magyar társadalom* címmel a MSzle Társaság könyvsorozatában 1930-ban látott napvilágot (recenziója a lapban: 1930. VIII. köt. 197–206. p.). JAMBREKOVICH László, ifj.: Levél a mai ifjúságról. = MSzle, 1928. III. köt. 62–68. köt.
24. SZEKFÜ Gyula: A mai ifjúság korosztályai. = MSzle, 1928. III. köt. 136–139. p.
25. ASZTALOS Miklós: A harmincévesek Magyarországa. Egy halálraítélt nemzedék. = MSzle, 1929. III. köt. 239–248. p. Asztalos nem felelhető szerepet vállalt a két világháború közötti könyvtárügy terén is.
26. VÁRKONYI Nándor: A harmincévesek védelmében. = MSzle, 1932. XVI. köt. 30–39. p.
27. PADÁNYI Andor: A népszerűség hullámváltozása és az analfabetizmus. = MSzle, 1930. X. köt. 338–348. p. KOVÁCSALajos: Népesedésünk fény- és árnyoldalairól (= MSzle, 1933. XVII. köt. 10–21. p.) című írása az 1930-as népszámlálás adataira hivatkozva azt állítja, hogy ekkor a 6 év feletti népesség 90,4%-a tudott írni és olvasni (vagyis kerekítve: az ország lakosságának 10%-a nem tudott). – BERKES József írásából (A szlovének. = MSzle, 1929. VI. köt. 261–265. p.) az akkori délszláv állam adatait viszonyítási háttérként érdemes idézni (263. p.): az analfabetizmus a szlovéneknél volt a legalacsonyabb (9%), őket követte a Vajdaság lakossága (24), a horvátok (32, ezen belül Dalmáciában 49), míg Szerbiában, Montenegróban és Bosznia-Hercegovinában ennél is súlyosabb lemaradást (64, 67, 81%) mértek. – A szlovén szint a budapesti átlaggal azonos, míg Szerbia és a többi sereghajtó az Orosz Birodalom 1910-es szintjéhez áll közel. Klebelsberg és Hóman oktatáspolitikája jelentős szakirodalommal rendelkezik. Néhány összefoglaló mű: NAGY Péter Tibor: Hajszálcsovek és nyomáscsoportok. Oktatáspolitikai tanulmányok a 19–20. századi Magyarországon. Bp. Oktatáskutató Intézet – Új Mandátum, 2002.; PUKÁNSZKY Béla – NÉMETH András: Neveléstörténet. <http://magyar-irodalom.elte.hu/nevelestortenet/index.html#11>; Klebelsberg Kuno válogatott beszédei. Írásai (1917-1932), Európa, 1990. Iskolák, diákok, oktatáspolitikai tanulmányok a 19–20. században. Tanulmányok. Bp.: Napvilág, 2004. - Klebelsberg és Hóman kultúrpolitikájáról ld még Szerafinné Szabolcs Ágnes diszsertációjának kiváló bevezető fejezetét: <http://ganymedes.lib.unideb.hu:8080/dea/bitstream/2437/79769/4/ertekezes.pdf>. Az értekezés könyvförmében is napvilágot látott *Kultúr-*
- politika, iskola, könyvtár. A kultúrpolitika hatása Nyíregyháza közép fokú iskolai könyvtáraitól a két világháború között* címen (Nyíregyháza, 2007.)
28. DROZDY Gyula: Milyen az új tanyai oktatás? = MSzle, 1928. II. köt. 289–293. p.
29. FORHÉNCZ Sándor: A mai faluművelés. = MSzle, 1937. XXIX. köt. 142–150. p. (Az idézetek a 148. oldalon.)
30. BOROS Margit: A falusi ruházat és változása. = MSzle, XXVI. köt. 136–140. p. (Az idézett adatok a 137. lapon)
31. BALOGH József: Középiskolai kérdések – az egyetem szemszögéből. = MSzle, I. köt. 253–263. p. Balogh gazdag életművéről ld. Borzsák István (Antik Tanulmányok, 1955.), Frank Tibor (Hungarian Quarterly, 1993.), Demeter Tamás (Irodalomtörténet, 1997.) és mások írásait. Blaskó Ágnes írt újabb emberi portrét róla (Vigília, 2003.). Annyit itt is érdemes leszögezni, hogy Balogh – angol mintákat követő – közreműködése nélkül nem lett volna ilyen színvonalas folyóirat a MSzle sem tartalmi, sem formai tekintetben. A harmincas évek közepétől pedig francia és angol nyelvű folyóiratokat szerkesztett a német (hitlerista) kapcsolatok legalább részbeni ellensúlyozása végett. Nem véletlenül végzett vele a Gestapo az elsők között 1944 tavaszán.
32. GLATZ Károly: Újból a középiskola. = MSzle, II. köt. 285–289. p. Glatz művészeti szakíróként volt jelen a folyóiratban.
33. KORNIS Gyula: Az angol középiskolák 1–2. rész. = MSzle, 1929. IV. köt. 405–412. p.; 1929. V. köt. 88–96. p.; BALOGH József: Iskolarendszerünk anarchiája felé? = MSzle, 1932. XIV. köt. 340–346. p.; KERECSENYI Dezső: Tudomány és középiskola ellentéte. = MSzle, 1932. XV. köt. 69–75. p.
34. HUSZTI József: Hóman Bálint középiskolai reformjához. = MSzle, 1934. XXIII. köt. 33–40. p.
35. HUSZTI József: A gyakorlati középiskola és a tanítóképző-akadémia. = MSzle, XXXII. köt. 339–346. p.
36. HUSZTI József: A diplomások szelekciója. = MSzle, 1934. XXI. köt. 32–40. p.
37. BOLDIZSÁR Iván: Középiskolai tanárok szociális helyzete. = MSzle, 1938. XXXIV. köt. 139–148. p. Pár hónappal korábban ugyanő az orvosok szociális helyzetéről számolt be a lapban. = MSzle, 1938. XXXIII. köt. 247–257. p.
38. TERESTYÉNI Ferenc: A háborús középiskola. = MSzle, 1943. XLV. köt. 285–296. p. A szerző (1913–1971) gimnáziumi tanár, igazgató (1948–1952), nyelvész, stilisztikai művek (társ) szerzője.
39. LOVASS Gyula: Tanárhiány. = MSzle, 1942. XLIII. köt. 123–129. p.

40. KORÁNYI Sándor: Jó úton halad-e tudománypolitikánk? = MSzle, 1928. III. köt. 300–311. p.
41. HEKLER Antal: Egyetemi kérdések. = MSzle, 1928. IV. köt. 276–279. köt. - A numerus claususról esettanulmány, gazdag továbbvezető hivatkozásanyaggal: *KEREPEszKI* Róbert: A numerus clausus 1928. évi módosításának hatása Debrecenben. = *Múltunk*, 2005. 3. sz. 42–75. p. <http://epa.oszk.hu/00900/00995/00004/pdf/kerepeszki.pdf> A Hekler által felvetett kérdések a levegőben voltak: erre egy példa *Magyary* Zoltánnak a szegedi egyetemen elhangzott előadása Tudományos életünk virágzásának feltételeiről (Széphalom, 1927. I. köt. 10–12. sz. 359–366. p.). Idézet a nemzetközi versenyképesség feltételiről: „Jó koponyák, tehetségek és anyagi eszközök: könyvtárak, laboratóriumok, klinikák, kutató intézetek stb.” (360. p.).
42. CZAKÓ István: Amerika és az egyetemek. = MSzle, 1928. IV. köt. 377–385. p. (az idézett lábjegyzet: a 383. p.)
43. SZEKFŰ Gyula: A négy egyetem. = MSzle, 1929. VI. köt. 322–331. p.
44. KOVRIG Béla: Nemzetnevelés. = MSzle, XL. köt. 197–203. p.
45. RADNÓTI István: Falufejlesztés Németországban. = MSzle, 1930. X. köt. 13–23. p.; *KOVIÁCS* Imre: A hubertendorfi népfőiskola. = MSzle, 1935. XXV. köt. 121–131. p.
46. CZAKÓ István: Dánok között. Útiképek – megfigyelések. = MSzle, 1936. XXVIII. köt. 261–266. p. Korábbi írás: *ÉBER* Ernő: A dán parasztság fejlődésének útja. = MSzle, 1932. XIV. köt. 220–231. p.; későbbi: *TERESTYÉNI* Ferenc: Sigtura. = MSzle, 1939. XXXVII. köt. 77–83. p. (A skandináv országok népfőiskolái). Az első dán népfőiskola 1844-ben, az első norvég pedig 1864-ben jött létre.
47. BENDA Kálmán: A tatai népfőiskola. = MSzle, 1940. XXXVIII. köt. 285–292. p. *Magyary* Zoltán 1936–1938 között munkatársaival a *tatai járás* tudományos vizsgálatát végezte, így nem lehetett véletlen e helyválasztás. Benda 1940-ben népfőiskolai útmutatót jelentetett meg. Magyaryról: *In memoriam Magyary Zoltán*. Szerk. Nagy Ferenc. (Bp.: MTA Könyvtár, 1995.)
48. BENDA Kálmán: A tatai népfőiskola. = MSzle, 1941. XLI. köt. 14–20. p. Benda jóval később, a rendszerváltozáskor is a mozgalom mellett állt, nem véletlenül lett – élete végéig szólóan - a Népfőiskolai Tanács elnöke. Benda és a tatai népfőiskola témában ld. *HORVÁTH* Erzsébet: Benda Kálmán és a Tatai Népfőiskola. = *Studia Caroliensia*, 2. 2001. 3. sz. 130–135. p.
49. CSISZÁR Béla: A Magyar Rádió. = MSzle, 1930. VIII. köt. 78–81. p.; KILIÁN Zoltán: Rádióink jelene és jövője. = MSzle, 1930. uo. 177–181. p. Kilián adatainak forrása: Rádióélet, 1929. okt. 4. sz. 10–11. p. - 1933-ban Csiszár már – a világválságnak tulajdonítható – csökkenésről tudósít, 1930-ban „62 ezerrel többen mondták fel engedélyüket, 18 ezerrel többen, mint 1930-ban. CSISZÁR Béla: Rádiófejlesztés és műsorpolitika. = MSzle, 1933. XVII. köt. 280. p. Észak-Erdély 1940 őszi visszacsatolása után Kilián 600 ezres hallgatósággal számolt. Uő.: Magyar rádiófeladatok. MSzle, 1941. XL. köt. 53–56. p. – Mai áttekintés a kor rádiózásáról: TERTINSZKY Edit: Magyar Rádió. In: Magyarország a XX. században. Szerk. Kollega Tarsoly István. 3. k. Kultúra, művészet, sport és szórakozás. Szekszárd, Babits K. 1998. <http://mek.niif.hu/02100/02185/html/495.html>
50. KILIÁN Zoltán: A hangos könyv. = MSzle, 1932. XIV. köt. 246–254. p. Uő.: A mai televíziós műsorok. = MSzle, 1934. XXI. köt. 240–243. p. Egyes rádiós műsorokról a továbbiakban is cikkezett a folyóiratban. U. ő.: A hangjáték. = MSzle, 1935. XXIII. köt. 141–145. p.; Uő.: Rádiódrama – rádióopera. = MSzle, 1936. XXVII. köt. 365–368. p.; Uő.: A vers újjászületése a rádióban. = MSzle, 1937. XXIX. köt. 101–104. p. 1939-ben a Magyar Szemle Kincsestár sorozatában látott napvilágot Kilián *Rádióesztétika* című 80 oldalas könyvecskéje, ismertette ORTUTAY Gyula a Nyugatban: <http://epa.oszk.hu/00000/00022/00643/20711.htm>
51. OTTLIK Géza: Magyar rádió vagy európai rádió? Egy műsorszóró terve. = MSzle, 1935. XXV. köt. 244–250. (Újabbban Ottlik: *Rádió* című gyűjteményes kötetében olvasható. Összeáll. Salamon István. Bp. Magvető, 2009.) A lapban szerkesztői lábjegyzet: „*Szívesen helyet adunk a fiatalság részéről jövő e 'tervek', mely tulajdonképpen kritika is.*” A kor legismertebb írói rádiós programja: *Németh* László: A magyar rádió feladatai (1934). In: Uő.: Sorskérdések. Bp. Szépirodalmi, 1989. 126–162. p. <http://mek.niif.hu/01000/01013/01013.htm#4> Az írók és a rádió kapcsolatának „érdekes” korabeli adalékát *Kilián* Zoltánnak ugyancsak 1935-ben megjelent írása nyújtja (Rádióvezetési irányok. = MSzle, 1935. XXIV. köt. 58–63. p.) egy Göbbels-idézettel: „*a rádió a népé, félre az irodalmárokkal, íróasztalbjánokkal.*” (61. p.)
52. CS. SZABÓ László: Szabadság a mikrofon előtt. = MSzle, 1938. XXXIII. köt. 77–79. p.
53. KILIÁN Zoltán: A világrádió a háborúban. = MSzle, XLIV. köt. 95–97. p.; Uő.: Iskolarádió. = MSzle, 1944. XLVI. köt. 90–93. p.
54. TÓTH Dénes: A hangosfilm művészi problémái. = MSzle, IX. köt. 181–183. p. Újabbban olvasható *A magyar film olvasókönyve (1908–1943)*. (Szerk. Kőhát Zsolt. Bp. Magyar Nemzeti Filmarchívum, 2001.) című kötetben.

55. BISZTRAY Gyula: A magyar hangosfilm problémája. = MSzle, 1933. XVII. köt. 364–372. p. A témához ld. *JUHÁSZ* István: Színház a moziban 1931–1944. Athenaeum 2000 K., 2002.
56. FARKAS Zoltán: A mozi művészete? = MSzle, 1934. XX. köt. 171–175. p.
57. PÁLFY Ilona: Történelmi filmtárak. = MSzle, 1938. XXXII. köt. 79–85. p. – A filmarchívum születése és a hiányok: <http://www.filmarchive.hu/gyujtemenyek/filmgyujtemenyek/jatek/45ig.php> (2011. 02. 9.)
58. LACZKÓ Géza: Korunk ponyvája. = MSzle, 1941. XL. köt. 151–153. p.
59. KISPÉTER Miklós: A magyar film válsága. = MSzle, 1942. XLII. köt. 127–134. Tőle 1937-ben (1938-ban?) jelent meg *A győzelmes film. Film – tudomány - művészet* című kötet. A zsidótörvényeknek a film terén bekövetkezett végrehajtására ld. *SÁNDOR* Tibor: *Őrségváltás. Zsidókérdés és filmpolitika 1938–1944*. Bp. Magyar Filmintézet, 1992.

**Komárom nyomdász- és sajtótörténete : 1705–1849
/ Tapolcainé Sáray Szabó Éva. – Komárom : KT, 2010. –
236 p. : ill. ; 22 cm
ISBN 978-80-8056-671-5**

A helytörténeti kutatások iránt elkötelezett szerző ezúttal Komárom város kulturális történetének meghatározó részéről, nyomdáinak múltjáról igyekszik teljes képet adni. Ezt a korábbi kutatások és publikációk összegzésével és olvasmányos feldolgozásával sikerrel teljesíti – önálló kutatások eredményeként sok új adattal kiegészítve, kevésbé ismert részletekre hívja fel a figyelmet. Kilenc műhely felszerelését, technikai adottságait és sajátosságait taglalja. Ismerteti a 18–19. században, a felvilágosodás és reformkor idején a város nyomdáiban készült folyóiratokat és könyveket – melyek a magyar művelődéstörténet fontos dokumentumai. –, korabeli fogadtatásukat. Megismerteti a kor (és a hely) szellemi életének fontos alakjaival, akiknek működése meghatározó volt a város és az ország kulturális fejlődése szempontjából. A nyomdatörténeti kutatások legérdekesebb eredménye a korrajz, amely a kinyomtatott és közreadott sajtótermékek keletkezési körülményeinek részletezésével jelenik a mai olvasó előtt, itt érzékletesen tárul fel minden elemzett kiadvány kapcsán. Érdekes és magyar olvasók számára érzelmi többlettel bír az 1849-ben, a szabadságharc idején Komáromban nyomtatott papírpénzek története.

A szöveg bázisa a szerző azonos című, 1982-ben írt doktori disszertációja. Az igényes alapművet célszerű lett volna kiegészíteni az azóta eltelt időszak vonatkozó kutatási eredményeivel (vö. V. Ecsedy Judit: Egy komáromi nyomdász 1740-ből : Schmid János Miklós. – MKSZ, 108 (1992) 3. sz., p. 269-275.) – ez például választ ad a könyvben nyitva hagyott kérdésre (35. o.). Tekintettel a sok adatra, a kötet tudományos használhatóságát nagyban segítené mutatók alkalmazása. (Farkas Ágnes)

Információs központok és analfabétizmus

Egy könyvtáros barangolása a Janus-arcú Indiában

SÜTŐ Péter

1. Bevezetés

Ha Indiáról szóló, a könyvtár- és információ-technológia fejlődését bemutató szócikkeket olvasgatunk, úgy tűnik, hogy csak néhány éves az ország lemaradása a nyugati trendektől, sőt a számítógépesítés és a digitális szolgáltatások némely területén együtt halad az élenjárókkal. Ez utóbbi nem is annyira meglepő, ha belegondolunk, hogy India alig hat évtizede vált függetlenné a Brit birodalomtól, és túl ezen az örökségen, ma is szoros kapcsolatokat ápol a nyugati kultúrákkal, erősen hat rá a globalizáció és részese a fejlődésnek nevezett versenyfutásnak. A pozitív hangvételű könyvtári szócikkek általában valamilyen fejlesztésről, újításról, szakmai sikerekről számolnak be, többnyire a szakkönyvtárakhoz, kutatási központokhoz vagy a felsőoktatási könyvtárakhoz kötődően, melyek tényleg lépést tartanak a világgal.¹ Azonban mélyre zuhanhat emelkedett hangulatunk, ha a

nyilvános könyvtárakról és a tömegek könyvtári ellátásának helyzetéről olvasunk.

Az a szerencsés könyvtáros, akinek megadatik, hogy kötetlenül barangoljon e kontinensnyi országban, és engedve a szakmai érdeklődés ösztönzésének, saját szemével láthatja, amiről a tanulmányok értekeznek, valami mást is megtapasztalhat, mint ami a szócikkekben olvasható.

Utam során sikerült jó néhány, különböző típusú és helyzetű könyvtárba eljutnom, beszélgettem a könyvtárosokkal és az olvasókkal, sőt, sok nem olvasóval is, és így közvetlenül megtapasztalhattam, mit jelent a valóságban az indiai kultúra és társadalom ezerszínűsége. A változatosság gyönyörűsége mellett nem lehet figyelmen kívül hagyni azt a széles szakadékot, ami a köz könyvtári ellátása és a társadalom felsőbb rétegeinek kínált könyvtári ellátás között feszül.

Összefoglalásomban nem célom áttekinteni India teljes könyvtári rendszerét és nem áll szán-

dékomban általános bemutatását adni az országnak és társadalmának.² Mindössze azokat az élményeimet és tapasztalataimat szeretném megosztani másokkal, amelyeket ebben az Európától teljesen eltérő kulturális és társadalmi közegben szereztem. Tehát, amikor könyvtár-típusokról vagy éppen az indiai társadalmi rétegekről írok, az nem általános helyzetkép, hanem a meglátogatott intézményekben szerzett benyomásaim, illetve a különböző szakmai és nem szakmai beszélgetőtársakkal folytatott eszmecsereik összegzése.

2. Könyvtárlátogatások

2.1. Elit könyvtárak csillogása

Hogy ne legyen olyan nagy a sokkhatás, kezdeként lépünk be valamelyik vezető ágazat kutatását, fejlesztését kiszolgáló könyvtárba, például Bangaloreban, illetve valamelyik nemzetközi szervezet, mondjuk a British Council könyvtárába Mumbaiban. Belépni e könyvtárakba, nem olyan könnyű, mint elsőre gondolnánk, ugyanis a biztonsági előírások, kis túlzással, elérik egy repülőtéren tapasztaltakat. Egyszeri, idetevet halandónak, ha nem rendelkezik megfelelő igazolvánnyal, illetve nem sahib (azaz európai) kinézetű, nem sok az esélye, hogy eljusson a hönáhitott, légkondicionált tereket rejtő könyvtár bejárataig.

Azonban ha ez sikerül, úgy fogjuk érezni magunkat, mintha a könyvtári kultúrájáról méltán híres Nagy-Britannia vagy éppen Finnország egy jól szervezett, magas szinten gépesített könyvtárában járnánk. Természetesen integrált könyvtári rendszer támogatja az egyes könyvtári munkafolyamatokat és teljes hozzáférést biztosítanak az adott szakterület adatbázisaihoz. A helyi munkaállomások mellett vezeték nélküli hálózat teszi lehetővé az olvasóknak saját gépeik használatát. A technikai feltételek meglétét jól képzett könyvtárosok egészítik ki. Azaz, európai szemmel nézve is ideális kutatóhelyet, könyvtárat láthatunk,³ sőt, közép-kelet európai szemmel nézve őket, még irigykedhetünk is.

A felsőoktatási intézmények könyvtárai bár nincsenek mindig ideális helyzetben, de a többségük egy-két hiányosságtól eltekintve, megközelíti az előbbi könyvtárak színvonalát.⁴ Túl sok szót így nem is pazarolnék rájuk, mert ehhez a könyvtári élményhez nem szükséges Indiába utaznunk.

2.2. Szakkönyvtárak a szakadék túloldalán

Az iménti csillogásból most ugorjunk át a szakadék túloldalára. Meglepő módon, az állami intézmények könyvtárai, illetve a jelentős tudományos szakgyűjtemények is mostohatestvérként vannak kezelve, legalábbis azok, amelyeket nem karolt fel valamely brit vagy más nemzetbeli tökeerős támogató.

Ilyen, külön támogatást nem élvező intézmény például a Központi Kormányzati Könyvtár Hindi és Regionális Nyelvű Részlege (más néven Tulsi Sadan Könyvtár), amely a mi hazai viszonyaink között az Országgyűlési Könyvtár egy részlegének feleltethető meg. E könyvtárba bejutni lényegesen könnyebb, mint a British Council könyvtárába, ami azért elgondolkodtató. A könyvtár 170 ezres állománya a hindi és az ország 14 regionális hivatalos nyelvét⁵ tükrözi. Ez a széles körű nyelvi lefedettség indiai szinten is kiemelkedőnek számít. A könyvek mellett több mint 50 napilap is jár, felölve a regionálisan hivatalos nyelveket.

A könyvtár azonban – kiemelkedő gyűjteménye ellenére – hozzá nem illő körülmények között, a szakadék elmaradott oldalán van. Az épület például nem alkalmas ekkora állomány befogadására. A polcok túlszűfoltak és kitakarják az egyébként nagy méretű ablakokat, így természetes fény alig jut be a terekbe. A polcsorok közötti közlekedő folyosók pedig még az akadálymentesítést nem igénylők számára is szűkösek. A polcok között könyvkupacok várnak a visszaosztásra, a folyosók végén lévő munkaszobákban is halomban állnak a feldolgozandó dokumentumok.

A számítógépesítés terén sem állnak olyan jól, mint az említett elit könyvtárak. Néhány éve bevezették a Libsys 4 nevű integrált könyvtári rendszert, amelynek hat moduljából csak a feldolgozó (katalogizáló) funkciót és az OPAC-ot használják, a többi könyvtári munkafolyamatot, például a kölcsönzést vagy a gyarapítást, manuálisan végzik. A könyvtár munkatársai szerint a hiányosságok egyértelműen a fenntartó, a Kulturális Minisztérium szűkös anyagi támogatására és a megfelelő létszámú és képzettségű könyvtárosok hiányára vezethetők vissza.

Nézzünk meg egy másik jelentős, nemzetközi érdeklődésre is számot tartó és hasonlóan mostoha körülmények között tengődő, 67 éves múltra visszatekintő szakkönyvtárat, az Indian Council of World Affairs könyvtárát. A könyvtár lenyűgöző nagyságú gyűjteménnyel rendelkezik: 125 ezer könyv, 30 ezer folyóirat és 700 ezer lapkivágat alkotja az állományát. 202 folyóiratot 1956-ig visszamenőleg analitikusan is feltárnak, e folyóiratok többsége a nemzetközi konfliktusokkal és India politikájával foglalkozik. Gazdag az első és a második világháborúról szóló dokumentumállomány is.

A könyvtár épülete egy viktoriánus stílusú brit örökség, amely eredetileg más célokat szolgált. Ennek ellenére az olvasó- és kutatótermek ideálisak, de a gyűjtemény elhelyezésében problémákkal küzdenek. A helyhiány miatt a gyarapodást nem csak pozitívumként élik meg, hanem problémaforrásként is. Ők is állami támogatással működnek, de a gyűjtemény nagyságához és specifikusságához képest kevés anyagi erőforrással rendelkeznek. Havi gyarapodásuk átlagosan 200 könyv. A könyvtári személyzet száma mindössze 25 fő, beleértve a biztonsági őrt, a takarítókat és a könyvtárosokat. Jelenleg a számítógépesítés kezdeti stádiumánál tartanak. Még hagyományos cédulakatalógust használnak, de már megkezdődött a hatalmas cikkanyag digitalizálása. Erőforrások híján azonban nagyon lassan haladnak, és hasonló okok miatt az integrált könyvtári rendszer bevezetése is csak a távoli tervek között szerepel. A gyűjtemény használói elsősorban történészek, politológusok és a nem-

zetközi kapcsolatok kutatói Indiából és a világ minden részéből.

2. 3. Iskolai könyvtárak

Még a nagyvárosokban sem általános, hogy az iskolák rendelkezzenek saját könyvtárral.⁶ Habár mind az iskolák, mind a tanárok részéről meglenne rá az igény, de a fenntartók többsége nem tudja biztosítani a működési hátteret, hiszen sokszor még az oktatás alapfeltételeinek megteremtése is bizonytalan.

Mindezeket figyelembe véve, talán nem fogunk meglepődni a delhi Hathi Sadan Iskolai és Közkönyvtárban történő villámlátogatás során. Már a könyvtár megtalálása sem könnyű, ugyanis az iskolaépület alagsorában helyezték el, jól elrejtve a kívülállók szeme elől. Pedig neve alapján közkönyvtári funkciókat is ellát, de külsősök nem igazán látogatják, az iskolásokon kívül legfeljebb a gyerekek szülei használják.

A könyvtárat az iskola működteti. Állománya közel 10 ezer kötetes, de minden könyvtári munka manuálisan történik, nincsen semmilyen elektronikus szolgáltatás és csak cédulakatalógusuk van.

Látogatásom idején a tanulók munkáiból készült rajz- és plakátkiállítás tette barátságosabbá az alagsori hangulatot. A könyvtár elhelyezéséből adódó negatívumok (a természetes fény hiánya, dohosság stb.) ellenére a könyvtárosok megpróbálják kihozni a legjobbat belőle, és ezt igazolja a tanítás után a könyvtárban található gyerekek nagy száma és lelkesedése. Azaz, iskolai könyvtárként – ahogy egy látogatás alapján megállapítható – betölti a funkcióját.

2.4. Közkönyvtári ellátás

A legizgalmasabb kérdés a közkönyvtárak helyzete, hiszen nekik kell kapcsolatba kerülniük a társadalom többségével, és sokszor az iskolai könyvtárak hiányosságait is pótolva, az alapvető kultúráközvetítő szerepet betölteniük. Fontosságuk és érdekességük miatt néhány jellegzetes példát mutatok be.

2.4.1 Delhi

A közkönyvtárakkal való ismerkedést érdemes egy nagyvárosban, például Delhiben kezdeni. A város közkönyvtári hálózata 58 fiókkönyvtárból, illetve letétből áll, ami önmagában nézve számottevőnek tűnik, ám a 13,5 milliós (agglomerációval együtt 21,5 milliós)⁷ lakossághoz viszonyítva, igen kevés. (Összehasonlításképpen: a 207 ezer fős Debrecen városi könyvtára 16 fiókkal működik.)

Nézzük meg a hálózat egyik nagyobb fiókját, a Delhi Városi Könyvtár East Patel Nagar-beli fiókkönyvtárát, mely szép példája egy napjaink színvonalán működő, szolgáltatásközpontú közkönyvtárnak.

Gyűjteményük 60 ezer kötetet számlál, négy nyelven (angol, hindi, urdu és pandzsabi) biztosítva az olvasnivalót. A könyvtár egy jellegtelen, többemeletes külvárosi épületben található, melyben megfelelő fényviszonyok, ideálisan nagy terek, egymástól jól elkülönített állományrészek és igényes szolgáltatások biztosítják a használat zavartalanságát. Külön színfoltja a könyvtárnak a gyermekrészleg, ahol a könyvek mellett különféle játékok is várják az apróságokat. Látogatásomkor figyelemre méltó forgalommal találkoztam: sor állt a DVD-kölcsönzésért és a könyvkölcsönzésnek is volt forgalma, és helyben is sokan olvastak. Valamennyi internetes számítógép foglalt volt és kisgyerekek is játszottak a „gyerekszobában”.

A „színfalak” mögé nézve sem kell csalódnunk. Igaz, hogy a régi könyvek még cédulakatalógusban vannak feltárva, de az új beszerzések már bekerültek az elektronikus adatbázisba. Ők a Kohe Open Access Library nevű integrált könyvtári rendszert használják. A szolgáltatások köre hasonló képet mutat, mint az otthoni közkönyvtáraké: ingyenes internethasználat, DVD- és CD-kölcsönzés, könyvkölcsönzés, előjegyzés, olvasói kérések beszerzése stb. A könyvtár helyet ad különféle programoknak is, például táncoktatásnak, kiállításoknak. Megközelítőleg kétezer beiratkozott olvasójuk van. Elsősorban iskolások, ami azzal magyarázható az igazgató szerint, hogy a felnőttek nagy része nem elég

iskolázott, ezért nincs is igényük a könyvtárhatalmazatra.⁸ Mindenestre, ha valakinek India fővárosában járva könyvtári szolgáltatásokra lenne szüksége, bátran meglátogathatja ezt a könyvtárat.

Maradjunk továbbra is Delhiben, és kukkant-sunk be a városi könyvtár Kasturba Gandhi Magfiókjába, amely szöges ellentéte az előzőnek. A mindössze ötezres gyűjtemény egy kis méretű helyiségben található. Első ránézésre olyan benyomást kelt, mintha egy otthoni, egyszemélyes, falusi kiskönyvtárba léptünk volna. Jobban körbenézve, ez túl idilli benyomásnak bizonyult.

Az állomány kb. 40%-a angol nyelvű, 60%-a hindi nyelvű művekből áll. A periodika részleg 7 napilapot és 15 folyóiratot (elsősorban női, családi, ill. gyerekújságokat) gyűjt. A könyvek főleg bestseller irodalmat takarnak, alig található minőségi szépirodalom, szakirodalom pedig csak mutatóban van.

Rendszert elég nehéz felfedezni a polcok között, ugyanis a dokumentumok nem követik a jelzetüket, bár valamennyire témák szerint vannak csoportosítva, de azon belül semmilyen szakmai szempontot nem lehet felfedezni. Van egy szerzői, cím szerinti és egy szakkatalógus, de a könyvek – rendezetlenségük miatt – ezek alapján mégsem kereshetők vissza. Gyakorlatilag csak a teljes állomány átnézésével található meg a keresett dokumentumok. A könyvtár olyan állapotban van, mintha állandóan csak használnák a könyveket, de soha nem tennék a helyükre.

Jellemző használati forma a napilapolvasás és a könyvkölcsönzés, igaz más szolgáltatás nem is nagyon létezik. Átlagosan napi 20 olvasójuk van, akikkel a könyvtáros általában barátságosan viselkedik, de mivel tájékoztatóként nem tud segítséget adni, inkább teremfelügyelőnek nevezhető. Azon túl, hogy alázatosan szóba elegyedik a látogatókkal, kezeli az olvasójegyeket, és beírja egy „kockás füzetbe” a kölcsönzéseket, semmilyen olvasószolgálati, tájékoztató feladatot nem lát el.

A könyvtárat csak segítséggel tudtam megtalálni, de még így is fél órát vett igénybe, mert úgy el van rejtve, és sajnos, nem ismerik a helybe-

liek sem. Sokszor szembesültem azzal, hogy a könyvtár környékén lakók mennyire nem tudnak a könyvtárról, ami jól mutatja, milyen sokan élnek a könyvtári szolgáltatások „bűvkörén” kívül.

2.4.2 Panaji

Lépjünk ki a főváros egyedi atmoszférájából, és látogassunk el vidékre. Először India egyik legfejlettebb, a portugál gyarmatosítók keze nyomát erősen magán viselő államába, Goába menjünk. Goa Állam Központi Könyvtára az ország legrégebben (1832 óta) működő közgyűjteménye, és ma az állam nemzeti könyvtáraként több mint 30 vidéki fiók és közel 180 olvasóterem tartozik hozzá.

A központi könyvtár nagyjából egy hazai megyei könyvtár benyomását kelti. Gyűjteményében kiemelt helyet foglalnak el a marati nyelvű dokumentumok, továbbá az angol, portugál, konkani és hindi nyelvű műveket tartalmazó gyűjteményrészek. Az állomány különlegességét a 15. századig visszanyúló nyomtatott és kéziratos portugál, francia, latin és angol könyvek jelentik.

Jelenleg a gyarmati időkből örökölt, kétemeletes épületben működik a könyvtár, hatalmas ablakkal, tágas olvasói terekkel. A földszinten közös térben helyezték el a kutatótermet és a helyismereti gyűjteményt, elkülönítve a szabadpolcos terektől. A raktári rész az emeletre került. Sajnos, az épület kedvező méretei ellenére is, hatalmas a helyhiány.

Elkezdődött a számítógépesítés: a Libsys integrált könyvtári rendszert használják, de egyelőre csak feldolgozásra, és mellette tovább építik még a hagyományos katalógust is.

Nagy a könyvtár napi forgalma, legfőbb látogatóik a fiatalok. Sokan dolgoznak az olvasóteremben: egyesek házi feladatot készítenek, mások popmagazint nézegetnek, képregényt lapozgatnak, könyvet olvasnak. A könyvtárhasználat gyakorisága valószínűleg a színvonalasabb oktatásnak és talán a portugál hatásnak is köszönhetően jobb képet mutat, mint amit India más államaiban tapasztalhatunk.

A könyvtárvezető arról panaszkodott, hogy nagyon drágák a könyvek és az árak folyamatosan emelkednek, „a külföldi kiadások ára a csillagos égben van”. Pedig nemzeti könyvtárként minden Goában kiadott könyvből két köteles példányt is kap a könyvtár.

Amikor ott jártam, a könyvtár emeletén éppen egy könyvvásárt tartottak, betekintést adva a kurrens populáris könyvkínálatba. A kínálatban feltűnően sok volt a szakácskönyv és a gyerekirodalom. A könyveket közvetlenül a bejárat mellett helyezték el, hogy minden belépő észrevegye, és tudván azt is, hogy a jobb módú családok háziasszonyai és gyerekei fontos célcsoportot jelentenek. Belegondolva India vallási sokszínűségébe nem meglepő, hogy elkülönítve mutatják be a különböző lelki témájú, spirituális könyveket. Az ország viharos történelmi múltjáról és jelen helyzetéről is rengeteg mű született. Találhatunk életrajzokat Gandhiról, Nehruról, a különböző vallási vezetőkről és ashram-alapítókról, sőt még Napóleonnól is. Az agytornát kedvelőknek keresztretjvények és szudokuk sokasága áll rendelkezésére. Majd a nyelvkönyvek és szótárak következnek, elsősorban angol, marati, hindi és portugál nyelveken. A szépirodalmi kínálat gerincét egy klasszikusokból álló sorozat képezi Coopertól Dickensen át Wilde-ig, egy-egy német és francia szerzővel kiegészülve. Meglepő módon, alig fedezhető fel hindi nyelvű mű – vagy talán nem is annyira meglepő, hisz ez az állam olyan, mintha egy szelet Európa lenne becsempészve Indiába.

2.4.3 Ooty

Érdeemes megismerkednünk egy alapítványi magánkönyvtárral is, egyrészt mert ilyenekbe könnyen belebotolhatunk az egykori brit állomáshelyeken, másrészt mert a meglátogatásuk felér egy időutazással.

Szép példája ennek az ooty -i magánkönyvtár. Magánkönyvtárként nem kap semmilyen állami támogatást, de egy brit alapítvány biztosítja működésének anyagi hátterét, az irányítását pedig egy bizottság látja el.

A város magaslatán, az Alirah-domb tetején

emelték az épületet 1859-ben. Az impozáns kastélyban található gyűjtemény a hazai főúri magánkönyvtárakat juttatta eszembe. Az előtérben látható egy fotó az épületről 1952-ből, amelyhez képest szinte semmit sem változott. Nagy tereivel, hatalmas ablakaival, vastag falaival ideális teret kínál a könyvtár számára. A földszintet az olvasóterem foglalja el. Körben a falakon régi metszetek láthatók, melyek a város 19. és 20. századi életéből adnak ízelítőt. Az emeleti terek asztalai, polcai a 19. századból valók, és ma is nagyon jól használhatók.

A könyvtári rendszer sem változott, ma is a Colin-féle osztályozási rendszert használják. A feliratok és a katalóguscédulák szép kalligrafikus betűkkel, tussal festettek. Olyan érzése támad a látogatónak, mintha a múlt század elején járnánk. A gyűjteményben csak angol nyelvű könyvek találhatók, nagyjából 50 ezer kötet, melynek harmada 19. századi vagy régebbi mű. Kurrens gyarapodásuk elsődleges forrását az Angliából érkező ajándékkönyvek jelentik. Az automatizálás kérdése fel sem merül, még másolatszolgáltatást sem nyújtanak. Ennek megfelelően az állományhoz való hozzáférést is csak a hagyományos szerző-cím és téma szerinti cédulakatalógusok biztosítják.

Érdekes kezdeményezése volt a könyvtárnak, hogy fennállásának 150 éves évfordulójára faültetési akciót hirdetett. Az akció keretében 150 fát ültettek, melyeknek 1000 rúpiáért bárki nevet adhat, és örökbe fogadhatja.

2.4.4. Mamallapuram

A gyarmatosítók örökségét és a nagyvárosok kultúra- és tudáskoncentrációját magunk mögött hagyva, egy újabb, a népesség nagyobb részének élettere nyílik meg előttünk ebben a csendes halászfaluban. Könyvtári ellátás szempontjából itt nem annyira rossz a helyzet, mint várnánk, hiszen itt legalább van egy könyvtár, amit meg lehet látogatni, miközben a környező települések egyikében sincs.

A faluban működő fiókkönyvtár a több mint 100 km-re lévő Chennai régiókönyvtár hálózatába tartozik. A könyvtár épülete jellegtelen, de

mivel a központban van, könnyen megtalálható. Két teremből áll. Belépés után egy a 10 férőhelyes olvasóterembe jutunk, amelyben néhányan most is napilapot olvasnak. A könyvtáros asztala a következő szobában van, ahol a szabadpolcos könyvtári rész található. A teret körbejárva, jól megfigyelhető, hogy jelenleg még éppen elfér minden a polcokon, de gyarapodásról, bővítésről nem nagyon lehet szó. A könyvtár állománya ötezer kötet, melynek 90%-a tamil nyelvű. A könyvtáros elmondta, hogy 500 beiratkozott olvasójuk van, ami a 12 ezer fős település méretéhez képest kevésnek tűnik, és ha még a környező, könyvtár nélküli falvak lakóit is potenciális olvasóközönségnek tekintjük, akkor elgondolkodtatóan kevés. A könyvtáros is megerősíti, hogy hozzá csak a helyiek járnak. Látogatásaim során nem is találkoztam tíznél több különböző személlyel.

A könyvtári szolgáltatások repertoárja kimerül a helyben olvasás, illetve a könyvkölcsönzés lehetőségében. Vajon az igények hiányoznak, vagy az erőforrások?

2.4.5 Darjeeling

Tegyünk egy merész ugrást a Bengáli-öbölből a Himalája lábához, ahol a hegyvidéki népek kultúrája és társadalma vár ránk. A 109 ezer fős Darjeelingben több kiskönyvtár működik iskolákban, kolostorokban, múzeumokban vagy éppen a sportközpontban. Állományuk néhány száz, esetleg egy-kétezer kötetből áll és többnyire téma-specifikusak.

A központi helyen fekvő Darjeeling Körzeti Közkönyvtár egy többemeletes vagy inkább pincesz épület, ugyanis a hegyoldalban való építkezés sajátosságainak megfelelően a legfelső szint kerül az utcafrontra. Belépve a könyvtárba, három felügyelőt találtam az első teremben, akik a tűz mellett melegekedtek. Az elsőrendű panorámával rendelkező világos, tágas helyiség közepén nagy kandallóban pattog a tűz, így talán nem meglepő, hogy itt nincsenek is könyvek. Valamikor ez a terem lehetett az egykori jó nevű brit hotel fogadóterme, ma pedig ez lett a napilap-olvasó, ahol az érdeklődők állva lapozgathatják

az állványokhoz rögzített nepáli, bengáli, hindi vagy angol nyelvű újságokat. A szabadpolcos állomány és a kutatótermek az alagsorba kerültek. A tágas napilapolvasóval ellentétben, ez a rész aránytalanul szűk helyre van bezsúfolva. A húszezres könyvállományban ugyancsak négy nyelven található a könyvek. Az egyes nyelvek külön termekbe kerültek, szabadpolcos hozzáféréssel. Az angol nyelvű állományrészben járva, nem sikerült felfedeznem milyen rendszer szerint kerültek a polcra a könyvek, a polcfeliratoknak nincs köze a könyvekhez. Összességében azt az érzést kelti a könyvtár a látogatóban, mintha éppen átszervezés alatt állna.

Csupán három olvasót látok, egyet a félemeleten lévő angol nyelvű kutatóban, kettőt pedig a nepáli részlegben. Ez nem nevezhető nagy létszámnak egy százezres város egyetlen nyilvános könyvtárában. (Az előző fejezet végén felmerült kérdés most még nyomasztóbbnak tűnik, de lehet, hogy csak a mi kulturális elvárásunkat tükrözi?)

3. Szabályok, szokások, furcsaságok

Miután meglátogattunk néhány könyvtárat India különböző részein, általános benyomást szerezve róluk, most válogassunk kicsit azokból az érdekességekből, amelyek nagyon különböznek a hazai könyvtári mindennapokban tapasztaltaktól.

3.1. Nyitva tartás és klíma

Indiában a nyitvatartási időnek az igényeken és szokásokon túl az éghajlathoz is alkalmazkodni kell. A szakkönyvtárak és az egyetemek könyvtárai a látogatók igényeihez igazodva reggeltől estig nyitva tartanak, a fővárosi közkönyvtárai a szokásos munkaidőt, hivatali nyitvatartási időt követik.

Vidéken azonban az időjárás is beleszól a szolgáltatási idő kialakításába. A nyugati parton fekvő Goa központi könyvtárban Panajiban, ugyanúgy, mint a keleti parton lévő Mamallapuram

közkönyvtárában ebédidőben a könyvtár zárva van, ugyanis az előbbiben 12.30 és 14.30 között, az utóbbiban 12 és 16 óra között a hőség miatt bezárnak. A kisebb településeken ennél is tovább mennek, például Tarkarli halászfalu csak 16 órától nyitja ki négy óra hosszára a pálmafák árnyékában megbúvó könyvtárát.

A hegyek között éppen ellenkező okok szűkítik a nyitva tartást. Darjeelingben, mivel a könyvtári helyiségek fűtése nincs megoldva – csak a nagy napilapolvasóban ég a kandalló tüze – ezért az őszi, téli és tavaszi időszakban 10 órakor nyitnak ki, és 16 órakor be is zárnak.

3.2. Kölcsönzési politika: szegény embert még a könyvtár is húzza⁹

A kölcsönzési politika az európai, felhasználó központú gondolkodásmódhoz szokott ember számára meglepő szigorúságot mutat. Sőt, a szigorúságon túllépve, néhol az esélyegyenlőséget is sérti. Azonban ne feledjük, ami nekünk sokkoló és egyenlőtlen helyzetnek tűnik, az egy indiai számára teljesen elfogadott lehet vagy éppen az egyenlőséghez vezető út egy pillanata.

Néhány példa a korábban bemutatott nyilvános könyvtárak gyakorlatából: a delhi városi könyvtár fiókjában a beiratkozás ingyenes a helyi lakosok részére. Azonban a lakóhely igazolása mellett a beiratkozási lapot alá kell írni egy jótállást vállaló hivatalos személlyel is (például a munkahelyi felettesével vagy az orvosával). Amennyiben valaki nem tud jótállót szerezni, akkor 50 rúpia visszatérítendő záloggal megválthatja a belépést, amiért cserébe 2 CD -t és három könyvet lehet egyszerre kölcsön venni két hetes időtartamra.

Egy delhi szakkönyvtárban az éves helyben használatra jogosító jegy 1200 rúpia (tanulónak 600), míg a kölcsönzésre jogosító tagsághoz 2800 rúpia visszatérítendő záloggal kell kiegészíteni a beiratkozási díjat. Ezek után két könyv kölcsönözhető két hétre.

Panaji közkönyvtárában a könyvtárhasználat mindenki számára ingyenes. A kölcsönzés azonban már könyvtári tagsághoz kötődik, amely

200 rúpia (diákoknak 50 rúpia) zálog ellenében egy könyv kölcsönzésére biztosít lehetőséget két hétre, egy hosszabbítási lehetőséggel. Lehetséges többszörös (maximum háromszoros) tagságot is váltani, többszörös zálogdíj befizetése ellenében.

A mamallapurami közkönyvtárban szintén ingyenes a beiratkozás, de itt egyszerre csak egy könyv kölcsönözhető ki két hétre.

Az ooty-i magánkönyvtárban lehetőség van akár élethosszig tartó beiratkozásra is 10 ezer rúpiáért, amihez azonban két örökös tag ajánlása is szükséges (eddig 288-an vannak). A normál tagság csak 400 rúpia 3 hónapra (diákoknak féláron, de kezességvállaló is kell). Ezért a kisebb vagyoneért cserébe már akár négy könyv kölcsönzésére is lehetőség van három hétre.

3.3 Gyarapítás: csak száz rúpiát kérek érte, Memszahib!

Nézzük a beszerzés módjait. Indiában is léteznek a nálunk is megszokott beszerzési utak, például a havonta megjelenő új könyvek jegyzéke, az internetes könyvúrházak vagy közvetlen kapcsolatok a kiadókkal. Ezekon túl azonban még két érdekes egyedi formáját volt szerencsém látni a gyarapításnak.

Az egyik esetben a kiadó rendszeresen elküldi egy példányban a könyvtárnak az újonnan megjelentetett, és feltételezésük szerint az adott könyvtár érdeklődésére számot tartó könyveit. Ezekből a könyvtár kiválogatja, amire szüksége van, majd az árát átutalja a kiadó részére, a maradék könyveket pedig visszaküldi. Jó volt látni ezt a kölcsönösen gyümölcsöző együttműködést a könyvtár és a kiadó között, különösen a könyvtár kényelmes pozícióját.

A másik, kissé „keleties” módszer, hogy bármelyik könyvárus bemehet a könyvtárvezetőhöz, és felajánlhatja a portékáját. Nemcsak a színes prospektusokkal járó könyvügynökök tűnhetnek fel a könyvtárakban, hanem például antikvár könyvárusok is, akik kordéjukra felpakolt kínálatukkal „bazári hangulatot” visznek a könyvtárba. A könyvtár érdeklődésére számot tartó köny-

vek fölött igazi piaci jelenetet idéző alkudozás kezdődik az igazgató és az árus között.

3.4. Feliratok: Ranganathan örökségétől a zárláncú kamerahálózatig

A könyvtárakban lépten-nyomon különféle feliratok találhatók, fontos részét képezve az olvasószolgálat kommunikációs rendszerének. E feliratok a könyvtárhasználat szabályairól szoktak tájékoztatni. Mi sem természetesebb, hogy ebben a miénktől eltérő kultúrában, a szokásos feliratok mellett számunkra furcsákat is találunk.

Nekem a legmaradandóbb az a hagyománytisztelőt és az indiai könyvtári kultúra szellemiségét hordozó felirat volt, amellyel szinte mind egyik könyvtárban találkoztam. Ez nem volt más, mint Ranganathan közismert öt könyvtári törvénye a könyvtáros pulton vagy az olvasóterem falára kiragasztva:

- ☉ A könyvek arra valók, hogy használják őket!
 - ☉ Minden olvasó találja meg a könyvét!
 - ☉ Minden könyv találja meg az olvasóját!
 - ☉ Ne pazarold az olvasó idejét!
 - ☉ A könyvtár fejlődő szervezet!
- Úgy gondolom, ezek a szempontok ma is teljes mértékig érvényesek (és tanulmányozásra ajánlanám a kevés türelemmel rendelkező olvasószolgálatos kollégák figyelmébe).
- Most pedig következzenek néhány, a szokatlanul tűnő feliratok közül, melyekkel különböző típusú könyvtárakban találkoztam. Érdekes ezeken elgondolkozni, főleg a potenciális okok szempontjából.
- ☉ Ha álmos, tegyen egy sétát kint!
 - ☉ Otthon aludjon, ne a könyvtárban!
 - ☉ Mindenki irányában légy megbecsüléssel!
 - ☉ Vigyázz, a zárláncú kamerahálózat minden mozdulatod figyeli!
 - ☉ A polcokra felmászni tilos!
 - ☉ Bételt rágni és köpködni a könyvtár helyiségeiben, tilos!
 - ☉ Kérjük, ne nyúljon a katalógushoz! Kérje a könyvtáros segítségét!
 - ☉ Imádkozásra az imahelyiségben van lehetőség.

4. Tanulságok

A félévnyi barangolás tapasztalatait a következőképpen összegezném. Az indiai könyvtári rendszer olyan sokszínű, mint maga India. Vanak fejlett könyvtárak, fejlődők, fejletlenek és hiányzó könyvtárak.

A fejlettek főleg a kutató központokhoz, külföldi intézetekhez, valamint az egyetemekhez kapcsolódnak. Ezek általában nem nyilvánosak, főleg kutatókat, szakembereket, esetleg diákokat szolgálnak ki. Elterjedt bennük az integrált könyvtári rendszerek, az automatizált munkafolyamatok, a hagyományos és az elektronikus szolgáltatások használata.¹⁰

A fejlődő könyvtárak közé általában a helyi intézmények könyvtárai tartoznak. A számítógépesítés elején járnak, most vezetik be az integrált könyvtári rendszert, és most kezdődik az átállás a manuális munkafolyamatokról, cédulakatalógusról a számítógépesre. Az állományuk általában mind mennyiségileg, mind minőségileg is jelentős.

A fejletlenek leggyakrabban a közkönyvtárak közül kerülnek ki, melyek hasonlóan mostoha körülmények között tengődnek, mint a kiszolgáltatandó olvasóközönségük. Azaz, az állományuk minősége színvonalatlan, mennyiségében és a lefedett nyelveket illetően szegényes. A szolgáltatások kimerülnek a helyben használatban és egy-két könyv kölcsönözhetőségében. Az automatizálás fel sem merül, sőt esetenként az alapszintű tájékoztatás és a könyvtáros szakember is hiányzik.¹¹

A legnagyobb területet pedig a nem létező könyvtárak képezik. Azokra a hiányzó könyvtárakra gondolok, amelyeknek a könyvtári szolgáltatások körén kívül eső tömegeket kellene ellátniuk, illetve az olvasás iránti igény teljes hiányával elő százmilliókat próbálnák az olvasóvá válás útjára terelni.

Azonban úgy tűnik, hogy az indiai könyvtári rendszer alapvetően a kutatási, oktatási céloknak van alárendelve, és csak messze utána következik a nyilvánosság kiszolgálása és ez utóbbi el-

sősorban csak a meglévő olvasói igényekre irányul. Bár könyvtárpolitikai szinten kiemelt fontosságot tulajdonítanak a közgyűjteményeknek, melyek a tudás tárházaként háttérrel szolgáltathatnak a tömeges oktatáshoz, ami a szegénység elleni küzdelem fő eszköze lenne,¹² de ennek ellentmondanak a megismert könyvtárakban szerzett tapasztalatok és a könyvtárosoktól hallott vélemények. A gyakorlatban ugyanis ennek semmi jele nem látszott. Hiányolom az olvasók bevonására irányuló gyakorlati kezdeményezéseket és a könyvtárak szerepvállalását az analfabétizmus visszaszorításában. A gyerekek olvasóvá nevelésére vannak próbálkozások, de a felnőtt nem olvasókra, csak elvétve irányul a próbálkozás, pedig nemzetközi kutatások támasztják alá, hogy a könyvtárak milyen sikeres szerepet vállalhatnak e téren.¹³

Ha megnézzük a hazai és az indiai közkönyvtári ellátás háttérében meghúzódó legszembevetőbb különbségeket, akkor az elmaradottság forrásait, a kiteljesedés nehézségeit is felfedezhetjük.

A demográfiai különbségek nagyságrendi léptékűek. A nagyvárosok népessége (Bombay, Delhi, Kalkutta) egyenként nagyobb, mint teljes Magyarország lakossága, a közepes városok Budapest nagyságúak és a vidéki falvak jellegzetességeit viselő települések is százezres méretűek lehetnek. Ha itthon a vidék ellátásáról beszélünk, az azt jelenti, milyen könyvtár van a pár ezer fős településeken, Indiában azt, hogy a 200 ezer fős településen. Teljesen elfogadott, hogy az elmaradottabb államokban egy 50 ezer fős települést egy mobil könyvtár lát el, egy félmillió városnak négy-öt közkönyvtára van. Indiában átlagosan 20 ezer főre jut 1 közkönyvtár,¹⁴ míg Magyarországon 2,5 ezer főre.¹⁵ Amennyiben az 1,2 milliárdos népességszámhoz az Európában megszokott szintű alapszolgáltatást kívánnák nyújtani, az óriási mennyiségű erőforrást igényelne. Ezek az erőforrások azonban az emberek alacsonyabb szintű szükségleteinek ellátásához is hiányoznak. Ráadásul már a jelenlegi helyzetről is sok helyi könyvtáros véleménye az, hogy a vidék is el van látva könyvtári szolgáltatásokkal. Ami a mi viszonyainkhoz képest szegényes, de

egy hasonló fajsúlyú fejlődő országhoz, például Pakisztánhoz¹⁶ viszonyítva, mégis jobb.

Megkerülhetetlen az analfabétizmus magas aránya is (35%). A magyarországi helyzethez képest (0,6%) ez elképzelhetetlenül magas. Ez lehet legfőbb oka¹⁷ az indiai közművelődési könyvtárosok által tényként elfogadott motívációs hiánynak. Sok indiai könyvtáros szerint az iskolázatlan, illetve vidéken élő embereknek egyáltalán nincs igényük a könyvtári szolgáltatásokra, mert vagy nem tudnak olvasni, vagy pedig az életvitelük nem hagy időt és teret az olvasásra. Továbbá nem is látnak alternatívát az olvasásban, az információkhoz való hozzáférésben. Ezt a gondolatmenetet teljes mértékben megerősítették bennem azok az analfabéta, vagy funkcionálisan analfabéta emberek, akikkel utam során sikerült szóba elegyednem. Azonban ennek a helyzetnek a tudomásul vétele a könyvtárosok részéről nehezen elfogadható, mert így a társadalomnak a kulturális legelszigeteltebb és a leginkább elmaradott, ám nagyszámú rétegről mondanak le.

India a legtöbb nyelvvel rendelkező ország, ami egy magyarországi, alapvetően homogén anyanyelvű társadalomhoz szokott könyvtáros számára szokatlan helyzetet jelent. Míg egy hazai közművelődési könyvtárban teljesen természetes, hogy magyarul építjük a könyvtár törzslományát és biztosítjuk az alapvető szolgáltatásokat, addig egy több anyanyelvű területen az tűnik természetesnek, hogy ezt minden nyelven megtegyük. Azonban lehetetlen feladat lenne csak az összes hivatalos nyelv lefedése elégséges szolgáltatásokkal a közkönyvtárakban. Sőt, egy adott könyvtár potenciális olvasóközönsége által beszélt nyelveken történő elégséges szolgáltatások nyújtása is meghaladja a lehetőségeket. Természetesen az erőforrások szűkössége itt is alapvető problémaként jelentkezik, de ezen túl mással is szembe kell nézni. Egyrészt a legtöbb regionális, vagy helyi jelentőségű nyelven nincs megfelelő mennyiségű és minőségű könyvtermés,¹⁸ illetve egyéb információforrás, azaz nincs mit szolgáltatni. Másrészt az angol nyelven megjelenő dokumentumdömpinggel lehetetlen lépést

tartani, azaz a legnagyobb mértékben használt hivatalos nyelven egyre jelentősebb a lemaradása az indiai közkönyvtáraknak.

Mindezeket átgondolva könnyelműség lenne véleményt mondani az indiai könyvtárügy helyzetéről, habár könnyű felfedezni a hiányosságokat, a problémákat, az esélyegyenlőtlenséget, de európai szemüvegen keresztül nézve. Hiba lenne az európai elvárásokat ráhelyezni az indiai alapokra és az ezeknek való megfelelés függvényében megítélni. Véleményem szerint az indiai társadalom olyan összetett, kultúrájának gyökerei olyan mélyre nyúlnak, ami predesztinálja arra, hogy a saját útját járja be könyvtárügyének fejlődése során is. És amennyiben nem követi a globális trendeket, akkor a diverzitás növelése által legalább annyi globális hasznot hoz a könyvtárügy számára, mint amennyi nehézséggel jár saját útjának kitaposása.

Jegyzetek

1. Példaként álljon itt néhány a pozitív képet festő cikkek közül, amelyekkel a közelmúltban találkozhattunk India könyvtári rendszere kapcsán: MATORIA, Ram Kumar et al.: Automation and networking of public libraries in India using the e-Granthalaya software from the National Informatics Centre. = Program: electronic library and information systems, Vol. 41. 2007. No. 1. pp. 47–58.
Marketing of information services and products in university libraries of Punjab and Chandigarh (India): an attitudinal assessment of library professionals. = Library Management, Vol. 29. 2008. No. 6–7. pp. 515–537.
SAHU, Ahok Kumar: Measuring service quality in an academic library: an Indian case study. = Library Review, Vol. 56. 2007. No. 3. pp. 234–243.
MADHUSUDHAN, Margam: Internet use by research scholars in University of Delhi, India. = Library Hi Tech News, 2007. No. 8. pp. 36–42.
RAO, Siriginidi Subba: E-book technologies in education and India's readiness. = Program: electronic library and information systems, Vol. 37. 2004. No. 4. pp. 257–267.
KAPOOR, Kanta – GOYAL, P.: Web-based OPACs in Indian academic libraries: a functional comparison. = Program: electronic library and information systems, Vol. 41. 2007. pp. 291–09.

2. A háttér megismeréséhez jó általános helyzetképet ad magyarul Mohor Jenő tömörítése egy 2006-os cikkről: SETH, Renu: India könyvtári rendszere. = Könyvtári Figyelő, 55. évf. 2009. 1. sz. pp. 116–121.
3. Egy példa a kutatási és fejlesztési központok fejlett könyvtáraitra az Indian Institution of Technology mumbai-i könyvtára, mely virtuálisan is megtekinthető: <http://www.library.iitb.ac.in/>
4. Aki szeretne egy átlagos indiai egyetem könyvtárával megismerkedni, annak ajánlom a következő cikket: ANSARI, Alam Mehtab: Application of library management software in Aligarh Muslim University. = Computers in Libraries, 2008. November–December pp. 12–15., p. 47.
5. India hivatalos nyelvei a hindi és az angol. A 14 regionálisan hivatalos nyelv az asszami, bengáli, gudzsarati, kannada, kasmíri, malajalam, marati, oriya, pandzsábi, szanszkrit, szind, tamil, telugu, urdu. Mindezeket túl még 1636 nyelvet beszélnek az országban.
6. Az iskolák könyvtári ellátatlanságáról többet is megtudhatunk ebből a cikkből: MAHAJAN, Preeti: School libraries in India: present-day scenario [elektronikus dok.] = Library Philosophy and Practice, 2010 May. URL: <http://www.webpages.uidaho.edu/~mbolin/mahajan5.pdf>
7. A cikkben előforduló demográfiai adatok a legutolsó, 2001-es indiai népszámlálás adatit tükrözik.
8. A könyvtárvezető véleményét megerősítik az India egyik fejlett államából készült tanulmány adatai: PARVATHAMMA, N. – REDDY, Shanker: Use of information resources and services in public libraries: a case of Bidar District, Karnataka State, India. = Annals of Library and Information Studies, Vol. 56. 2009. No. 4. pp. 249–254.
9. A fejezetben szereplő adatok értelmezéséhez fontos tisztában lenni a következőkkel: Indiában a havi átlagkereset mindössze 3000 rúpia. Továbbá a lakosság 42%-a, cca. 456 millió fő él a WTO által megállapított megélhetési küszöb, napi 59 rúpia (1,25 dollár) alatt. Az adott időszakban 1 rúpia 4,6 forintnak felelt meg. Az adatok a CNN-IBN Live hírportál, illetve a Világbank jelentéséből származnak:
Monthly income of average Indian crosses Rs 3,000 pm [elektronikus dok.]. URL: <http://ibnlive.in.com/news/monthly-income-of-average-indian-crosses-rs-3000-om/93782-7.html> (2009)
New global poverty estimates: what it means for India [elektronikus dok.]. URL: <http://www.worldbank.org.in/WBSITE/EXTERNAL/COUNTRIES/SOUTHASIAEXT/INDIAEXTN/0,,contentMDK:21880725~pagePK:141137~piPK:141127~theSitePK:295584,00.html> (2010)
10. Ezt támasztja alá cikkében HANEEFA, Mohamed: Application of information and communication technologies in special libraries in Kerala (India). = Library Review, Vol 56. 2007. No. 7. pp. 603–620.
11. Ezt a tapasztalatot megerősíti a legtöbb India közkönyvtári ellátásáról szóló cikk. Lásd: GHOSH, Maitraye: The public library system in India: challenges and opportunities. = Library Review, Vol 54. 2005. No. 3. pp. 180–191.
JEEVAN, V. K. J.: Science awareness through public libraries in India. = Annals of Library and Information Studies, Vol. 55. 2008. No. 3. pp. 224–233.
12. SETH, Renu: Storehouses of knowledge to educate the masses: the Indian library system: a present day scenario. = Buch und Bibliothek, Vol. 58. 2006. No. 9. pp. 622.
13. LIU, Lewis G.: The contribution of public libraries to countries' economic productivity: a path analysis = Library Review, Vol 53. 2004. No. 9. pp. 435–441.
14. MATORIA, Ram Kumar et al.: Automation and networking of public libraries in India using the e-Granthalaya software from the National Informatics Centre. = Program: electronic library and information systems, Vol. 41. 2007. No. 1. pp. 50
15. KSH: STADAT – 2.7.2. Könyvtárak, levéltárak (1990–) [elektronikus dok.]. URL: http://www.ksh.hu/pls/pls/ksh/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_zkz002a.html (2010)
16. Az állítás alapjául részben pakisztáni könyvtárakban tett látogatások, részben róluk szóló cikkek szolgálták. Tájékoztatóhoz ajánlom a következőket: MAHMOOD, Khalid et al.: Libraries in Pakistan: a systemic study = Library Review, Vol 55. 2006. No. 1. pp. 20–34.
MAHMOOD, Khalid et al.: Potential fee-based library services in Pakistan. = The Bottom Line: Managing Library Finances, Vol 18. 2005. No 4. pp. 172–179.
17. Megerősíti ezt a következtetést SETH, Renu: Storehouses of knowledge to educate the masses: the Indian library system: a present day scenario = Buch und Bibliothek, 58. Vol. 2006. No. 9. pp. 627–628.
18. SETH, Renu: Storehouses of knowledge to educate the masses: the Indian library system: a present day scenario = Buch und Bibliothek, 58. Vol. 2006. No. 9. pp. 628.

Néhány indiai egyetem web impakt faktorainak és kapcsolatainak elemzése

JALAL, Samir Kumar – BISWAS, Subal Chandra –
MUKHOPADHYAY, Parthasarathi

JALAL, Samir Kumar – BISWAS, Subal Chandra – MUKHOPADHYAY, Parthasarathi: Web impact factor and link analysis of selected Indian universities (Annals of Library and Information Studies, Vol. 57. June 2010. pp. 109-121.) című tanulmányát Dévai Péter tömörítette.

Ebben az esettanulmányban a szerzők az egyes honlapok kapcsolatait mérő, vizsgáló webometria mutatószámait határozzák meg nyugat-bengáli egyetemek honlapjainak tanulmányozásával.

Az egyik ilyen mutatószámcsoporthoz tartoznak a világhálós impakt faktorok (web impact factors – WIFs), melyek az egyes webhelyekre történő hivatkozások számát jelentik – elosztva a webhelyekhez tartozó weboldalak számával. Részben hasonlítanak az idézettségi mutatókhoz, melyek nyomtatott dokumentumok, általában tudományos publikációk közötti kapcsolatokat jeleznek, míg

a webes impakt faktorok bármilyen webhelyek közötti kapcsolatot jelezhetnek. Egyes kutatások szerint a webkapcsolatok mintegy 20%-a felel meg tartalmilag az idézettségi mutatóknak. A mutatókat *Peter Ingwersen* fejlesztette ki *The calculation of web impact factors* című cikkében (megjelent a *Journal of Documentation*, vol. 54. 1998. no. 2. p. 236-243.).

A kérdés szakirodalma elég jelentős. Több publikáció tudományos intézmények, például egyetemek rangsorát állítja össze hagyományos mutatók (egy kutatóra jutó publikációk száma,

idézetség, stb.) és a webhelyek közötti kapcsolatok mutatószámainak segítségével. A vizsgálatok általában azt mutatják, hogy a hagyományos és új mutatók értékei kevésbé korrelálnak egymással. Egyes szerzők a domain rendszer különböző szintjeit hasonlítják össze webometriai eszközökkel, mások gazdasági-műszaki kutató intézetek rangsorát próbálják meghatározni. A publikációk jelentős része indiai és arab szerzők munkája, melyekben hazájuk intézményeivel foglalkoznak.

A tanulmány tulajdonképpen tárgya a különböző nyugat-bengáli egyetemek kapcsolatainak vizsgálata, valamint a webes hatástényezők mint mutatók hatásosságának értékelése. Emellett a szerzők szeretnének hozzájárulni a mutatók módszertanának továbbfejlesztéséhez, és meg kívánják vizsgálni a WIFs alkalmazhatóságát az egyetemek rangsorának felállításában. A vizsgálat adatbázisa kiterjedt 23 központi egyetemre, a 150 legjobbnak ítélt egyetemre (deemed universities), melyeket a University Grants Commission támogatásra érdemesnek tartott. Ezen belül 130 volt a klasszikus értelemben vett egyetem, 20 pedig National Institute of Technology (NIT), ami nagyjából műszaki egyetemnek felel meg. Rajtuk kívül bevontak a vizsgálatba 255, valamely tagállamhoz tartozó egyetemet (state universities), 19 országos jelentőségűnek ítélt intézetet, 7 a tagállamok törvényhozó testületéhez tartozó intézményt, 13 ún. nyitott egyetemet és 59 magán egyetemet. Ez összesen 526 oktatási intézményt jelent, melyeket az Alta Vista és a Google keresőmotorok alapján választottak ki. A vizsgálat idején, 2010 márciusában csak 17 olyan egyetem volt, melynek nem volt vagy nem működött a honlapja.

A webometriai eszközök között szintén a legnépszerűbb keresőmotorok játszották a főszerepet, ezen kívül felhasználták például a SocSciBot 3.0 web crawlert is. Az eredmények bemutatására szolgált a Pajek nevű, grafikus ábrázolást lehetővé tevő eszköz (<http://vlado.fmf.uni-lj.si/pub/networks/pajek>). A sorrend megállapításához egy négy tagból álló összetett mutatószámot használtak. Ennek tagja volt az intézmények

előfordulásának száma (S) négy keresőmotorban (Google, Yahoo, Live Search és Exalead), a láthatóság (V), mely az egyes webhelyek külső kapcsolatait mutatta és az ún. Rich files – Adobe acrobat (.pdf), Adobe PostScript (.ps), Microsoft Word (.doc) és Microsoft power point (.ppt), melyek az oktatási és publikációs tevékenységet leginkább jellemző fájlok, végül a Google Scholarban (Sc) történő keresés eredménye, melybe mindenféle tudományos szakirodalom beletartozik. A rangsort már önmagában is jelző mutatószámokat megfelelően súlyozták, és így alakult ki a rangsorban elfoglalt helyet meghatározó mutató: $4V + 2S + 1R + 1Sc$. A rangsor nagy jelentőségű valamennyi érdekelt, a hallgatók szülei, az oktatók és a finanszírozók számára egyaránt, és megfelel a felsőfokú oktatási intézmények minősítésére vonatkozó *Berlini alapelvek*nek (http://www.che.de/downloads/Berlin_Principles_IREG_534.pdf).

Ingwersen, az értékelési módszer kifejlesztője, rámutatott, hogy nagy figyelmet kell szentelni az intézmények honlapja rangsorolásának, mert minőségük gyakran változhat, míg a magas szintű domain-nevek rangsorolása szinte állandónak tekinthető. Egy másik, ausztrál egyetemeket és online újságokat rangsoroló tanulmányban az intézményi dolgozók létszáma volt az egyetem nagyságát jellemző mérőeszköz. (<http://wlv.openrepository.com/wlv/bitstream/2436/3141/1/2000%2520Web%2520Impact%2520Factors%2520and%2520Search%2520Engine%2520Coverage.pdf>)

Az indiai felsőfokú informatikus- és menedzserképző intézeteket értékelő tanulmány szerint a WIFs alapján a Bombayi Technológiai Intézet végzett az első helyen. Több mint 500 indiai egyetem honlapjának rangsorolása alapján az is kiderült, hogy az egy portálhoz tartozó weboldalak (és így a belső kapcsolatok) száma nem befolyásolja annyira a WIFs értékét, mint azt a webometriával foglalkozók korábban hitték. A WIFs hiányossága, hogy ugyanazt a formulát alkalmazza igen nagyszámú portál esetén is, és nem tesz különbséget az új és régi site-ok között sem. Ez utóbbi az oka annak, hogy a külső linkek

száma jóval nagyobb a régi honlapok esetében és ez jelentősen befolyásolja a WIFs értékét.

Egy másik lehetőség az egyetemeken internetes kapcsolatainak vizsgálatára a tudományos-oktatási intézmények portáljain működő web-crawlerek (pl. a SocSciBot 3.0) alkalmazása. Ezeknek több előnye is van a keresőmotorokkal szemben, hátrányuk ugyanakkor, hogy nem képesek nagyobb web-területek „áttekintésére”. A módszert *Mike Thelwall* fejlesztette ki, és *Alternatív Dokumentum Modellnek* nevezte el (http://www.google.com/books?hl=hu&lr=&id=TDhPMs3adw0C&oi=fnd&pg=PA208&dq=%22Data+cleansing+and+validation%22%2BThelwall&ots=r01zwtk4g8&sig=4mjgUWSJulhCtn7_dC9UjaNTc4E#v=onepage&q=%22Data%20cleansing%20and%20validation%22%2BThelwall&f=false). Az eljárás négy részből áll, pontosabban négy szinten lehet vele a portálokhoz kapcsolódó linkeket gyűjteni: a weboldalak kapcsolatai, a linkek rendezése directorykba, a domainek szintje és az egy egyetemet egységnek tekintő vizsgálat.

Az indiai egyetemekre elvégzett kutatás azt mutatja, hogy a központi egyetemeken között nincs szoros kapcsolat. A közölt táblázat szerint kétoldalú kapcsolat van pl. a nyugat-bengáli Visva-Bharati University és az assami Tezpur University között, de más felsőfokú intézmények között is, azonban sokoldalú együttműködést – legalábbis a portálokon szereplő linkek alapján – nem lehet kimutatni. Jóval erősebb kapcsolat mutatkozik a műszaki egyetemeken szereplő betöltő National Institute of Technologyk között, melynek oka feltehetően az azonos szakirányban keresendő.

A webometria kutatási területei közül a jövőben minden bizonnyal egyre nagyobb teret fognak nyerni a weboldalak változásával, bővülésével foglalkozó vizsgálatok. (A cikk megtalálható a <http://nopr.niscair.res.in/bitstream/123456789/9746/1/ALIS%2057%282%29%20109-121.pdf> címen.)

A magyarországi könyv- és papírrestaurátorok idén ünneplik 30. évfordulóját annak, hogy az Országos Széchényi Könyvtárban elindult ez a képzési forma.

1981 szeptemberében az OSZK Restaurátor műhelye vezetői (Beöthy Kozocsa Ildikó és Kastaly Beatrix) szervezésében és irányításával megindult a Képző és Iparművészeti Szakközépiskolával együttesen a papír- és könyvrestaurálók képzése.

1991-től már önállóan, a nemzeti könyvtárban indulhatott a tanfolyam, és azóta is a könyvtár restaurátor és kötetmunka műhelyében folyik a képzés, melynek szervezésében részt vesz a Restauráló osztály és a Könyvtári Intézet Oktatási osztálya.

A tanfolyamok emelt szintűek, időtartamuk három év, 1120–1150 óra.

Az évforduló alkalmából a könyvtár restaurátorai kiállítást készítettek, hogy bemutassák a képzés történetét, képet adjanak a képzés során elsajátítandó elméleti és gyakorlati tudásról. A tárlókban különböző restaurált dokumentumok is szemügyre vehetők. A látogató bepillantást nyerhet a szakmai munkába, és fogalmat alkothat arról, mi mindennel foglalkoznak a könyv és papírrestaurátorok.

A kiállítás megtekinthető az OSZK VI. emeleti Ars Librorum terében. (OSZK-lista, 2011. szeptember, az OSZK restaurátorok tájékoztatójából.)

A „The Wealth of Networks” c. könyv és az intézményi archívumok: a MIT, a DSpace és a tudományos köztér jövője

DURANCEAU, Ellen Finnie

Duranceau, Ellen Finnie: The “Wealth of Networks” and institutional repositories: MIT DSpace, and the future of the scholarly commons (Library Trends, Vol. 57. No. 2. Fall 2008. pp. 244–261.) című tanulmányát Viszocsekné Péteri Éva tömörítette

Távoli kép tízezer láb távolságról

Yochai Benkler 2006-ban megjelent könyve, a *The wealth of networks** (A hálózatok gazdagsága) azokat a hatalmas változásokat írja le, melyeket a világháló hozott az egyetemek számára. Az előnyöket azok a szerzők élvezhetik, akik a weben bárhol meg tudnak jelenni, az intézményi repozitóriumok pedig a folyamatos azonosítás-

nak és megőrzésnek egyedülálló kombinációját, az intézmény történeti környezetét jelentik, és nagyobb kereshetőséget kínálnak. Az új információgazdaságban nem meglepő, hogy ezek a repozitóriumok gyorsan helyet kaptak a kutató egyetemeken és intézetekben. Az első, 2002. évi kezdeményezés óta széles körben elterjedtek: 2005 elején az USA-ban már a doktori iskolát működtető egyetemek 40%-ában volt intéz-

* BENKLER, Yochai.: *The wealth of network: how social production transforms markets and freedom*. New Haven: Yale University Pr., 2006. 528 p.

ményi repozitórium, az archívumokat figyelő *OpenDOAR* honlap szerint számuk 2007 decemberében meghaladta az ezret. Ez a gyors növekedés valószínűleg Benklert sem lepte meg. Az új, behálózott információgazdaság leírása olyan, mintha az intézményi repozitóriumokat írta volna le: nem piaci mechanizmusokra épülnek, az egyének közös tevékenységét támogatják.

Természetesen minden új szolgáltatást vagy eszközt folyamatosan fejleszteni kell, hogy lépést tudjon tartani az újonnan jelentkező igényekkel és elvárásokkal, megtalálja és megőrizze használóit. Van néhány olyan terület, amely megérett a fejlesztésre: a kutatások egyre inkább adatvezérelté válnak, több tudományágra érintenek, így az igény növekedni fog, és egyre nagyobb nyomást gyakorol az adatkezelés, adatfelügyelet és adatarchiválás támogatására. Az intézményi repozitóriumok ezeket az igényeket ki tudják elégíteni, ezért előreláthatólag szaporodnak majd az adatkezeléssel összefüggő szolgáltatások. Ezt a növekedést ösztönözni fogja, hogy a kutatók teljesíteni akarják az olyan finanszírozók követelményeit, mint amilyen a National Institute of Health-é (NIH). Az egyetemi oktatóknak sem idejük, sem forrásaik nincsenek a nagy adatállományok kezelésére, ezért ezt az intézményi repozitóriumokra hárítják.

Az olyan létező és a kutatók számára értékes funkciók, mint a több adatbázisban történő párhuzamos keresés (federated search) lehetővé teszik, hogy az intézményi repozitóriumok tematikus archívumokként működjenek, és lehetővé tegyék a metaadatok téma szerinti keresését. Az intézményi és a tematikus repozitóriumok közötti jelenlegi különbség a rendszerek fejlődésével valószínűleg elmosódik majd. Például a Massachusetts Institute of Technology (MIT) több tudományágra érintő kísérleteket folytat a DSpace rendszerrel, miközben foglalkozik az egy tudományágban több intézményi repozitóriumban való keresés koncepciójával is. Ezekben a kísérleti projekteknél egy szűk, a tematikus repozitóriumok által nem lefedett témakörben vizsgálják a preprint-szerver lehetőségét, egy olyan szerverét, amely több intézet kutató-

csoportjának értékes, megosztható dokumentumgyűjteményét szimulálja. A cél, hogy egy témakörben három egyetemről összehozzák az ott keletkezett tudományos munkákat. Ugyancsak a kutatók számára lesznek fontosak azok az új, intézményi és tematikus repozitóriumok építését ígérő szolgáltatások, amelyek egyúttal kielégítik a finanszírozóknak a nyílt hozzáférés iránti kívánalmait, és az egyetem, a finanszírozó és a tanszék céljait egyaránt szolgálják. Hasonlóképpen az egyetemet és az intézményi repozitóriumot szolgálják azok a fejlesztések, amelyek több kampuszról szedik össze a bibliográfiákból (vagy más forrásokból) az adatokat. Több műszaki, jogi, politikai és személyi kérdést kell még tisztázni ahhoz, hogy az ilyen szolgáltatások teljesen automatizálhatók legyenek, de úgy tűnik, ebben az irányban elérhetőek lesznek a szerzők, az intézetek és az olvasók érdekeit szolgáló eredmények.

Más, a kutatók számára az intézményi repozitóriumok értékét növelő szolgáltatások közé tartozhat az egyéni és közös munkaterek létesítése – hálózati lehetőség a közös kutatási eredmények elhelyezésére. Benkler elemzése megerősíti azt a megállapítást, hogy a kutatómunka a hálózatnak köszönhetően egyre inkább együttműködéssel és nemzetközi szinten folyik. Az intézményi repozitóriumok támogatják a hivatkozások kezelését és elemzését, a repozitóriumoktól elvárható adatbányászati és szűrő eszközök pedig a releváns művek azonosításában segíthetnek. Az ilyen szolgáltatások iránti igények fontos szerepet játszanak az intézményi repozitóriumon keresztül biztosított nyílt hozzáférés szorgalmazásában.

Benkler szerint a minőségellenőrzési mechanizmusok és szűrők kialakítása a hálózati információ egyik természetes összetevője, és ezáltal az intézményi repozitóriumoké is. Ilyen kezdeményezés már volt Belgiumban, ahol a pénzek elosztásakor forrásként az intézményi repozitóriumokat mint intézményi és tanszéki minőségmérceket használták.

Kihívások

Az egyetemi kutatásokra összpontosító intézményi repozitóriumok számára a legnagyobb nehézséget a szerzők önarchiválási modellhez való megnyerése jelenti. Számos tanulmány igazolja, hogy az egyetemek nagy része nem is tud intézménye repozitóriumáról vagy a kampusz által kínált lehetőségről. 2007. évi felmérések szerint a Kaliforniai Egyetemen a megkérdezett végzősök 82%-a nem tudott, vagy éppen csak hallott az intézményi repozitóriumról. A Michigani Egyetem egyik kampuszán még azok között is csak 29% ismerte a repozitóriumot, akiknek a munkája az archívumban szerepelt, a Cornell Egyetemen pedig a DSpace rendszer alkalmazásba vételét követő vizsgálat szerint „népszerűtlen” és „kevésbé használt”. Összességében 2007-ben az intézményi repozitóriumok 50%-ában ezernél kevesebb dokumentum volt. Ismert tény, hogy az önarchiválás nem vezet eredményre a sokak által használt repozitóriumokban. A Kaliforniai Egyetemen végzett vizsgálat szerint a szerzők 31%-a személyes vagy tanszéki honlapon teszi közzé munkáit, és csak 14%-uk archiválja valamilyen módon. A Carnegie Mellon Egyetemen (2006. évi adat) a szerzők 13%-a végez önarchiválást. A számok azonban szélsőségek között mozognak; sokan úgy vélik, hogy a nagy energiájú fizikában az önarchiválás eléri a 100%-ot. Intézményi vagy finanszírozói utasítás nélkül nem várható áttörés.

Azok a kutatók, akik hajlandók önarchiválásra, nem látják át azonnal, melyek az intézményi repozitórium előnyei saját honlapjukkal vagy egy tematikus archívummal szemben. Meg kell találni azokat a módszereket, amelyekkel ez a szolgáltatás gyorsan fontossá tehető az egyetem számára. Ez jól tervezett interfészt, a szerzők számára személyre szabható opciókat és könnyű rögzítési folyamatot jelent.

Az intézményi repozitóriumokhoz szükséges szoftver felhasználóbarát fejlesztést igényel, a DSpace rendszer ehhez jó alapot biztosít: a rendszert használó vezetők között végzett felmérés szerint 81% állította, hogy némiképp vagy na-

gyon meg van elégedve, 13% pedig azt mondta, hogy a DSpace megfelel az igényeiknek.

A MIT és a DSpace: közelkép

A MIT intézményi repozitóriuma, a DSpace nyílt forrású licenc alapján 2002-ben indult, a projektet finanszírozó Hewlett-Packarddal együttműködésben végzett kétéves fejlesztés eredményeként. Célja a szellemi termékek digitális formában történő tárolására egy dinamikus repozitórium kialakítása volt a multidiszciplináris kutatóintézetben, s hogy nyílt forrású rendszerként eszközt és platformot biztosítson a digitális egységek gyűjtéséhez, kezeléséhez, indexeléséhez és terjesztéséhez. A DSpace valóban az egyetem igényeiből nőtt ki, és abból, hogy támogassa a MIT-nek az ismeretek előállításában, terjesztésében és megőrzésében vállalt küldetését. Az eredeti cél az volt, hogy befogadja a digitális formában előállított szellemi termékeket: kutatási jelenéseket és egyéb dokumentumokat, adatgyűjteményeket, képeket, audió- és vizuális anyagokat, adatbázisokat vagy bármely más, fontosnak tartott anyagot. Az eredeti célt két fontos irányelvben fogalmazták meg: csak a saját kutatásokat fogadják el, és az egyetem dönti el, hogy mit archivál. Erről az állásponton később elmozdultak, befogadtak egyéb anyagokat és olyanokat is, amelyek nem az egyetemen születtek, de tartalma miatt fontosnak találtak. A MIT könyvtáraiból és archívumaiból is kerültek sokat használt és értékes anyagok a DSpace-be. Az utóbbi időben oktatási anyagokat is fogadnak. Az OpenCourseWare (OCW, <http://ocw.mit.edu>), az MIT nyílt elérésű oktatási rendszere az oktatási anyagok fontos példája. Ennek támogatására a DSpace-ben régebbi honlapok is helyet kaptak, így az OCW honlapján a már nem létező kurzusok anyagai is megtalálhatók. Jelenleg a DSpace-ben mintegy hatezer tudományos közlemény található, összességében több mint kétezer szerző több mint húszezer műve.

A DSpace-t alkalmazók 2007 júliusában megalakították a DSpace Foundationt, melynek feladata

az egyre növekvő DSpace-közösség vezetése és támogatása, a rendszer szélesebb körű terjesztése és használata.

A MIT küldetésének támogatása: a könyvtárosi feladatkörök fejlesztése

A MIT küldetésében nagy hajtóerőt jelent az a cél, hogy a kutatási és oktatási eredményeket minél gyorsabban és szélesebb körben megosszák. A Szabad Szoftver Mozgalom (Free Software Movement), a World Wide Web Konzorcium és a nyílt oktatási tartalmak ötlete az MIT-ben született. Az intézet támogatja a *TecTV*-t, a *MIT-World*-öt és az *OpenNetWare*-t. A MIT könyvtárai ebben a nyitott kulturális légkörben működnek. 2005-ben javasolták az intézet vezetésének, szervezzenek a szerzők számára oktatást munkájuk utáni jogaikról. Az igényt egy 2005. évi felmérés is alátámasztotta, mely szerint a felhasználók fontosnak ítélték a szerzői jogi szolgáltatásokat, de keveset tudtak róluk. Ebben az időben fogalmazta meg a NIH nyílt hozzáférési politikáját, amelynek értelmében a lektorált cikkeket a *PubMedCentral*-ban kellett elhelyezni. Ezért 2006 tavaszán a Szellemi Tulajdon Bizottság (Committee on Intellectual Property) támogatásával kidolgoztak egy szabványos kiadói szerzői jogi szerződést azok számára, akik eleget akartak tenni a NIH irányelveinek. A kezdeményezések eredménye 2006-ban egy új munkakör lett, a *tudományos publikálásért és licencekért felelős tanácsadó* (scholarly publishing and licencing consultant = SP & LC, a továbbiakban publikálási tanácsadó). Fő feladatai a következők:

- ⊙ egy olyan program kidolgozása és alkalmazása, amelynek során felhívják a figyelmet a digitális környezetben folytatott tudományos kommunikáció kérdéseire;
- ⊙ olyan mechanizmusok kidolgozása, amelyekkel segíteni tudja a kiadó kiválasztását, a kiadói megállapodást és a szellemi tulajdon kezelését;

- ⊙ megjelenés a MIT fórumain és kiadványaiban;
- ⊙ tudományos kommunikáció és a szerzői jogi honlapok kezelése;
- ⊙ hatékony együttműködés a könyvtárosokkal a tudományos kommunikáció kérdéseiben, kommunikációs eszközök készítése számukra.

Az új munkakört a digitális tudomány világához vezető holisztikus megközelítés részének tekintették. A tanácsadó felelősségi körébe tartoznak a tartalom-előállítóknak közvetlenül nyújtott szolgáltatások mellett az előfizetett tartalom licenc-tárgyalásai is. A licenelési és szerzői jogi szempontok együttes figyelembe vétele 360 fős látószöveget eredményezett, amely az MIT-ben előállított, az intézetből kikerülő és bejövő (vagy visszatérő) tartalmakat egyaránt átfogta.

A publikálási tanácsadó egyik első feladata a tudományos publikálással foglalkozó honlap újrainírása és újratervezése volt. Emellett egy podcast-sorozatot is indított, a szerzői jogokkal és a nyílt hozzáféréssel foglalkozó oktató videókat helyezte el a honlapon. A könyvtárosok számára tanácskozásokat szervezett, a tantestület és a hallgatók számára pedig beszélgetés-sorozatokat. Az első évben a legnagyobb erőfeszítést a szerzők támogatása igényelte: több mint hatvan oktató és hallgató fordult hozzá egyéni konzultációért. A tanácsadónak saját felmérése is igazolta, hogy szükség van a segítségére. A felmérés során elhangzott észrevételek világossá tették számára, hogy a szabványos kiadói szerződésben történő változtatásokról szóló tárgyalásokat támogatnia kell, és ez egy nagyon értékes szolgáltatás.

Az új munkakör a könyvtárnak új lehetőségeket is adott: beszélgetés a végzett hallgatókkal a publikálásról, a téma felvétele az egyetemi útmutatóba stb. Sok egyéb kérdés mellett felmerült egy olyan téma az első félévben, amely a korábban említett tematikus preprint-szerver építésében a DSpace használatához igényelt támogatást.

A könyvtárosok körében végzett felmérések nyomán a publikálási tanácsadó a könyvtárosok eszközeit használva wiki-oldalakat és egy pre-

zentációs sablont alakított ki. Nem tartozott tendői közé azonban az intézményi repozitórium marketingje, tervezése és fejlesztése – ezekre 2007 elején új feladatkört hoztak létre, a *DSpace termékmenedzserét*. Feladata a felhasználók igényeinek összegyűjtése és az elsőbbségek kijelölése, a termékstratégia meghatározása, együttműködés a számítástechnikai munkatársakkal (a szoftvernek a repozitórium szolgáltatásaihoz szükséges továbbfejlesztésében), új lehetőségek indítása. Feladatainak fontos része volt a piackutatásra épülő marketing-kommunikációs stratégia kidolgozása és megvalósítása, a szolgáltatások kialakítása és terjesztése a DSpace egyetemen belüli felhasználói körének bővítéséhez. Az első évben, amikor már mindkét új szakember dolgozott, világossá vált, hogy a szerzői jogok megőrzése, az önarchiválás és az intézményi repozitórium kérdéskörei összefüggnek és metszik egymást, a tudományos kommunikáció részét képezik.

Az új munkakörök alapot biztosítottak a nyílt hozzáférést támogató szolgáltatások fejlesztéséhez. Nyilvánvaló lett, hogy az intézményi repozitóriumok pénzbe kerülnek és jelentős munkaidőt igényelnek. Az is kiderült, mennyire fontos, hogy a könyvtárak befektessenek az ilyen új munkakörökbe, ha gyorsan akarnak haladni, és meg akarják találni a helyüket az alakuló tudományos kommunikáció rendszerében.

A könyvtárosok a szellemi közösségek támogatói: 21. századi feladatok

Az MIT-ben a könyvtárosi munkakörök átalakítása 2002 és 2007 között zajlott. Ez alatt az idő alatt tizennégy feladatkört határoztak meg újra, ami a munkatársak mintegy 20%-át érintette. A létszámot csak a két új, korábban ismertetett feladatokhoz szükséges munkatárssal bővítették. A feladatkörök meghatározásánál a hangsúlyt az új technológiákra, az új szolgáltatásokra és a kutatások támogatásának új útjaira

helyezték. A munka 2002-ben egy kutatócsoport létrehozásával indult, amelynek feladata az volt, hogy újrafogalmazza a könyvtárosok szerepét – kutatótársként és újítóként –, és eszközöket dolgozzon ki a kutatás támogatásához. A kutatócsoport együttműködést alakított ki a számítógép-tudományi tanszékkel és az adminisztratív információs szolgáltatások tanszékével. 2003-ban és 2004-ben két új feladatkört is létrehozottak, a *képekkel foglalkozó könyvtárosét* (images librarian) és a *térinformatikai könyvtárosét* (GIS librarian). Ez utóbbinak a feladata a térinformatikai eszközök használatának oktatása és a térinformatikai szolgáltatások támogatása volt. Ugyancsak 2004-ben hozták létre az *adatkönyvtáros* feladatkört, elsősorban a társadalomtudományokra összpontosítva. Később munkáját a nyílt adatokkal kapcsolatban felmerülő kérdésekkel bővítették, s az ő feladata lett a nyílt és megvásárolt adatgyűjtemények elérése, ezek támogatása is.

A változások érintették az állományfejlesztéssel foglalkozó, hagyományos szakkönyvtári feladatkört is, mivel a nem hagyományos módon beszerzett tartalmak világába vezettek. Például 2005–2006-ban a számítógép-tudományi könyvtáros munkakörét interaktív kutatási feladatokkal, egy másik könyvtárosét pedig – aki a tanári karral a tanfolyam-alapú oktatási anyagok tervezésén dolgozott – intenzív oktatási feladatokkal bővítették. Új szakterület lett az internetes eszközök fejlesztése, a térinformatikai feladatokat az általános és környezetvédelmi mérnöki területhez csatolták. A mérnöki könyvtár vezetői feladatait is újrafogalmazták, áttéve a hangsúlyt a kölcsönzésről és a hozzáférhetővé tételről a külső forrásokra.

Az új és újra meghatározott feladatkörök azt a váltást mutatják, amelyben a könyvtárosok a hagyományos modell szerint vásárolt tartalom helyett a mindenféle tartalomból történő innovatív szolgáltatások nyújtására helyezik a hangsúlyt. Például a mérnöki és természettudományos információs könyvtáros 2005. évi munkaköri leírásában a „gyűjtemény”, sőt a „tájékoztatás” is háttérbe szorul a szolgáltatás és az eszközök mellett.

Új munkakörként jelent meg a *meta-adatokkal foglalkozó szakember* (2005), aki a nyílt hozzáférést támogatta (OpenCourseWare), és részt vett a helyi előállítású digitális tartalmakkal kapcsolatos kezdeményezésekben.

Ugyancsak ebben az évben hozták létre a *digitális termékmenedzser* munkakörét, aki az új rendszerek fejlesztéséért, ezen belül ezek hozzáférhetővé tételéért lett felelős.

A könyvtár alapfeladata (az MIT küldetésének támogatása) nem változott, a részletek azonban igen: a behálózott világban, ahol a tudás megosztása egyre inkább valósággá válik, megváltoztak az eszközök, és máshová kerültek a hangsúlyok. Elmélyült az egyetemen belüli együttműködés, a könyvtár láthatóan abba az irányba mozdult, hogy elősegítse a világméretű tudományos kommunikációt. Ironikus módon úgy tűnik, hogy a könyvtárosok most inkább az egyetemi élet középpontjában vannak, mint amikor a könyvtár állományai és internetes hozzáférési lehetőségei jelentették az egyetlen szórakozást a városban.

Következtetések: az intézményi repozitóriumok és a köztér

A MIT-ben történt személyi változások tükrözik a Benkler könyvében leírt köztérszerű modell kialakulását. A fő mozgatóerő a létrejött társadalmi gyakorlat és az azt befogadó üzleti gyakorlat. Benkler szerint nem valószínű, hogy a társadalmi és gazdasági erőfeszítések visszafordíthatók. Valóban sok, nagy vagyonnal rendelkező ipari szereplő már úgy alakította át üzleti modelljét, hogy részt tudjon venni egy inkább köztérszerű gazdaságban. Például az IBM, a Hewlett Packard vagy a Cisco nonprofit szervezetekkel működik együtt azért, hogy megakadályozza a jogalkotást, amelynek célja a személyi számítógépekbe épített másolásvédelem bevezetése.

A MIT-n folyó kutatások azt mutatják, hogy a köztéri megközelítést is magában foglaló üzleti gyakorlat érdeme lesz, ha a gazdaság előnyben részesíti a nyitottságot. Ennek jelentősége a könyvtárak és a tudományos kommunikáció

többi résztvevője számára az, hogy a tudomány és a kutatás közösségi megosztó rendszerében nem a politika és a filozófia lesz a fő mozgatóerő, hanem a gazdaság, a technológia, az emberi magatartás társadalmi és gyakorlati megvalósulása. A könyvtárosoknak lehetőségük van arra, hogy a tudományos kommunikációs közösség központjába kerüljenek, ha az új társadalmi, gazdasági és műszaki rendszerekkel – beleértve az intézményi repozitóriumokat – dolgoznak. A MIT tapasztalatai is hasonló eredményeket mutatnak: megerősítik, hogy a digitális tudományos kommunikációra történő áttéréshez szükséges műszaki és humán infrastruktúra építése a könyvtárak fontos szolgáltatása, része a már folyamatban lévő, a kutatások szélesebb körű, gyorsabb terjesztését lehetővé tévő változásoknak. Van remény arra, hogy együtt egy olyan világot alakítsunk, amelyben megvalósul Benkler látomása: az intézményi repozitóriumok a kultúra tényleges átalakulásának részei lesznek. Ez a látomás az emberi kultúra és a szélesebb körű információterjesztés egyik előrelépése. A tudományos kutatás természetesen illeszkedik a jövőképhez: minden megosztandó kulturális és tudományos információ világunkat védi, s az egyetemek kutatási eredményeinek a lista élén kell lenniük. Akik közelebről foglalkoznak az intézményi repozitóriumokkal, az utóbbi időben panaszkodnak, hogy a repozitóriumok nem alakították át radikálisan a tudományos kommunikációt, vagy az egyetemek mohón megtartják maguknak. Vannak, akik az intézményi repozitóriumokat elhibáztattnak tartják. Korai azonban véleményt nyilvánítani, mivel az intézményi repozitóriumok koncepciója még új, és Benklernek az új gazdaságról végzett elemzése szerint az intézményi repozitóriumok – megfelelő fejlesztésekkel és beruházásokkal – a tudományos kommunikáció hasznos és lényeges részét képezhetik. A könyvtárak azzal segíthetnek Benkler műveinek és előrejelzéseinek valóra váltásában, hogy szót emelnek a fejlesztések és a beruházások érdekében, úgy alakítják át a munkaköröket, hogy a behálózott információ-gazdaságban támogatni tudják az alakuló társadalmi gyakorlatot.

Az IFLA speciális igényű könyvtári szolgáltatások szekciója: történeti áttekintés

PANELLA, Nancy

Panella, Nancy: The Library Services to People with Special Needs Section of IFLA: an historical overview. = IFLA Journal, 35. vol. 2009. 3. no. 258–271. p c. tanulmányát Viszocsekné Péteri Éva tömörítette.

Háttér

Az IFLA speciális igényű könyvtári szolgáltatások szekciója (Library Services to People with Special Needs =LSN) jogelődje, a Kórházi Könyvtárak Albizottsága 1931. augusztus 29-én jött létre, négy évvel az IFLA megalakulása után. Ez volt a hetedik albizottság és az első olyan, amelynek középpontjában speciális felhasználói csoportnak nyújtandó szolgáltatások álltak. Ebben az időben már megvoltak a kórházi könyvtárak nemzetközi együttműködéséhez szükséges feltételek, nőtt az érdeklődés a kórházi betegek könyvtári ellátása iránt. Ez részben annak volt köszönhető, hogy szembetűnő volt a könyvek és az olvasás pozitív hatása az 1. világháborúban és az azt követően kórházba került katonáknál.

Az albizottság megalakítását *Marjorie E. Roberts* javasolta, amikor a Brit Vöröskereszt titkárságát és a Szent János Rendi Kórház Könyvtárát szervezte. Roberts energikus, politikailag előrelátó hölgy volt, aki szenvedélyesen hitt a kórházi betegek könyvtári ellátásának szükségességében. Miután megértette, hogy a kórházi könyvtári munka egyedülálló tapasztalatokat igényel, beleértve a biblioterápiát, lelkes szószólója lett az e téren szükséges speciális képzésnek is. Ismerve a betegeknek nyújtott könyvtári szolgáltatások országonként gyakran eltérő módját, meglátta a nemzetközi együttműködésben rejlő értékeket, a különböző módszerek tanulmányozásának, a gondolatok kicserélésének lehetőségét. Roberts javaslatát a brit Könyvtári Szövetség 1930-ban cambridge-i konferenciáján tárgyalta

meg. A szövetség első ízben foglalkozott a betegek könyvtári ellátásával, beleértve a Dániában, az Egyesült Királyságban és az Egyesült Államokban e téren folyó munkáról szóló beszámólót. Az ezt követő informális beszélgetésen még áttekintették a németországi és a svéd szolgáltatásokat, majd a formális üléssel együtt egy olyan csoport alakult, amely érti a nemzetközi együttműködés előnyeit. Még tisztázatlan, hogy Roberts vagy a csoport döntött úgy, hogy társuljanak az IFLA-hoz. Célravezető volt a kapcsolat kialakítása a városi könyvtárakkal is, mivel több országban ők feleltek a betegek könyvtári ellátásáért. Végül alakult egy, Roberts által különösen fontosnak tartott szakképzési albizottság is.

Az Albizottság megalakulása

1931 augusztusában az IFLA Cheltenhamban (Egyesült Királyság) tartott éves konferenciáján az akkori irányító testület, a Nemzetközi Könyvtári Bizottság (International Library Committee = ILC, későbbiekben IFLA Council) megtárgyalta Roberts javaslatát. E szerint az albizottság feladata többek között

- a kórházi könyvtári szolgáltatások módszereiről szóló információk gyűjtése minden országból, ahol ilyen működik,
- a nyilvánosság lehető legnagyobb mértékű kihasználása a kórházi könyvtárak jobb megismertetésére és szélesebb körű elterjesztésére,
- javaslatok készítése a létező programokra épülő, kórházi könyvtári szervezetre.

A javaslat elfogadását két korábbi esemény segítette elő: Roberts *Henri Lemaître*-nek, az ILC tagjának (akiről tudta, hogy részt vesz Algériában a közkönyvtárak kongresszusán) küldött levelében hosszan kifejtette a kórházi könyvtárak jelentőségét, remélve, hogy a kongresszuson vitát indít a témában; *Carl Milam*, szintén az ILC tagja, az IFLA Közkönyvtári Albizottságának elnöke, az Amerikai Könyvtári Egyesület (American Library Association = ALA) titkára szerepe, aki figyelemmel kísérte a kórházi bete-

gek olvasnivalóval történt ellátásából származó előnyöket, látta az ALA e téren folytatott munkájának eredményeit, és albizottsági elnökként az USA-n kívül is volt szava. Vagyis az ILC-ből két tag már felismerte a terület fontosságát.

Az ILC Henri Lemaître-t javasolta az albizottság elnökének, Roberts pedig az albizottság titkára lett.

Az első évtized

Az albizottság kezdetben a tagok megnyerésére és az aktuális információk gyűjtésére összpontosított. Mindkét célt szolgálta a 27 ország könyvtári, egészségügyi és orvosi intézményeinek megküldött kérdőív, amelyre meglepően sok válasz érkezett. A kérdőív Kelet- és Nyugat-Európa, Ázsia, Afrika és Óceánia 19 országából jött vissza kitöltve, és 18 országból 19 szakember jelezte részvételi szándékát. A felmérés eredményeit Lemaître az IFLA 1932. évi berni konferenciáján elemezte, kiemelve az orvosok körében tapasztalt jelentős érdeklődést az albizottság munkája iránt. A kör bővítésére Lemaître kezdeményezte az IFLA és a Népszövetség Egészségügyi Bizottsága közötti együttműködés kialakítását.

Ebben az időben Roberts a Nemzetközi Kórházi Szövetségtől (International Hospital Association = IHA) megkapta a kórházi könyvtárakra vonatkozó határozati javaslatokat. Ezekben többek között az is szerepelt, hogy a betegkönyvtárak minden kórházban fontos egységek; minden kórháznak helyet kell biztosítania a betegek központi könyvtárának; a könyveket rendszeresen el kell juttatni a betegekhez, minden országban gondoskodni kell arról, hogy a kórházak kapjanak könyveket, különösen figyelmet kell fordítani a könyvekre és könyvtárakra az elme-egységintézetekben és a szanatóriumokban. A határozatokat az IHA éves konferenciáján elfogadták, erről Lemaître az albizottság 1933. évi ülésén számolt be.

Ezekben az években alakította meg Roberts Angliában a Kórházi Könyvtárosok Egyesüle-

tét (Guild of Hospital Librarians). Ennek céljai részben megegyeztek az albizottságéval. A két szervezet között az volt a különbség, hogy míg az albizottságban szakemberek (könyvtárosok, orvosi és kórházi vezetők) vettek részt, az egyesületnek bárki tagja lehetett, aki aktívan részt vett a betegek könyvtári ellátásában, vagy csak érdeklődött iránta. Az egyesület lényegében a szakemberek és az önkéntesek közötti kapcsolatot jelentette. A két szervezet hosszú éveken át párhuzamosan működött, az informális összekötő feladatát Roberts töltötte be.

Az albizottság az 1930-as évek végéig nemzetközi szinten folytatta a betegkönyvtárakkal foglalkozó információk gyűjtését. Látókörét két, mozgásában korlátozott csoport ellátásával bővítette: a szeretetotthonokban élő, idős emberekével és a fogvatartottakkal. A börtönökkel azért kezdtek foglalkozni, mert több országban is ugyanazok a közkönyvtárak szolgálták ki őket, mint a kórházakat. Roberts folytatta aktív tevékenységét: ismét jelentést készített az IHA-nak a kórházi könyvtárakra vonatkozó újabb határozatairól, írásban és szóban hangoztatta a betegek könyvtári ellátásának fontosságát, összekötő volt az albizottság és az egyesület között. Nemzetközi jellegét hangsúlyozandó az egyesület 1936-ban nevét Kórházi Könyvtárak Nemzetközi Szövetségére, Kórházi Könyvtárosok Nemzetközi Egyesületére (International Association of Hospital Libraries, International Guild of Hospital Librarians) változtatta. Ez volt az első nemzetközi szervezet, amely az IFLA-hoz csatlakozott.

1940–1959

A 2. világháború alatt az albizottság szüneteltette tevékenységét, azt csak 1947-ben *Paul Poindron* irányításával kezdték újraszervezni. Poindron azonnali célként a kapcsolatok helyreállítását tűzte ki a korábbi tagokkal, és a kapcsolatok felvételét azokkal a könyvtárosokkal, akik korábban nem voltak a szervezet tagjai. Ezért elindította a második nemzetközi felmérést,

amelynek eredményéről az IFLA 1947. évi oslói konferenciáján számolt be az albizottságnak. A jelentést követően és részben annak alapján Poindron számos ajánlást készített abban a meggyőződésben, hogy a könyvtáraknak minden olyan intézményben jelen kell lenniük, ahol betegekről gondoskodnak. A szakterületen ezek voltak az első részletes nemzetközi (multinacionális) ajánlások, amelyeket kórházaknak, szeretetotthonoknak, szanatóriumoknak és rehabilitációs intézményeknek szántak.

Poindron is hitt a biblioterápiában, a szakma számos ajánlását támogatta. Irányítása alatt az albizottság határozatba foglalta, hogy minden elmegyógyintézetben legyen betegkönyvtár, és át kell venniük az USA-ban, az Egyesült Királyságban és a skandináv országokban használt módszereket. A határozatot a Könyvtárosok 3. Nemzetközi Kongresszusa Brüsszelben (1955) jóváhagyta.

Robertshez hasonlóan Poindron is foglalkozott a kórházi könyvtárügy oktatásával, számos stratégiát dolgozott ki a már e területen dolgozók (gyakorló orvosok, könyvtárosok, practitioners) képzésére. Ezek között voltak helyi szinten megoldható tanfolyamok, gyakorlatok, konferenciák szervezésére vonatkozó ajánlások. Javaslatai szerint a konferenciákra nemcsak könyvtárosokat kell meghívni, hanem orvosokat, az ápoló- és szociálismunkás-képző iskolák hallgatóit is, mivel az ő feladatuk is a betegek felépülésének elősegítése.

Munkájának nyilvánosabbá tétele érdekében az albizottság 1948-ban engedélyt kért az IFLA-tól, hogy konferencia-jelentéseit az éves rendezvény után azonnal terjeszthesse. A címzettek körét bővíteni akarták az UNESCO-val, az Egészségügyi Világszervezettel (World Health Organization = WHO), a Vöröskereszt Nemzetközi Szövetségével, a nemzetközi orvostudományi kongresszusok titkárságaival, az orvosok és kórházi dolgozók nemzetközi szervezeteivel. A dokumentumok tanúsága szerint a szélesebb körű terjesztés több éven át sikeres volt. Végül, felismerve a kórházi könyvtárakról szóló információbővséget, Poindron és az albizottság szükségesnek látta a

szakterület bibliográfiájának összeállítását. Ez a projekt több évet vett igénybe.

1952-ben elfogadták az IFLA új alapszabályzatát, e szerint az albizottságok a továbbiakban bizottságok lesznek, így a Kórházi Könyvtárak Albizottsága neve Kórházi Könyvtárak Bizottsága elnevezésre változott. A bizottság folytatta a betegek könyvtári ellátását a kórházi könyvtári vagy a közkönyvtári programokon keresztül, megerősítette kapcsolatát az IHA jogutódjával, a Kórházak Nemzetközi Szövetségével (International Hospital Federation = IHF). A bizottság megerősítette elkötelezettségét a kórházban lévő fogyatékos betegek olvasnivalóval és a szükséges eszközökkel történő ellátásában. Határozatai között szerepelt, hogy különböző nyelveken megjelent könyveket lehetőleg 35 mm-es mikrofilmre kell venni; a rokkantak számára történő mikrofilmezés esetén az UNESCO-tagországoknak kormányaiktól általános felmentést kell kapniuk a szerzői jogdíjak, a szállítási és a vámköltségek megfizetése alól a könyvek nemzetközi cseréje során.

1953-ban a bizottság élén Poindront *Irmgard Schmid-Schädelin*, a Zürichi Kantoni Kórház könyvtárosa követte. Éppen kinevezését megelőzően került sor a harmadik nemzetközi felmérésre, amelynek eredményeit már ő foglalta össze, és az IFLA 1956. évi konferenciáján (München) vitatták meg. Ez a tanulmány Poindron néhány ajánlásával kiegészítve lett a bizottság első szabványa.

Az évtized végén a bizottság figyelme ismét a kórházi könyvtáros-képzésre irányult, a cél a nemzetközi egészségesség elősegítése volt.

1960–1969

Az 1960-as évek nagyon mozgalmasak voltak. Megjelentek az első szabvány-gyűjtemények, megkezdődött a betegekre orientált egészségügyi információs címek jegyzékének összeállítása, elfogadták a vakok számára készült hangfelvételek cseréjét, megkezdődött egy nagyszabású retrospektív szakbibliográfia összeállítása,

elkészült a kórházi betegek szánt idegen nyelvű könyvek jegyzéke, a bizottság első ízben tartott más IFLA-bizottsággal együttes ülést; elindult a rendszeres hírlevél, a bizottság éves konferencia-anyagainak és előadásainak a terjesztése.

Az első szabvány a könyvállományokkal, a könyveknek a beteghez történő eljuttatásával, személyzeti, műszaki, pénzügyi kérdésekkel, valamint a kórházi személyzetnek nyújtandó szolgáltatásokkal foglalkozott. A második szabvány ennek bővített változata volt, inkább gyakorlati kérdésekkel foglalkozott, és az UNESCO Bulletin for Libraries részeként jelent meg.

A betegek számára hosszú évek óta szolgáltatnak az egészségügyi információkat. Következő lépésként a bizottság arra kérte a tagországokat, hogy állítsák össze a népszerű egészségügyi felvilágosító könyveknek a jegyzékét. A vakok könyvtári ellátása terén a Pretoriai Állami Könyvtárnak a vakoknak készített hangfelvételek cseréjére vonatkozó értesítésére reagálva a bizottság elhatározta, hogy összeállítja az ilyen felvételeket készítő ügynökségek jegyzékét.

1964-ben az IFLA ismét új alapszabályt fogadott el, e szerint szekciók és alszekciók jöttek létre. Ennek megfelelően a Kórházi Könyvtárak Bizottsága a Közkönyvtári Szekció Kórházi Könyvtári alszekciójaként folytatta működését.

A betegek szükséges külföldi könyvek beszerzési nehézségei miatt az 1960-as évek közepén megkérték az alszekció tagjait, hogy küldjék meg országuk irodalmát képviselő könyvek jegyzékét. A cél egy olyan összeállítás volt, amelyből a kórházi könyvtárosok saját könyvtáruk idegen nyelvű állományát építhetik. A 22 országból kapott címet tartalmazó kötet 1969-ben jelent meg *Reading Round the World* címmel, melyből az évek során ezer példányt adtak el.

Mivel a „kórházi könyvtár” megnevezést idővel a „betegkönyvtárral” azonosították, az alszekció 1966-ban, mielőtt elfogadta új alapszabályzatát, megváltoztatta nevét Könyvtárak a Kórházakban alszekcióra (Libraries in Hospitals Sub-section) lett. Az új alapszabály többek között kimondta,

hogy

- az alszekció a kórházi betegek és a személyzet, valamint a kórházban fekvő és a kórházon kívüli, rokkant és fogyatékkal élők (vak, csökkent látású, mozgáskorlátozott) könyvtári ellátásával foglalkozik,
- az alszekció nem oktató kórházakban orvostudományi könyvtári szolgáltatással is foglalkozhat;
- az alszekció, bár a Közkönyvtári Szekció része, szakterületén minden, a közkönyvtárakén túlmenő szolgáltatást is nyújthat.

1966-ban a tagok közötti információáramlás javítására és a kommunikáció megkönnyítésére az alszekció kiadta az IFLA egyik első kiadványát, a *New Bulletin*-t. Kezdeményezett egy olyan programot, amelyben az éves konferencián elhangzó előadások másolatát a konferenciát megelőzően megküldték az alszekció tagjainak; a rendezvényt követően pedig az előadások szövegét eljuttatták azokhoz, akik nem tudtak részt venni a konferencián.

1970–1979

Ebben az évtizedben az alszekció megszervezte és támogatta az első kórházi könyvtáros intézetet, kiadta harmadik szabványát, az olvasáshoz szükséges műszaki eszközök kézikönyvét, egy jelentős bibliográfiát és a kórházi könyvtári ellátásról szóló ország-jelentéseket. A Nemzetközi Kórházi Könyvtári Intézetet (International Institute in Hospital Librarianship) az Észak-londoni Műegyetem Könyvtáros Iskolája és az alszekció közösen szponzorálták. A Londonban tartott egy hetes programokra három kontinensről érkeztek résztvevők. Az 1973-ban közreadott *Standards for Hospital Libraries* szabványgyűjtemény az alszekció új küldetését tükrözte, nem csak a kórházi betegek, hanem az idősek, kímoldulni nem tudók, testi és szellemi fogyatékkal élők ellátására vonatkozóan is tartalmazott ajánlásokat. Ez után nem sokkal jelent meg az *International Directory of Technical Reading Aids* gyűjtemény, amelyhez az alapot a csök-

kentlátók számára az olvasáshoz szükséges kézüszereket gyártóknak küldött kérdőív képezte. A *Hospital and Welfare Library Services: an international bibliography* 1977-ben látott napvilágot, az 1863–1972 időszakot felölelő 2164 tétel a különböző típusú kórházakban fekvő betegeknek, a kímoldulni nem tudóknak, az időseknek, a testi fogyatékosoknak (vakok, süketek stb.) és a szellemileg sérülteknek nyújtott könyvtári szolgáltatások teljes körét feldolgozta. A *National Statements* gyűjtemény az egyes országokban a kórházi betegek és más gondozó intézetekben ápoltak, a fogyatékkal élők könyvtári ellátásának helyzetét tükrözte. Az 1974–1976 évek anyagait tartalmazó összeállításban olyan adatok is szerepeltek, mint az egyes országokban a lakosságszám, a kórházi ágyak aránya, a vonatkozó jogszabályok, a könyvtári ellátás szervezete és állománya.

Az 1970-es években a Kongresszusi Könyvtár Vakok és testi fogyatékkal élők részlege az alszekció segítségét kérte az IFLA keretében a vakok könyvtári ellátásával foglalkozó nemzetközi fórum létrehozásához. A téma iránti érdeklődést kutató nemzetközi felmérés pozitív eredményei alapján az IFLA 1977. évi éves konferenciája (Brüsszel) ülészakot szentelt a vakok könyvtárainak, s felkérte a szakmai irányító testületet (professional board) a témával foglalkozó munkacsoport megszervezésére. A végeredmény a Vakok Könyvtárai szekció (Libraries for the Blind) megalakítása lett, nevét 2008-ban a Nyomtatott művek használatára képtelen személyeket ellátó könyvtárak (Libraries Serving Persons with Print Disabilities) elnevezésre változtatta.

Az IFLA 1976-ban elfogadott, új alapszabályzata a szervezeti felépítésben osztályokat (division) és szekciókat határozott meg. Ennek következtében a Kórházi Könyvtári Alszekció az újonnan létrehozott Közkönyvtári Szolgáltatások Osztálya (Division of Library Services Serving the General Public) keretében működő szekcióvá alakult, új neve Kórházi betegek és fogyatékkal élők könyvtári ellátása (Library Services to Hospital Patients and Handicapped Readers) lett.

Az új küldetésnyilatkozat szerint a szekció a kórházak és hasonló intézmények személyzete, betegek és rezidensei számára nyújtandó, általános könyvtári szolgáltatási kérdésekkel foglalkozik, valamint azoknak a házhoz kötött és csökkent képességű olvasóknak a könyvtári ellátásával, akik a normális közkönyvtári szolgáltatásokat nem tudják igénybe venni.

A fogyatékkal élő olvasók további támogatására az UNESCO Közkönyvtári Manifesztumának felülvizsgálatához az alszekció elkészítette a könyvtári ellátásukra vonatkozó álláspontot. A Gyermekkönyvtári Szekcióval tartott együttes ülésen megállapodtak egy olyan kiadvány előállításában, amely tágabb értelemben tartalmazni fogja a szellemi fogyatékosok kritériumait és az ilyen betegségben szenvedő gyermekeknek ajánlott könyvek jegyzékét. Az 1984-ben megjelent dokumentum volt az IFLA első szakmai jelentése.

1980–1989

Ebben az évtizedben a nemzetközi szinten korábban alig képviselt, hátrányos helyzetű csoportok könyvtári ellátásával foglalkoztak, elsősorban a fogyatartottakkal, a süketekkel és a könnyen olvasható kiadványokat (easy reader, easy-to read) igénylőkkel. Ezért a szekció ismét megváltoztatta nevét és hatáskörét: a szakmai irányító testület javaslatára új elnevezése Hátrányos helyzetűeket kiszolgáló könyvtárak szekciója (Section for Libraries Serving Disadvantaged Persons = LSDP) lett. Az új hatáskör kiterjedt

- azok ellátására, akik nem képesek igénybe venni a mások számára elérhető szolgáltatásokat, például kórházban fekszenek vagy büntetés-végrehajtási intézetben vannak;
- azok ellátására, akiknek nehézségeik vannak az elérhető könyvtári szolgáltatások használatával, például kimozdulni nem tudó vagy idősek otthonában élő emberek;
- valamilyen közösségben fogyatékkal élők könyvtári ellátására, például értelmi vagy

testi fogyatékosok, beleértve a süketeket;

- a kórházi könyvtárak fejlesztésére, a szakmai szint biztosítására;
- a fogyatékkal élők olvasási problémáival foglalkozó vitafórumra.

A szekció börtönkönyvtárakkal foglalkozó munkacsoportja az IFLA 1985. évi konferenciáján tartott nyílt ülést, majd egy évvel később a konferenciát megelőző szemináriumon számolt be kutatási eredményeiről. 1988-ban a Sydney-ben tartott konferencián szervezett ismét egy nyílt találkozót, mwlyen egy fél napos műhelymegbeszélésre és börtönkönyvtárak meglátogatására került sor. A következő évben ismét szemináriumot szerveztek a konferencia előtt, és elkészült A börtönkönyvtári ellátás irányelvei (*Guidelines for Library Services to Prisoners*) c. kiadvány. A süketek könyvtári ellátásával még az 1980-as évek elején kezdtek foglalkozni. A létrehozott munkacsoport az 1983. évi konferencián tartott nyílt ülést. A következő évben kiadták a *Deaf Newsletter*-t, majd kidolgozták és véleményezésre szétküldték a képzéshez szükséges kézikönyv kéziratát. 1988 márciusában szakmai konferenciát rendeztek “Nyitott ajtók csukott füleknek” címmel, majd az éves IFLA konferencián megszavazták, hogy tanácsadó státuszt ajánlanak a Süketek Világszövetségének (World Federation of the Deaf). Az évtized végére összeállították a Süketek könyvtári ellátásának irányelveit (*Guidelines for Library Services to Deaf People*).

A szekció még egy munkacsoportot hívott alakított, amely a könnyen olvasható műveket igénylőkkel foglalkozott. (Ebbe a csoportba sorolták a beszédképesség kialakulása előtt megsüketültek mellett a többi fogyatékkal élő és hátrányos helyzetű embert, így a szellemileg visszamaradottakat, a beszédzavarban, diszlexiában, valamilyen okból koncentrálni nehézségben szenvedőket, a bevándorlókat, félig analfabétákat stb.) Nem sokkal megalakulása után a munkacsoport egy szemináriumot szervezett a könnyen olvasható kiadványokról szóló információk cseréjére. Első találkozóját a munkacsoport az IFLA éves konferenciáján tartotta, itt fogalmazta meg cél-

jait is. Ezt egy nemzetközi szeminárium követte, ahol a könnyen olvasható anyagok előállításának és terjesztésének kérdéseit tárgyalták meg. Több éves munkával kidolgozták az irányelveket, de a kiadás áthúzódott a következő évtizedre.

A hátrányos helyzetű olvasók körének bővítése mellett a szekció két jelentős művet adott közre az IFLA Szakmai jelentések sorozatában: a *Books for the Mentally Handicapped: A guide to selection* címűt a Gyermekkönyvtári Szekcióval együtt állították össze, a *Guidelines for Libraries Serving Hospital Patients and Disabled People in the Community* címűt pedig a szekció égisze alatt működő munkacsoport készítette. A munkacsoport úgy döntött, hogy a továbbiakban szabványok helyett a fejlett és a fejlődő országokban egyaránt jobban használható irányelveket fog kidolgozni.

Végül ebben az évtizedben Stockholmban tartották a második nemzetközi tanfolyamot a kórházi betegek és fogyatékkal élők könyvtári ellátásáról. Az egyhetes programon 15 országból 40 szakember vett részt, köztük a harmadik világból érkező könyvtárosok is.

1990–1999

Ezek az évek is eredményesek voltak. Az előző évtizedben létrehozott valamennyi munkacsoport kiadta szakterületének irányelveit. Elsőként a süketek könyvtári ellátásával foglalkozó jelent meg, majd a börtönkönyvtárakkal (1991) foglalkozó. Ennek második kiadása (1995) részletesebb információkat tartalmazott a szolgáltatási szintekről, az állományok nagyságáról, személyzeti és pénzügyi kérdésekről, értékelési és marketing módszerekről. A könnyen olvasható anyagokkal foglalkozó irányelvek (*Guidelines for Easy-to-Read Materials*, 1997) célja az ilyen kiadványok jellemzőinek és szükségességének, a célcsoportok azonosításának a leírása, tanácsok a kiadóknak, az olvasási nehézségekkel küzdők szervezeteinek és az őket kiszolgáló intézményeknek.

Ebben az évtizedben jött létre az idősek könyv-

tári ellátásával foglalkozó munkacsoport. Számos ajánlása közül az írástudással foglalkozó magprogram (literacy core programme) a legjelentősebb. Bár a szakmai irányító testület elfogadta a javaslatot, a végrehajtó testület pénzügyi szervezési okokra hivatkozva visszautasította. A kérdések tanulmányozására és az ajánlások kidolgozására ekkor munkacsoportot szerveztek. A témában végül önálló szekció alakult, ez lett 2007-ben az Írástudási és Olvasási Szekció (Literacy and Reading Section).

Az LSDP javaslatára kezdtek hozzá a végül 2001-ben kiadott *International Resources Book for Libraries Serving Disadvantaged Persons* forrástájékoztató összeállításához.

2000–2009

Ebben az évtizedben a szekció felülvizsgálta stratégiai tervét. Ezt az IFLA tökéletesnek minősítette. A terv egy része a hátrányos helyzetű olvasók könyvtári és információs szolgáltatásokkal történő ellátásának globális szintjét irányozta elő. A további célok a szekció tevékenységének a nemzetközi tagság által megengedett, legszélesebb körű terjesztése, az irányelvek kidolgozására irányuló tevékenység folytatása, a könyvtári körökön kívülről érkező együttműködő partnerek azonosítása. Az évtized során ünnepelte a szekció fennállásának 70. és 75. évfordulóját (2001: Boston, 2006: Szöul). Az IFLA felkérésére elkészült a 2001–2005. közötti időszak áttekintése. Ismét névváltoztatásra került sor: a felhasználói csoport elnevezését jobban kifejező, nemzetközi terminológiához alkalmazkodva 2008 végén a szekció felvette mai nevét. Az időszak alatt a következő kiadványok jelentek meg:

- Irányelvek a kórházi betegek, az idősek, rokkantak gondozóintézeteiben lévő könyvtári ellátásához (*Guidelines for Library Services to Hospital Patients and the Elderly and Disabled in Long-Term Care Institutions*, 2000) – ez rugalmasan használható ajánlások gyűjteménye; anyaga több mint harminc országból érkezett,

a szemléket négy kontinensről öt ország szakemberei készítették.

- A süketek könyvtári ellátását segítő irányelvek második kiadása (*Guidelines for Library Services to Deaf People*, 2nd. ed., 2000) a korábbi kiadáshoz képest jelentősen bővült a süketek számára különösen fontos, új kommunikációs eszközökkel (internet, www).
- Irányelvek a diszlexiások könyvtári ellátására (*Guidelines for Library Services to Persons with Dyslexia*, 2001); a témával az éves konferenciákon két ízben is foglalkoztak, az irányelveket a skandináv országokban észrevételezték, megjegyzéseket az európai és a nemzetközi diszlexia egyesület is fűzött hozzá.
- Irányelvek a fogvatartottak könyvtári ellátására (*Guidelines for Library Services to Prisoners*, 2005) – ez útmutató lehet a börtönökben a könyvtári szolgáltatások tervezéséhez, kialakításához és értékeléséhez, mintát adhat a hasonló témájú nemzeti irányelvek kidolgozásához; jelentősége az, hogy megerősíti a fogva tartottaknak az olvasáshoz, a tanuláshoz és az információk eléréséhez való jogát; könyvtárosok, könyvtárvezetők, büntetés-végrehajtási és állami hatóságok, a börtönkönyvtárakért felelős ügynökségek/hatóságok számára készült.
- Irányelvek a demens betegek könyvtári ellátására (*Guidelines for Library Services to Persons with Dementia*, 2007) a demencia hátterével, okaival és megjelenési módjaival, az ilyen betegségben szenvedők, otthon vagy intézményben lévők kiszolgálásával foglalkozik, valamint az etnikai és kulturális kisebbségben lévő csoportok problémáival.
- Nemzetközi forrástájékoztató a hátrányos helyzetű olvasókat kiszolgáló könyvtárak számára (*International Resource Book for Libraries Serving Disadvantaged Persons*,

2001) a K. G. Saur kiadványa, a könyvtári szolgáltatások bibliográfiája, a szekció működésének részletes áttekintése.

- A könyvtárak elérhetősége a fogyatékkal élők számára (*Access to Libraries for Persons with Disabilities – CHECKLIST*, 2005) című jegyzék a könyvtárak, dokumentumok, szolgáltatások, médiaformátumok fizikailag elérhetővé tételéhez tartalmaz ajánlásokat, valamint a könyvtárosoknak az igényelt szolgáltatásokra és a speciális bánásmódot igénylő emberekkel folytatandó kommunikációra történő kéréséhez.
- Szakkifejezések jegyzéke (*Glossary of Terms*, tervezve 2009) – több mint 250 tétel, elsősorban nemzetközi forrásokból és a szekció saját tapasztalataiból.
- A Nemzetközi forrástájékoztató a hátrányos helyzetű olvasókat kiszolgáló könyvtárak számára c. kiadvány 2009-re tervezett második kiadása naprakész bibliográfiát és a szekció 2000–2008 évi eredményeit tartalmazza.

Jelen és jövő

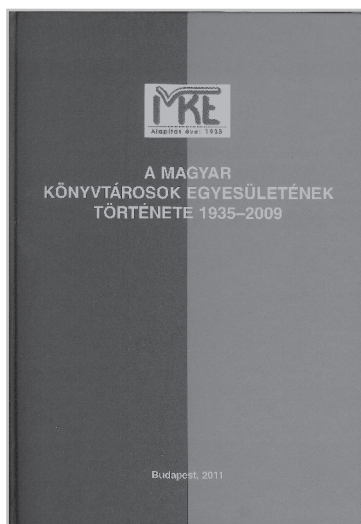
A szekció tovább dolgozik azon, hogy jobb tegye a különböző formában lévő könyvtári anyagoknak a speciális olvasók számára történő elérhetővé tételét, nemzetközi fórumot biztosítson az igények megtárgyalásához.

A jövőben a szekció többek között folytatja a speciális igényű csoportokat érintő szerzői jogi kérdések támogatását, az együttműködést az IFLA többi szekciójával és olyan szervezetekkel, mint a Süketek Világszövetsége vagy az Európai Diszlexia Egyesület; működési területén kutatókat végez, megjelenik írásban és élőszóban.

Egyesület a könyvtárosokért – könyvtárosok az egyesületért

Az 1930-as években több mint kétezer (országos és helyi) szakmai egyesület működött Magyarországon. A második világháború után közel ezernek sikerült újraéleszteni szervezeti életét, ezek közé tartozott az 1935-ben alakult Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete is. Hiába történtek azonban erőfeszítések a könyvtárosok, levéltárosok részéről az egyesületi tevékenység folytatására, az 1949-re kialakult pártállami modellbe már nem igazán fértek bele az önálló civil szervezetek, így 1950 elején az egyesület – megelőzendő a várható felszámolást – megszüntette tevékenységét. Hat évvel később azonban a könyvtárosoknak ismét lehetőségük nyílt részben önálló szerveződésre a Társadalom-és Természettudományi Ismeretterjesztő Társulat (1958-tól Tudományos Ismeretterjesztő Társulat) keretében mint Sajtó-, Könyv- és Könyvtártörténeti Bizottság, majd erre alapozva jött létre 1956 nyarán a Magyar Könyvtárosok Szabó Ervin Köre. A körnek 1965-ben sikerült önállósodnia Magyar Könyvtárosok Egyesülete elnevezéssel – utalva evvel az 1935-ben alakult jogelőd szervezetre. Az egyesület (rövidített nevén: MKE) 2009-re tehát már alapításának hetvenötödik évéhez érkezett el, és ez alkalmat adott *A Magyar Könyvtárosok Egyesületének története 1935–2009* címmel egy jubileumi kiadvány közreadásához. A 758 oldalas kötet a Nemzeti Erőforrások Minisztériuma és a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával puha, illetve kemény kötésű változatban jelent meg 2011 márciusának végén *Bényei*

A Magyar Könyvtárosok Egyesületének története 1935–2009 : jubileumi kiadvány / [szerk. Bényei Miklós]. – Budapest : MKE, 2011. – 758 p. : ill.
ISBN 978-963-89260-0-5

Miklós szerkesztésében, *Nagy Anikó* (az egyesület főtitkára) közreműködésével. A képszerkesztést *Nagy Zoltán* (a MKE Műszaki Könyvtáros Szekció elnöke), a technikai szerkesztést pedig *Korpás István* végezte. A részletes tartalomjegyzékből is megállapítható, hogy a kötet két fő egységből áll: az egyik a történeti részek a hozzájuk kapcsolódó bibliográfiákkal, a másik pedig az eseménynaptárak sorozata. Létrehozásukhoz – az előbb említetteken kívül – még további negyvenhárom egyesületi tag járult hozzá a szervezetek történetének megírásával, bibliográfiák szerkesztésével, eseménynaptárak összeállításával.

Bakos Klárának, a MKE elnökének előszava után a történeti rész *Bényei Miklós: Az egyesület történelmi útja* című tanulmányával kezdődik. Az alcímben a szerző vázlatos áttekintésnek nevezi munkáját, de nyugodtan mondhatjuk, hogy talán túlzottan is szerény ez a műfaji meghatározás. Bár az 1980-as évek közepén több publikáció, visszaemlékezés is megjelent az alapítás ötvenedik évfordulója alkalmából, sőt eseménynaptár is készült, de ez a – jegyzetekkel együtt ötvenhat oldalas – tanulmány az egyesületi élet 2009-ig eltelt hetvenöt évének eddigi legteljesebb, legrészletesebb bemutatása. Átfogó képet kaphatunk a professzionális szakmává, hivatássá váló könyvtárosság művelőinek külföldön, a 19. század utolsó harmadában megindult első szerveződéseiről, valamint a hazai előzményekről, amelynek végeredményeként – több évi előkészület után – 1935. június 26-án megtarthatta alakuló közgyűlését a Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete. A résztvevők megválasztották első elnöküket *Fitz József*, az akkor még a Magyar Nemzeti Múzeum keretében működő Országos Széchényi Könyvtár igazgatójának személyében. A tiszteletbeli elnökséget a kultuszminiszter, *Hóman Bálint* vállalta el (ő volt az, aki hat évvel korábban, még a nemzeti múzeum főigazgatójaként kezdeményezte egy könyvtáros-szövetség megalakítását). Megszavazták alapszabályuk tervezetét is, amely négy témakörben foglalta össze az egyesület céljait:

- ⊙ a könyvtár- és levéltárügy tudományos és közcéljainak felkötése,
- ⊙ a könyvtárosok és levéltárosok közti állandó kapcsolat biztosítása,
- ⊙ a könyvtárosok és levéltárosok testületi érdekeinek támogatása,
- ⊙ a könyvkultúra előmozdítása.

E célok megvalósítása érdekében tevékenykedett az egyesület egészen az 1950-ben történt megszűnéséig. A következő fejezetek a Sajtó-, Könyv- és Könyvtártörténeti Bizottság és a Szabó Ervin Kör munkálkodását, az MKE működésének első negyedszázadát, majd a demokratikus keretek közötti közel húsz évét tárgyalják. A szerző minden lehetséges tematikára kiterjedően mutatja be, és

nemcsak bemutatja, hanem értékeli is az egyesület tevékenységét: az egyesület mint szervezet működtetését; a tagok tájékoztatását; a működés anyagi alapjait; a részvételt a kulturális közéletben; a szakmaetikai, szakmapolitikai kérdéseket; az országos, regionális és szervezeti rendezvényeket; a képzést és továbbképzést; a nemzetközi kapcsolatokat; a határon túli magyar könyvtárakkal, könyvtárosokkal való kapcsolat-tartást. A záró fejezet az egyesület 2007–2010 közötti időszakra kidolgozott stratégiája alapján vázolja fel az MKE jövőképét, a stratégiában is megfogalmazott célokat. A tanulmány szövegét egészítik ki az egyesületre vonatkozó adatközlések: a hetvenöt év vezető tisztségviselőinek felsorolása, az egyesület által alapított kitüntetések a kitüntetettek megnevezésével.

Bényei Miklós tanulmányát követően az egyesület által megjelentetett kiadványokat, tevékenységére vonatkozó közleményeket veszi számba tematikus, ezen belül a megjelenési idő szerinti csoportosításban a *Hegyközi Ilona* által összeállított Bibliográfia című fejezet. Tartalmazza az egyesületi évkönyvek leírásait (tartalomjegyzéküket is megadva), ez folytatódik az önálló kiadványok recenzióikkal együtt közölt 34 tételével, s mindezt kiegészíti a két sorozatleírás. (Itt hívjuk fel a figyelmet arra, hogy az évkönyvek szövege – az 1937–1943 közöttiek kivételével – elérhetőek az MKE honlapján.) A következő egység a Magyar Könyvtárosok Szabó Ervin Köre, valamint a MKE által 1962 és 2002 között kiadott Tájékoztató illetve Hírlével számainak és terjedelmének felsorolása, majd az egyesület működésére, életre, továbbá a vándorgyűlésekre vonatkozó irodalomról kapunk tájékoztatást. E két utóbbi tematikus rész nem törekszik teljességre: nem tartalmazza a rövidebb közleményeket és a hírlapcikkeket, viszont a felvett közel hatszáz tétel szükség szerint rövid annotációval is el lett látva.

Már a Szabó Ervin Körben felmerült a körön belüli szakterületi, valamint a vidéki csoportok létrehozása, de ennek megvalósítása valójában csak az MKE megalakulása után teljesedett ki. A területi (megyei) szervezetek megalakulásának

első szakasza 1980-ban zárult le, a szakterületi bizottságok (később szervezetek/szekciók) létrejötté pedig 1970-től egészen napjainkig tart. A történeti rész folytatásában a tizenhét területi szervezet és a két (eredetileg területinek alakult) társult egyesület, továbbá a tizenegy szakterületi szervezet és egy (eredetileg szintén a MKE keretében alakult) társult egyesület, valamint két, már megszűnt bizottság – mintegy 350 oldalas – blokkja olvasható. Történetüket az adott szervezet tagjai írták, bibliográfiájukat is ők állították össze. Elsőként a területi szervezetek anyaga sorjázik a rövidített egyesületi név (az MKE) utáni elnevezésük betűrendjében. Ez többnyire a megye nevét jelenti, de tudnunk kell, hogy a Győr-Moson-Sopron megyei könyvtárosok a Kisalföldi Könyvtárosok és Könyvtárak Egyesülete, a Baranya megyeiek az MKE Pécsi és Baranyai Szervezete, a Borsod-Abaúj-Zemplén megyéből a zempléniiek pedig az MKE Zempléni Könyvtárosok Szervezete néven találhatók. A 2009-ben működő szakterületi szekciók/szervezetek anyaga a szakmai megnevezésük betűrendjében követik egymást, sorukat két, jogutód nélkül korábban megszűnt bizottság zárja. Szerkezetük többségüknél a következő: a szekció/szervezet (esetenként kezdetben még a csoport vagy bizottság) története megalakulásától 2009-ig, az időszak tisztségviselői, a nyomtatott, illetve esetenként elektronikus formátumban megjelent dokumentumok bibliográfiája (a saját kiadványok leírásai, továbbá a szervezetre vonatkozó közlemények hol teljes, hol válogatott bibliográfiája), s végül a történet forrásait megnevező jegyzetapparátus.

A kötet második nagy egysége önálló címmel rendelkezik: *A Magyar Könyvtárosok Egyesülete történetének időrendi adattára 1935–2009*. Elmondhatjuk, hogy az itt közölt eseménynaptárak stílusa példaértékű, a megfogalmazás kellőképpen tömör, ugyanakkor információ-gazdag. Kezdődik az egyesületi élet fontosabb történéseit magába foglaló eseménynaptárral, amely indításként visszautal két 1929-es dátumra: június 8-án kimondták a magyar könyvtáros szövetség megalakításának szükségességét, június 15–29.

között pedig a Rómában és Velencében tartott nemzetközi szakmai kongresszuson bejelentették megalakulását és csatlakozását a nemzetközi szövetséghez. Az ezt követő közel hétszáz, dátumhoz köthető eseményt az MKE által alapított Füzeki István emlékérem 2009. október 22-i, ünnepélyes átadása zárja.

Az egyesületi élet jeles szakmai, közösségi eseménye az 1969-től évente megrendezett vándorgyűlés. Időpontját, helyét és témáját természetesen tartalmazza az előbbi eseménynaptár, de jelentőségéhez képest ezek csak a szikár adatok. Mintegy kiegészítésként, e közösségi találkozóról való részletes tájékozódást teszi lehetővé a vándorgyűlésekről szóló fejezet, amelyet *Papp István Ment-e a világ előbbre a vándorgyűlések által* című, az első vándorgyűlés 40. évfordulóján tartott előadásának szerkesztett változata vezet be, s ezt a témát folytatja Bényei Miklós összeállításában a tárgyalt időszak negyvenegy vándorgyűlése szakmai programjának közlése. Az egyes vándorgyűlések témáját, a plenáris, illetve szekciós előadásainak, korreferátumainak címét olvasva joggal mondhatta előbb említett tanulmányában Papp István: „*A vándorgyűlések határozottan erősítették a szakmai öntudatot, az összetartozás érzését; hozzájárultak ahhoz, hogy a szakmai innováció és megújulás (nem teljesen azonos fogalmak!) teret nyerjen, megszilárduljanak és fejlődjenek az egész könyvtárügy és az egyes könyvtárak társadalmi kapcsolatai, felfelé mozduljon a ranglétrán a szakma presztízse.*”

A kötet időrendi adattári egységét *A Magyar Könyvtárosok Egyesülete tagszervezeteinek tevékenysége (Időrendi táblázatok)* című, eseménynaptárakat tartalmazó fejezet zárja. Ahogyan a történeti egységben, itt is hasonló elrendezésben és sorrendben követik egymást a szervezetek. Először nevük betűrendjében tizenhét területi szervezet, illetve két társult (szintén területi) egyesület, majd nyolc szakterületi szekció, illetve egy társult (szintén szakterületi) egyesület, s a sort egy bizottság zárja. A megalakulástól 2009-ig terjedő tartalmak változóak: van olyan szervezet, amelyik a több mint harminc évét ti-

zenhat és fél oldalon, van, amelyik a több mint negyven éves működésének fontosabb dátumait, eseményeit mindössze fél oldalon sorolja fel, és – amint az az előbb felsorolt számokból is kiderülhet – néhány szervezet nem készítette el eseménynaptárát.

Érdeemes szót ejteni a kötet végéhez csatolt, jó minőségű képmellékletekről is. Itt láthatóak a egyesület vezető tisztségviselőinek (elnökök, díszelnökök, főtitkárok) arcképe, valamint a szervezetek rendezvényei alkalmából készült kéreken hetven fotó. (A kötet történeti egységében is található a papíron kevésbé jó minőséggel megjelenő képek.) A képszerkesztő Nagy Zoltántól tudjuk, hogy tervbe van véve a kötetben közölt összes kép elhelyezése a MKE honlapján, a későbbiekben pedig a szerkesztés időszakában összegyűjtött anyagból kiválogatott kb. ezer fotó – a név- és helyszín-azonosítást követően – szintén felkerül majd a honlapra.

A kiadvány fenti ismertetése is érzékeltetheti, hogy a kötet tartalmát valójában három különböző, de ebben a formában egymást erősítő műfaj alkotja. A történet-leírások a könyvtárosok összefogását, tenni akarását, szakmai elkötelezettségét, a szakmai érdekek képviseletét dokumentálják. A történetekbe azonban nem férhet bele minden fontos esemény, ezek megörökítésére hivatottak az eseménynaptárak. A bibliográfiák a tevékenység kapcsán keletkezett, illetve a tevékenységet dokumentáló publikációkat rögzítik. E műfajok elrendezésekor figyelembe kellett venni azt, hogy az MKE általános bemutatása mellett az egyes szervezetek is teret kapjanak. Bizonyára felmerülhetett a kiadvány megtervezése során az, hogy a három műfajt egymás mellé lehetne helyezni mind az egyesület általános, mind az egyes szervezetek vonatkozásában, ekkor viszont problémát okozhatott volna a vándorgyűlésekre vonatkozó részek elhelyezése. Szintén felmerülhetett, hogy gazdaságosabb megoldást jelenthetne a történeti részek után egy egyetlen közös eseménynaptár, valamint egy összevont bibliográfiai egység kialakítása. Evvel elkerülhetőek lettek volna a vándorgyűlésekre, a szervezetek közös rendezvényeire

vonatkozó duplikált közlések mind a bibliográfiákban, mind az eseménynaptárakban. Ebben az esetben egységesebb formátumúakká lehetett volna alakítani a különböző helyeken keletkezett bibliográfiai leírásokat is. Az ilyen megoldás alkalmazásakor viszont az egyesület egészére, illetve a szervezetekre vonatkozó anyagot az eseménynaptár vonatkozásában csakis egy dátumokra visszautaló, a bibliográfia esetében pedig egy tételszámokra hivatkozó mutató közbeiktatásával lehetne – meglehetősen nehézkes módon – visszanyerni, áttekinteni. Mivel mutató egyáltalán nem készült a kötethez, ezért úgy gondolom, hogy a szerkesztő a lehető legjobb megoldást választotta a kötet anyagának felépítésekor. Ebben a szerkezetben, bár két különböző egységben, de így is teljes és plasztikus képet kaphatunk az MKE egésze, valamint az egyes szervezetek, szekciók, egykori bizottságok, a társult egyesületek történetéről, közvetlenül részletes információkhoz juthatunk működésük eseményeiről, az általuk közreadott művekről, a róluk megjelent közleményekről. A kötet használatát a tipográfiai megoldások (a részek tagolásai, a betűméretek megválasztása) is nagyban segítik. Gazdaságos a tisztségviselők névanyagának, illetve a bibliográfiák tételeinek

kéthasábos tördelése, segítik a tájékozódást az előfejek alkalmazása (sajnálatos, hogy ez utóbbi elmaradt a tagszervezetek eseménynaptáránál). Az egyesület hetvenöt évéről írja Bakos Klára a jubileumi kiadvány előszavában: „*Fennállása alatt a szervezet átél és túlélt társadalmi formációváltásokat, de a XX. század első felében, az MKE megalakulása idején küldetesként megfogalmazott és alapszabályban rögzített alapelvek és gondolatok napjainkban is érvényesek, szervezetünk jelenkori működésének gerincét alkotják.*” A Magyar Könyvtárosok Egyesülete napjainkban is sikeresen működő, fejlődő szervezet, amely nemcsak tagjainak szűkebben vett érdekeiért, hanem az egész hazai, illetve a határon túli magyar könyvtárosok érdekében tevékenykedik. Erről tanúskodik jubileumi kiadványa is, amelyről Papp István (aki egy cikluson át az egyesület főtitkára volt) a kötet első bemutatóján elmondta, hogy amikor először vette kézbe és megismerkedett rendkívül gazdag tartalmával, kereste a legmegfelelőbb kifejezést jellemzésére, s végül a „lenyűgöző” jelző mellett döntött. Úgy gondolom, hogy helyes döntés volt!

Kégli Ferenc

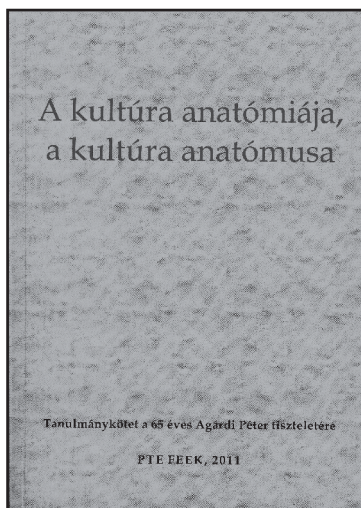

A Library of Congress új weboldala

Az amerikai Kongresszusi Könyvtár folyamatosan azon dolgozik, hogy forrásai elektronikus úton is megismerhetőek és elérhetőek legyenek. A munkálatokkal kapcsolatos információk, tréningek, dokumentumok és prezentációk bárki számára elérhetőek a könyvtár új weboldalán:

<http://www.loc.gov/aba/rda/>.

(IFLA-HUN, 2011 09.23. Szilágyi Ágota (Amerikai Nagykövetség, Bp.) tájékoztatása)

Sipos Anna Magdolna, Zalay Szabolcs, Mészárosné Szentirányi Zita (szerk.): A kultúra anatómiája, a kultúra anatómusa : Tanulmánykötet a 65 éves Agárdi Péter tiszteletére. – Pécs : PTE Felnőttképzési és Emberi Erőforrás Fejlesztési Kar, 2011. 310. p.
ISBN 978-963-642-380-3

A könyvek, a könyvtár és a kultúra ölelésében

A 65 éves Agárdi Péter tiszteletére készült kötetről

„Lehetne-e stílusosabb köszöntés egy olyan ember számára, aki egész életét a könyvek jegyében és könyvek környezetében élte – a Könyvtárellátó raktárától a saját művek összeállításáig, megírásáig – mint a tiszteletére és kollégái által nagy szeretettel összeállított kötet átadása?” – ezzel a kérdéssel kezdődik az ez év tavaszán, a Pécsi Tudományegyetem Felnőttképzési és Emberi Erőforrás Fejlesztési Kar gondozásában kiadott, a Kar Könyvtár-tudományi, valamint Kultúratudományi Intézete munkatársainak összefogásával készült „Festschrift” kötet ajánlása. A recenzens pedig sajátos helyzetben van, hiszen nem csupán a meglepetésként készült kötet ötletének megfogalmazója volt, hanem *Zalay Szabolcs* és *Mészárosné Szentirányi Zita* mellett maga is tevékenyen részt vett a könyv szerkesztésében, továbbá a kiadvány tanulmányai között szerzőként is megjelenik. Így igen nehéz azt a követelményt teljesíteni, hogy a recenzenstől elvárható distancia érvényesüljön, ezért, vállalva az elfogult minősítést, inkább azt a megoldást követjük, hogy az ismertető megírása során a kötet létrehozójának szemléletét érvényesítjük.

Azok a kollégák, akik meglehetősen régóta dolgoznak a könyvtáros szakmában és könyvtárosi tanulmányaikat az ezerkilencszázhatvanas, -hetvenes években folytatták, vagyis a jelenlegi szakma felső derékhadához tartoznak, abban a szerencsében részesülhetnek, hogy könyvtárosi ismereteiket, szemléletüket olyan generációtól tanulhatták, sajátíthatták el, akik szakmai tudásukat, szemléletüket jószereivel nem a formális iskoláztatásban nyerték, hanem sokszor kényszerből vagy érdeklődésből kerültek át más szakmákból, tudományterületekről a pályára. Ám bármilyen – gyakran politikai – külső kényszer vagy belső motiváció eredményeként léptek kapcsolatba a könyvtárral, a könyvtáros szakmával, abban mindannyian hasonlóak voltak, hogy úgymond „bentragadtak” a könyvtárakban, a könyvtárosi életben. Mindemellert a gyakorta politikai, egzisztenciális kényszerpálya az évek során élethivatás-

sá nemesedett számukra, a könyvtártudomány, a könyvtáros szakma pedig olyan impulzusokat kaphatott ettől a generációtól, amelyek jelentős mértékben hozzájárultak ahhoz, hogy az 1948 és 1989 között eltelt közel fél évszázad alatt – a politikai, hatalmi anomáliák és a diktatórikus berendezkedés ellenére – a magyar könyvtárügy megtorpanásokkal ugyan, de mégis jelentősen fejlődött, esetenként pedig képes volt a szovjet mintát kanonizáló szocialista tömb belterjes könyvtárpolitikájából kilépni. (Ezzel kapcsolatosan igen tanulságos lehet a közelmúltban a Könyvtári Figyelő tematikus számaként megjelent 2010. 4. lapszámának tanulmányozása, amelyben az e ciklus meghatározó részében a szakmai, módszertani központként működő intézet, a Könyvtártudományi és Módszertani Központ és egyben a magyar könyvtárügy meghatározó személyiségei vallanak, írnak pályára kerülésükről és a szakma iránti érdeklődésük megmaradásának motivációiról.) Ám minden nagyszerű emberségük, műveltségük, szaktudásuk, szemléletük sem menthette meg ezt a remek generációt az idő múlásától: sokan közülük már az égi katalógus-mezőkön tűnődnek a mai magyar és nemzetközi könyvtárügy kérdésein, ítélik meg tanítványaik jobb, rosszabb szakmai, tudományos tevékenységét. Nagy vesztesége és nagy hibája a magyar könyvtárügynek, hogy az elmúlt évtizedek során túl sokan távoztak közülük anélkül, hogy életútjukat, életművüket, el nem mondott, le nem írt gondolataikat bárki is lejegyezte volna, bárki által és bármilyen közvetítő eszköz segítségével megmentette volna. E kiváló generáció másik csoportja még itt van közöttünk, ismereteik, tudásuk, tapasztalataik még megmenthetők lennének, ám az erre vonatkozó akarat, kezdeményezés és támogatás – úgy tűnik – ma még hiányzik. (Sajnálatos, hogy a könyvtáros szakma éppen a saját szakterülete megörökítését, archiválását hanyagolja el, miközben igen sokat tesz az egyéb szakmák és diszciplínák eredményeinek megőrzéséért és feltárásért.) Ugyanakkor örvendetes, hogy az utóbbi években, évtizedekben mintha megsza- porodni látszana a neves könyvtáros személyi-

ségek köszöntésére, laudációjára összeállított, úgynevezett Festschrift kötetek kiadása. (A teljesség igénye nélkül: *Fülöp Géza emlékkönyv* (1999); *Szentmihályi-emlékkötet* (2000); *Emlékkötet Szabó Sándor 70. születésnapjára* (2005); *Kovács Máté* (2005); *Könyvtár és társadalom vonzásában: köszöntőkönyv Tóth Gyula hetvenedik születésnapjára* (2008). Csak elismeréssel lehet szólni arról a kezdeményezésről is, hogy az OPKM gondozásában előkészületben van a közelmúltban elhunyt *Horvát Tibor* emlékkötet megjelenése, amely az intézmény szervezésében ez év tavaszán tartott emlékkonferencia előadásai alapján állítanak össze és adnak ki.) Jólehet ezek a kötetek nem csökkenhetik az előzőkben leírt hiányérzetet, hiszen többnyire nem a jeles személyiség életművét dolgozzák fel, örökítik meg, hanem – Festschrift műfajuknak megfelelően – inkább azt mutatják fel, mire vitték a tanítványok, miben és mennyiben váltak mesterükhöz méltóvá. Megjelenésüket mégis üdvözlendőnek és folytatandónak tartjuk, hiszen alkalmat adnak arra, hogy a szakmai folyóiratok terjedelmi korlátjai, továbbá a magyar könyvkiadás közismert akadályai miatt az egyébként nyilvánosságra nem kerülő, nagyobb lélegzetű, mélyebb fejtegetéseket igénylő témák, írások, dolgozatok is publikálásra kerülhessenek. Ebbe a sorba illeszkedik az *Agárdi Péter professzor úr* köszöntésére összeállított és kiadott tanulmánykötet is, ugyanakkor azoktól mégis eltérő. Az előzőkben felsorolt kötetek által megtisztelt személyek ugyanis életük nagyobb részét közvetlenül a könyvtártudomány és a könyvtáros szakma, a magyar könyvtárügy szolgálatában töltötték. Agárdi Péter életében is meghatározó volt ugyan a könyvek, a könyvkiadás közegeiben való lét, hiszen egyetemi indíttatásán túl életpályája korábbi szakaszaiban – az MTA Irodalomtudományi Intézetében irodalomtörténészként, majd az MSZMP Központi Bizottságának Tudományos, Közoktatási és Kulturális Osztályának munkatársaként, később alosztályvezetőjeként, továbbá rádiósként – bizonyára sokat foglalkozott az irodalmi élet, az olvasáskultúra, továbbá a könyv- és folyóiratkiadás, valamint a

magyar könyvtárak és a tudományos élet kérdéseivel, ám a könyvtártudományhoz közvetlenül kötődő tevékenysége nem tekint vissza az előzőkhöz hasonlóan hosszú ciklusra. Hiszen még egy évtizede sincs, hogy nevéhez, iskolateremtő tevékenységéhez kötődően a Pécsi Tudományegyetemen létrejött az informatikus könyvtáros képzés. Agárdi tanár úr korábban főként az irodalomtudomány, a kultúraelmélet és kultúrákövetítés, továbbá a média kérdéseivel foglalkozott. Ezek alapján természetesnek tűnt, hogy a tiszteletére összeállított tanulmánykötet tematikáját is ezek a témák határozzák meg. Mind a négy témakör önmagában is sokszínű, sokféle, gazdag tárházát jelenti a kutatásnak. A több mint háromszáz oldal terjedelemben megjelent tanulmánykötetben tizenkilenc szerző, tizenkilenc tanulmánya és egyéb műfajú írása jelent meg, amelyek közül könyvtári témát dolgoz fel hét írás, kultúratudományi tematikával szerepel nyolc további, három tanulmány pedig az irodalom- és nyelvtudomány köréből merít. A közreadott tanulmányok és így a kötet különleges értékét az adja, hogy valamennyi írás, valamennyi feldolgozott téma eredeti, és első közlésben e tiszteletkötetben jelent meg. Az elkészült tanulmányokat, esszéket vezeti be Agárdi Péter jelenlegi munkahelye, a PTE Felnőttképzési és Emberi Erőforrás Fejlesztési Kar dékánjának, *Koltai Dénes*nek az ünnepelt személyéről készített laudációja. A szerzők többsége Agárdi professzor úr közvetlen munkahelyi környezetéből, a PTE FEEK Könyvtártudományi, valamint a Kultúratudományi Intézetének munkatársaiból verbuválódott, ám mellettük megjelennek az irodalomtudomány neves képviselői is. A recenzió olvasója számára talán úgy tűnhet, hogy a kötet meglehetősen eklektikus tartalmat hordoz. Pedig a feldolgozott témák egyáltalán nem állnak távol egymástól; közös érintkezési pontjukat a kultúra, a kultúrákövetítés, valamint a kulturális értékek, hagyományok, továbbá az új kulturális jelenségek adják. Külön érdekessége és érdeme a kötetnek, hogy a kulturális jelenségeket olyan tágra közelíti meg, amelyben ugyanúgy helye van a művelődéstörténeti, a könyvtártörténeti, a

művelődéstudományi, a művészeti témák tárgyalásának, mint a média-jelenségek vagy éppen az információs, digitális kultúra és műveltség kérdéseiről szóló írásoknak.

Nyilvánvaló, hogy egy könyvtártudományi szakfolyóirat olvasói számára készített recenzióban elsősorban a könyvtártudományi, könyvtártani tematikák részletes ismertetésével foglalkozunk. E tanulmányok szerzői a Könyvtártudományi Intézet oktatóinak köréből, valamint a képzésben és a gyakorlatok vezetésében partnernek számító, a 2010 őszén létrejött Tudásközpontba integrálódott egyetemi könyvtárból kerültek ki. A feldolgozott témák sokfélesége a könyvtártudomány, továbbá a könyvtáros szakma sokszínűségét, idő- és térbeli széles vertikumát tükrözi. A kötetben egyaránt megtalálhatók a történeti témák, az olvasás népszerűsítésének virtuális színterei vagy a XXI. század kulcskompetenciái közé sorolt és a pécsi informatikus könyvtáros képzés fókuszában álló információs műveltség kérdésköre, továbbá a mind építészeti, mind pedig könyvtárszakmai szempontból új, talán hazánkban is mintaértékűvé váló modellnek, a Tudásközpont projektjének bemutatása, valamint a mindössze hét éves múltra visszatekintő pécsi informatikus könyvtáros képzés eredményeinek summázása.

Két tanulmány foglalkozik a könyv- és könyvtártörténet témakörével, mindkettő eddig feltáratlan és feldolgozatlan volt, ennek megfelelően ezek a tanulmányok primer források felhasználásával készültek. Az kötetben szereplő tanulmányok sorrendjében az első történeti témát taglaló dolgozat *Kereszturi József*nek, a Pécsi Városi Könyvtár nyugalmazott igazgatójának, címzetes könyvtárigazgatójának *Az egyetemi könyvtárak az ötvenes években* címmel megjelent munkája. A cím egy kissé félrevezető lett, mert valójában az írás jellemzően egyetlen egyetemi könyvtár ötvenes évekbeli helyzetével foglalkozik: Magyarország legrégebb óta folyamatosan működő, az alapításának 450. évfordulóját éppen napjainkban ünneplő ELTE Egyetemi Könyvtárral. A feldolgozott téma azért is különös figyelmet igényel, mert az intézmény történetéről szóló

munkák e ciklusa meglehetősen sekélyes, gyakran politikai felhanggal készült. Mindazonáltal az Egyetemi Könyvtár életében meghatározó évek tárgyalásáról van szó: amikor az intézmény vezetését a ma még e szempontból meglehetősen ismeretlen, ugyanakkor az Egyetemi Könyvtár életében feltétlenül emblematikus személyiség, a filozófus *Mátrai László* látta el. Ezek azok az évek, amikor az országos szempontból feltétlenül meghatározó könyvtárba sorra érkeznek, „deportálva” a politika számára nem kívánatos elemek, mint például *Bibó István*, a politológus, a későbbi Nagy Imre kormány államminisztere, *Borzsák István*, a klasszika-filológus, ókortudós, *Szentmihályi János*, a később neves bibliográfussá vált tudós és még sokan mások. Mindemellett az is közismert, hogy ezekben az években az Egyetemi Könyvtárban komoly, mind hazai, mind pedig nemzetközi vonatkozásban is elismert könyvtári szaktekintélyek dolgoztak. Munkájukkal jelentősen hozzájárultak a formai és tartalmi feltárás országos megújulásához, az egységesítés gondolatának megvalósításához: *Domanovszky Ákos*, *Pajkossy György*, *Orosz Gábor*, *Pajkossy Györgyné*, *Vértesy Miklós*, *Mezey László*, *Gerézy Rabán*, *Tóth András*, hogy csak a legismertebb neveket említsük. Kereszturi József eredeti forrásokot is bőségesen közlő írásának fókuszában a száz éve született *Bibó István*, a könyvtáros áll, akiről közismert a politikai okokból könyvtárakba történő száműzése, ám jellemének és életpályájának megrajzolásából ez a momentum eddig teljes egészében hiányzott. A tanulmány nem csupán a könyvtár ötvenes évekbeli sajátos történetének, hanem a személyi kultusz könyvtári hatásainak, lenyomatának, a mindennapok cselekvéseibe és történéseibe való beépülésének képét, közhangulatát is jól tükrözi. A másik történeti feldolgozás is a perszonalitás felől közelít a magyar állami könyvtárügy hőskorának és aranykorának tartott Monarchia, pontosabban szólva a századforduló éveinek bemutatásához. Témáját tekintve szintén hiánypótló, a feldolgozás módszerében is hasonló a Kereszturi-féle munkához: szinte kizárólag elsődleges, levéltári forrásokon alapul a kutatás

és a közlemény. *Sipos Anna Magdolna* a PTE FEEK Könyvtártudományi Intézetének docense „... *hogy eljuthasson a művelődés legelső eszéke, a jó könyv minden magyarhoz, aki olvasni tud és olvasni szeretne*” címmel mutatja be *Wlassics Gyula* szerepét a századforduló magyar könyvtárügyében. Koherens közgyűjteményi, könyvtárpolitikai elképzelésekkel, tevékenységekkel, benne a kormányzat tervszerű elgondolásaival és tevékenységével hazánkban először a XIX. század utolsó évtizedében, *Wlassics Gyula* minisztersége alatt találkozunk. Ő volt az, aki felkarolva a Dunántúli Közművelődési Egyesület részéről 1892-ben indult kezdeményezést – ami több más akkor már működő tudományos és szakmai szervezet közreműködésével az Országos Múzeum és Könyvtárbizottság létrejöttéhez vezetett – 1897-ben életre hívta a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsát, valamint annak végrehajtó szervezetét, a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelőségét, továbbá a Múzeumok és Könyvtárak Országos Szövetségét. A *Wlassics* által támogatott szakmai és részben hatósági jogkörrel is felruházott szervezetek feladata és tevékenysége a könyvtárügy csaknem valamennyi legfontosabb elemére kitért, úgymint a könyvtárak létesítése, a rendszeres állománygyarapítás kérdései, a könyvtárak kooperációja, továbbá a könyvtárosok képzése. Mindezek alapján a szerző azt bizonyítja, hogy e szervezetek létrehozásával, valamint feladataik meghatározásával Magyarországon *Wlassics Gyula* vetette meg az állami könyvtárpolitika alapjait. A tanulmány bemutatja *Wlassics Gyula* szakmailag igen jól megalapozott, kialakult könyvtárpolitikai képét, amelynek érvényesítése érdekében csaknem negyedszázadon át operatív módon is részt vett a könyvtárügy alakításában és fejlesztésében. Am ennek ellenére *Wlassics*nak a könyvtárpolitika megteremtésében és a magyar könyvtárügy irányításában, felügyeletében, szakmai koordinációjában szerzett, máig el nem évülő érdemeiről a könyvtáros szakma nem sokat tud. E téren végzett munkájáról alig tesznek említést – ha igen, akkor is pontatlanul – az életművét, továbbá az

életrajzát feldolgozó kiadványok, és hasonlóan viszonyul személyéhez a magyar könyvtártörténeti összefoglaló munka is. Az írás Wlassics életének, tevékenységének azzal a nyolcéves szakaszával foglalkozik, amikor a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium vezetőjeként (1895-1903) elsődleges felelősséggel tartozott a közgyűjtemények ügyéért, de – a terjedelmi korlátok miatt – nem tér ki arra a ciklusra, amikor Wlassics a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsának, továbbá a Múzeumok és Könyvtárak Országos Szövetségének elnöki feladatait (1903-1921) látta el.

A könyvtártudományt, a könyvtáros szakmát közvetlenül érintő írások másik része már a XXI. század könyvtárügye számára meghatározó kihívást jelentő információs társadalom és a könyvtárak témakörével foglalkozik. Két írás ezek közül az információs műveltség kérdéseit boncolgatja, és nem véletlenül. A PTE FEEK Könyvtártudományi Intézete kutatási és képzési portfóliójának meghatározó elemeit jelenti a kulcskompetenciák közé sorolt információs műveltség (Information Literacy, Informationskompetenz) állapotának felmérésével, megalapozásával és fejlesztésével kapcsolatos ismeretek elsajátítására, módszertani felkészítésére vonatkozó képzési programok, modulok. *Egervári Dóra*, a PTE FEEK Könyvtártudományi Intézet tanársegédjének írása az információs műveltség fejlesztésének igen elhanyagolt területéről, az információs műveltségi szint felmérésének vizsgálati módszereiről, illetve a PTE FEEK Könyvtártudományi Intézete gondozásában az elmúlt években végzett empirikus kutatások eredményeiről értekezik *Információs kompetenciáink – avagy hogyan szerzik, értékelik és használják az információkat a Pécsi Tudományegyetem hallgatói* címmel. A PTE három karán több száz diák körében végzett felmérés eredményei azt mutatják, hogy az egyetemi hallgatóság körében igen kedveltek az IKT eszközök, az internet. Ugyanakkor az is bebizonyosodott, hogy a hallgatónak csupán kis százaléka rendelkezik megfelelő információs műveltséggel: internet-használati, keresési

rutinjaikat leginkább a felületes és felszínes kifejezésekkel lehet jellemezni. Az általános webes keresőket többségük ismeri, ám az azokban rejlő lehetőségeket már csupán igen kevesen. Mindemelllett alig vannak ismereteik az információk szelektálásáról, értékeléséről, elemzéséről, továbbhasznosításáról. A legmagasabb iskolai végzettség megszerzése felé tartó tanulói csoportokban végzett felmérések megdöbbentő járatlanságokat mutatnak. A hiányosságok felszámolására, a problémák enyhítésére a szerző – saját tapasztalatai alapján – megoldási javaslatot is tesz: az információs műveltség megalapozására és fejlesztésére a köz- és felsőoktatásban feltétlenül bevezetendőnek tartja – az angol, az amerikai és a német módszerek, modellek mintájára – az e képességek elsajátítására vonatkozó ismereteket átadó stúdiumok kötelező érvényű tanítását. A megjelent kötet másik, az információs műveltség témakörében keletkezett írása *Varga Katalinnak*, a PTE FEEK Könyvtártudományi Intézete docensének, az OPKM igazgatójának tollából ered. Témaválasztását befolyásolta, hogy az OPKM egyféle gesztorságot vállalt magára az információs műveltség fejlesztésére vonatkozó diskurzusok bonyolításában, illetve mint az iskolai könyvtárak koordinációs, módszertani központja, meghatározó szerepe van e kompetencia fejlesztésében, továbbá személy szerint is elkötelezett e kérdéskör mellett. *Az információs műveltség mint szemléletmód* címmel megjelent írás a könyvtáraknak az e téren vállalandó, a szemléletformálásban betöltött, betölthető szerepéről osztja meg a szerző az olvasóval gondolatait. Az inkább esszé jellegű írás sorra veszi azokat a kihívásokat, amelyek világszerte az információs műveltség megszerzését kényszerítő erővel motiválják, továbbá bemutatja azokat a nemzetközi szervezetek által megfogalmazott irányelveket, indított programokat, amelyek mind ebbe az irányba hatnak. Rámutat arra, hogy jóllehet az információkeresésre vonatkozó ismeretek elsajátítására mára már viszonylag jól kidolgozott oktatási programokkal találkozhatunk, ám az információs műveltség többi komponensére – úgymint az információs szükséglet

felismerése, a szelekció, az értékelés, a felhasználás – az oktatás nem fókuszál a szükséges mértékben. Vagyis azt a folyamatot, amelyben az információs műveltség kialakul, összetett folyamatként értelmezi, amelynek komplexitása és haszna csak valamennyi komponens együttes alkalmazásával érvényesülhet. Véleménye szerint ennek szemlélete ma még hiányzik az oktatás szereplőiből. Az információs műveltség valamennyi összetevőjének érvényesüléséhez vezető szemléletváltozás meghonosodásában nélkülözhetetlenek és meghatározónak tartja a könyvtárak, a könyvtárosok szerepét, hiszen az informatikus könyvtáros szakma képviselői professzionális információkezelőként is definiálhatók. Az írás fontos és szakmai szempontból igen értékes részét képezi, hogy a szerző táblázatos formában szerkesztve teszi közzé, mintegy összehasonlítja az IFLA képzési szintektől független, az egész életen át tartó tanulásra vonatkozó, valamint az AASL által a közoktatás számára kidolgozott, továbbá az ADBS által összeállított és a könyvtárosokra is alkalmazott CERTIDOC indikátorokat.

A direkt könyvtári témát feldolgozó tanulmányok közül a következő már egy kissé tágabb világba viszi az olvasókat. A tágítás egyrészt jelenti magát a könyves világot, másrészt pedig a valóságból a virtualitásba vezet. A *Tóth Máté*, a PTE FEEK Könyvtártudományi Intézetének adjunktusa és a Könyvtári Intézet munkatársa által közreadott *Virtuális irodalmi találkozások – norvég-magyar összehasonlításban* – című tanulmány a szerző által már többször is felvetett témát boncolgat, ám a jelenlegi feldolgozás az összehasonlító kutatás eszközeivel mutatja be azokat az azonosságokat és különbségeket, amelyek a hasonló profilú virtuális közösségi könyves oldalak használóira jellemzőek. A magánkezdeményezésként és mindkét országban a könyvtáraktól függetlenül létrejött norvég Bokelskere.no és a magyar Moly.hu közösségi oldalak empirikus, komparatív, kérdőíves vizsgálatát végezték el közös kutatás keretében. A szerző bemutatja a szakirodalmi előzményeket, leírja a kutatás módszereit, valamint részletes,

több helyen táblázatba is szerkesztett adatokat, elemzéseket közöl a tapasztalatokról. A kutatás során számos, a téma iránt érdeklődők számára érdekes kérdés megválaszolására sor kerül. Mint például arra, hogy kik használják a vizsgált oldalakat. Az azonos oldalakat használókra jellemző-e, hogy az azonos érdeklődésűekkel, a hasonló ízlésvilággal rendelkezőkkel kommunikálnak, keresnek kapcsolatokat, vagy a virtuális közösség tagjai inkább az újdonságokra nyitottak-e? Hogyan és mire, milyen motivációk mentén használják az oldalakat és még számos más izgalmas kérdés. E recenzió keretében nyilvánvalóan nem áll módunkban a kutatás eredményeinek, a kérdésekre adott válaszoknak részletes taglalása. Legyen elég itt annak végső summája: a sok nagymértékű azonosság mellett bőségesen vannak finomabb különbségek is.

Tematikai szempontból mást mutat be *Fischerné Dárdai Ágnes*nek, a PTE Központi Könyvtára főigazgatójának az írása. A dolgozat időszerűségét egy olyan, 2010-ben Pécsen megvalósuló sajátos könyvtári projekt és építészeti beruházás adja, amely Magyarországon először próbálkozik három különböző funkciójú és négy eltérő típusú könyvtár – a PTE Egyetemi Központi Könyvtár, a PTE Benedek Ferenc Jogtudományi és Közgazdaságtudományi Kari Szakkönyvtára, a Csorba Győző Városi Könyvtár, valamint a Baranya Megyei Könyvtár – szakmai integrációjával, valamint azoknak egy épületben történő működtetésével. Az Európa Kulturális Fővárosa 2010 projekt keretében mintegy ötmilliárd forintos beruházással megvalósuló, közel tizenháromezer négyzetméter magában foglaló épület a könyvtárosok számára mind beruházási, mind pedig építészeti, funkcionális szempontból is igen sok tanulsággal szolgál, ám ami ennél is fontosabb: milyen feladatokat kell megoldani egy ilyen nagy volumenű, multifunkciós könyvtári együttes integrációja során. A szerző kitér az integráció különböző szintjeinek és elemeinek ismertetésére, úgymint a szolgáltatások, a gyűjtemények, a tárolás, raktározás, a feldolgozás, a katalógusok, valamint a szerzeményezés, továbbá a honlapok integrációjának kérdéseire,

megoldandó problémáira. Mindezek mellett a gyakorló könyvtárosok számára igen sok tapasztalatszerzésre lehetőséget nyújtó beszámoló részletesen ír a projekt állomásairól, a fontosabb mérföldkövekről, valamint az integráció operatív megvalósítását végző Könyvtárszakmai Irányító Testület munkájáról. Napjainkban, amikor többnyire nem szakmai megfontolások, hanem kizárólag gazdasági érvek alapján gyakorta a teljesen eltérő és néha azonos profilú a kulturális szolgáltatók és intézmények összevonása, integrálása kordivat és kényszer, igen tanulságos lehet valamennyi könyvtáros számára az integráció szakmai kérdéseit testközelből is ismerő kolléga tapasztalatainak elolvasása.

Az Agárdi Péter 65. születésnapja alkalmából készült és közreadott kötet többi tanulmánya nem a praxis oldaláról közelít a könyvtárossághoz, ám feltétlenül hozzájárul ahhoz, hogy a kulturális szféra egyéb témáira is kitekintésünk

lehesse. Hiszen, az egyik szerző szavait citálva: „*A könyvtáros szakma alapvető követelménye a szakmai tudás mellett az átlagnál nagyobb általános műveltség. Nincs kiábrándítóbb egy műveletlen könyvtárosnál!*” (p. 287.) És van-e, aki azt állítaná, hogy a könyvtáros általános műveltségéhez ne tartozna hozzá például az anyanyelvi készségfejlesztés, a kritikai gondolkodás kérdése, az irodalmi élet megismerése, a kulturális egyesületek tevékenysége, az új kultúraértelmezések komplexitásának vagy éppen az új kulturális modellek, kezdeményezések (performance és happening) bemutatásának, elemzésének megértése. A kötet többi tanulmánya ezekkel a kérdésekkel foglalkozik, és azok számára, akik a szűk szakmai kérdéseken túl szeretnének tekinteni, feltétlenül hasznos és élvezetes olvasmányok lesznek ezek is.

Sipos Anna Magdolna

Érdekes cikk jelent meg az Origón (<http://origo.hu/tartalom/20110704-velemeny-szerzojgi-problema-akadalyozzak-a-digitalis-konyvtarakat.html>) Google kontra EU: harc a digitális könyvtárakért címmel, majd így folytatódik: „Jogi nehézségek akadályozzák az uniós és állami digitális könyvtárak feltöltését, miközben a Google is beelőz. Mire kínál megoldást egy új uniós irányelv-tervezet?” – kérdezi a cikkíró, aki először adatolja a Google Booksban, az Europeanában és az OSZK Magyar Elektronikus Könyvtárában (MEK-ben) található digitális művek számát, majd felteszi a kérdést, miként lehetséges ekkora eltérés a különböző digitalizálási projektek állásában. „A kérdésre a választ a szerzői jog adja meg. A Google ugyanis – egy jó ideig legalábbis – egyszerűen nem foglalkozott azokkal a szerzői jogi akadályokkal, amelyeket az állami, uniós finanszírozású projektek kénytelenek betartani.” A jogalkotás jelenleg nem tudja követni a digitális világ technikai változásait, és ezért rendezetlen a művek engedély nélküli, de jogszerű felhasználása. A digitalizált anyagok online elérését az is akadályozza, hogy sok az árva mű, tehát nehéz vagy egyenesen lehetetlen a szerző engedélyének beszerzése. Az uniós irányelv-tervezet arra a logikára épül, hogy szabaddá tenné az árva művek felhasználását a kulturális örökség megőrzése céljából. Természetesen ennek előfeltétele a szerző gondos keresése, ami a könyvtárak számára (pénz, idő, ember) továbbra is nehéz feladatot jelent.

A tervezet csak az árva művekre vonatkozna, a többi mű digitalizálására továbbra is érvényes szabály, hogy meg kell szerezni a szerző hozzájárulását. A közlemény befejező mondata: „Így még mindig távol leszünk a mindent tartalmazó digitális könyvtár álmától, amely könnyen lehet, hogy a jogi és finanszírozási nehézségek miatt csak az elsüllyedt alkotások tárháza lesz.” (KK)

Könyvtár- és információtudomány

Kutatás

200/2011

HALL, Hazel: Research : why bother? In: Public library journal. – 25. (2010) 3., p. 18-21.

Miért fontos a könyvtárosok számára a kutatómunka?

Hatékonyság; Könyvtárosi hivatás; Könyvtártudományi kutatás; Szolgáltatások

A könyvtáraknak kutatásokon alapuló gyakorlatot kellene folytatniuk, hogy szolgáltatásaik javítása és döntéseik megalapozottsága érdekében kihasználják a meglévő tudásanyagot, és hogy „tőkésítsék” a korábbi kutatásokra fordított befektetések értékét. A könyvtárosoknak, különösen a közkönyvtárakban dolgozóknak pedig gyakorlaton alapuló kutatásokat kellene végezniük, nem utolsósorban azért, hogy növeljék a könyvtári és tájékoztató szolgáltatások értékét és befolyását bemutató bizonyítékok mennyiségét.

Manapság nem elég „a könyvtár az egy jó dolog” mantrát ismételtetni, vagy a kölcsönzések számát mérni. Olyan aktuális jótéteményeket kellene bemutatni, hogy a szolgáltatások hogyan járultak hozzá az antiszociális magatartás csökkenéséhez, vagy az olvasottság növekedéséhez az adott közösségen belül. Noha a könyvtárosok

elméletben jól tudják, hogy megéri a korábbi kutatások eredményeit tanulmányozni a döntési folyamat részeként, a gyakorlatban azonban inkább első kézből való tapasztalatokra hagyatkoznak, mintsem formális irodalomkutatás nyomán jutnának hozzá releváns kutatási eredményekhez. Kétségtelen tény, hogy a kutatási eredményeket gyakran nehéz megtalálni, hiszen a könyvtárosság multidiszciplináris jellege miatt azok számos szakterület irodalmában szóródnak, és a legfontosabbak gyakran csak a szürke irodalom körében lelhetők fel (mint publikálatlan belső tanulmányok, vagy levelezőlistákon folyó viták összefoglalói). Másrészt számos fontos tapasztalat és megszerzett ismeret vész el, mert a könyvtárosok egy része nem tekinti a kutatást foglalkozása részének, noha pl. egy új szolgáltatás kialakításakor komoly kutatómunkát végez. A 2009-ben alapított brit Könyvtár- és Információtudományi Kutatási Koalíció (*Library and Information Science Research Coalition* – alapítói a *British Library*, *CILIP*, *JISC*, *MLA* és *Research Information Network*) céljai közé tartozik, hogy bátorítsa a gyakorlaton alapuló kutatásokat, és elősegítse a kutatáson alapuló gyakorlatot.

A Könyvtári és Információs Kutatási Csoport (*Library and Information Research Group* – LIRG) 1977-ben jött létre azzal a céllal, hogy összehozza a könyvtár- és információtudományi kutatásban érdekelteket, és összekapcsolja a kutatói és a gyakorlati tevékenységet. Amikor 2003-ban a LIRG a CILIP részévé vált, céljai középpontjában ez maradt. További céljai között van a gyakorlati szakemberek körében a kutatás népszerűsítése; az elméleti és gyakorlati kutatások hatásának növelése, a kutatások irányának pozitív befolyásolása; a bevált kutatási módszerek terjedésének elősegítése.

(Mohor Jenő)

201/2011

AHARONY, Noa: Web 2.0 in the professional LIS literature : an exploratory analysis. – Bibliogr. **In:** *Journal of librarianship and information science*. – 43. (2011) 1., p. 3-13.

Web 2.0 a könyvtár- és információtudományi szakirodalomban

Bibliometria; Felmérés; Folyóirat -könyvtári; Információtechnológia; Könyvtártudományi szakirodalom; Számítógép-hálózat

A cikk statisztikai és tartalomelemzést végez a LISA (Library and Information Science Abstracts) adatbázis tárgyszavai és folyóiratcímei alapján a Web 2.0 és alkalmazásai (blog, wiki, közösségi hálózat, tagek) témájában. A kutatás főbb kérdései a következők: vajon a Web 2.0-jelenség, beleértve a különböző alkalmazásokat, explicit módon van-e jelen a könyvtár- és információtudományi szakirodalomban; milyen típusú folyóiratok foglalkoznak a Web 2.0-val és alkalmazásaival; melyek jelenleg a könyvtár- és információtudományi szakirodalom főbb témái. Az eredmények alapján úgy tűnik, a kimondottan Web 2.0-val foglalkozó tudományos cikkek aránya elég alacsony. A Web 2.0 és a könyvtári témák között azonban szoros kapcsolat van. Ez a tendencia a Web 2.0 jelentőségére, valamint a könyvtárakra gyakorolt hatására utal.

(Autoref.)

202/2011

HICKS, Diana – WANG, Jian: Coverage and overlap of the new social sciences and humanities journal lists. – Bibliogr. **In:** *Journal of the American Society for Information Science and Technology*. – 62. (2011) 1., p. [284]-294.

A legújabb társadalom- és humán tudományi folyóiratlisták teljessége és átfedése az adatbázisokban

Adatbázis; Átfedés; Felmérés; Folyóirat; Szakirodalom -társadalomtudományi

A tanulmány a legújabb társadalom- és humán tudományi folyóiratlisták teljességét és átfedését mutatja be az adatbázisokban, külön kiemelve a tudományosság elbírálásának és megőrzésének kérdését. Négy tényező felelős a lefedettség hiányosságaiért: a folyóirat nyelve, az előállító ország, a kiadó mérete és tapasztalata. Ezen tényezők vizsgálata felhívja a figyelmet arra a minden tudományos folyóiratlista számára alapvető értékelési folyamatra, amely alapján egy folyóirat tudományosnak tekinthető. Noha a tudományosságot a folyóirat színvonalának kellene jelentenie, a lefedettség hiányos, mivel az értékelő csoportok különböző nézőpontból közelítik a társadalom- és humán tudományi szakirodalmat. Az, hogy négy tényező formálja a szakirodalom szemléletét, a tudományos közösség megosztottságának mélyebb problémáját jelzi. A megosztottság csökkentése a legjobb módszer lenne a lefedettségi hiányok mérséklésére.

(Autoref.)

203/2011

TORRES-SALINAS, Daniel – MUÑOZ-MUÑOZ, Ana M. – JIMÉNEZ-CONTRERAS, Evaristo: Análisis bibliométrico de la situación de las mujeres investigadoras de Ciencias Sociales y Jurídicas en España. – Bibliogr. **In:** Revista española de documentación científica. – 34. (2011) 1., p. 11-28.

Res. angol nyelven

Bibliometriai elemzés a társadalom- és jogtudomány területén működő kutató nők helyzetéről Spanyolországban

Bibliometria; Női munkaerő; Publikálás -tudományos kiadványoké

A (szűkebben értelmezett) társadalomtudományok és a jogtudomány területén kutató nők publikációs és hivatkozási teljesítményét vizsgálták meg a spanyol szakfolyóiratok tekintetében. Az alapot két spanyol adatbázis, a társadalomtudományi illetve a jogi folyóiratok impakt mutatója (INRECS, ill. INRECJ) adta, amelyekből 11 szakterület szerzőinek rangsorát elemezték. Összességében a teljes minta (3370 kutató) 30%-a tartozik a női nemhez.

A minta szakterületi megoszlása a következő (megjegyzendő, hogy a jogi anyag csak 2001-2008 közötti, míg a többi szakterület 1996-2008 közötti adatokat tartalmaz): jogtudományi publikációk 37%, majd a pszichológia (17%), a földrajz (11%), a gazdaságtudomány (9%), a pedagógia (7%), a politikatudomány (5%), a kommunikáció (4%), végül a szociológia (3%), a könyvtárgyomány (2%), az antropológia és az urbanisztika (1-1%) következnek. A kutatók (azaz a publikálók) 30%-a nő, míg az egyetemi oktatók között 40% a nők aránya. Két szakterületen (könyvtárgyomány, pszichológia) az egyetemi oktatók több mint fele nő (57 ill. 51%), jelenlétük a két adatbázisban 42 ill. 43%-os, a hivatkozások 37 ill. 38%-át kapták.

Kétségtelenül megállapítható, hogy minden szakterületen kevesebbet publikálnak a nők (mint azt korábbi spanyol kutatások, valamint más szakterületek és más országok felmérései is mutatják). Ennek a jelenségnek számos szocio-kulturális oka lehet, mint pl. a családi terhek iránti nagyobb felelősség, de vannak az „akadémiai” világhoz közelebb állók is, mint pl. az, hogy a nők (felmérések szerint) több időt fordítanak az oktató tevékenységre, mint a férfiak. Hasonló a hivatkozások száma is: a nők publikációi általában kevesebb hivatkozást kapnak (kivéve az antropológia és a kommunikáció szakterületét, ahol fordított az arány). Természetes, hogy ha a nők kevesebbet publikálnak, akkor kevesebb hivatkozást kapnak, így valamivel kedvezőbb a kép, ha elkülönítve tekintjük a női

szertős cikkek átlagos hivatkozási arányát. Más a helyzet a nemzetközi hivatkozások tekintetében: a 11szakterületből hét esetében a nők írta cikkek kaptak több hivatkozást külföldről.

Összességében megállapítható, hogy a spanyol kutató nők nem tartoznak az ország tudományos elitjébe: az egyetemi oktatók közötti arányukat nem éri el sem két spanyol rangsorban szereplő

kutatók aránya, sem a rangsor első harmadában szereplők aránya. A spanyol nők kétségkívül minden szempontból alulreprezentáltak a tudományos élet „felsőbb köreibben”, ami azzal is magyarázható, hogy későn kapcsolódtak be a tudományos életbe, hiszen egyetemi karriert is csak 1975-öt követően kezdhettek.

(Mohor Jenő)

Könyvtár- és tájékoztatásügy

Általános kérdések

204/2011

LATOUR, Bruno: Plus elles se répendent, plus les bibliothèques deviennent centrales In: Bulletin des bibliothèques de France. – 56. (2011) 1., p. 34-36.

Res. angol, német és spanyol nyelven

Minél több van belőlük, annál inkább középpontba kerülnek a könyvtárak

Elektronikus könyvtár; Prognózis; Számítógép-hálózat

Első tézis: A virtuális könyvtár központi magja mindenütt megtalálható, kerülete pedig sehol sem

A számítógépekkel, elektronikus könyvolvasókkal, laptopokkal és minden egyéb más számítógépes újdonsággal felszerelt felhasználók bárhol használják és használhatják a virtuális teret. Mindehhez csak jól működő, gyors hálózatra, hatalmas, hozzáférhető számítógépparkra van szükség.

Második tézis: A virtuális könyvtár egyre kevésbé virtuális, egyre valóságosabb és kézzel foghatóbb

Az olyan kifejezések, mint „virtuális”, „demateriális”, „delokalizált”, „digitalizált” stb. mind azt a képzetet keltik bennünk, hogy minél inkább digitalizálunk, annál inkább materiálisra, anyagi valósággá tesszük a bennünket körülvevő információkat. Szó sincs dematerializálásról. A könyveket is őrizték és restaurálták a könyvtárakban, de soha nem került mindez olyan csillagászati összegekbe, mint az elektronikus tartalom hosszú távú megőrzése, amely szinte azt kívánja, hogy a tizenévenként a teljes szoftverállományával együtt lecserélt számítógéppark egésze az addig digitalizált állományokat újfajta módon, új fájlformátumba konvertálja. És az így nyert anyagon is ott a materiális jel, „a szellem keze”, vagyis mindazok a nyomok, amelyeket a virtuális térben ugyan, de a valós időben magunk után hagyunk egy-egy számítógép használat után.

Harmadik tézis: A virtuális könyvtár szétválasztja mindazt, amit a könyv összekötött, és túlrad annak határain

Minden könyv szellemi fejlődés terméke, ugyanakkor annak lezárása is. Szövegének, jegyzeteinek terjedelme, illusztrációinak mennyisége behatárolt. Mindazok, akik valaha, a könyvek világában az „intertextualitásról” beszéltek, legmerészebb álmukban sem tudták elképzelni azt, amit e téren lehetőségként felkínál számunkra a hálózat. Hiszen itt, a virtuális térben ez a szövegek közötti kapcsolat, áthallás, egymásra és

egymásba épülés számos változatban létezik. A digitális világban a szöveg egyik részéről átugrani egy másik, egy harmadik szövegbe, megmártózni a dokumentum-óceán bármelyik szeletén, határok nélkül lehetséges.

Negyedik tézis: A virtuális könyvtár jelentősebbé válik, mint valaha, hiszen a dokumentumok szét-törése miatt újfajta szintetizálásra van szükség

A könyv rövidnek mondható, 16-20. századi történetében összetévesztették az analízisi és a szintetizálási képességet a könyv behatárolt, újrakötött valóságával. Így van ez, akár annak gondolati, kognitív, akár esztétikai értelmezését vizsgáljuk. A könyvet olvasva érzékelhető a kettősség: a gondolati fejlődés és a gondolatok szintézise, amelyet a példák és a más szövegekből vett információk, jegyzetek, idézetek kötnék még szorosabbá, megerősítve ezzel az eredeti mondanivalót. Az „összeköt” szó mindent elárul: gondolatunkkal kapcsolódunk egy másik érveléshez, gondolatisághoz. De ma, a numerikus világban hogyan működik mindez? Milyen kompetenciákra, milyen szellemi erők-re és tudásra van szükségünk, hogyan tanuljuk meg az információözönben való navigálást? Az idősebb tanárok már tudják: nemcsak az olvasást és az írást kell újra tanulnunk, hanem azt is, hogy heterogén adattömegekből hogyan kell és hogyan tudunk újféle, mégis egységes, érthető és értelmezhető gondolati formákat összeszöni. Vége a könyvtárak könyveket őrző szerepének. Új, megújult intézményekre és könyvtárosokra van szükség, akik mindezt az új valóságot közvetíteni képesek. Éppen ezért magát a könyvtár, könyvtáros szavakat is el kell vetni, újat kellene találni helyettük. Olyat, amelyik sugározza azt a tartalmat, amelynek közvetítésére ezek az intézmények és személyzetük képes.

Ötödik tézis: A virtuális könyvtár az osztálytermekkel és a kutatószobákkal válik eggyé

A kutatóközpontok rendszeresen közlik eredményeiket, melyek közül sok cikk vagy könyv formában lát napvilágot. Ezek mind könyvtárakba kerülnek, ahol feldolgozzák, archiválják és felhasználóik számára hozzáférhetővé teszik őket.

E hagyományos feladatok okafogyottá válnak napjainkban. A felhasználó a virtuális térben, vagy otthon, a vonaton, a munkahelyén keres információt a számítógépen és teljesen mindegy, hogy hol van. Gépre, képernyőre és hozzáférésre van csak szüksége, nem könyvtártermekre. Ezen kívül arra, hogy tudjon információt keresni. Erre pedig ki tanítja meg őt? A tanár, a könyvtáros? A könyvtárban vagy kutatóközpontban? Újabb fogalmak, amelyeken változtatni kellene, hogy közelebb kerüljenek a ma kihívásaihoz.

(Pajor Enikő)

Nemzetközi könyvtárügy

205/2011

VAN HOOLAND, Seth – VANDOOREN, Françoise – MÉNDEZ RODRÍGUEZ, Eva M.: Opportunities and risks for libraries in applying for European funding. – Bibliogr. **In:** The electronic library. – 29. (2011) 1., p. 90-104.

Lehetőségek és kockázatok a könyvtárak számára európai uniós támogatás igénybevétele során

Digitalizálás; Elektronikus könyvtár; Fejlesztési terv; Támogatás -pénzügyi -állami, hatósági

A cikk azt vizsgálja, milyen lehetőségek és esetleges kockázatok adódnak a könyvtárak számára a digitalizálással vagy a már digitalizált tartalmak elérésével kapcsolatos uniós pályázatok során. Az Európai Bizottság számtalan speciális támogatási programot nyújt a digitális kulturális örökség megőrzésével és hozzáférhetővé tételével kapcsolatban, így az európai örökséget őrző könyvtárak és más kulturális intézmények e pályázati felhívások vitathatatlan címzettjei. Előfordul azonban, hogy nem tudják, hogyan kell pályázni, és nem értik teljesen a pályázattal járó kötelezettségeket. A cikk az európai támogatási programok megértésében kíván segíteni a könyvtáraknak. Beszámol európai uniós pro-

jektek részvételében szerzett tapasztalatokról, a pályázatok elbírálási módjáról, és bemutatja a jóváhagyott projektek felülvizsgálatának gyakorlatát. A személyes tapasztalatokon túl az Európai Bizottság pályázati kiírásainak jelenlegi dokumentációs rendszeréről is nyújt információt. A digitális könyvtárakkal kapcsolatos pályázatoknál jelentősen megnőtt a verseny az utóbbi években. Ezért is fontos, hogy a potenciális pályázók odafigyeljenek a benyújtott pályázatok minőségére, hogy a tartalom megfeleljen a felhívásban kitűzött céloknak és a formai követelményeknek. Ezen kívül a pályázatot érdemes beépíteni az intézmény hosszú távú kutatási és menedzsment stratégiájába, így biztosítva a projekt sikeres lebonyolítását és maximális fenntarthatóságát.

(Autoref. alapján)

Lásd még 208

Nemzeti könyvtárügy

206/2011

BREEDING, Marshall: The value of libraries In: Computers in libraries. – 30. (2010) 10., p. 21-22.

A könyvtárak társadalmi értéke

Egyetemi könyvtár; Társadalmi követelmények; Tanulmányút; Városi könyvtár

A Vanderbilt University Libraries innovatív technológiai és kutatási igazgatója (a szerző) 2009 decemberében egy digitalizálás projekt *kolumbiai* munkálatai miatt utazott Chocóba és Medellínbe. Cikkében e látogatás szakmai tapasztalatait foglalja össze.

Az ország lakossága nagyrészt afrikai eredetű, nagy szegénységben él, a munkanélküliség meghaladja a 80%-ot, az emberek mégis megtalálják a módját a túlélésnek. (Egy példa a mobiltelefonok pár percre történő kölcsönzése – szinte

minden üzletben és bárban.) Ilyen körülmények között a könyvtárak is alapszinten működnek.

A *Chocói* Műszaki Egyetem könyvtárának szerény méretű az állománya, néhány elektronikus dokumentummal és e-könyv gyűjteménnyel. A látogatás napján egy kiadós eső miatt éppen beázással küszködtek, de ez nem okozott pánikot. A könyvtárosok elszántak és kitartóak voltak, nyitottak minden újra, amivel javíthatnák a könyvtárukat.

Quibdó közkönyvtára a kolumbiai bank helyi épületében kapott helyet (Biblioteca Publica Banco de la Republica), csakúgy, mint az ország más vidékein, és ez természetes részét képezte a banki szolgáltatásoknak (a bank volt az az intézmény, amely stabil háttérrel nyújthatott a könyvtárak működéséhez). A közkönyvtárak legnagyobb hálózatát a kolumbiai nemzeti könyvtár támogatja. A bankokkal való szoros kapcsolatból a könyvtárak hasznot húznak (Quibdóban pl. a banknak van az egyetlen liftje az egész városban, és sokan már csak emiatt is betérnek az épületbe).

Medellín nevét elsősorban a drogkereskedelem és a drogháborúk tették világszerte ismertté, és a könyvtáraknak nagy szerepük van a helyzet javításában. A város a legszegényebb negyedekben öt ún. *könyvtári parkot* épített. Ezekben lehet kölcsönözni, nem hagyományos dokumentumokat épp úgy, mint könyveket, lehet használni a legmodernebb számítógépeket, és hozzá lehet férni az internethez is. Van bennük egy-egy nagy előadóterem, ahol közösségi rendezvényeket (pl. értekezési ünnepségeket) tarthatnak. Van helytörténeti gyűjtemény, és tanfolyamokat rendeznek (a műszaki ismeretektől a nyelvtanfolyamokig). Ezek a könyvtári parkok a hét minden napján, 24 órában nyitva vannak, így ezekben a sok problémával küszködő kerületekben nemcsak biztonságos és kulturált környezetet nyújtanak, hanem a tanulásra és önfelkészítésre is számos lehetőséget adnak. Mindegyik könyvtári park kb. 5 millió dolláros beruházás volt, és mindegyiket neves építészek terveztek, kombinálva a modernséget a helyi sajátosságokkal. Még további öt könyvtári park létesítéséről is szó van. A medellíni önkor-

mányzat ezeket a könyvtári parkokat a múlttal való szakítás civil stratégiája részének tekintik. Az eredmények számokban is mérhetőek (pl. az írástudás arányának vagy az otthoni számítógépek számának növekedésében).

Az Egyesült Államokban hétről hétre a nyitvatartási idők csökkentéséről, fiókkönyvtárak bezárásáról, a dolgozók elbocsátásáról lehet hallani, holott ilyen időkben van a legnagyobb szükség a könyvtárakra, hiszen a könyvtárak segíthetnek az egyéneknek tanulni, új technológiákkal ismerkedni és készségeiket fejleszteni. A kolumbiai tapasztalatok megmutatják, hogyan válhatnak a könyvtárak a nagyobb prosperitás felé vezető út fontos eszközeivé.

(Mándy Gábor)

Lásd még 219, 248

Együttműködés

207/2011

FREYRE, Élisabeth: Les bibliothèques nationales et l'Europe **In:** Bulletin des bibliothèques de France. – 56. (2011) 2., p. 56-59.

Res. angol, német és spanyol nyelven

Európa és a nemzeti könyvtárak

Együttműködés -nemzetközi; Elektronikus könyvtár; Nemzeti könyvtár

Az európai környezet nem csak együttműködést, hanem rendszeres konzultációt is lehetővé tesz a nemzeti könyvtárak, kulturális intézmények és az Európai Bizottság között. A Google 2004-es angolszász könyvtárakkal kötött digitalizálási megállapodására az Unió (öt tagállam kezdeményezésére), az *i2010* elnevezésű programmal válaszol. A lisszaboni stratégia alapján a program fő célkitűzése, hogy az új információs technológiák révén hozzájáruljon a gazdasági növekedéshez, a munkahelyek gyarapodásához és az életminőség javulásához.

Internetes konzultációk és véleményezések előzték meg a 2006 augusztusában kiadott digitalizálási és hozzáférési ajánlásokat, illetve a digitális megőrzésre vonatkozó javaslatokat. Ezek alapján az *Europeana* fő céljaként az európai kulturális örökség online közzétételét fogalmazták meg. A 2008-ban kétmillió digitális tétellel induló európai portál mára több mint 15 millió digitalizált dokumentumot (térkép, könyv, fénykép, film, festmény, zenei anyag) tesz elérhetővé az internethasználók számára. Az európai digitalizálási folyamatok felgyorsítása és megerősítése érdekében 2010 tavaszán megalapítottak egy munkacsoportot, a *Bölcsék Tanácsát* (Comité des Sages), amely a kulturális örökségek online elérhetővé tételével kapcsolatos ajánlások megalkotására hivatott. A vitacsoport *Az új reneszánsz* címet viselő 2011 januárjában közzétett jelentése (ld. a 257/2011 számú referátumot) rámutat az *Europeana* referenciaértékű szerepére. A jelentés mindenekelőtt a digitalizálási tevékenység előmozdítását javasolja minden tagállam számára, sürgeti a szerzői jogok alatt álló művek digitalizálási kérdésének áttekintését, illetve a magán és közzsféra közötti partnerkapcsolatok mihamarabbi kialakítására ösztönöz. Az ajánlások megvalósítása céljából eddig két programot indítottak el: egyrészt az *EU 7* kutatási és fejlesztési keretprogramot, másrészt az információs és kommunikációs technológiákat támogató innovatív és versenyképességi keretprogramot. Ezenkívül az Európai Bizottság az *Europeana* végleges finanszírozására vonatkozó lépéseket is tett.

Ami a Francia Nemzeti Könyvtár (BnF) szerepét illeti, humán, technikai, tudományos és pénzügyi téren is igyekszik hozzájárulni az európai szintű együttműködésekhez. Egyrésztől, képviselőket delegált a CENL-be és az Európai Digitális Könyvtár Alapítványba. Másrésztől, résztvevője számos kutatási és fejlesztési projekteknek, mint például az *Europeana v1.0*, a *BHL-Europe* (Biodiversity Heritage Library for Europe), az *Europeana Regia*, az *Europeana 1914-1918*, a *KEEP* (Keeping Emulation Environment Portable), az *Arrow* (Accessible Registries of Rights Information and Orphan Works towards

Europeana) vagy az *IMPACT* (IMProving ACces to Text). Végül, de nem utolsósorban a BnF nagyban hozzájárult a *TELPlus* programhoz is, mely a jó minőségű szövegformátum megvalósítását kívánta támogatni.

Az Európai Unió rendszeresen szervez konferenciákat, amelyek során az európai kulturális intézmények, így a nemzeti könyvtárak is, ismertethetik érdekeiket, és egyben befolyást gyakorolhatnak az uniós döntéshozatalra. A jelenlegi programok, melyeket a 2001. évi lundi tanácskozás során rögzítettek, 2013-ban zárulnak le.

(Koncz Beatrix)

208/2011

KUZ'MIN, Evgenij Ivanovič: Programma ŰNESKO „Informaciã dlã vseh” v Rossii i v mire **In:** Bibliotekovedenie. – (2011) 1., p. 92-96.

Az UNESCO „Információt mindenkinek” programja Oroszországban és a világban

Együttműködés -nemzetközi; Fejlesztési terv; Hozáférhetőség; Információs társadalom

Az UNESCO „Információt mindenkinek” programja (*Information for All Programme = IFAP*) oroszországi bizottsága 2010 decemberében ünnepelte fennállásának 10. évfordulóját. A kormányközi programot hivatalosan 2001-ben hagyták jóvá, célja, hogy megteremtse az információs társadalom érdekében létrejövő nemzetközi együttműködés alapjait.

Az IFAP 2008–2013-ra szóló stratégiai terve öt fő irányt tartalmaz: információ a fejlesztés érdekében; információs műveltség, az információ megőrzése; információs etika; az információ hozzáférhetősége. Ezek a fő irányok segítik, hogy a nemzetközi és nemzeti politikák különböző fajtájú és szintű elemei egységes egészet alkossanak.

Oroszország kezdettől fogva részt vesz az IFAP megvalósításában. A 2001–2005-ös időszakban, majd 2009-től ismét az ország tagja az IFAP kormányközi tanácsának. Az IFAP oroszországi bi-

zottsága 2000-ben jött létre az Orosz Föderáció UNESCO Bizottsága mellett, annak szakértői-tanácsadó szerveként. Feladata az együttműködés biztosítása az UNESCO és az orosz kormány, a szövetségi végrehajtó hatalom szervei, egyéb szervek és szervezetek, valamint a tudósok és a szakemberek között. Összekötő szerepet játszik Oroszország és a program kormányközi tanácsa között. A bizottság tagjai között megtalálhatók az államhatalmi szervek, az oktatási, a tudományos, a kulturális intézmények, az információs és kommunikációs szervezetek, valamint a társadalmi szervezetek és az üzleti élet képviselői. 2001 és 2005 között a bizottság titkársági feladatait a Kulturális Minisztérium könyvtári osztálya látta el, 2006-tól pedig a régiók közötti könyvtári együttműködési központ. Az eltelt évtized alatt az oroszországi bizottság több tucat országos és nemzetközi program megvalósításában vett részt, munkáját mind hazai, mind nemzetközi szinten nagyra értékelték.

2010-ben az oroszországi IFAP bizottság elnökét választották a kormányközi tanács elnökének, ami az oroszországi eredmények elismerését jelenti, és kifejezi azt a reményt, hogy Oroszország irányításával új fejlődési szakasz kezdődik. A kedvező alkalmat a lehető legnagyobb mértékben ki kell használni Oroszország tekintélyének növelésére, kulturális és információs hatásának fokozására, a kultúrák, vallások és civilizációk közötti párbeszédre történő ráhatásra. Ezeket az irányokat azonban nem csak az UNESCO keretében kell szem előtt tartani, hanem az azokban a nemzetközi szervezetekben is, amelyekben az UNESCO és Oroszország humanitárius együttműködést folytat (Európai Bizottság, Európa Tanács, IFLA stb.).

Az oroszországi IFAP bizottság honlapján (<http://www.ifapcom.ru>) megtalálhatók a bizottságról szóló hírek, információs és elemző anyagok, a bizottság által közreadott cikkek és könyvek.

(Viszocsekné Péteri Éva)

Lásd még 205, 217, 219, 257

Könyvtárosi hivatás

209/2011

GHARST, Loretta: Librarians forever! In: Computers in libraries. – 30. (2010) 10., p. 6-11.

A könyvtárosi szerepek változása

Könyvtárosi hivatás; Közművelődési könyvtár; Munkaszervezés

A könyvtárosságnak a technológiai fejlődés okozta halála – ami szóbeszéd tárgya – soha nem fog bekövetkezni, sőt, a technológia nagymértékben megnövelte a könyvtárosok képességét a könyvtári szolgáltatások nyújtására. A könyvtári szolgáltatások lényege az anyag rendezése, a hozzáférés biztosítása, és mások segítése az anyagok használatában. Az anyag formátuma változik (a kéziratos tekerestől a nyomtatott könyvig és az e-könyvig), a módszerek változnak, de az alapszolgáltatások lényege marad. A három szolgáltatási szerep tehát a gyűjtemény szervezése, rendezése (*organizer* – a szervező), a forgalmazás, a forgalom, a hozzáférés ellenőrzése, irányítása (*gatekeeper* – a kapuőr) és a használat segítése, a tájékoztatás (*navigator* – a navigátor). A *Calcasieu Parish Public Library* tevékenységében e szerepek a következők szerint változtak.

A szervezést a „technikai szolgáltatások” (most: gyűjteményi szolgáltatások) részlege végzi. Húsz éve kereskedői katalógusokból, a *Books in Print*-ből, az olvasók kézzel írt javaslataiból válogattak, megrendelőket írtak, katalógust építettek a megrendelt dokumentumokról stb. Ma internetes kapcsolaton keresztül, online folyik a válogatás, a rendelés, a katalógusrekordok beszerzése. Néhány munkatárs szoftver-adminisztrátorrá vált, a többiek gyarapítanak, a katalógizálók adatbázis-építőkké, használóbarát katalógusok tervezőivé lettek. A könyvtárosok végül is ugyanazt a magiszolgáltatást nyújtják:

szervezik, rendezik a könyvtári anyagot az olvasók számára.

A forgalmazás (a hozzáférés biztosítása, a „kapuőrzés”) húsz éve szintén igen munkaigényes feladat volt, nagy mennyiségű papír és munkaidő felhasználásával. (Az állomány folyamatos rendben tartása a „polcjegyzék” segítségével, kölcsönzés, visszavétel, késési felszólítások gépelése, előjegyzés-nyilvántartás és értesítés, az olvasói nyilvántartás vezetése, ötvenként leltárellenőrzés ... és ha maradt idejük, tartottak egy meseórát a gyerekeknek). A 90-es évek elején, az automatizálás (az integrált könyvtári rendszer) bevezetésével megváltozott a helyzet: az előjegyzések 50 és a hosszabbítások 33 százaléka önkiszolgáló módon történik. Az olvasó az értesítéseket e-mailben vagy automata telefonos figyelmeztető rendszer segítségével kapja. A leltárellenőrzés laptopok segítségével könnyebben végezhető. A személyzetnek több ideje marad, hogy programokat szervezzen a gyermekek és a fiatalok számára. A technológiai változásoktól a kölcsönzésben dolgozó könyvtárosok jobb eszközöket kaptak a másik magiszolgáltatás ellátása, a hozzáférés biztosítása érdekében.

A navigátorok munkáját a korábban referensznek, most tájékoztató szolgáltatásnak nevezett részleg látta-látja el. A húsz évvel ezelőtti maszív referensz gyűjteményhez képest már a CD-ROM-os adatbázisok is fejlődést jelentettek, majd az OPAC vált elérhetővé az olvasó számára, 1997-ben a terminálokat PC váltotta internet-hozzáféréssel, a könyvtárosok a weben keresték meg az olvasó számára megfelelő honlapokat. A kézikönyvgyűjtemény nagy részének helyéből olvasói férőhely lett, ahol saját laptopján „wifizhet” is. A tájékoztató könyvtáros a „technológia” és a „végfelhasználó” közötti „humán interfész” lett. Egyszerre szakértője az internetnek és a könyvtári gyűjteménynek; tanítja az olvasót a technológiai eszközök, az online források használatára éppúgy, mint a könyvtár más szolgáltatásainak hatékony igénybevételére, és a legjobban ismeri az olvasó kérdésére választ nyújtó forrást, akár a könyvtár állományából, akár az internetről származik. Azaz a személyzet

továbbra is a harmadik magyszolgáltatást nyújtja: kalauzolja az olvasót a könyvtár szolgáltatásának és forrásainak használatában.

(*Mohor Jenő*)

Lásd még 250, 260

Oktatás és továbbképzés

210/2011

BROADY-PRESTON, Judith – COSSHAM, Amanda: Keeping the information profession up to date : are compulsory schemes the answer?. – Bibliogr. In: IFLA journal. – 37. (2011) 1., p. 28-38.
Res. francia, német, spanyol és orosz nyelven

Legyen az információs szakma naprakész! A kötelező továbbképzés lenne a megoldás?

Egyesület -könyvtári -nemzeti; Könyvtárosi hivatás; Továbbképzés

A szakmai továbbképzés az egyén és a szakma egésze számára is új energiát és motivációt ad; szerephez jutnak benne a munkáltatók és a könyvtári-tájékoztatói egyesületek is. A cikk a brit és az új-zélandi egyesület (a CILIP és a LIANZA) továbbképzési gyakorlatát hasonlítja össze. Jelenleg (2010 decemberében) kizárólag ebben a két országban van kötelező továbbképzési rendszer; összehasonlításuk apropója, hogy 2010-ben együttműködési szerződést kötöttek a képzettségek kölcsönös elismeréséről.

A szakmai továbbképzés rendszere szoros összefüggésben van a szaktudás és a szakmai identitás kérdéseivel. A CILIP igyekszik egyszerű módon kialakítani a továbbképzés rendszerét, hogy elnyerje a tagság támogatását, és megfelelő tartalommal megtölteni, hogy a munkáltatók és a széles értelemben vett társadalom is elfogadja. A LIANZA tagtoborzásra is használja a továbbképzést, és arra törekszik, hogy rögzítse

a könyvtáros szakemberektől megkívánt ismeretanyagot.

A britek voltaképpen 2008-ban fogadták el és 2011 januárjától tervezték bevezetni a kötelező továbbképzés rendszerét; jelenleg még átdolgozása zajlik. Nagy-Britanniában eddig önkéntes volt a szakmai ismeretek felfrissítése; az új, kötelező formát 2013-ra tervezik teljes körűen bevezetni az egyesület által nyilvántartott, a szakmában foglalkoztatott tagok körében. A tervezett rendszer egyszerű, nincs kötelező tanterv vagy minimális időtartam, nem kell haladási naplót készíteni. Az ismeretanyag adaptálható, rugalmasan kezelhető, önképzéshez és tanfolyamfejlesztéshez is felhasználható.

Az új-zélandi egyesület kezdeményezése 2007-ben indult; az első hároméves ciklus eredményeit most összegzik. A LIANZA definiálta és az oktatási szolgáltatók jóváhagyták az ismeretanyagot, amely az IFLA előírásain alapszik, meghatározta a tagok nyilvántartásba vételének és a tagság megújításának feltételeit (ezek egyike a továbbképzésben való részvétel). Ciklusonként tizenegy, rendkívül részletesen meghatározott kompetenciaterületen kell összesen legalább tíz tevékenységet elvégezni.

Mindkét országban kívánalom, hogy a könyvtárosok regisztrálják, hogyan zajlott a továbbképzésük. A LIANZA rendszere formálisabb: a megszerzett készségeket és ismereteket harmadik fél igazolja. A tanulás eredményeit minden esetben egyéni naplóban kell rögzíteni (Excel táblában; ezek egyéni értékelése a gyakorlatban időigényesnek bizonyult). A CILIP-nél a továbbképzés felelőssége az egyénre hárul; terveit gondosan egyeztetnie kell a munkáltatójával. Hagyományos haladási naplót írnak elő, tervezik az online naplózás (e-portfólió) bevezetését. Fontosnak tartják, hogy a továbbképzés résztvevője reagáljon a tanultakra, az elméletet és a gyakorlatot összekapcsolja. A reflektív tanulás (melynek kulcskérdése: „mit tanultam mindeből?”) az információk kritikus értékelésével és a többféle forrás használatával társul. A tanultak rögzítése közvetve arra is szolgál, hogy fejlődjenek a résztvevők írási és publikálási készségei.

Kulcsfontosságú a megfelelő mentori rendszer. A LIANZA „felügyelt bevezető szakmai képzést” szervez a pályakezdők számára az első munkában töltött év során. A CILIP rendszeresen kínálja tanfolyamait, és mentori támogató hálózatot tart fenn.

A továbbképzésnek az egyén tudásának fejlődése mellett olyan hozadéka is van, hogy a munkáltatók és a közvélemény jobban megérti a szakmai igényesség fontosságát, és annak lényeges voltát, hogy a könyvtárosokat szakemberként, ne pedig betanított vagy ügyviteli dolgozóként tartásák számon.

(Hegyközi Ilona)

211/2011

GROSS, Julia – LESLIE, Lyn: Learning 2.0 : a catalyst for library organisational change. – Bibliogr. **In:** The electronic library. – 28. (2010) 5., p. 657-668.

A munkatársak 2.0-s továbbképzése egy egyetemi könyvtárban

Egyetemi könyvtár; Felmérés; Információtechnológia; Személyzet; Továbbképzés

A cikk az Edith Cowan University (ECU) könyvtárának személyzete számára 2007-2008 folyamán tartott 2.0-s továbbképzés második szakaszát mutatja be. Egy korábbi cikk már beszámolt a könyvtárosok számára kidolgozott 2.0-s képzési program (*23 Things Learning 2.0*) alkalmazhatóságáról egy kisebb kísérleti csoport számára az ECU könyvtárban (referátumát ld. a 133/2009. számon a KF 2009/3. számában).

A cikk követéses vizsgálatban mutatja be, milyen kihívásokkal szembesült a könyvtár vezetése a személyzet többi tagja számára szervezett hasonló program során. A személyzet minden tagjának javasolták, hogy vegyen részt a programban, de az érdeklődés csekély volt, és csak 25% fejezte be azt. A program második szakaszának lezárásakor a személyzet összes tagja kitöltött egy kérdőívet a teljesítés illetve a kudarc okairól, azokról az alkalmazásokról,

melyekben segítségre van szükségük, és arról, hogyan szeretnének tájékozódni az újabb Web 2.0-s technológiákról. A felmérésre adott válaszokból kiderül, hogy bár a képzési program sikeresnek tekinthető, a személyzet néhány tagja több időt és gyakorlati segítséget igényel a tanulás során.

(Autoref.)

212/2011

MONTIEL OVERALL, Patricia: The effect of service learning on LIS students' understanding of diversity issues related to equity of access. – Bibliogr. **In:** Journal of education for library and information science. – 51. (2010) 4., p. 251-266.

Az információtechnológiához való egyenlőtlen hozzáférés összefüggéseinek megértése könyvtáros hallgatók szakmai gyakorlata során

Egyetemi hallgató; Felmérés; Gyakorlati képzés; Hátrányos társadalmi helyzetű olvasó; Hozzáférhetőség; Könyvtárosképzés -felsőfokú

A 21. század könyvtárosait kihívás elé állítja egyfelől az információtechnológia gyors fejlődése, másfelől azon hallgatók növekvő száma, akik nem férnek hozzá az információhoz és a technológiához. Bár a könyvtáros hallgatók többsége a tantermi kurzusok révén tisztában van a társadalmi egyenlőtlenségekkel, a valós élet tapasztalatai is szükségesek olyan jelenségek mélyebb megértéséhez, mint a digitális szakadék és a különböző társadalmi csoportok egyenlőtlen hozzáférése az információhoz. A cikk a könyvtáros hallgatók szakmai gyakorlata során az információtechnológiához való egyenlőtlen hozzáféréssel kapcsolatban szerzett tapasztalatokat vizsgálja a spanyol ajkú lakosságot ellátó iskolákban és közkönyvtárakban. A kutatás kérdései az alábbiak: (1) Segíti-e a szakmai gyakorlat a tananyaggal kapcsolatos folyamatok jobb megértését? (2) Milyen mértékben járul hozzá a szakmai gyakorlat a tananyaggal kapcsolatos jelenségek mélyebb megértéséhez? (3) Milyen

mértékben járul hozzá a szakmai gyakorlat a különböző kultúrák jobb megértéséhez? (4) Milyen mértékben fejlődött a társadalmi tőke és a civil szerepvállalás a közösség szolgálata nyomán?

(Autoref.)

213/2011

SARGENT, Aloha R. – BECKER, Bernd W. – KLINGBERG, Susan: Incorporating library school interns on academic library subject teams. – Bibliogr. jegyzetekben **In:** The journal of academic librarianship. – 37. (2011) 1., p. 28-33.

Könyvtáros hallgatók bevonása az egyetemi szakreferens-szolgálati munkába a szakmai gyakorlat keretében

Egyetemi könyvtár; Felmérés; Gyakorlati képzés; Könyvtáros-utánpótlás; Szakreferens-szolgálat

A San José Állami Egyetem könyvtárában készült esettanulmány azt vizsgálja, hogyan vonhatók be a szakmai gyakorlatukat teljesítő könyvtáros hallgatók az egyetemi szakreferens-szolgálati munkába a társadalom-, humán és természettudományok területén. A gyakornok-hallgatók szorosan együttműködtek a referensz könyvtárosokkal, a gyűjteményszervezőkkel és a képzésszervezőkkel. Egy strukturált fókuszcsoporthoz tartozó interjú keretében beszámoltak arról, hogy a gyakorlat segítette szakmai fejlődésüket és karrierjüket, de több visszajelzést és mentorálást vártak, mint amennyit kaptak. A könyvtár megnyerte dolgozóit széles körű képzési programjához, és sikeresen toborzott korábbi tehetséges gyakornokokat pályakezdeként. A tanulmány segíthet könyvtáraknak és könyvtárosképző iskoláknak a szakmai gyakorlatok eredményesebb szervezésében.

(Autoref.)

214/2011

WEBBER, Sheila – NAHL, Diane: Sustaining learning for LIS through use of a virtual world. – Bibliogr. **In:** IFLA journal. – 37. (2011) 1., p. 5-15.

Res. francia, német, spanyol és orosz nyelven

Könyvtár- és információtudományi képzés egy virtuális világban

Online üzemmód; Számítógép-hálózat; Továbbképzés

A virtuális világban (VW) folyó képzés egyre szélesedő mozgalom, és a könyvtárosok jelentős résztvevőivé váltak az erre általuk kifejlesztett szolgáltatásokkal és forrásokkal. A cikk bemutatja, hogyan használják a könyvtárosok a Second Life (SL) virtuális világot, hogyan oktatják segítségével a könyvtáros hallgatókat, valamint az SL jelentőségét a folyamatos szakmai továbbképzések terén. A virtuális világ lett a könyvtár- és információtudomány új műhelye, ennek köszönhető az innováció, a szolgáltatásnyújtás, a karrierfejlesztés, a kutatás és a tananyag átalakulása, mivel folyamatos tanulási lehetőséget biztosít időt, teret, költséget és erőforrás-felhasználást kímélve, és növeli a nemzetközi és határterületi interakciót a programok, az oktatók, a könyvtárosok és a hallgatók között. A könyvtár- és információtudományi képzés folyamatos oktatási gyakorlatot alakíthat ki a virtuális világbeli könyvtár, az oktató és az SL-ben aktív tudományos közösségek interakciójának optimalizálásával, élénk online oktatási környezetet kínálva ezáltal a hallgatók, az oktatók és a kutatók számára. A hallgatók számos előnyét élvezhetik ennek a tanulási formának: a földrajzi értelemben távoli, bármely szakterülettel foglalkozó oktatók, szakemberek elérését, a rugalmas konzultációkat, a tartalmak különböző formátumban való elérhetőségét, és a virtuális információs jártasság megszerzését.

(Autoref.)

Könyvtárak és tájékoztatási intézmények

Nemzeti könyvtárak

Lásd 207, 223, 226

Felsőoktatási könyvtárak

Lásd 222, 243, 264

Közművelődési könyvtárak

215/2011

HOLMGAARD LARSEN, Jonna: Selbstbedienung auch zu ungewöhnlichen Zeiten : die »Offenen Bibliotheken« in Dänemark sind beliebt – 70 bis 80 Stunden geöffnet **In:** BuB. – 63. (2011) 2., p. 118-119.

Önkiszolgálás szokatlan időpontban is: Dániában népszerűek a „nyitott könyvtárak”

Fiókkönyvtár; Kölcsönzés -önkiszolgáló; Közművelődési könyvtár; Nyitvatartási idő

Jelenleg 46 fiókkönyvtár működik Dániában a „nyitott könyvtár” modell szerint. A nyitott vagy önkiszolgáló könyvtárak heti 20-25 órában hagyományos módon, azt követően pedig 70-80 órában *önkiszolgáló* üzemmódban működnek. Az olvasók beépített RFID-chipes kölcsönzőkártyával vagy egészségügyi igazolvánnyal tudnak belépni a könyvtárba, a kölcsönző automatával kivihetik a kiválasztott olvasnivalót, esetleg webkamera segítségével a központi könyvtár munkatársaival is szót válthatnak.

Az ötlet 2004-ben a jütlandi *Silkeborg*ban született, ahol több kisebb településrész fiókkönyv-

tárában kellett (volna) személyzetet biztosítani. Természetesen a szükséges technikai feltételek kidolgozása után kerülhetett csak sor az önkiszolgáló üzemmód megvalósítására. Az ötletet a felhasználók jól fogadták.

A dán könyvtárügy fejlődését éveken át a központosítás és a fiókkönyvtárak megszüntetése jellemezte. Az utolsó közigazgatási reform során a 271 önkormányzat 98-ra csökkent, ami a könyvtárakra is kihatott: további fiókokat zártak be, és a központi könyvtárakat megerősítették. Ezek után felmerült a kérdés, vajon a hagyományosan jó dán népkönyvtárak a jövőben be tudják-e tölteni fontos szerepüket. A könyvtári ellátás javítása érdekében a kulturális minisztérium 2009-ben hatmillió koronát (kb. 200 millió forintot) biztosított új és rugalmas szolgáltatások támogatására. Ezek egyike volt a nyitott könyvtár. Feltételként szabták azonban, hogy az önkiszolgáló könyvtárakban nem csökkenhetett a létszám. A támogatás révén 2010 novemberében már 46 ilyen intézmény létezett, és 40 részesült működési támogatásban.

Silkeborgban és több könyvtárban csak a 16 évnél idősebbek kaphatnak kölcsönzőjegyet. (Másutt megengedőbbek, és minden helybéli lakosnak kijár.) A nyitvatartási idő munkanapokon 8-tól 22 óráig, a hétvégén 8-tól 17 óráig tart. Miután kiderült, hogy sokan munkába menet is használnák a könyvtárat, sok helyen már 7-kor kinyitnak. Az önkiszolgáló könyvtárakban biztonsági kamerákat helyeztek el az állomány és a látogatók védelmében. (Eddig sem rongálás, sem lopás nem volt.)

Sønderborg 2007-ben, az említett reform során hat kisebb település összevonásával jött létre, s kezdetektől fogva tudatosan alakította ki könyvtárhálózatát. (2011 elején 27 237 lakosa volt). A kevésbé rentábilis fiókokat bezárták, és a fennmaradó nyolcból ötben bevezették az önkiszolgálást. (Feltétel volt az önállóság és a

biztonsági előírásoknak megfelelő térszerkezet.) Takarékosági okok nem játszhatnak szerepet kialakításukban, a (könyvtárossal ellátott) nyitvatartási idő sem csökkenthető esetükben, s mivel használatuk mindenütt nő, több dokumentumot is kell beszerezniük.

A legtöbb önkiszolgáló könyvtár már fél vagy egy éve működik Dániában. A kölcsönzési és látogatási adatok 15-20%-os növekedést mutatnak, és új használói csoportok is megjelentek. Szorosabb lett a lakosság és a könyvtár kapcsolata, s igen magas a felelősségérzet minden korosztályban.

Mindezek ellenére szakmai körökben sokan vitatják a modell létjogosultságát. Sokan féltik a könyvtárakat a kultúrán mindenáron takarékoskodó politikusoktól – néha nem is ok nélkül. Mégis jobb, ha nyitott könyvtárunk van, mintha semmilyen se volna: a felhasználók pedig lelkesednek irántuk – zárja írását a dán könyvtárügy főtanácsosa.

(Murányi Lajos)

216/2011

PAAVONHEIMO, Jari: Vapaa pääsy! : kirjastot ja maksuttomuuden radikalismi **In:** Kirjastolehti. – 103. (2010) 1., p. 12-13.

Az ingyenes könyvtárhasználat védelmében

Ingyenes könyvtárhasználat; Közművelődési könyvtár

A közkönyvtárak ingyenes használatának szószólói már jó ideje ismerik a jelen digitális korszak egyik meghatározó személyiségének, a Wired-lapok főszerkesztőjének, Chris Andersonnak legutóbbi, feltűnést keltő munkáját, mely *Free. The Future of the Radical Price* (New York, Hyperion, 2009) címen jelent meg.

A szerző szerint a digitális gazdaság szemszögéből nézve a díjmentesség hatalmas erőt képviselhet a hírek, az újdonságok elterjedésében, bizonyos új jelenségek meghonosításában. A világháló ingyenes használata a tartalomszol-

gáltatás oldaláról tekintve a közkönyvtáraknak nem kis kihívást jelent.

A közkönyvtárak üdvözölnék, ha a könyvek digitális verziói, vagy legalább részletei szabadon hozzáférhetőek lennének. A könyvtáraknak a kultúra terén valóságos befolyásuk van: ha valamilyen új jelenséget felkarolnak, akkor ezzel azt üzenik a társadalomnak, hogy az komolyan veendő. Hogy a könyvtárak ezzel a szemlélettel azonosulni tudjanak, és ne csak marketingfogásnak tekintsék, ahhoz bátran hozzá kellene látni a feladathoz, s akkor a módszer gyenge pontjai is kiderülhetnének.

Amikor a könyvtári gyűjteményt helyi aktivitásból igyekeznek bemutatni a közönségnek, ez magával hozza a kölcsönzés felfutását. Ezért a könyvtári forgalom szempontjából a saját ügyintézésű internetes kölcsönzést elsődleges prioritásként kellene kezelni. Ez ma még gyakran önkiszolgálás formájában történik, amely a könyvtárosoknak korántsem megterhelő.

A hálózati kölcsönzés nagyon fontos többletopció, mivel a saját gyűjtemény mindig behatárolt. Bár az ügyfél mindig pontosan tudja, mit akar, mégis a könyvtári munka mennyisége, a várólista is megnő, sok esetben a félretétel/raktározás sem ingyenes.

Az ingyenes könyvtárhasználat azt jelenti a könyvtárak szempontjából, hogy a tagdíj a nullával egyenlő, függetlenül a kölcsönzések számától. Az alapelv: annyit kölcsönözz, amennyit csak el tudsz vinni. Ez az alapelv kultúrpolitikaikailag is abszolút támogatandó a tanulás és önképzés szemszögéből. Chris Anderson nagyon sok példát hoz fel, hogy alig van különbség az alacsony tagdíj alkalmazása és teljesen ingyenes könyvtárhasználat között.

A fizetős formát fokozatosan mellőzve a kölcsönzési díjak szintjét nagyon finoman kellene szabályozni, valamint hatástanulmányok készítése lenne kívánatos, hogy a díjak mennyire dinamizálják a könyvtári forgalmat.

A nem fizetős gyakorlat a könyvtárak részéről hatékony eszköz lehet a versenyképesség megőrzése szempontjából. A könyvtárak nyitottsága és a szabad hozzáférés lehetősége jelenleg is

nagyon fontos érték. Az ingyenesség lehetővé tételével a társadalom olyan eredményt tudna felmutatni, amelyet a fizetős könyvtárakkal nem feltétlenül: a felhasználók számának nagymértékű megnövekedését, az ismeretek kisugárzását a társadalom minden irányába.

(Kránitz Lászlóné)

Lásd még 206, 246, 247, 265

Tudományos és szakkönyvtárak

217/2011

NEAL, James G.: Advancing from Kumbaya to radical collaboration : redefining the future resarch library **In:** Journal of library administration. – 51. (2011) 1., p. 66-76.

A radikális együttműködés felé: gondoljuk át a tudományos könyvtárak jövőjét!

Együttműködés -belföldi; Feladatkör; Tudományos és szakkönyvtárak

Az utóbbi ötven évben a tudományos könyvtárak együttműködése igen változatos formákban és hatékonyan zajlott. A technológia fejlődése, a gazdasági megszorítások és a növekvő szolgáltatási követelmények miatt ma már radikálisabb megközelítésre van szükség. Ennek esetén új irányok merülnek fel: 1. a tömegesen elvégzendő munkafolyamatokat nem egyénileg, hanem regionális központok révén lehetne megszervezni, 2. többközpontú stratégiákkal és kiválósági központokkal lehetne biztosítani a speciális szaktudást és a speciális szolgáltatásokat, 3. új infrastruktúrát (technológiákat és funkcionalitásokat) kellene megteremteni, például a digitális dokumentumok feldolgozásához és archiválásához, 4. új, közösen kidolgozott kezdeményezésekre, programokra és projektekre lenne szükség.

Az együttműködés a könyvtári munka minden területét és a könyvtárak minden partnerét érinti. A „mély” együttműködésre példa a közös tárolás (erre vállalkozik például a ReCAP konzorcium). Hasonló modellek működnek a digitalizált felsőoktatási könyvtári tartalom közös repozitóriumai terén is (ilyen a Hathi Trust). Új stratégiák születtek ugyanakkor a nyomtatott gyűjtemények összehangolására, jövőjének biztosítására és optimalizálására is (ilyen pl. a JSTOR-ban szereplő folyóiratok korábbi nyomtatott évfolyamainak törlése).

A tudományos könyvtárak továbbra is átfogó gyűjteményeket építenek a világ kiadványterméséből, és e gyűjtemények az egyetemek oktatási-kutatási területeihez és finanszírozási lehetőségeihez igazodnak. Új szakterületeket kell beiktatniuk és néhány történeti jelentőségű gyűjtemény építését abba kell hagyniuk. A közös gyűjteményfejlesztés már jelentős csatlóást okozott. A felsőoktatási könyvtárak egyre inkább a helyi és országos tudományos közönségnek szolgáltató, egyedi gyűjteményekké válnak; eközben újszerű, két- és háromoldalú partnersegeket hoznak létre. A kulturális és tudományos örökség védelme és archiválása továbbra is szétagprózzottan, koordináció és irányítás nélkül történik. Az országos és a globális információs politika nem segíti elő a szükséges mély együttműködést a gyűjtés terén.

A digitális tartalom megőrzésének és archiválásának teendői új együttműködési lehetőségeket teremtenek (a szabványosítás, munkafolyamatok, eszközök és koncepciók terén). A megőrzésről egyelőre még nem született országos stratégia – ez kihat a szerző jogi szabályozásra, a finanszírozásra, a kutatásra és a nemzetközi együttműködésre. A tudományos könyvtárak jövőjéről való közös gondolkodásra sarkallnak még a következők: a repozitóriumok megjelenése; a beszámoltathatósági és értékelési törekvések; az információpolitika aktuális problémái; a könyvtári tér használatával és megtervezésével kapcsolatban felmerülő kérdések.

A tudományos könyvtárak legfontosabb feladatai összhangban vannak a „nagy tudomány” igé-

nyeivel. Együttműködési törekvéseik előmozdítják a kutatás ügyét, és támogatják az egyéni kutatók és csapatok, egyetemek és kutatóközpontok érdekeit. A kutatók által összegyűjtött adatok kezelésének eszközeit, kereshetőségét, alkalmazását, megőrzését, elérhetőségét is a könyvtárak közreműködésével lehet biztosítani.

A tanszékekkel és oktatóikkal való hatékony kapcsolat is igen lényeges a felsőoktatási könyvtárak számára. Ez ma már sokféle formát ölthet. Az együttműködés hagyományos elemei (részvétel a gyűjteményfejlesztésben, használóképzésben, irodalomjegyzékek készítése stb.) tovább élnek, ezekhez adódnak hozzá az új elvárások, amelyek új forrásokat igényelnek.

Míg a korábbi együttműködéseket a sok résztvevő jellemezte, sikertelenségük miatt újabban inkább a két- és háromoldalú kooperáció kerül előtérbe. Erre példa a Columbia University és a Cornell University könyvtárainak kétoldalú együttműködési projektje (2CUL). A célok: 1. a működés, szolgáltatások, gyűjtemények és erőforrások jelentős integrációja, 2. a költség csökkentése, az erőforrások átirányítása új területekre, 3. a bevételek növelése közös finanszírozási és szolgáltatási kezdeményezésekkel, 4. független szolgáltatási szervezet és irányítási struktúra létrehozása, amely támogatja a 2CUL-t, 5. a partnerek körének bővítése, modellként való működés. Együttműködésük kezdeti szakasza a beszerzésre, gyűjteményfejlesztésre, a technológiai infrastruktúrára és a digitális megőrzésre összpontosít. A projekt menedzselésének költségeit a Mellon Alapítvány támogatása fedezi.

Egy másik projekt résztvevői a New York Public Library, a New York University és a Columbia University. Régi együttműködésüket most felfrissítik, és új alapokra helyezik, elmélyítik kölcsönösen előnyös, az egybehangolt gyűjteményekre és a hozzáférésre fókuszáló programjaikat. A projektindító megbeszélésen a harminc éve született conspectust idézték fel, és célként a gyűjtemények történeti mélységének és a kurrens és folyamatos finanszírozási igényeknek a meghatározását tűzték ki. A kutatók számára

közösen mindhárom gyűjtemény „akadálymentes” hozzáférését biztosítják, és kidolgozzák a használat fizikai és elektronikus módjait. Az elektronikus forrásokból közös gyűjtemény kialakítását tervezik, ettől kedvezőbb feltételeket is remélnek a forgalmazókkal folytatott tárgyalásokon.

(Hegyközi Ilona)

Lásd még 266

Gyermek- és ifjúsági könyvtárak

218/2011

Młodzież w bibliotece **In:** *Poradnik bibliotekarza.* – (2010) 7/8. Dodatek, p. 1-13.

Fiatalok a könyvtárban. Tematikus melléklet, 4 cikk

Eszköztár; Ifjúsági és gyermekkönyvtár; Ifjúsági olvasó; Rendezvény; Szolgáltatások

A *Poradnik Bibliotekarza* című lengyel szakfolyóirat külön mellékletben keresi a választ arra, hogyan tudja a könyvtár megszólítani a fiatalokat, fölkelteni érdeklődésüket a könyvek iránt, kedvet csinálni a könyvtári szolgáltatások használatához.

A melléklet *első* cikke az *Olsztyn*ben található *Planeta II* (11-es Bolygó) elnevezésű könyvtárral foglalkozik, amely elsősorban a 13 és 25 év közötti korosztályt célozta meg szolgáltatásaival, és ennek megfelelően igyekszik a fiatalság elvárásainak eleget tenni. A fiatalokat az energikuság, vitalitás, az újdonságokra és társadalmi kihívásokra való nyitottság jellemzi. Mindezt, valamint a fiatal olvasókra ugyancsak jellemző változatos érdeklődést szem előtt tartva, öt év leforgása alatt gyűjtötték össze az olsztyni kollegák a könyvtár nyomtatott és multimédiás dokumentumokból felépülő gyűjteményét. Ugyanezen szempontok alapján szerveztek programokat a fiatalok számára. Az olvasók elvárásainak föltérképezése kérdőíves formában történt.

Miközben elterjedt az a nézet, hogy a fiatalok egyre kevésbé érdeklődnek az irodalom iránt, a 11-es Bolygón éppen ezzel ellenkező tendencia figyelhető meg. A fiatal olvasóréteg a szokásos fantasy és népszerű irodalom mellett az idősebb, felnőtt korosztálynak szánt műveket is előszeretettel olvassa. A fantasy irodalom népszerűségétől ihletve, a könyvtár megrendezte az Alkonyatsorozatra épülő, „A nagy játék” című vetélkedőt, amelyben a városi könyvtár összes fiókkönyvtárra részt vett, az első két helyezettnek járó díjakat pedig kereskedelmi szponzorok finanszírozták. A könyvtárosok a sportkedvelőkre is gondoltak: a városháza, illetve különböző szervezetek bevonásával megrendezett Copernicus-futáson 2010-ben több mint háromszázan vettek részt. A virtuális sportok kedvelői egy PlayStation versenyen mérhették össze erejüket. A verseny hatvan résztvevője az ország különböző részeiből érkezett.

Dániában, a diszkrimináció elleni harc jegyében született az „Eleven Könyvtár” ötlete, amelyet a 11-es Bolygó könyvtárosai meghonosításra méltónak találtak. Az „Eleven Könyvtár”-ból különböző személyek „kölcsonözhető”, akiket azután a könyvtár kertjének egyik padján kedvükre „kiolvashatnak” az olvasók, azaz elbeszélgethetnek velük. E program a toleráns gondolkodást, és annak alapját, egymás megismerését hivatott erősíteni. Hasonló célokat, a másik ember megismerését, a nemzetiségek közötti párbeszédet szolgálja a Kulturális Sokszínűség Napja, amely során az olvasók Olsztynben megtelepedett külföldiekkel találkozhatnak, és elbeszélgethetnek velük kulturális szokásaikról.

A filmművészet iránt érdeklődő fiatalokat szólítja meg az amatőr filmek fesztiválja, amely egy spanyol-lengyel közös kezdeményezésként született 2007-ben, és egy uniós program keretén belül került megvalósításra. A programot, amelynek során elsősorban rövid dokumentumfilmeket tekinthetnek meg az érdeklődők, a későbbiekben a lengyel kulturális minisztérium és a városháza is anyagi támogatásban részesítette. 2010-ben 60 film versenyzett, és több mint 200-an voltak kíváncsiak a bemutatókra.

A melléklet *második* cikke először általánosságban veszi sorra a lengyelországi ifjúsági könyvtárakra vonatkozó tudnivalókat. A rövid történeti áttekintésből kiderül, hogy a 14-15 évesnél idősebb fiatalok eleinte a felnőtt olvasók számára létesített könyvtárakba jártak. A *Varsói Városi Könyvtár* 1938-ban külön olvasótermet alakított ki célzottan a fiatal látogatói számára, de ezt a világháború alatt felszámolták. A háború után jellemzően a gyermekkönyvtárak szolgáltak az eleinte 6-14, később 6-18 évesek könyvtáraként. Később, felismerve a 13 évesnél idősebbek nagyban eltérő igényeit, e korosztályt újfent a könyvtárak felnőtt részlegeinek olvasóiként tartották számon. A háromlépcsős (gyermekkönyvtár–ifjúsági könyvtár–felnőtt könyvtár) modell a mai napig nem terjedt el, habár szovjet mintára a hatvanas években történtek ilyen irányú kísérletek.

A gyermekkönyvtárak száma a rendszerváltás óta jelentős, a nyilvános könyvtárakénál is nagyobb mértékben csökkent. 1989-2008 között a gyermekkönyvtáraknak 25, általában a közkönyvtáraknak pedig a 18%-át zárták be. Az utóbbi évekre nézve megállapítható, hogy 2000-2008 között a 15 év alatti könyvtárlátogatók száma 5,1, a 16-19 éveseké 6,5%-kal csökkent. Jelentősen megnövekedett a legkisebbek, a 0-5 év közötti életkorúak között a könyvtárba beiratkozottak száma, ami részben annak köszönhető, hogy a könyvtárak e generációra, az olvasni még nem tudó gyermekekre is kiterjesztették szolgáltatásaik körét, amiben nemzetközi szintű tendenciák tükröződnek.

A fiatalság felé való nyitást a *Bertelsmann Alapítvány* anyagi támogatásával 2003-ban létrejött két könyvtár: az *olsztyni 11-es Bolygó* és a *Wroclawi Médiatéka* képviseli. A helyiségek és felújításuk költségeit a helyi önkormányzatok, a berendezésüket az alapítvány állta. A projekt célja szerint a 13-25 év közötti fiatalok 70%-át szeretné bevonni a könyvtárhasználók körébe. A két könyvtár kialakításához a drezdai *Medien@age* könyvtár szolgált mintaként. A 15 ezer könyvet és hatezer speciális dokumentumot számláló gyűjteménnyel rendelkező 11-es Bolygót nem

csupán elnevezése, de „kozmosz” díszítőelemei is a szomszédos planetáriummal hozzák összefüggésbe. A könyvtár, ahol egyébiránt az álláskeresőket – a munkaügyi hivattal együttműködve – szaktanácsadásban részesítik, kétséget kizáróan működő alternatívát jelent a fiatalság korábbi találkozóhelyeivel: a város parkjaival és kocsmaival szemben.

A *Wrocławban* egy műemléképületben működő *Médiatéka* az olsztyni könyvtáréhoz hasonló szolgáltatásokkal várja olvasóit. Az olvasói igényekre egyfolytában reagáló, frissülő gyűjtemény nagyrészt elektronikus dokumentumokból (zenei CD-k, számítógépes játékok stb.) áll. Többségük kölcsönzési díja benne foglaltatik az egyszeri beiratkozási díjban. A könyvtár munkájában, akárcsak az olsztyniében, részt vesznek az Ifjúság elnevezésű uniós program önkéntesei, akik ún. *Language Cafét* szerveznek, ahol az olvasók anyanyelvi beszélőkkel társalognak, fejleszthetik nyelvtudásukat. A Médiatékán belül könyvesbolt is működik, valamint egy irodalmi „kikötő”, ahol kiállításokat, író-olvasó találkozókat rendeznek. A könyvtárnak jelenleg több mint kilencezer beiratkozott olvasója van.

A fiatalok számára a médiatéka vonzóbb helye az időtöltésnek, mint a könyvtár. Ennek tudható be, hogy a két említett mellett az elmúlt évek során további médiatékák is nyíltak Lengyelország nagyobb városaiban. Sőt elmondható, hogy a nagyobb könyvtárak is egyre inkább médiatékává alakulnak, ahogy gyűjteményeikben egyre több az audiovizuális dokumentum, és az olvasók egyre több munkaállomásra érhetnek el az internetet. A médiatékák nagyban megváltoztathatják a fiatalok könyvtárról szóló elképzelését, és sikerülhet kedvezően átformálniuk az unalmas könyvtár immáron érvényét vesztesztereotípiáját.

A *harmadik* cikk a Wrocław-i Médiatékát mutatja be részletesen. A cikk szerzője által készített felmérés arról tanúskodik, hogy a Médiatékát főként fiatalok látogatják, több mint felük heti több alkalommal. Leggyakrabban kölcsönzés céljából keresik fel az intézményt, de szívesen töltik idejüket az olvasóteremben is, ahol gya-

korta együtt készülnek az órákra. Legtöbbször könyveket vesznek ki (91%), mellette filmeket (60%) és zenét (48%) kölcsönöznek leginkább, számítógépes játékokat ritkábban (32%), és főként az iskoláskorúak. A könyvek között az ismeretterjesztő irodalom, az informatikai tárgyú könyvek és a nyelvkönyvek a legnépszerűbbek. Egyre több fiatal kölcsönöz hangoskönyvet (2006-ban 8, 2010-ben 32%-uk). A könyvtár sokak által kedvelt és igénybevett szolgáltatása az „Eleven Könyvtár”. A Médiatéka rendezvényei, a fesztiválok kereteiben megvalósuló különféle programok, a könyvtár karakteréhez illeszkedő állandó háttérzene egyre több fiatalt vonz, az intézmény jó hangulatú, nyüzsgő találkozóhelyé vált.

Az összeállítás *negyedik*, utolsó cikke arról számol be, hogy a *Jaslói Városi Könyvtár* fiatal olvasói hogyan igyekeznek alkotó módon, egyszerűségi egymást és másokat szórakoztatva eltölteni a szabadidejüket. A fiatal olvasók egy alkotócsoporthoz hozták létre, amely a „Mozgásban az Ifjúság” elnevezésű uniós program keretében valósítja meg a régen elfeledett játékokat felelevenítő és új játékok kipróbálását célul kitűző „Lacross” elnevezésű projektjét. A csoport a családtagokon kívül igyekezett minél több forrásból összegyűjteni, milyen közös játékokkal lehetne hasznosan és szórakoztatóan elütni az időt: műhelymunkán vettek részt az iparművészeti egyetemen, találkozókat szerveztek a könyvtár irodalmi klubjával, megszerzett tudásukat, ötleteiket pedig megosztották a könyvtárak hetén a városi könyvtárba látogató gyerekekkel. Kiderült, hogy a fiatalok nagyon jól szót értenek a kisebbekkel, és nekik is van mit tanulni tőlük. A fiatalokat elmondásuk szerint egyébként az motiválta, hogy úgy érezték, túl sok időt töltenek a számítógép mellett, amely már nem kínál annyi szórakozást a számukra, mint korábban.

Nem volt nehéz a fiatalságot bevonni az utcai irodalmi játékba, ahol a város különböző pontján elhelyezett versidézeteket kellett megkeresniük. Általában elmondható, hogy minden olyan foglalkozás vonzza őket, amelyben maguk is ak-

tívan részt vehetnek. A cikk kiemeli, hogy a jó könyvtáros készséggel meghallgatja a fiatalok

ötleteit, és segíti őket azok megvalósításában.

(Dancs Szabolcs)

Munkafolyamatok és szolgáltatások

Állomány, állományalakítás

219/2011

GRIHANOV, Ū. A. [et al.]: Nacional'nyj bibliotečno-informacionnyj fond strany : novye rubeži **In:** Bibliotekovedenie. – (2011) 1., p. 14-21.

Oroszország nemzeti könyvtári-információs állománya: új határok

Állományalakítás; Együttműködés -belföldi; Fejlesztési terv; Nem hagyományos dokumentum

A könyvtári állományok aktuális problémái két csoportra oszthatók: az információs termékek és szolgáltatások piaci előállításával és az infokommunikációs technológia fejlődésének következményeivel kapcsolatos kérdésekre. Az első a gyarapításban jelentkező hiányokban, a raktári terek szűkösségében érzékelhető; emiatt sérülnek az állományok, romlik az olvasók kiszolgálásának operativitása és minősége. A problémát 2001-ben a szövetségi letéti központok hálózatának kiépítésével akarták megoldani, a projekt megvalósítása azonban egyelőre várat magára. A technológiai fejlődésnek köszönhetően nő az elektronikus publikációk száma; az elektronikus hálózati források azonban nem férnek bele a jelenlegi fogalmakba (nyomda, példányszám, példány), ezért felül kell vizsgálni a források osztályozásának és válogatásának kritériumait és módszereit.

A legnehezebb helyzetbe a nemzeti könyvtári-információs állomány alakításáért és tárolásáért felelős intézmények kerültek, amelyek feladata a teljes körű gyarapítás és az operatív dokumen-

tumszolgáltatás. Ahhoz, hogy a nagy könyvtárak állományainak digitalizálása tervszerűbb és koordináltabb legyen, létre kell hozni az országos szintű könyvtári forrásgyűjteményt, és a feladatot rögzíteni kell az *Oroszország kultúrája 2011–2015* célprogram *Nemzeti elektronikus könyvtár* c. fejezetében. Az Oroszországi Állami Könyvtárban kidolgozták a nemzeti könyvtári-információs állomány (nemzeti állomány) kialakításának a szövetségi könyvtárakra, valamint a szövetségi kötelepéldányból részesülő tárolóhelyekre és tudományos-műszaki információs szervekre kiterjedő koncepcióját.

Oroszországban az információforrásokat nem egy intézmény, hanem együttműködő szervezetek rendszere gyűjti. Az osztott állomány magában foglalja a kötelepéldányról szóló törvény által előírt valamennyi dokumentumtípust (nyomtatott, audiovizuális, elektronikus kiadványok, számítógépi programok, vakok számára készülő kiadványok, különböző hordozókon megjelenő dokumentumok). A nemzeti állományt ily módon a könyvtárak és a speciális dokumentumtípusok tárolóhelyei építik. A folyamatba más intézmények is bekapcsolódnak, mint az Oroszországi Könyvkamara, a számítógépi programokat és a szabadalmakat gyűjtő szervezetek. Az elektronikus technológiák korában új gyűjtési és tárolási stratégiákat kell megfogalmazni. A fő irányok: a nemzeti állomány elemeinek integrálása; a válogatás tipológiájának és kritériumainak módosítása; az elektronikus hálózati források felvétele a kötelepéldányok sorába; a gyarapítást érintő terminológia korszerűsítése.

A nemzeti állományhoz szükséges infrastruktúra, az egységes technológiai és információs tér kiépítése több szakaszból áll, közülük az első

az osztott rendszer metaszintjének létrehozása. A metainformációnak tartalmaznia kell az információ létrejöttének módját (az adathordozó struktúráját), a forrás tartalmát és szervezését, a felhasználói elérés feltételeit. Ezek az információk a nemzeti állomány portálján adminisztratív, felhasználói és szolgálati modulba szervezve találhatóak. A későbbi szakaszokban mélyebb integrációra kell törekedni a katalógusok, digitalizált dokumentumok, egyéb adatbázisok elérhetővé tételével. A dokumentumtípusok meghatározásához a megfelelő módszer klaszterek kialakítása és a differenciáláshoz szükséges szempontok fokozatos bővítése. A források kötelező szolgáltatását fokozatosan célszerű bevezetni, kezdetben a legértékesebb nemzeti források törvény által előírt kötelező szolgáltatását a népszerűsítő és publicisztikai források előállítóinak önkéntes archiválásával ötvözni. Az első szakaszban a válogatás szempontjai: nemzeti domén, a nemzeti örökséget érintő, külföldi doméneken található honlapok, tudományos és esztétikai értékkel bíró hálózati adatbázisok.

A stratégia megvalósításához számos jogi, tudományos-módszertani és szervezési lépésre lesz szükség.

(Viszocsekné Péteri Éva)

220/2011

NEWTON, Mark P. – MILLER, C. C. – STOWELL BRACKE, Marianne: Librarian roles in institutional repository data set collecting : outcomes of a research library task force. – Bibliogr. **In:** Collection management. – 36. (2011) 1., p. 53-67.

A könyvtáros szerepe az intézményi repozitórium tudományos adatainak összegyűjtésében

Állománygyarapítás; Egyetemi könyvtár; Elektronikus könyvtár; Könyvtárosi hivatás; Megőrzés

Az egyetemi könyvtáros gyűjteményfejlesztő szerepe egyre nagyobb változásokon megy át. Ritkul a könyvbeszerzés, részben az emelkedő

időszakikiadvány-árak, részben a költségvetési megszorítások miatt. A terjesztői szolgáltatások fejlesztése kevesebb válogatási és minimális feldolgozási munkát ad a könyvtárosoknak. Ugyanakkor drámaian növekszik az elektronikus források fontossága, és egyre több kutatási eredmény (adat) keletkezik az egyetemi részlegeknél, gyakran anélkül, hogy azok gondozására, megőrzésére bármiféle stratégia születne.

A könyvtárosok figyelme így a hagyományos gyűjteményfejlesztési források mellett a helyben készült adattárak, digitális gyűjtemények felé is fordul, intézményi adat-repozitóriumok felépítése érdekében. A 40 ezer hallgatót és 3 ezer oktatót ellátó *Purdue University Libraries* keretében létrehoztak egy munkacsoportot egy adat-repozitórium prototípusának kidolgozása és a helyben készült adatkészletek felderítése, összegyűjtése lehetőségeinek feltárása érdekében. A csoport tapasztalatai szerint ez nem sokban különbözik a hagyományosnak mondható állományépítési tevékenységtől. Az adatkészleteket ki kell választani és értékelni, meg kell alkudni beszerzésükről, be kell érkezetni és használatra alkalmassá, majd megtalálhatóvá („visszakereshetővé”) és hozzáférhetővé kell tenni azokat – ismerős könyvtári munka.

A tapasztalatok szerint azonban nem csak hagyományos tevékenységekre, hanem kiegészítő jártasságokra is szükség van az adatkészletek gyűjtéséhez az intézményi repozitórium számára. Az anyagot ugyanis nem katalógusok és kereskedelmi szolgáltatások alapján, hanem beszélgetések, személyes viszonyok és szakmai együttműködés révén kell (és lehet) feltárni. E téren csak az a könyvtáros lehet sikeres gyarapító, aki ismeri az egyetem (valamely részlege) kutatói tevékenységét (esetleg maga is segíti azt). Ha az intézményi adat-repozitórium programok beérnek, a könyvtárosoknak segíteniük kell adatkezelési szolgáltatásokkal a kutatókat már a kutatás korai szakaszától, így a könyvtárosok időben értesülnek az új adatok keletkezéséről, és nem csak utólag takaríthatják be azokat.

(Mohor Jenő)

221/2011

STOLÁROV, Ű. N.: Selektivnost' - obšij princip funkcionirovaniâ bibliotečnogo fonda **In:** Naučnye i tehničeskije biblioteki. – (2011) 2., p. 74-78.

Szelektivitás – a könyvtári állomány működésének általános elve

Állománygyarapítás; Előszerezeményezés; Szerzői jog

A könyvtári állomány helyes működésének objektív kritériuma a megfelelés a külső és belső közeg által támasztott feltételeknek (ld. a 148/2011. tételszámú referátumot a KF 2011/2. számában). A megfelelés a könyvtári és információs tevékenység általános törvénye, amelynek konkrét megvalósítását a részkérdésekkel foglalkozó törvények, valamint az alapelvek tartalmazzák.

Ahhoz, hogy az egyik dolog megfeleljen a másiknak, számos változat közül kell választani. Általában olyan általános elvi megfontolásból indulnak ki, amelynek mentén a legkülönbözőbb helyzetekben követni lehet a kiválasztott politikát. Az objektív törvényektől eltérően az alapelveket az emberek határozzák meg, azok a konkrét történelmi helyzettől és egyéb tényezőktől függően változhatnak. Ahhoz, hogy a könyvtári állomány megfeleljen a külső és belső közeg feltételeinek, a létező dokumentumokból ki kell választani a szükségeseket (vagy az állományban megőrizni azokat). A kiválasztás a legelőnyösebb változat megtalálására épül, ezt pedig a teljes megfelelés törvénye határozza meg. A könyvtári állomány megfelelő alakítását és megőrzését kiválasztással lehet elérni. A szelektivitás tehát az állomány működésének leglényegesebb alapelve. Válogatás nélkül az állomány kaotikus dokumentumgyűjtemény, a szelektivitás a hasonló dokumentumok közül a legjobbak kiválasztását jelenti.

A válogatásnak köszönhetően megvalósul az állomány kumuláló funkciója, vagyis a szükséges dokumentumokat kiválasztják, felszerelik a többi dokumentummal és a használókkal fenn-

álló kapcsolathoz szükséges kellékekkel. Rendszereszméleti megközelítésből a kiválasztás a könyvtári állomány és a külső közeg együttműködése, az állományban végbemenő valamennyi folyamatban megtalálható. Nincs értelme olyan dokumentumokat beszerezni (tárolni), amelyek nem gazdagítják az olvasókat, tartalmuk ismeretlen, érdektelen stb.

A kiválasztás annak megállapítása, hogy a dokumentumnak meg kell-e lennie a könyvtár állományában, értékelve a könyvtár feladatainak, a használók információs és szellemi igényeinek a legnagyobb mértékben történő megfelelését. A könyvtári állománynak olyan kínálatot kell tartalmaznia, amely szélesebb az olvasók aktuális kéréseinél, megelőzi és alakítja az igényeket. A nemzeti könyvtárak állománya nem válogatásra, hanem gyűjtésre épül. A szelektivitás ingadozhat a dokumentum elutasításától a teljességre törekvésig.

Az Orosz Föderáció Polgári Törvénykönyve 4. része meghatározza a könyvtárak jogait és korlátait a dokumentumválogatás során a szellemi tulajdonra és az egyéni eszközök használatára vonatkozó jogok betartásával. A jogszabály a könyvtári állományban lévő valamennyi dokumentumtípust érinti, beleértve a háromdimenziósokat is. A szerző vagy egyéb jogtulajdonos beleegyezése nélkül, de a szerző nevének és a beszerzési forrás megjelölésének feltüntetésével a könyvtárak birtokolhatnak és időleges használatba adhatnak műveket. A digitális formában lévő példányokat másolásvédelmi okokból csak a könyvtárakban lehet használni. A művekről egyetlen biztonsági másolatot lehet készíteni. A szerzői jog a szerző életében és halála után 70 évig érvényes. A törvénykönyv a könyvtárak számára további jogokat és korlátozásokat is tartalmaz, amelyeket az állományt kezelő könyvtárosnak szigorúan be kell tartania.

A szelektivitás az állományalakítási folyamatokban és műveletekben is jelen van (pl. ellenőrzés a megrendelt csomagok átvételekor, vagy szétosztás a dokumentumtípus szerinti feldolgozáshoz stb.). A raktározás szervezésekor is szelektálnak: tárolási idő és mód, restaurálási

és konzerválási formák szerint. Összefoglalva: a szelektivitás a leglényegesebb kiindulási elv az állományalakításban, amelynek megvalósításához politikai, ideológiai és technológiai elvek betartása is szükséges.

(Viszocsekné Péteri Éva)

222/2011

WALKER, Kizer: Collections and content provision in U.S. academic research libraries : crisis and transition 2010. – Bibliogr. lábjegyzetben **In:** Bibliothek. – 35. (2011) 1., p. 95-99.
Res. német nyelven

Állománygyarapítás és tartalomszolgáltatás az USA felsőoktatási tudományos könyvtáraiban: válság és átmenet 2010-ben

Állománygyarapítás; Ésszerűsítés; Egyetemi könyvtár; Támogatás -pénzügyi -állami, hatósági

A globális pénzügyi válság jelentős változást okozott az Egyesült Államok felsőoktatási intézményeiben és könyvtáraiban. Felsőoktatási programok kerültek veszélybe, csökkentek vagy maradtak abba. Álláshelyek szűntek meg, a nyugdíjasok helyét nem töltötték be. A könyvtári állományok, melyek eddig sem voltak rózsás helyzetben, megszenvedték a gyarapítási keret csökkentését.

A tanulmány a nagy egyetemi könyvtárak elmúlt évről nyújt áttekintést, elsősorban az állománygyarapításra és a tartalomszolgáltatásra összpontosítva. A beszámoló a Tudományos Könyvtárak Egyesülete (Association of Research Libraries, ARL) 125 tagintézményének legnagyobbjait vizsgálja, részben azon állománygyarapítást végző szakemberek jelentéseire támaszkodva, akiket a negyven legjelentősebb ARL tagkönyvtár (Berkeley, Chicago, Cornell, Harvard, Stanford, Yale stb.) ebbe a szakértői csoportba delegál. Ezekben a könyvtárakban sok a közös vonás, de nagyon nagyok az eltérések finanszírozásuk módját tekintve, s a pénzügyi válság is különböző mértékben érinti őket.

Furcsa módon a legjobban dotált egyetemek könyvtárait érintette a legsúlyosabban a válság. A negatív hatások felerősítették és felgyorsították a könyvtárakban meglévő trendeket. Ezeket a szerző – aki a Cornell Egyetem könyvtárának állománygyarapításáért felelős – részletesen és számos példával illusztrálva ismerteti:

- racionalizálás és specializálódás,
- együttműködés az állománygyarapításban,
- elektronikus könyvek és az olvasói kérésekre támaszkodó gyarapítás
- értékelés és felelősségvállalás,
- a fenntartható tudományos kommunikáció fejlesztése címszó alatt.

A globális pénzügyi válság feltárta, hogy a tudományos könyvtárak funkcióiról és feladatairól vallott hagyományos vélekedéseink zömének befellegzett. Már vannak jelzések, hogy az ország és egyetemei lassan kilábalnak a válságból. Ha ez igaz, ideje szembenézni azokkal a kérdésekkel, melyek az elmúlt hónapokban merültek fel, és stratégiai módon gondolkodni arról, miképp szolgálhatják a tudományos könyvtárak az oktatás és a tudomány érdekeit most és a jövőben.

(Murányi Lajos)

Állományvédelem

223/2011

ALTENHÖNER, Reinhard: Langzeitarchivierung in der Deutschen Nationalbibliothek : aktuelle Perspektiven. – Bibliogr. lábjegyzetben **In:** Bibliothek. – 35. (2011) 1., p. 10-14.
Res. angol nyelven

Hosszú távú megőrzési programok a Német Nemzeti Könyvtárban

Digitalizálás; Megőrzés; Nemzeti könyvtár

A tanulmány a Német Nemzeti Könyvtár (DNB) hosszú távú megőrzés területén végzett tevé-

kenységének tíz évét tekinti át, értékeli a kezdeti *kopal* nevű projektet, utal a projektből eredő következményekre, valamint bemutatja a hosszú távú megőrzés gyakorlati megvalósítását a mindennapi munkamenetben. Mindezek alapján irányokat és perspektívát vázol fel a DNB további intézményi és együttműködésben megvalósuló jelenlegi és jövőbeli munkájáról.

(Autoref.)

224/2011

BRANTL, Markus [et al.]: Digitale Langzeitarchivierung in Bayern : vom explorativen Projekt zum nachhaltigen Modell. – Bibliogr. lábjegyzetben **In:** Bibliothek. – 35. (2011) 1., p. 15-25.

Res. angol nyelven

Hosszú távú megőrzés Bajorországban: a kísérleti projekttől a bevált modellig

Általános tudományos könyvtár; Digitalizálás; Együttműködés -belföldi; Gépi könyvtári hálózat; Megőrzés

A tanulmány a Bajor Állami Könyvtár (BSB) Münchener Digitalizálási Központjának (MDZ) a bajor könyvtári hálózattal (BVB) közös projektjeit és kezdeményezéseit mutatja be a hosszú távú digitális megőrzés területén. A cikk középpontjában annak a folyamatnak a leírása áll, amelyet a kísérleti projektszakaszból a szoftvertechnológia alkalmazására való átmenet jelenti nagy tömegű adatok hosszú távú megőrzésének mindennapi rutinműveleteiben. A bajor könyvtári hálózat az Ex Libris cég Rosetta elnevezésű digitális archiválási rendszerét választotta. A tanulmány azt mutatja be, hogy egyrészt a fejlett digitális technológiák, például a robot-szkennerek alkalmazása és a tömeges digitalizálás nagyszabású projektjei, másrészt a hosszú távú megőrzés szoftverrendszeri követelményei kölcsönösen függenek egymástól. A könyvtárak és könyvtári hálózatok országos számítógépes adatközpontokkal való együttműködését – ami a jövőben egyre fontosabbá válik – a szerzők a

Leibnizi Számítástechnikai Központtal való kooperáción keresztül illusztrálják.

(Autoref.)

225/2011

BREEDING, Marshall: Ensuring our digital future **In:** Computers in libraries. – 30. (2010) 9., p. 32-34.

Digitális jövőnk biztosítása

Digitalizálás; Megőrzés

A könyvtárak nagy digitalizálási projektekbe fogtak, de közben hajlamosak megfedkezni arról, hogy az elektronikus adathordozók sem örök életűek (feltehetőleg kevesebb időt bírnak ki, mint a hagyományos, papír- vagy celluloid alapú dokumentumok). Az új médiát is archiválni kell – ehhez az Open Archival Information Systems ad hasznos tanácsokat.

A Stanford University elindított egy archiválási projektet (Lots of Copies Keeps Stuff Safe). Minden digitális fájlról másolatokat kell készíteni (és azokat lehetőleg más helyen őrizni), az elavult formátumról (pl. floppy) pedig időről időre (kb. 3-5 évenként) új formátumra kell konvertálni az adatokat (nemsokára már a DVD-lemezek helyett is csak Blue-ray lesz forgalomban).

A szerző egy 26 ezres fotógyűjteményt kezel és gondoskodik megőrzéséről (nap frissítéssel, több másolattal). A háztartásokban óriási mennyiségű digitális fénykép és egyéb anyag keletkezik, ez fontos forrásanyag lehetne, de a legtöbben nem gondoskodnak biztonságos megőrzésükről. A Flickr és olyan közösségi hálózatok, mint pl. a Facebook azért nem alkalmasak az egyéni gyűjtemények őrzésére, mert rendszerint kicsinyítik az eredeti képeket, ezenkívül bármikor csődbe mehetnek, s így az értékes állományok egyik napról a másikra elveszhetnek.

A magángyűjtemények szervezett archiválásában a könyvtárak fontos szerepet játszhatnak. Egy nyilvános digitális őrzőhely (public digital repository) ingyen vagy kis költség mellett mindenki számára biztosíthatná saját gyűjte-

ménye megőrzését és kezelését, és növelhetné a könyvtárak tekintélyét. Az sincs kizárva, hogy az eredeti dokumentumok tulajdonosait metaadatok megadására is rá lehetne beszélni. Egy megőrzési szerződésben a könyvtár azt a jogot is megkaphatná, hogy az egyéni gyűjteményekből az érdekesebbeket beiktathassa a saját nyilvános digitális állományába. Így gondoskodni lehetne arról, hogy a ma legfontosabb dokumentumai átöröklődhessenek a következő generációk számára.

(Mándy Gábor)

226/2011

KANN, Bettina: Webarchiv Österreich : digitales Wissen sichern. – Bibliogr. lábjegyzetben In: Bibliothek. – 35. (2011) 1., p. 26-32.

Res. angol nyelven

Ausztria webarchívuma: a digitális ismeretanyag megőrzése

Elektronikus publikáció; Megőrzés; Nemzeti könyvtár; Patriotika; Számítógép-hálózat

Az információk egyre nagyobb része elektronikus formában keletkezik. A könyvtáraknak, levéltáraknak és múzeumoknak, azaz a megőrzés intézményeinek ezt a digitális tudást is meg kell őrizniük a jövő számára, ezért az Osztrák Nemzeti Könyvtár (Österreichische Nationalbibliothek, a továbbiakban ÖNB) elhatározta, hogy megteremti az online publikációk gyűjtésének szervezeti és infrastrukturális kereteit, valamint szorgalmazza a szükséges jogi feltételek kialakítását.

Ausztriában az ÖNB a műszaki egyetemen közösen 2000/2001-ben kezdett egy kísérleti programban a webarchiválással foglalkozni; Európában és a világon már több kezdeményezés létezett a hálózati tartalmak „betakarítására” (harvesting). Mivel Ausztria is csatlakozott a Nemzetközi Internet Megőrzési Konzorciumhoz (IIPC), addigra már tapasztalatokra tettek szert,

és számos – pl. a dán *netarchive.dk*-val való – együttműködésre nyílt lehetőség.

A teljes nemzeti publikációs termés gyűjtése és megőrzése az ország kulturális emlékezetének lényeges része, ezért a kötelezpéldányok beszolgáltatását a legtöbb országban törvény szabályozza. Fontos, hogy a törvény minden olyan formátumra kiterjedjen, amelyek az adott időben fontosak, így az interneten közreadott publikációkra is. A kötelezpéldányok beszolgáltatását Ausztriában az 1981. évi médiatörvény szabályozta; 2000. évi módosításával a beszolgáltatandó dokumentumok köre kibővült az ún. offline-kiadványokkal (CD-ROM, DVD stb.). A 2009. március 1-jén életbelépő módosítás már felhatalmazta az ÖNB-t, hogy az online kiadványokat is gyűjtse és létrehozza az osztrák weboldalak archívumát. A módosítás rendelkezett a „médiatartalmak” beszolgáltatásáról, illetve továbbításáról és a használat módjáról. A 2009. évi törvénymódosításhoz augusztusi hatállyal rendelet is készült, mely szabályozta az ÖNB-hez beszolgáltatott online dokumentumok rendelkezésre bocsátásának lehetőségeit más könyvtárak és az állami levéltár számára, valamint magát a beszolgáltatási eljárást. A médiatörvény különbséget tesz a médiatartalmak továbbításánál általános és szelektív betakarítás (harvesting) között. Előbbi esetben az ÖNB legfeljebb négyszer évente összegyűjtheti (nem kötelező!) az „időszaki elektronikus média” tartalmait, amennyiben *.at* doménnévvel rendelkeznek vagy osztrák vonatkozásúak; az ÖNB emellett egyedi (szelektív) médiatartalmakat is gyűjthet. (Erről a médiatulajdonosokat előre értesítenie kell.) A szelektív betakarítás szempontjából szóba jövő tartalmaknak az alábbi ismérvekkel kell rendelkezniük: 1) nem jelentek meg nyomtatásban, 2) a tartalom zöme nem hangzó anyag vagy film, 3) nem meghatározott ideig jelenik meg, 4) a tartalmak leadása, tárolása és megőrzése viszonylag egyszerű, s e tartalmak könyvtáros szempontból fontosak.

A nyomtatott vagy offline publikációkkal szemben az ÖNB az egyetlen intézmény, amelyik a betakarításra jogosult, illetve ahová az online

publikációkat be kell szolgáltatni. A bekerült elektronikus publikációk 19 kijelölt intézményben érhetőek csak el, de a további használatuk (letöltés, továbbadás stb.) tiltott.

A hálózati dokumentumok archiválásával az ÖNB célja a nemzeti webes tér szignifikáns részének a gyűjtése és megőrzése – háromféle módon (doménnév szerinti, egyedi és esemény alapján történő betakarítással). A munkát a 2008-ban létrehozott digitális könyvtár főosztály végzi. A tanulmány a továbbiakban szervezési kérdésekkel, a feltárással és hozzáféréssel foglalkozik, majd a problémákkal (pl. interaktív technológiák, vírusok, rosszindulatú szoftverek és crawler-csapdák és a hosszú távú archiválás kérdései) zárja írását. (A tanulmány szövege a http://www.bibliothek-saur.de/preprint/2010/ar2632_kann_webarchiv.pdf címen is olvasható.)

(Murányi Lajos)

Lásd még 244

Speciális dokumentumok, különgyűjtemények

Lásd 256

Feldolgozó munka

227/2011

LOPATIN, Laurie: Metadata practices in academic and non-academic libraries for digital projects : a survey. – Bibliogr. jegyzetekben **In:** Cataloging & classification quarterly. – 48. (2010) 8., p. 716-742.

Elektronikus dokumentumok metaadataival kapcsolatos gyakorlat a könyvtárakban: felmérés

Elektronikus dokumentum; Felmérés; Gépi dokumentumleírás; Személyzet

A cikk egy felmérés keretében vizsgálja és hasonlítja össze az elektronikus dokumentumok metaadataival kapcsolatos gyakorlatot a felsőoktatási és nem felsőoktatási könyvtárakban. Bemutatja az alkalmazott metaadatok és készletek típusait, az átjárhatóság lehetőségeit, a használók által készített metaadatokat, és a metaadat-struktúrák tervezésével és előállításával foglalkozó személyzetet. A kérdőívre 87 felsőoktatási és 40 nem felsőoktatási könyvtárból érkeztek válaszok. Kiderült, hogy különbözőségük ellenére a felsőoktatási és nem felsőoktatási könyvtárakban hasonló technikákat alkalmaznak a metaadatokkal kapcsolatban. A válaszadó könyvtárak nagyobbik részében vannak külön könyvtárosok, akik minden metaadatokkal kapcsolatos munkát elvégeznek. A felsőoktatási könyvtárak rendszerint több metaadat-struktúrát használnak, többet foglalkoznak a metaadatok interoperabilitásával, és inkább alkalmaznak kifejezetten az elektronikus tartalmak metaadataival foglalkozó munkatársakat.

(Autoref.)

228/2011

MARTÍNEZ, Ana M. [et al.]: La estructura sistemática del tesauro : indicadores para evaluar su calidad. – Bibliogr. **In:** Revista española de documentación científica. – 34. (2011) 1., p. 29-43.
Res. angol nyelven

Mutatók a tezauszok rendszerstrukturális minőségének értékeléséhez

Felmérés; Hatékonyság; Tézaurusz

A tezauszok értékelése több szempont szerint közelíthető meg. A belső értékelés lehet minőségi (amely azt értékelheti, hogy van-e megfelelő bevezetője, megfelelők és érthetők-e a magyarázatok, értékeli a kapcsolatok reciprocitását, a

preferált kifejezések nyelvtani alakját stb.) és lehet mennyiségi (statisztikai), ahol mutatókat (indikátorokat) lehet alkalmazni. A külső értékelés a teaurusz viselkedését, használhatóságát vizsgálja az indexelés és az információkeresés során. Egy másik megközelítés szerint három szakasz van, amikor a teauruszok értékelhetők: a tervezés és fejlesztés, az indexelés és a keresés szakaszai. A teauruszt rendszerstruktúrája különbözteti meg más szótáraktól, kulcsszójegyzékektől. Vizsgálata ezért fontos értékelési szempont. A javasolt négy mutató a belső megközelítésű statisztikai (azaz számszerűsített indikátorokon alapuló) értékelés célját szolgálja, és alkalmazható a tervezés és fejlesztés szakaszában is. A javasolt négy indikátor a következő:

1. Azon deskriptorok („preferált kifejezések”) százalékos aránya, amelyek egynél több fogalmat jelölnek (példa az UNESCO teauruszából: „pénzügyi források az oktatásban” = „pénzügyi források”, „oktatás”).
2. Azon deskriptorok százalékos aránya, amelyeknek nincs hierarchikus kapcsolata („árva kifejezések”)
3. Azon deskriptorok százalékos aránya, amelyekhez két vagy több felsőbbrendű fogalom tartozik.
4. Azon deskriptorok százalékos aránya, amelyekhez mindössze egy alárendelt fogalom tartozik (példa az UNESCO teauruszából: Rádióhullám – Mikrohullám.)

Az indikátorokat három spanyol nyelvű teaurusz (az egészségtudományi *Descriptores en ciencias de la salud*, az Unesco által kifejlesztett tudományos-műszaki *Tesaurus Spines* és a *Tesaurus de la Unesco*, az Unesco-teaurusz) deskriptoraiból vett mintán próbálták ki. A teauruszonként kb. 370 deskriptor vizsgálatának érdekesebb eredményei:

- a több fogalmat képviselő deskriptorok aránya hasonló mindhárom teauruszban (7,3–10,9%);
- kevés az árva deskriptor (1,1 ill. 1,4%, a DeCS-ben egy sincs);
- a több felsőbbrendű fogalomhoz kapcsolódó deskriptorok aránya mutatja a legnagyobb

különbségeket (53,8% a DeCS-ben, 14,9% a Spinesben, az Unesco teauruszban egy sincs);

- a csak egy alárendelt fogalommal rendelkező deskriptorok aránya kisebb mértékben, de szintén eltérő (a Spinesben 3,5%, a másik kettőben 13,5 ill. 10,3%).

Megállapítható, hogy ezek a mutatók megfelelnek a legfontosabb követelményeknek, azaz informatívak, érvényesek, megfelelők és összehasonlíthatók. Ahhoz, hogy megbízhatóságukról is meg lehessen győződni, további, mások által, más teauruszokon végzett vizsgálatokra lenne szükség. A teauruszok komplex értékeléséhez pedig más mennyiségi és minőségi vizsgálatokkal kell a javasolt mutatókat kiegészíteni.

(Mohor Jenő)

229/2011

PARK, Jung-Ran – TOSAKA, Yuji: Metadata quality control in digital repositories and collections : criteria, semantics, and mechanisms. – Bibliogr. jegyzeteken **In:** Cataloging & classification quarterly. – 48. (2010) 8., p. 696-715.

A metaadatok minőségi ellenőrzése a digitális repozitóriumban és gyűjteményekben

Elektronikus könyvtár; Felmérés; Gépi dokumentumleírás; Hatékonyság

A tanulmány online kérdőív segítségével az Egyesült Államokban dolgozó katalógizáló és metaadat-szakemberekhez fordult annak felderítésére és értékelésére, hogyan történik a metaadatok minőségének ellenőrzése a digitális repozitóriumban és gyűjteményekben. Vizsgálja (1) a minőségi metaadatok fontosságának felismerését, (2) a metaadatok minőségi értékelésének kritériumait és problémáit, végül (3) a minőségbiztosítási mechanizmusok beépítését a metaadat-előállítás folyamatába. A felmérés eredményei szerint széles körben ismert a metaadatok minőségbiztosításának fontossága. A metaadatok minőségének értéke-

léséhez a pontosságot és a konzisztenciát emelték ki elsősorban a válaszadók. A metaadatok szemantikája nagymértékben befolyásolja a konzisztens és pontos metaadat-alkalmazást. A metaadatok minőségének fontossága azért is tudatosult ennyire, mivel számos minőség-ellenőrzési mechanizmust használnak, így például a személyzet továbbképzését, a metaadatok időszakos kigyűjtését, metaadat-irányelveket és metaadat-előállítási eszközöket. Mindazonáltal a több intézményt átfogó digitális gyűjteményekben a metaadat-irányelveket sokkal ritkábban használják, mint más minőségbiztosítási mechanizmusokat.

(Autoref.)

Lásd még 256

Katalógusok

230/2011

BIAGETTI, Maria Teresa: Nuove funzionalità degli OPAC e relevance ranking. – Bibliogr. jegyzetekben
In: Bollettino AIB. – 50. (2010) 4., p. 339-356.
 Res. angol nyelven

Új OPAC-funkciók és a relevancia-sorrend

Ember-gép kapcsolat; Online katalógus; Relevancia

Az utóbbi években számos cikk foglalkozik az OPAC-ok fejlesztésének stratégiáival, új OPAC-modellek meghatározásával és azzal, hogy miként lehetne azokat a webes keresőmotorokéhoz hasonló funkciókkal ellátni.

Felfedezhető ugyanis, hogy az OPAC-használat módját nagymértékben befolyásolja az, hogy az olvasó mit szokott meg a weben való keresés során. Szívesen használná az OPAC-ban is a Boole-operátorokat, a természetes nyelven megfogalmazott keresést, a helyesírás ellenőrzését, a böngészés lehetőségét. Az eredmény megjelenítésekor pedig megszokta, hogy azok a használó

igényeinek leginkább megfelelővel kezdődjenek, azaz relevancia-sorrendben jelenjenek meg. Ennek megállapítása nagyrészt a kifejezések gyakoriságán alapulhat, mely módszert leginkább a keresőmotorok és az online könyvesboltok használják. Ma már egyes OPAC-ok is (pl. *NCSU Libraries*, *LIBRIS*, *AQUABROWSER Library Platform*) alkalmaznak ilyen módszert.

A relevancia szerinti rendezés (*relevance ranking*) alkalmazása azonban csak mérsékelt javulást hoz az OPAC funkcionalitásában, éppen mert a kifejezések gyakoriságának számlálásán, és ugyanezen kifejezések közelségének elemzésén alapul. Könnyen azt okozhatja, hogy a kutató csak az elsőként felkínált eredményeket veszi figyelembe, pedig azok csak egy feltételezett relevancia szerint jelennek meg. A figyelmet a keresés eredményei rendezésének szintjéről inkább a szemantikai indexelés szintjére kellene fordítani. A mélyebb és pontosabb indexelés nagyobb mértékben javítaná az OPAC-ok funkcionalitását.

Érdekes jobbító megoldás az OPAC „gazdagítása”, például a címlapok képének a leírás-hoz csatolása, ami nem jelent nagy segítséget a tudományos kutatás számára. A monográfiák összefoglalóinak (melyek viszonylag pontosan meghatározzák a monográfiában tárgyalt fogalmakat és témákat) beillesztése az OPAC-ba viszont – különösen a humán tudományok terén – jelentősen gazdagítja a szavak szerinti keresés eredményét.

(Mohor Jenő)

Információkeresés

231/2011

JACSÓ Péter: Google Scholar duped and deduped : the aura of “robometrics”. – Bibliogr. **In:** Online information review. – 35. (2011) 1., p. 154-160.

Becsapható-e a Google Scholar?

Gépi információkeresési rendszer; Információkeresési rendszer értékelése; Publikálás -tudományos kiadványoké

A cikk a *Google Scholar* használata során adódó problémákkal foglalkozik, különös tekintettel a tartalomra és hivatkozásokban található spamekre. Megvizsgálja, hogyan sikerült megtéveszteni a *Google Scholar* létező, de manipulált dokumentumok és hivatkozási listák, valamint hamis dokumentumok és hivatkozások segítségével. A cikk felkínál egy lehetséges megoldást a problémára. Kutatók kimutatták, milyen könnyű megtéveszteni a *Google Scholar*-t. Egyik esetben például a kutatók láthatatlan szavakat írtak (fehér betűvel a fehér képernyőre) valamelyik megjelenés előtt álló cikkük első oldalára, és módosították egy már publikált cikkük tartalmát és bibliográfiáját, majd feltették ezeket a webre, mire a *Google Scholar* javított rangsorbeli helyzetükön, növelte az adott cikk hivatkozásainak és a szerző publikációinak számát. Közben a *Google Scholar* mérete látványosan növekszik, szoftverének intellektuális fejlődése elmaradt. A cikk kiemeli, hogy célszerű lenne, ha tudomásul vennénk, hogy a több tízmilliónyi tudományos dokumentumhoz szakértők, katalogizálók, könyvtárosok és más információs szakemberek által készített, már létező metaadatok felülmúlják a szoftver által előállítottakat.

(Autoref.)

232/2011

LEWANDOWSKI, Dirk – SPREE, Ulrike: Ranking of Wikipedia articles in search engines revisited : fair ranking for reasonable quality?. – Bibliogr. **In:** Journal of the American Society for Information Science and Technology. – 62. (2011) 1., p. [117]-132.

A Wikipedia szócikkeinek rangsora a keresőgépekben. Megfelelő besorolás, elfogadható minőség?

Elektronikus publikáció; Enciklopédia, lexikon; Felmérés; Hatékonyság; Relevancia

A tanulmány azt a hevesen vitatott kérdést tekinti át, hogy a Wikipédia-szócikkek keresőgépekben való rangsorolását indokolja-e a szócikkek minősége. A Wikipédia információinak minőségével foglalkozó jelenlegi kutatások áttekintése után a szerzők összefoglalják általában az enciklopédiák szócikkeinek minőségéről folyó széles körű vita főbb megállapításait. Ennek alapján heurisztikus módszert fejlesztettek ki a Wikipédia-szócikkek értékelésére és alkalmazták is olyan szócikkekre, amelyek nagy számban találhatóak a keresőgép keresési hatékonyságát vizsgáló tesztben, és összehasonlították felkért bírálók relevancia-ítéletével. Minden vizsgált keresőgépben a wikipédiás eredményeket egyértelműen jobbnak minősítették a bírálók, mint a hasonló helyen álló egyéb eredményeket. A relevancia-ítéletek gyakran nagyjából megfeleltek a heurisztikus értékelés eredményének. Azokat az eseteket, amikor a magas fokú relevanciát kifejező ítéletek nem álltak összhangban a heurisztikus értékelés viszonylag alacsony szintjével, a Wikipédia iránti nagyfokú bizalom jeleként tekintették. A Wikipédia egyik rendszerhiányossága a szükségképpen inkoherens használói modell. A javasolt kritérium-katalógus további finomítása, például a megadott kritériumok különböző súlyozása kiindulási pontként szolgálhat a Wikipédia-szócikkek használói modellek szerint megkülönböztetett értékeléséhez. A referenzművek minőségi értékelésének bevált módszerei a Wikipédia szócikkeire is alkalmazhatók, és szoros összefüggésben állnak a keresőgépek értékelésének kérdésével.

(Autoref.)

233/2011

NICHOLAS, David [et al.]: Google Generation II : web behaviour experiments with the BBC. – Bibliogr. **In:** Aslib proceedings. – 63. (2011) 1., p. 28-45.

A Google-generáció, 2. rész. Internetezési szokások vizsgálata a BBC-vel együttműködve

Felmérés; Használoi szokások; Ifjúsági olvasó; Online információkeresés; Televízió

A cikk arról a folyamatos kutatásról számol be, amely a Google-generáció internetes viselkedését vizsgálja, és összehasonlítja a mostani eredményeket a szerzők korábbi, széles körben ismert tanulmányával. A kutatás során filmre vett (televíziós) gyakorlati kísérletet és távoli webes globális tesztet alkalmaztak, amely keresést, munkamemóriát igénylő és ún. multitasking (több feladat párhuzamos végrehajtása) elemeket foglalt magában.

A Google-generáció egészen másképp viselkedik az idősebb nemzedékhez képest. Saját bevallásuk szerint kevésbé magabiztosak a keresési képességeiket illetően, s ezt az is bizonyítja, hogy kevesebb lapot néznek meg, kevesebb webhelyet keresnek fel, és kevesebb keresést végeznek. Tehát keresési teljesítményük inkább a „kivágás-beillesztés” funkciók terméke. A Google-generációnak rosszabb a munkamemóriája, és nem túl jól teljesít több feladat párhuzamos végrehajtásánál, mindez hatással van az online környezetben való keresésre.

A tanulmány az információkeresési szokások bemutatására és értékelésére bevezeti a multitasking és a kognitív mérés módszerét, összehasonlítja a fiatalok és idősek webes viselkedését, s ez az első alkalom, hogy mindezt bemutatták a közszolgálati televízióban (a BBC-ben).

(Autoref.)

234/2011

SKARUK, G. A.: Rol' lingvističeskih sredstv v obespečenii komfortnosti poiska v elektronnom kataloge. – Bibliogr. 29 tétel **In:** Naučnye i tehničeskie biblioteki. – (2011) 1., p. 101-110.

A nyelvi eszközök szerepe az elektronikus katalógusban történő keresés kényelmének biztosításában

Gépi információkeresés; Információkeresési rendszer; Információkereső nyelv; Nyelvészeti kérdések

Az információkereső rendszerek értékelésekor két tényezőt vesznek figyelembe: az adott rendszerrel megválaszolható kérdések témakörét és típusát, valamint a rendszer használatának kényelmét. A könyvtári katalógusok számítógépesítése egyrészt igényli a keresőeszközök és keresési eljárások magasabb szintű formalizálását, másrészt elő is segíti azt. Az elektronikus katalógusok használatában a téma szerinti keresések új tendenciái figyelhetők meg.

A „kényelem” fogalom tisztázásakor az alapot az egyszerűség (nem bonyolult, könnyen érthető és teljesíthető) jelenti. Már az 1980-as években a kutatók megértették, hogy az információközvetítő szakemberek és a végfelhasználók más-más igényt támasztanak az információkereső rendszerrel szemben. Míg a szakemberek számára a keresőeszközök teljesítménye a legfontosabb, a felhasználók az egyszerűséget helyezik előtérbe. Az elektronikus katalógusok keresőnyelvi eszközeinek kialakításakor ez a kritérium az egyik meghatározó. Nem mindig világos, a fejlesztők milyen konkrét célt tűznek maguk elé, amikor a maximális kényelmet szeretnék elérni. Konceptuális szinten a kényelem elérhető

- egyszerűsítéssel,
- szakértő rendszerek használatával,
- kognitív megközelítéssel,
- a kérdés módosításával,
- a találati halmaz korlátozásával.

A keresőnyelv használatában a legnyilvánvalóbb könnyítés az *egyszerűsítés*: a lexikai egységek, nyelvtani eszközök számának és a köztük lévő kapcsolatoknak a csökkentése. Ez a tendencia az 1990-es években háttérbe szorult, a személyi számítógépek és az internet terjedésével vált ismét aktuálissá. Az elektronikus katalógusok információkereső nyelveinek használatában az egyszerűsítést a lehető legegyszerűbb nyelvi eszközök kiválasztásában, strukturált szótáraknak a felhasználók rendelkezésére bocsátásában, valamint az adott témakörben a felhasználók fogalmait legjobban megközelítő nyelvek lét-

rehozásában látták. Ezek egyike sem bizonyult azonban megfelelőnek, a megoldás a szoftver olyan irányú fejlesztése, hogy a keresés hatékonyabb lehessen anélkül, hogy a nyelv bonyolultabb lenne.

A *szakértő rendszerekkel* foglalkozó irodalom azt mutatja, hogy a hangsúly a keresőeszközök és eljárások sokféleségén és a lehető leghatékonyabb változat kiválasztásán, a kiválasztást segítő mechanizmusok meglétén, a felhasználói viselkedés modellezésével a keresési eszközök és folyamatok egyedivé tételén van.

A *kognitív megközelítés* követői a kognitív nyelvészet alapelveiből indulnak ki. Az ismert koncepciók közül az egyik a szellemi tevékenység folyamatának követésére, a másik annak aktiválására irányul. Az információs problémák kényelmes megoldására javasolták a kérdés szemantikai mezőjének bővítését, azaz a *kérdés bővebb megfogalmazását*; olyan keresési módszerek alkalmazását, amelyben a dokumentum keresőképe (indexe) és a kérdés részben egybeesik; egy kérdés megfogalmazását több információkereső nyelven. Ezek a módszerek azonban mind a találatok számának növeléséhez vezetnek.

A keresési folyamat fontos része a *találati halmaz* „kezelhető” méterüire csökkentése. Ebben a nyelvi eszközök lehetséges szerepe: a kérdés pontos megfogalmazása legalább egy keresőnyelven; a kérdés előzetes pontosítása, a találati halmaz további tematikus strukturálása, az információs rendszerrel folytatott párbeszéd szemantikai összetevőjének támogatása.

A fentiekből kialakuló kép optimizmust sugall: látható az út a kényelem egyszerűsített értelmezésétől a keresőrendszerrel folytatott munka kényelme és a keresés minőségének fenntartása közötti kompromisszum felé. Az elektronikus katalógusokban folytatott keresések nyelvi eszközei is ebben az irányban fejlődnek.

(*Viszocsekné Péteri Éva*)

Olvasószolgálat, tájékoztató munka

235/2011

AGOSTO, Denise E. [et al.]: A model of the reference and information service process : an educators' perspective. – Bibliogr. jegyzetekben **In:** Reference & user services quarterly. – 50. (2011) 3., p. 235-244.

A referenz szolgáltatás modellje

Felmérés; Használó; Modellálás; Referenz; Számítógép-hálózat

Az elmúlt másfél évtizedben a referenz szolgáltatások egyre inkább eltávolodtak a tájékoztató pultról és a nyomtatott könyvtári forrásoktól az elektronikus szolgáltatások irányába. A cikkben bemutatott tanulmány az alábbi két kérdésre keresi a választ a változó referenz szolgáltatásokkal kapcsolatban: 1. Melyek a jelenlegi, referenz szolgáltatással kapcsolatos tendenciák a használói szokásokat, a könyvtárosok munkáját illetve a felhasznált forrásokat tekintve? 2. Mi a jelenlegi referenz munkafolyamat alapmodellje? Az adatokat referenz oktatók célcsoport-interjúi, valamint egy a virtuális referenz iránt érdeklődő tanszéki oktatói és doktori hallgatói gyűlés felszólalásai alapján gyűjtötték össze. Az eredmények alapján elmozdulás figyelhető meg egy egyre interaktívabb, együttműködésen alapuló referenz modell irányába, amelyben mind a referenz könyvtáros, mind a használó az információ keresőjének, fogadójának és előállítójának szerepét játssza.

(*Autoref.*)

Lásd még 213

Kölcsönzés

Lásd 215

Könyvtárközi kölcsönzés, dokumentumszolgáltatás

236/2011

MAK, Collette: Resource sharing among ARL libraries in the US : 35 years of growth. – Bibliogr. In: Interlending & document supply. – 39. (2011) 1., p. 26-31.

Forrásmegosztás az ARL könyvtárak körében: 35 éve nő a könyvtárközi kölcsönzések száma

Egyetemi könyvtár; Együtműködés -belföldi; Könyvtárközi kölcsönzés

A Tudományos Könyvtárak Egyesülete (Association of Research Libraries, a továbbiakban ARL) tagkönyvtárai között a kölcsönzések száma harmincöt év alatt az 1974. évi 362 931-ről 2008-ra 3 562 401-re nőtt. A magyarázat a szolgáltatás szellemiségében és a hozzáférést megkönnyítő technológiában, valamint a könyvtárak együttműködését lényegesnek tartó kultúrában keresendő. Az Egyesült Államokban remek az infrastruktúra, és ez a forrásmegosztásban részt vevő ezernyi könyvtárral és azok nagyrészt angol nyelvű állományával bázist alkot, amely a forrásmegosztást nemcsak lehetővé, hanem praktikussá és hatékonyá is teszi. Az említett infrastruktúrában közös 1) a de-facto nemzeti bibliográfia (203 millió tétel, 1,6 milliárd könyvtári egység), 2) a kérést továbbító rendszer(ek), 3) a fizetőeszköz, 4) a nyelv, 5) a forrásmegosztó kód, 6) a cikktovábbító rendszer és a 7) az esetleges díjak azonosító és fizető mechanizmusa. Emellett az USA könyvtárai megbízható és gyakran dotált szállítással (az államon belül, valamint az államok között) és internet-hozzáféréssel is rendelkeznek, bevezették az önkiszolgálást és ezt segítik a munkafolyamat és a szállítás automatizálásával. A növekedés statisztikai adatai félrevezetőek, mert a kölcsönzésben részt vevő könyvtárak száma a jelzett időszakban a kezdeti 82-ről 122-re nőtt: célszerű, ha inkább az egy

könyvtárra eső kérések átlagát vizsgáljuk. A növekedés így is lenyűgöző, 660%.

Amikor az ARL elkezdte a könyvtárközi kölcsönzési statisztikai adatokat gyűjteni, ez a szolgáltatás még csak az időmilliomos tudósok szűk körét érintette. A kérés és a lelőhely azonosítása a nyomtatott központi katalógus kötetei alapján történt. Amikor az OCLC (Ohio College Library Center, később Online Computer Library Center) országos szolgáltatássá vált, a könyvtárak hamar felismerték előnyeit: könyvtárak ezreinek állományához nyertek szinte állandó hozzáférést. Az azonosítás jó minősége és a számos lelőhely nyilvánvalóvá tette a forrásmegosztás értékét. Amikor 1979-ben az OCLC bekapcsolódott a könyvtárközi kölcsönzésbe, a teljesítés ideje a korábbi hetekről napokra csökkent. Ezzel az egyszerű változással a szolgáltatás mindenki számára elérhetővé vált. Az automatizált könyvtárközi kölcsönzés megjelenése pedig egybeesett a kurrens szakirodalmat feltáró (CD-n és online elérhető) elektronikus adatbázisok használatával; az indexelő szolgáltatások kielégítették a felmerülő igényeket, a könyvtárak pedig éltek velük.

A szerző, aki a *Hesburgh Libraries* munkatársa (University of Notre Dame, Indiana), cikkében elemzi a könyvtárak környezetét, vizsgálja az önkiszolgálás, a kutatás és az integráció fontosságát (ezek biztosítják a hatékonyságot), az alkalmazott különböző rendszereket és regionális együttműködő hálózatokat. Érinti az olvasók által kezdeményezett állománygyarapítás új gyakorlatát, és foglalkozik a szellemi tulajdon fontos jogi kérdéseivel, de kitér a szabad hozzáférés példáira is.

Végül kijelenti, újra kell gondolni a könyvtárközi kölcsönzést. Az Amerikai Könyvtári Egyesület (ALA) Referenz és Olvasószolgálati Egyesületének (Reference and User Services Association, RUSA) illetékes bizottsága szerint a forrásmegosztás több, mint könyvtárközi kölcsönzés, és egy kiáltványt is megfogalmazott *Újra kell gondolni a forrásmegosztást* címmel (<http://rethinkingresourcesharing.org>). Az ezzel kapcsolatos viták nyomán a cél néhány egyszerű

alapelv alkalmazásával felhasználóbarát szolgáltatások kialakítása.

(Murányi Lajos)

237/2011

WEARE, William H.: New support for the research process : desktop delivery of microform content. – Bibliogr. **In:** Journal of access services. – 8. (2011) 1., p. 1-16.

A mikroformák elektronikus szolgáltatása egy egyetemi könyvtárban

Dokumentumszolgáltatás; Egyetemi könyvtár; Gépi könyvtárközi kölcsönzés; Mikroforma; Szoftver

A Valparaiso Egyetem könyvtárának (Christopher Center for Library and Information Resources) használóit gyakran akadályozta a mikroformátumok elérésében a szokatlan be rendezés, a kiszámíthatatlan szoftver és a nehezen értelmezhető fájlkezelő rendszer. Ezen problémák kezelésére a dokumentumszolgáltató osztály elindított egy programot a mikroformák elektronikus szolgáltatása érdekében. Úgy döntöttek, hogy nem működtetik tovább az önki szolgáló rendszert, hanem olyan rendszert alakítanak ki, amelynek segítségével a használók a mikroforma-gyűjtemény egyes darabjait igényelhetik, melyeket a munkatársak megkeresnek, majd beszkennek és ezután teszik elektronikusan elérhetővé a könyvtárközi kölcsönzési szoftver útján. Miután bemutatja a jelenlegi rendszerrel kapcsolatos problémákat, melyekkel az átlagos használó szembesül, a szerző ismerteti a könyvtár által kínált megoldást, vázolja a szabályzatokat és az utasításokat, áttekinti az eredményeket, végül felhívja a figyelmet egy ilyen szolgáltatás jelentőségére.

(Autoref.)

238/2011

WILSON-HIGGINS, Suzanne: Could print on-demand actually be the “new interlibrary loan”? **In:** Interlending & document supply. – 39. (2011) 1., p. 5-8.

Felválthatja-e az igény szerinti nyomtatás a könyvtárközi kölcsönzést?

Igény; Könyvtárközi kölcsönzés; Nyomtatás

Egy három évvel ezelőtti elképzelés szerint, ha például Alaszkában bemegy egy használó a könyvtárba, és könyvtárközi kölcsönzés keretében kér egy művet, hamarosan megkap egy alabamai könyvtár állományában levő könyv elektronikus fájljaiból kinyomtatott példányt. De vajon tényleg ez lesz-e a jövő útja? A kérdés megválaszolásához a szerző áttekinti az elmúlt tíz év technikai fejlődését, a piaci környezetet, az árképzési modelleket és az igény szerinti nyomtatás (*print on-demand=POD*) által nyújtott előnyöket, valamint a világhálón kínált szolgáltatásokat (Amazon, GoogleBooks), melyek támogatják alkalmazását.

Megállapítja, hogy azok a cégek lettek a leg sikeresebbek, melyek a POD elterjesztése során webes eszközöket is alkalmaztak, mint például a *Lightning Source*, mely B2B (business to business = az üzleti szektor képviselői közti elektronikus ügyletek) szolgáltatásával a kiadókat célozza meg, és az Amazon, mely a *Create Space-t* kifejezetten a szerzőknek kínálja. A hagyományos kiadók pedig gyakran partneri kapcsolatot építenek ki a POD-ra szakosodott cégekkel. Ami az összes üzletimodell-típusban közös, hogy a vásárló áll a középpontban: a könyvek közti bön gészéstől az online rendelésig minden eszközt igyekeznek a rendelkezésére bocsátani.

Nagy jelentőségű volt a *Espresso Book Machine* (EBM) megjelenése, amely a könyvtári igényeknek megfelelő, színes borítójú paperback könyvek automatikus nyomtatására és kötésére képes gép. Hálózatban működtetve tökéletesen illene a könyvtárközi kölcsönzés POD-os formájához. Most 39 EBM állomásból 9 műkö-

dik könyvtárban, a gazdasági számítások pedig azt mutatják, hogy körülbelül 60 ezer könyvet kellene nyomtatni évente egy EBM-en ahhoz, hogy a befektetési költségek 3-5 év alatt megtérüljenek. Ez a mennyiség pillanatnyilag nem tűnik reálisnak.

Ahhoz, hogy a könyvtárközi kölcsönzést felváltsa a POD szolgáltatás, az is alapvető feltétel lenne, hogy a használók által igényelt könyvek fájl formában, nyomdakész állapotban és formátumban, szerzői jogi szempontból teljesen törvényesen a POD szolgáltatást működtető könyvtár rendelkezésére álljanak. Ettől azonban még igen távol állunk.

Egy 144 egyesült államokbeli könyvtárat érintő felmérés szerint 56,9%-uk egyáltalán nem, 40,3%-uk pedig csak valamikor a későbbi jövőben tervezi EBM használatát, vagy könyveinek POD útján történő beszerzését. A közeljövőben mindössze négy könyvtár tervez ilyesmit.

A POD-nak jelenleg nem a könyvtárközi kölcsönzésben, hanem inkább a just-in-time állománygyarapításban lehet egyre nagyobb szerepe, és a könyvtáraknak a könyvkiadókkal való, ilyen irányú együttműködésre már vannak igen jó példák.

(Fazokas Eszter)

Tájékoztatói eszközök

239/2011

ALIMOHAMMADI, Dariush – JAMALI, Hamid R.: Structural evaluation of bibliographies : a bibliometric study. – Bibliogr. In: The electronic library. – 28. (2010) 5., p. 734-740.

A „webliográfiák” szerkezete. Webliometriai tanulmány

Bibliográfia; Felmérés; Számítógép-hálózat

A cikk a jelenlegi webliográfiák mint kézzel szerkesztett webcímtárak szerkezetét vizsgálja,

és áttekinti az ezzel kapcsolatos szakirodalmat. A Google-ben 370 webliográfiát azonosítottak és elemeztek hét fontos elem alapján, amelyet egy ideális webliográfiának tartalmaznia kell: bővített cím, leírás, tartalomjegyzék, annotációk, mutató, keresési mechanizmus és kapcsolat. A vizsgálatból kiderül, hogy számos webliográfiából hiányzik öt fontos szerkezeti elem, a bővített cím, a leírás, a tartalomjegyzék, a kereső és a mutató. Csupán két elem, az annotációk és a kapcsolat volt jelen a webliográfiák többségében.

(Autoref.)

240/2011

MATHIS, Rémi: Défiances et production : les bibliothèques françaises et Wikipédia In: Bulletin des bibliothèques de France. – 56. (2011) 1., p. 10-13. Res. angol, német és spanyol nyelven

A francia könyvtárak és a Wikipédia

Elektronikus publikáció; Enciklopédia, lexikon; Szerkesztés -tudományos kiadványoké

A Wikipédia-szócikkek minőségének szavatolása gyakran nehézségekbe ütközik. Ez lehet az egyik oka annak, hogy a könyvtárosok igen csekély mértékben járulnak hozzá a szócikkek szerkesztéséhez, jóllehet a Wikipédia és a könyvtárak küldetése (a kultúra közvetítése és népszerűsítése, az ismeretanyagok nyilvánossá tétele) nem áll távol egymástól. Az online megjelenés önmagában még nem lehet visszatetsző a könyvtárosok számára, hiszen maguk is többféle információhordozóval dolgoznak. A bizalmatlanságot mindkét oldalról el kellene oszlatni, az együttműködési folyamatot pedig a szerkesztési elvek pontos meghatározásával kellene kezdeni. A digitalizált dokumentumokon kívül a könyvtárak csak ritkán készítenek referencia-anyagokat, amelyek egy Wikipédia-szócikk alapjául szolgálhatnának, de más források felhasználásával is tökéletesen hozzá tudnának járulni a szerkesztéshez.

Néhány év óta sokat változott a könyvtárosok hozzáállása az online enciklopédiához. Ehhez a változáshoz nagyban hozzájárult a Wikimédia France országos elismertsége, illetve a Wikipédia-szócikkek minőségének fokozatos javulása. Így nem meglepő, hogy az együttműködő könyvtárosok száma is folyamatosan növekszik, noha még mindig sokan csak a Bibliopédia (www.bibliopedia.fr) szerkesztésében vesznek részt. Sajnos azonban az ebben közölt információ nem jut el az internethasználó nagyközönséghez. Virtuális projektek segítségével lehetne a könyvtárosokat zárt világukból kimozdítani, és intézményi szintű együttműködések létrehozni. A Strasbourgi Nemzeti és Egyetemi Könyvtár (Bibliothèque nationale et universitaire de Strasbourg) elől jár ezen a téren, a széles körben történő megjelenés lehetőségét látja az intézményről szóló szócikk Wikipédiában történő publikálásában.

A könyvtárak részvételét a Wikimédia France egyesület hivatott ösztönözni. Az egyesület jelenleg egy a könyvtárakról készült fényképek szabad hozzáférését biztosító program ügyében tevékenykedik, ily módon igyekszik hozzájárulni a könyvtárak digitális megjelenéséhez. A Francia Nemzeti Könyvtár (BnF) fő célkitűzései közé tartozik egyrészt, hogy kapcsolatot teremtsen a Wikipédia-szócikkek és saját katalógusrekordjai között, másrészt pedig tesztelni kívánja a régi szövegek internetezők segítségével történő korrekcióját. Az intézmények nagy része azonban igen óvatosan bánik adatai közzétételével. A szerző véleménye szerint felsőbb intézkedésre lenne szükség ahhoz, hogy a könyvtárak végre számításba vegyék a felmerülő igényeket, s fel-

oldják a kulturális anyagaik védelmében alkalmazott szigorú embargót. A francia kulturális minisztérium támogatja a könyvtárakban, múzeumokban, archívumokban fellelhető gyűjtemények minél szélesebb körben történő terjesztését, s egyben reméli, hogy ez a folyamat innovatív szolgáltatások megjelenésének is utat enged.

A tanulmány végezetül felveti a kérdést, miért vegyenek részt a könyvtárosok a szócikkek szerkesztésében. A legfontosabb érvként az információ létrehozását és közvetítését, illetve a digitális identitás kialakítását említi. Minden kulturális intézménynek érdeke, hogy megbízható és könnyen hozzáférhető információhoz juttassa az érdeklődőket.

Összegzésként elmondható, hogy az elmúlt évek jelentős fejlődést hoztak napjaink legfőbb információforrásának elterjedése és elfogadása területén. Egyre több könyvtár vállal szerepet egyéni módon a Wikipédia tartalmának bővítésében, de az intézményes fellépés még várat magára. Ez valószínűleg nem is lesz másképp, amíg a Wikipédia teljesen elfogadottá nem válik mind a könyvtárosok, mind a felhasználók körében.

(Koncz Beatrix)

Lásd még 232, 251

Hátrányos helyzetű olvasók ellátása

Lásd 212

Tájékoztatás, tájékoztatási rendszerek

Hálózatok, regionális rendszerek

241/2011

JEFFERY, Keven – DWORAK, Ellie: Who moved my intranet? : the human side of introducing collaborative technologies to library staff. – Bibliogr. In: Journal of web librarianship. – 4. (2010) 2/3., p. 177-186.

Intranet wiki bevezetése egy egyetemi könyvtárban

Egyetemi könyvtár; Felmérés; Helyi gépi hálózat; Információtechnológia; Kommunikáció -személyzetten belül; Továbbképzés

2007 őszén a San Diegói Állami Egyetem (SDSU) könyvtára a statikus intranetről a nyílt forrású wiki intranetre tért át, oly módon, hogy a tartalmi gondozást a rendszergazdától maguk a könyvtárosok vették át.

A korábbi vizsgálatokból kiderült, hogy fontos az összes könyvtári dolgozót bevonni a referenz eszközök használatába – többek között azért, mert az olvasók feltételezik, hogy bárkihez fordulnak, megfelelő választ kaphatnak. A wiki szoftvernek erőssége, hogy együttműködést és információmegosztást hoz létre a szervezet tagjai között. Ha egy intranet nem működik jól, annak okai lehetnek: a szervezeti célok, a távlatok, az elkötelezettség és a felelősség hiánya, a konfliktusok és a szereptévesztések. A wiki kollaboratív természete mindezt ellensúlyozhatja, különösen egy folyamatosan fejlesztett szervezetben.

Az egyetemi könyvtár személyzete 28 könyvtárosból, 53 egyéb dolgozóból és négy vezetőből áll. Az intranetes csoport felméréseket végzett (az átállás előtt és után), átvitte a tartalmat az új helyre, workshopokat rendezett, valamint wiki menedzsereket verbuvált.

Az új szoftverrel való megbarátkozásban nagy szerepet játszottak a wiki szerkesztési tanfolyamok. A képzés során a résztvevők login nevet és jelszót kaptak, aminek révén szerkeszteni tudták a wikit. Részlegenként legalább egy-egy munkatársnak adtak adminisztrátori jogkört. A dolgozókat e-mailekben értesítették a projekt előrehaladásáról és a képzési lehetőségekről.

Az új környezetben jelentősen javult a tájékoztató szolgálat tudásbázisául szolgáló Ready Reference szerkesztése (hiszen már nem kellett hozzá a HTML-nyelv ismerete). A könyvtár stratégiai fejlesztésének dokumentumait ugyancsak a wiki segítségével tették közzé. Az ehhez használt Media Wiki szoftver automatikusan nyomon követi a változtatásokat, hiba esetén vissza lehet térni a korábbi verzióhoz. Mivel az egyik vezető is a wiki híve volt, az ő példáját követve mások is egyre inkább a wikit használták az anyagok megosztásához. Utólag úgy látják, hogy nem csak a képzésben résztvevőknek, hanem minden egyes dolgozónak kellett volna jelszót adni, és a workshopokra menet közben is szükség lett volna.

A projekt bevezetése előtt végzett felmérés a változtatás igényére és az irányára fókuszált, a közvetlenül utána végzett vizsgálat a sikerességét elemezte. Egy évvel a bevezetés után azt vizsgálták meg, mennyire volt sikeres a centralizáltról a megosztott intranet-gondozásra való áttérés, ill. hogy milyen tennivalók vannak ezzel kapcsolatban. (A cikk tartalmazza ennek a harmadik felmérésnek a kérdéseit.) A válaszokból kiderült, hogy a megkérdezettek 98%-a legalább fél évente egyszer, 78%-uk pedig hetente legalább egyszer keresett információt a wikiben. (Az intranetet az átállás előtt a megkérdezettek 53%-a, közvetlenül az átállás után pedig 64%-uk használta heti rendszerességgel.) A wiki szerkesztésében a válaszolók 48%-a vett részt. Típusok szerint: Ready Reference File 28%,

bizottsági anyagok 23%, részlegeket érintő információ 23%, a stratégiai tervezés dokumentumai 26%. (A régi rendszerben a válaszolók mindössze 28%-a végzett bármiféle változtatást az intranetes anyagokon.) Akik nem végeztek szerkesztést, azok is nagymértékben használták az új intranetet (95%-uk a hat hónap alatt egyszer és 65%-uk hetente). A nem szakképzett könyvtári dolgozók, ill. a képzésben nem részesülők intranethasználata volt a legalacsonyabb. A szakképzett könyvtárosok között 83% volt a heti egyszeri használók aránya, 65% pedig tartalmat is szerkesztett. (Ők a képzésben is nagyobb arányban vettek részt, és 41:14 arányban ítélték könnyen használhatónak a rendszert a segéd-erőkkel összehasonlítva.)

A szerzők megállapítják: a projekt sikere nagyban függ a megfelelő vezetők és koordinátorok

kiválasztásától, valamint attól, hogy az újért lelkesedőket mennyire bátorítják és támogatják.

(Mándy Gábor)

Lásd még 214, 248

Könyvtártudományi tájékoztatás

Lásd 201, 263

Orvostudományi tájékoztatás

Lásd 266

Vezetés, irányítás

Munka- és rendszerszervezés, értékelés

242/2011

BELL, Steven: Fit libraries are future-proof In: American libraries. – 41. (2010) 10., p. 37-39.

A jövő próbáját csak a fitt könyvtárak állják ki

Ésszerűsítés; Hatékonyág; Munkaszervezés

2009-ben ünnepelték Charles Darwin születésének 200. és a túlélést és alkalmazkodást középpontba állító fő műve, *A fajok eredete* megjelenésének 150. évfordulóját. Sajnos ez az év (2009) a világgazdasági válság és az általános nyugtalanság éve is volt. Több ezer éve létező intézményünknek, a könyvtárnak is számolnia kell az ebből fakadó nehézségekkel. Hogy alkalmazkodni tudjon a változásokhoz, fittnek kell

maradnia. Miképp az ember egészséges életmód kialakításával törekszik a hosszú és jó életre, hasonlóképpen a könyvtár is csak kellő edzettség megszerzésével érheti ezt el.

Íme 12 tanács, amelyek segítségével fittebb lehet a könyvtár:

1. Figyeljünk a használóktól érkező visszajelzésekre!
2. Mindenfajta, befektetést igénylő újítás előtt végezzünk körültekintő kockázatelemzést!
3. Ahelyett, hogy a keresőmotorokkal való versenyhelyzet miatt aggódnánk, koncentráljunk a helyi közösségre és annak szolgálatára!
4. Minden lehetséges helyen igyekezzünk találkozni a használókkal, hogy még jobban megértsük elvárásaikat, és hogy rájőjjünk, hogyan tudnánk őket minél gyakoribb vizsgálatra ösztönözni!
5. Tervszerűen derítsük fel az elromlott és elavult dolgokat és folyamatokat, majd mihamarabb javítsuk ki őket!
6. Mindenkor tartsuk szem előtt a könyvtár

missziójából adódó tevékenységeket, de ne riadjunk vissza az új dolgok kipróbálásától – fejlesszük mesterfokra az alkalmazkodóképességet, rugalmasságot!

7. Napi rutin szinten tartásunk lépést a könyvtáron belüli és kívüli folyamatokkal, fejleményekkel, kihasználva a technika adta lehetőségeket is (RSS, weboldal-változás, figyelőszolgáltatások stb.)!
8. Időt és fáradságot nem kímélve tegyük szenvedélyesen elkötelezetté látogatóinkat szolgáltatásaink iránt! A lojális olvasó maga is népszerűsíti ezeket barátai, ismerősei között.
9. Lehetőleg állítsunk csatasorba probléma-felkutató csapatot! Értsük meg, milyen hatással vannak a felmerülő problémák a használókra! Oldjuk meg őket maradéktalanul!
10. Építsünk kapcsolatokat! A könyvtár jó működéséhez – ugyanúgy, mint az egyes emberek mentális egészségéhez – szükség van a jó emberi kapcsolatokra.
11. Legyenek a könyvtárnak közmegegyezésen alapuló, világos alapértékei, amelyek mutatják a helyes irányt a cselekvésre készítő helyzetekben!
12. Ahogy az egészség megőrzése érdekében az ember rendszeresen ellenőrzi vérnyomását és egyéb élettani funkcióit, úgy kell a könyvtárnak figyelnie mutatószámait, amelyek jelzik, hogy a stratégiai célkitűzések szerint alakulnak-e a dolgok.

Bár a jövőt nem láthatjuk előre, sokkal jobbak lesznek esélyeink, ha akár a fenti ötletek alkalmazásával növeljük a könyvtár edzettségét.

(Fazokas Eszter)

243/2011

GRZESCHIK, Kathrin: Return on investment (ROI) in German libraries : the Berlin School of Library and Information Science and the University Library at the Humboldt University, Berlin : a case study. – Bibliogr. In: The bottom line. – 23. (2010) 4., p. 141-201.

A megtérülési mutató (return on investment) alkalmazása a német felsőoktatási könyvtárakban. Esettanulmány a Berlini Humboldt Egyetem Könyvtárában és a Könyvtártudományi Intézetében

mazása a német felsőoktatási könyvtárakban. Esettanulmány a Berlini Humboldt Egyetem Könyvtárában és a Könyvtártudományi Intézetében

Egyetemi könyvtár; Felmérés; Gazdaságosság -könyvtárban; Hatékonyság; Könyvtárosképző intézmény

A cikk a University of Illinois, Urbana-Champaign (UIUC) javaslatát vizsgálja, hogy az általuk a felsőoktatási könyvtárak számára kifejlesztett és tényeken alapuló megtérülési mutató (return on investment = ROI) formula alkalmas-e arra, hogy világszerte felhasználják ROI-tanulmányokhoz felsőoktatási intézményekben és könyvtárakban. Vizsgálja továbbá, hogy a UIUC módszere működőképes-e a tudományos élet egyéb területein. A UIUC által kifejlesztett módszert (egy a felsőoktatási könyvtárak számára kifejlesztett, hivatkozásokon és kutatási pályázatokon alapuló ROI-formula) „lemásolták” és az európai illetve németországi felsőoktatási környezethez igazították. A UIUC által kifejlesztett módszer alkalmazhatónak bizonyult egy német egyetemi könyvtár megtérülési mutatójának kiszámításához. Ugyanakkor a módszer néha bonyolult volt, ezért leegyszerűsítették a jelenlegi és a jövőbeni tanulmányok számára. Hasonlóképpen a ROI-formula is nagyon komplikált volt, s a cikkből az derül ki, hogy egyszerűsíthető lenne a további felhasználás érdekében. Nehézséget jelentett az összes szükséges információ begyűjtése egy ilyen jellegű tanulmány elvégzéséhez Németországban, mivel a pályázatok olyan jellegű adatokat tartalmaznak, melyekről az emberek nem szívesen nyilatkoznak. Ezenkívül a támogatásokról készített német statisztikából képtelenség volt kinyerni a szükséges adatokat további vizsgálatok nélkül, annak ellenére, hogy a német jog szerint a közintézmények számára kötelező a finanszírozással kapcsolatos információk közzététele. A tanulmány bizonyítja, hogy a UIUC megalapozottan állította, hogy az általa kifejlesztett ROI-formula a világ bármely felsőoktatási könyvtárában alkalmazható. A tanulmány bebizonyítja, hogy a formula és a

módszer konkrét felsőoktatási környezetekre is alkalmazható.

(Autoref.)

Lásd még 228, 229, 267

Pénzügyi és gazdasági kérdések

244/2011

HOLE, Brian [et al.]: The LIFE3 predictive costing tool for digital collections. – Bibliogr. **In:** New review of information networking. – 15. (2010) 2., p. 81-93.

A LIFE3 prediktív költségelemző eszköz digitális gyűjteményekhez

Elektronikus könyvtár; Gazdaságosság -könyvtárban; Költségelemzés; Megőrzés; Modellálás

A hosszú távú digitális megőrzés költségeinek felbecsülése fontos és összetett feladat még a legnagyobb intézmények és repozitóriumok számára is. Kisebb projektek és egyéni kutatók számára a probléma még nagyobb, mivel nem rendelkeznek kellő tapasztalattal ezen a téren. A megőrzés leendő költségeinek becslése elengedhetetlen számos fontos kérdés megválaszolásához. A *LIFE* (Life Cycle Information for E-Literature) projekt, mely nemrég ért harmadik szakaszának végére, segíti az intézményeket és a kutatókat e kérdések megoldásában, csökkenti a finanszírozás és az archiválás kockázatait, lehetővé teszi a döntéshozók számára, hogy számszerűsítsenek különféle lehetőségeket a hatékony archiválás érdekében, a pénzügyi korlátokat figyelembe véve. A projekt a University College London (UCL), a British Library és a University of Glasgow-n működő Humanities Advanced Technology and Information Institute (HATII) közötti együttműködés keretében zajlik, a brit Joint Information Systems Committee (JISC) és a Research Information Network (RIN) pénzügyi támogatásával.

(Autoref.)

Lásd még 205, 222

Személyzet

245/2011

HARTMAN, Amy – DELANEY, Meg: Wait! : you can't retire without sharing that with us **In:** American libraries. – 41. (2010) 11/12., p. 36-38.

Várj! Nem mehetsz nyugdíjba, amíg mindent el nem mondtál ...

Munkakör; Személyzet; Vezetés

Az USA-ban könyvtári statisztikusok előrejelzése szerint ebben az évtizedben a jelenleg dolgozó könyvtárosok 45%-a eléri a 65 éves életkort, és 2015-2019 között lesz a nyugdíjba vonulási hullám tetőpontja.

A szerzők úgy vélik, hogy a nyugdíjba vonulás az agyelszívás egyik válfaja. Sokakat foglalkoztat ezért, hogyan lehet a tapasztalt kollégák fejében rejlő intézményi tudást megtartani, távozásukat tudatosan előkészíteni. Egy ohioi (Toledo-Lucas) megyei könyvtár HR-részlege erre dolgozott ki technikákat, amelyeket különböző könyvtárak és könyvtári munkakörök esetében egyaránt alkalmazni lehet.

Jó, ha a könyvtár vezetése folyamatosan figyelemmel kíséri, kinek mikor aktuális a nyugdíjba vonulása. A nyugdíjra készülő munkatárssal a tényleges időpont előtt negyed-félévvel el kell kezdeni intenzíven foglalkozni. Persze az évek során folyamatosan gyűjteni kell az információkat, erre jó alkalmat jelentenek a munkatársakkal folytatott évenkénti egyéni megbeszélések. Az éves értékeléseknél négy alapvető kérdést célszerű feltenni: Mit végzett az elmúlt évben? Mire a legbüszkébb? Mit szeretne elvégezni a következő évben? Ehhez milyen támogatásra van szüksége a vezetéstől? Az éves értékelések akkor eredményesek, ha biztatást adnak kisebb, rövid távú, sikerélményt jelentő projektekhez; hozzásegítenek ahhoz, hogy az egyes munkaterületeken dolgozók ne váljanak szakbarbárrá; to-

vábbá a legjobb ötleteket és a bevált gyakorlatot megfelelően dokumentálják és jutalmazzák

A nyugdíjazási előkészületek során a távozni készülő munkatársak készségeit, tudását és kapcsolatrendszerét kell áttekinteni. Mivel a legtöbben 25-35 évet töltöttek a szakmában, megfontolandó, hogy leírassák velük azokat a gondolataikat, amelyekről úgy vélik, hogy az állásukat betöltő utódok számára hasznosak lehetnek.

Célszerű felmérni, hogy milyen egyedi, értékes és nehezen pótolható tudást halmozott fel egy-egy nyugdíjba készülő munkatárs. Meg lehet kérni például, hogy készítsen „pillanatfelvételt” az általa elvégzett feladatokról (például az, aki valamilyen történeti gyűjteményben törléssel foglalkozik, leírhatja, milyen logika és kritériumok alapján, milyen módszerekkel dolgozik), vagy annotált jegyzékbe foglalhatja azt a szakirodalmat, amelyet ismerni érdemes. Ezzel az új munkatársak eleve választ kapnak azokra a kérdésekre, hogy miért lett olyan egy gyűjtemény, amilyen, és hogyan lehet a munka folyamatoságát biztosítani.

A könyvtárosok pályafutásuk alatt igen kiterjedt kapcsolatrendszert építenek ki. Lehetőség szerint a munkakörüket átvevő kollégát be kell vezetniük ezekben a kapcsolatokba, be kell mutatniuk őket partnereiknek. Az információk megosztására korszerű eszközök állnak rendelkezésre (intranet, személyzeti wiki).

(Hegyközi Ilona)

246/2011

LIŠKOVÁ, Kateřina: Dobrovolnictví ve veřejných knihovnách **In:** Čtenář. – 63. (2011) 1., p. 3-7.

Önkéntesség a közkönyvtárakban

Felmérés; Könyvtáros -társadalmi munkás; Közmuvelődési könyvtár

Az önkéntesség mai fogalma a kapitalizmus megjelenéséhez kapcsolódik. A középkori önkéntes segítségnyújtás a szerzetesrendek hivatásának részeként jelent meg. A kommunizmus

bukása után az önkéntesség megjelenése ismét jellemzővé vált, de nem csak a nonprofit szervezetek kereteiben. Más intézménytípusok is nyitottá váltak önkéntesek fogadására.

Az önkéntességgel kapcsolatban szokás az önkéntes szolgálat vagy önkéntes tevékenység kifejezéseket szinonimaként alkalmazni, pedig nem ugyanazt jelentik. Az önkéntes szolgálat alatt Európában a fiatalok tapasztalatszerző, külföldi út során ellátott tevékenységét értik. Ezzel szemben az önkéntes tevékenységet csak alkalmanként (fesztiválok) vagy meghatározott időkeretekben végzik (néhányszor egy héten). Könyvtári környezetben önkéntes könyvtáros az, aki nem fizetést kap a szolgálatért, hanem más elismerésben részesül. A könyvtári önkéntesek olyan aktivisták, akik fizetség nélkül segídeknek. 2010-ben a nonprofit szervezetek adatbázisa szerint összesen 44 önkéntes központ működött. Csehországban az önkéntesség nemzetközi évét (2001) követően született rendelet az önkéntes szolgálatról. Elsősorban a szociális területekhez kapcsolódik a szabályozás, a szociális törvény keretein belül. Ennek alapján nem minden akkreditált szervezet folytathat önkéntes szolgálatot, hanem csak a nem állami és nonprofit szervezetek.

Az önkéntesség könyvtári alkalmazására a német nyilvános könyvtárak szolgáltatnak jó példát. Az önkéntesekkel való jó együttműködést a képzés is elősegíti, amely speciális tanfolyamok keretében valósul meg. Az önkéntes munkával kapcsolatos tájékoztató kiadványok segítik az elfogadtatást. Könyvtári alkalmazásuk nem azt szolgálja, hogy a fizetett dolgozók helyett ingyenes szolgálattal önkéntesek lássák el a feladatokat. A könyvtárak többsége konkurenciát látott az önkéntességben, amelynek során a képzett hivatásos könyvtárosokat speciális végzettség nélküli laikusokkal akarják helyettesíteni.

Az önkéntesek alkalmazásának egyik történeti mintapéldája egy német egyházi könyvtár, ahol már 1885 óta alkalmaznak hagyományosan önkénteseket, a négy, államilag fizetett alkalmazott mellett 130 önkéntes megosztva látja el a feladatokat.

247/2011

INSTINSKE, Sven: Bibliocontainer in Hamburg : die Bibliothek muss dahin ziehen, wo die Menschen sind **In:** BuB. – 63. (2011) 2., p. 122-123.

Res. angol és francia nyelven

Könyvtári konténer Hamburgban. A könyvtárnak oda kell költöznie, ahol az emberek vannak

Fiókkönyvtár; Kölcsonzés -önkiszolgáló; Könyvtárpropaganda; Könyvtártelepítés

Kis fiókkönyvtárak létesítése olyan stratégiai helyeken, mint a bevásárlóközpontok és tömegközlekedési csomópontok, sikertörténetnek számított New Yorkban, Pittsburgben és Madridban. Most a Hamburgi Városi Könyvtár tervezi „könyvtári konténer” nyitását, a szerző a megvalósítást megelőző tervekről számol be.

A hamburgi könyvtárak régóta törekednek újabb és újabb használói csoportok megnyerésére, ezért nagy érdeklődéssel követik a hasonló németországi és a külföldi kísérleteket. Ezek egyike az ún. *library outpost*, amelyet Nathaniel Hill tervezett és valósított meg New York egyik kerületében. Ezeknek a stratégiailag jól elhelyezett kis könyvtáraknak az a különlegességük, hogy nem rendelkeznek fizikai gyűjteménnyel, kizárólag elektronikus szolgáltatásokat nyújtanak, ingyenes, vezeték nélküli kapcsolat és kellemes környezet a fő jellemzőjük.

A másik modell a madridi „Bibliometro” projekt, amelynek célja a nem olvasók számának csökkentése és a közkönyvtárak használatának népszerűsítése Spanyolországban. A főbb metróállomásokon felállított, kb. 16 m² alapterületű kis fiókkönyvtárakban az olvasók térítésmentesen beiratkozhatnak, és kölcsönözhetnek ill. visszahozhatnak könyveket. Hasonló utat követett a kaliforniai Pittsburg városa is, ahol a használók három fontos metró átszállóhelyen automa-

A cseh könyvtárakban az önkéntesek alkalmazására csak nagyon kevés példa található, egy városi könyvtár azonban sikeres gyakorlatról tanúskodik. Itt 25-30 önkéntes dolgozik, foglalkozási palettájuk rendkívül színes: az egyetemistáktól a háztartásbeliekig, időszerűak és aktív dolgozók, egy-egy szakterület specialistái egyaránt találhatóak közöttük. Ez a könyvtár a tapasztalatokból kiindulva nőegyletet is alapított. Fontos dokumentum ebben a könyvtárban *Az önkéntesek kódexe*, amely leírja jogait és kötelezettségeiket. Az önkéntesek jutalmazása szóbeli dicsérettel, közös kirándulásokba és karácsonyi ünnepségekbe való bevonásukkal valósul meg. Az önkéntesek ingyenes könyvtári szolgáltatásokat biztosító VIP belépővel rendelkeznek.

Csehországban a könyvtárak 36%-a rendelkezik tapasztalatokkal az önkéntesekkel kapcsolatban. A könyvtárak háromnegyede fogadna önkénteseket, többségük betanítana bizonyos tevékenységeket számukra, egynegyede jogi szabályozást igényelne. Egyetlen könyvtár sem véli azt, hogy az önkéntesek jelenléte degradálja a a könyvtárosi hivatást.

A felmérések alapján nem egyértelműek az önkéntesek alkalmazásának lehetőségei. Az esetek többségében a könyvtárak csak kiegészítő tevékenységekre (pl. másolás) vagy takarításra vennének igénybe önkénteseket.

A cseh könyvtárakban az önkéntes munkával kapcsolatos lehetőségek korlátozottak. Léteznek jó példát mutató könyvtárak, de az alkalmazás hiánya sokszor szűklátókörűséggel és elégtelen menedzseri ismeretekkel társul. 2011 az önkéntesség európai éve, amelyet a cseh kulturális minisztérium is támogat iniciatíváival, a könyvtárak kipróbálhatják, milyen lehetőségeket jelenthetnek számukra az önkéntesek.

(Prókai Margit)

Lásd még 213, 241, 264

ták segítségével kölcsönözhetnek ill. adhatnak vissza könyveket.

A hamburgi projekt várhatóan 2012 nyarán indul. Hogy mennyire lesz megvalósítható, azon múlik, milyen költségvetést hagy jóvá a városi önkormányzat a kulturális terület számára.

(Autoref.)

248/2011

ONDRIAŠOVÁ, Helena: Identifikácia knižníc a knihovníkov v prostredí internetu. 1. časť – Bibliogr. – In: Knižnica. – 11. (2010) 11/12., p. 22-28. : ill. Res. angol nyelven

A könyvtárak és a könyvtárosok identitása internetes környezetben, 1.rész

Honlap; Könyvtárkép; Könyvtárpropaganda; Könyvtártudományi kutatás; Számítógép-hálózat

ONDRIAŠOVÁ, Helena: Identifikácia knižníc a knihovníkov v prostredí internetu. 2. časť. – Bibliogr. In: Knižnica. – 12. (2011) 1., p. 14-20. : ill. Res. angol nyelven

A könyvtárak és a könyvtárosok identitása internetes környezetben, 2. rész

Honlap; Könyvtárkép; Könyvtárpropaganda; Könyvtártudományi kutatás; Számítógép-hálózat

A kutatás a könyvtárak és könyvtárosok online identitását vizsgálta 76 szlovák könyvtár honlapja alapján, 2010. március 2. – április 11. közötti időszakban.

Az identitás szó (ön)azonosságot jelent. Elektronikus környezetben az identitás részben egy folyamatosan változó, dinamikus folyamat része, mellyel kapcsolatban az online identitás, a virtuális identitás és bizonyos esetekben a digitális identitás fogalmakat használjuk. Az identitás másrésztől a szubjektumok és objektumok azonosítását is magában foglalja. Ennek kapcsán a digitális identitás kifejezést szokás használni. Számítógépes környezetben ez autentifikálást, autorizálást és szubjektív hozzáférési jogot tar-

talmaz. A legegyszerűbb digitális identitás azonosítást (pl. használati név) és autorizálást (pl. jelszó) jelent.

Az identitás és azonosítás terminusok tömören önálló entitások (szervezetek, csoportok, személyek) azonosítását jelentik.

A marketingben nemzetközileg elfogadott terminus a corporate identity (CI), amellyel a szervezet a környezetében megjelenik és kommunikál. Szűkebb értelemben a CI, mint „pecsétnyomó”, arculat, a szervezet vizuális identitását jelenti (logo, elnevezés, szlogen, színek).

Szlovákiában a 2008-as statisztika a felsőoktatási könyvtárak kivételével 2450 könyvtárat regisztrált. A kutatásban vizsgált 76 könyvtári honlap között 8 tudományos, 14 felsőoktatási, 9 speciális szakterületi és 45 közkönyvtár (a működési terület típusától függetlenül) vett részt. A könyvtárak kiválasztása véletlenszerűen történt. A vizsgálat két nagy csoportban, 12 kategóriában összesen 30 kritérium elemzését végezte el, könyvtártípusonként összehasonlítható részeredményekkel. Az első nagy csoport a könyvtárak online identitását vizsgálta 9 kategória alapján. A második csoportban a könyvtárosok online identitás-vizsgálatára került sor 3 kategóriában.

Az 1. kategória az URL-cím elérhetőségeit vette számba 3 kritérium alapján. A 2. kategória a könyvtár láthatóságát elemezte (bejövő linkek), a fenntartó megjelenítésével együtt. A 3. a behálózottságot (kimenő linkek), a 4. a nyelvet, az 5. a fotókat, a 6. az OPAC-ot, a 7. a térképes elérhetőséget, a 8. a postai elérhetőségeket, címeket vette számba. A 9. kritérium a CI elemeit foglalta magában: a névhasználat és megnevezés pontosságát, a logo, a színek és az online folyóiratok értékelési szempontjait. A könyvtárosok online identitásában a 10. kategória a névjegyek, a funkciók, az e-mailes és telefonos elérhetőségek lehetőségeit vette számba. A 11. kategória a könyvtárosok fotóival kapcsolatos információkat, a 12. kategória pedig a könyvtárosi profil (szakmai önéletrajz) megjelenését tartalmazta. Az 1. kategóriában a Szlovák Könyvtáros Egylet, a LibInfo könyvtári portál és a Szlovák Nemzeti Könyvtár oldalain az egyes könyvtárak

URL-elérhetőségét vizsgálták. Az első két helyen a könyvtárak 80%-ot meghaladó arányban szerepeltek, de a nemzeti könyvtár honlapján nem érték el a 30%-ot. Utóbbi helyen csak a KIS3G projektben közreműködő és közös integrált rendszert (VTLS Virtua) használó könyvtárak szerepelnek.

A 2. kategóriában a fenntartó és a könyvtár kölcsönös belinkelését elemezve a bejövő linkek 88, a kimenő linkek 76, a kölcsönös linkelés 68%-os arányt mutatott. Ennek a feltételnek a felsőoktatási és a speciális könyvtárak több szempontból is 100%-osan megfeleltek.

A 3. kérdéskörben, a szervezeti behálózottság szempontjából az összes vizsgált könyvtár más könyvtárakra való hivatkozásában 63%-os, szakmai szervezetek esetén 32%-os, a keresőgépek/böngészők esetén 13%-os, portálokkal kapcsolatban 63%-os, cégek esetén 64%-os, közösségi hálóknak 14%-os hivatkozási arányt jelent meg. A könyvtárak 60%-a hivatkozik más könyvtárakra, portálokra és más szervezetekre. Összességében alacsony volt a böngészőkre és közösségi oldalakra való hivatkozás.

A 4., nyelvi kategória az idegen nyelven való elérhetőséggel kapcsolatban 51%-os arányt állapított meg, amely egyértelműen az angol nyelvet jelentette. A könyvtárak fele azonban kizárólag szlovák nyelvű, ez a közkönyvtárakra egyértelműen jellemző adat. Francia és német nyelvű elérési lehetőség csupán egy-egy esetben volt jellemző.

Az 5. kategóriában az épületekkel kapcsolatos fotók összesen 56%-os arányban, a belső terek képei 76%-os arányban fordultak elő. A vizsgált időszakban csupán szórványos esetekben volt lehetőség virtuális sétára a könyvtárakban. Főként a tudományos könyvtárakra volt jellemző, hogy az épületek fotói nagyobb számban fordultak elő, mint a belső terekéi.

A 6-7-8. kategóriában jellemző adatok szerint a honlapokon a könyvtárak 83%-a rendelkezik OPAC-kal, 26%-a térképes elérhetőséggel és 100%-a postai címmel. A tudományos könyvtárak esetén az OPAC elérés 100%-os volt. A térképes elérés azonban a fölérendelt testülettel

rendelkező könyvtárak esetén sokszor a főtestület weblapján érhető el, ami nem képezte a kutatás tárgyát.

A corporate identity szempontjai között a könyvtárak elnevezésének megjelenése 100%-os volt minden könyvtártípusban. Az elnevezés azonosíthatósága azonban csak 51%-ot mutatott (nem pontos név, rövidítések, névváltozatok, más hiányosságok miatt). Az identitás alapvető eleme a megnevezés, a névhasználat, mely rendszerint tartalmazza a tipológiai besorolást, a szervezet jellegét, a szervezet nevét, a fenntartó megnevezését és a működési területet. A logo előfordulása 79%-ban volt jellemző. A színek 71%-os arányban tükröződtek, az online folyóiratok csak 18%-ban voltak jellemzőek.

A könyvtárosok azonosításában a családnév és a keresztnév fölvétele 83%-os volt, a funkció 88%-ban jelent meg. A telefonos és e-mail-es elérhetőség minden könyvtárban 100%-os eredményt mutatott. A könyvtárosok fotói között különbséget tettek a vezetők és a munkatársak között, előbbi elérhetősége mindössze 3%-ban, utóbbi csupán 1%-ban volt jellemző. A szakmai profil megjelenítése valamennyi könyvtárban 0%-os volt, vagyis egyetlen könyvtár sem felelt meg ennek a kritériumnak.

Összességében a kutatás kiemelte az egyes könyvtártípusokon belül a legjobb eredményt elért könyvtárak neveit. Jellemzően mindkét nagy csoport vizsgálatában ugyanazok a könyvtárak érték el a legjobb eredményeket (a tudományos könyvtárak között a pozsonyi egyetemi könyvtár, a felsőoktatásban a liptószentmiklósi fegyveres erők felsőoktatási könyvtára, a speciális könyvtárak közül a lőcsei vakok és gyengénlátók szlovák könyvtára, a közkönyvtárak közül a nagyszombati települési könyvtár). Valamennyi könyvtár 100%-osan teljesített két feltételt: oldalai az állam nyelvén, szlovákul készültek és közzétették a könyvtár megnevezését. A könyvtárosok identitásában is két kritérium lett 100%-os: a telefon- és e-mail elérhetőség.

A kutatás hipotézisei közül valamennyi könyvtártípusban igazolódott az, hogy a könyvtárak honlapjai jóval nagyobb figyelmet szentelnek

a könyvtárnak, mint az ott dolgozó könyvtárosoknak. A második hipotézis a corporate identity 90%-os arányát feltételezte, ez csak a könyvtárak elnevezésében lett érvényes, a többi kritérium 71-79%-os lett. A harmadik hipotézis a könyvtárak más szervezetekkel való behálózottságában meghatározó jelenséget feltételezett, ez négy kritérium esetén beigazolódott, de egy kritériumban elmaradt a várakozásoktól (szakmai szervezetek, társaságok esetén csak 32%). A ne-

gyedik hipotézisben a kutatás feltételezte, hogy a könyvtárak legalább 20%-ban hivatkoznak bön-gészőkre és közösségi oldalakra, ez alulmúlta a várakozásokat, mindössze 12-13%-os volt.

A könyvtárosok vonatkozásában a könyvtárak csak a minimális adatokra szorítkoznak, sem a szakmai profil, sem a funkció, összességében a humán erőforrás arculata nem jelenik meg kielégítően a vizsgált szlovákiai honlapokon.

(Prókai Margit)

Felhasználók és használat

Használat- és igényvizsgálat

249/2011

COMAS, Rubén [et al.]: La búsqueda de información con fines académicos entre el alumnado universitario. – Bibliogr. **In:** Revista española de documentación científica. – 34. (2011) 1., p. 44-64.

Res. angol nyelven

Tudományos-tanulmányi célú információkeresés egyetemi hallgatók körében

Egyetemi hallgató; Felmérés; Használói szokások; Információkeresés

A Baleár-szigetek egyetemének hallgatói körében végeztek felmérést, amely egyrészt a hallgatók könyvtár- és internethasználati jártasságának önértékelésére, másrészt általában a könyvtári szolgáltatások igénybevételére, és különösen a könyvtári katalógus és az internet tanulmányi célú használatára összpontosított. A vizsgálat 1025 véletlenszerűen kiválasztott egyetemi hallgatónak megküldött kérdőíven alapult. Az eredmények szerint a hallgatók általában igen járatosnak tartják magukat abban, hogy az internetet használják tudományos-tanulmányi célú információkeresésre, de nem jártasak a hasonló célú könyvtárhasználatban.

Ennek megfelelően az internethasználat messze meghaladja az egyéb források használatát tanulmányi célú információkeresésre. Szükség van tehát a hallgatók „dokumentációs kompetenciáinak” jobbítására, a könyvtár és a könyvtári információforrások használatával kapcsolatos stratégiai jártasság növelésére. Ez persze nem zárja ki az internethasználatot, hanem kiegészíti azt, elsősorban a „szigorúság”, a megbízhatóság és a tudományos-tanulmányi információszükségletek jobb lefedése érdekében.

(Autoref. alapján)

250/2011

CORRALL, Sheila – KEATES, Jonathan: The subject librarian and the virtual learning environment : a study of UK universities. – Bibliogr. **In:** Program. – 45. (2011) 1., p. 29-49.

A szakreferens munkája a virtuális tanulási környezetben. Felmérés brit egyetemi könyvtárak körében

Egyetemi könyvtár; Felmérés; Használók képzése -felsőoktatásban; Oktatás -számítógéppel; Szakreferens-szolgálat; Számítógép-hálózat

A virtuális tanulási környezet (*virtual learning environment* = VLE) elterjedtségét a felsőoktatásban jól dokumentálja és népszerűsíti számos kormányzati támogatási program az Egyesült

Királyságban, de arról még kevés empirikus kutatás született, hogy mennyire vesznek részt a szakreferensek a VLE-ben. Felmérés készült annak vizsgálatára, hogy a VLE hogyan befolyásolja a szakreferensek munkáját, és mindazon tényezők számbavételére, amelyek hatással lehetnek szerepükre az elektronikus információforrások szolgáltatásában és az információkeresési készségek fejlesztésében. A tanulmány célja a felmérés eredményeinek bemutatása.

Elektronikus úton küldtek szét kérdőívet egy kiválasztott 132 fős mintacsoportnak, amelynek tagjai hét brit egyetemen dolgoznak szakreferensként. A kérdőív többnyire zárt, speciális kérdéseket tartalmazott kevés nyitott kérdéssel, a válaszadási arány 43%-os (57 válaszoló) volt. A VLE használata a szakreferensek körében egyénenként és intézményenként változó. Befolyásolja a szakterület, az oktatókkal való együttműködés és a könyvtárosok viszonya a technika alapú oktatáshoz. A JISC által támogatott projektek nagymértékben segítették a VLE használatát azzal, hogy újra használható oktatási anyagok jöttek létre, és fejlesztették a pedagógiai készségeket is. Döntő hatással van a szakreferensek a VLE-ben való részvételére, ha az egyetemi oktatók elismerik szerepüket a tanításban.

A kutatásra szánt idő korlátozta a tanulmány léptékét és a minta nagyságát. A többnyire mennyiségi megközelítés behatárolta a válaszok részletességét és mélységét, de így is elegendő mennyiségű adatot gyűjtöttek a szerzők ahhoz, hogy megállapítsák a főbb trendeket és fontos tényezőket, megvilágítsák a kulcskérdéseket.

A tanulmány empirikus bizonyítékot nyújt arról, hogy a VLE hogyan befolyásolja a szakreferensek mindennapos munkáját, és javaslatot tesz további kutatási területekre.

(Autoref.)

251/2011

HUANG, Yun Kuei – YANG, Wen I.: Dissemination motives and effects of internet book reviews. – Bibliogr. **In:** The electronic library. – 28. (2010) 6., p. 804-817.

Az internetes könyvismertetések terjesztésének motívumai és hatásai

Felmérés; Használói szokások; Marketing; Recenzió; Számítógép-hálózat

A tanulmány célja a fogyasztóknak az internetes könyvismertetések terjesztésében való motívumainak jobb megértése, és egy feltáró vizsgálat bemutatása, melyet egy olyan empirikus tanulmány követ, mely megpróbálja elemezni, milyen hatással vannak ezek az okok a fogyasztók kommunikációs viselkedésére. A tanulmány mind hagyományos, mind online fókuszcsoportokra támaszkodott, hogy minél szélesebb perspektívából vizsgálhassa, miért terjesztik a fogyasztók az internetes könyvismertetéseket. A vizsgálat kiterjedt az internetes könyvismertetések terjesztőire is, melynek célja a terjesztői viselkedés okai befolyásának és fontosságának a mérése volt. A vizsgálat kutatási módszereinek pluralista megközelítése feltárta, hogy a fő okok: a megosztás vágya, a negatív érzelmektől való megszabadulás és a társadalmi interakció, valamint az érintettség az, ami a fogyasztókat internetes könyvismertetések terjesztésére készítette, és – kivéve a negatív érzelmektől való megszabadulást – valamennyi indok pozitívan hatott a terjesztői viselkedésre. Az eredmények támpontként szolgálhatnak a könyvismertetések menedzselésében és marketingjében az internetes platformok tulajdonosai (pl. internetes könyvesboltok vagy más üzletek) számára, akik könyvismertetéseket közölnek. Az is várható, hogy az internetes könyvismertetések jó könyveket tudnak ajánlani vagy a könyvtári könyvek kölcsönzését reklámozzák, és remélhető az is, hogy ez a tanulmány az ilyen promócióhoz is referenciául szolgál majd. Az eWOM (electronic word-of-mouth = személyes ajánlás elektronikus úton) széles alkalmazása és releváns hozadékai általánosan elismertek mind az egyének, mind a vállalatok által. Ez a dolgozat feltárja a személyes ajánlás (WOM) motívumait és hatásait az online könyvismertetésekkel kapcsolatban,

és megfelelő javaslatokkal szolgál az illetékesek számára.

(Autoref.)

252/2011

MACELI, Monica – WIEDENBECK, Susan – ABELS, Eileen: The Internet Public Library (IPL) : an exploratory case study on user perceptions. – Bibliogr. jegyzetekben **In:** Information technology and libraries. – 30. (2011) 1., p. 16-23.

Felmérés az Internet Public Library (IPL) használói-ról

Egyetemi hallgató; Elektronikus könyvtár; Felmérés; Használói szokások; Számítógép-hálózat

A University of Michigan könyvtártudományi és informatikai intézete, Joe Janes professzor irányításával 1995-ben, hallgatói szemináriumi projektként hozta létre az *Internet Public Library*-t, a fizikai és a virtuális könyvtár hibridjeként. Ma a Drexel University iSchoolja gondozza. Az online tájékoztatáson kívül magában foglalta az információs gyűjteményeket (mint pl. referenzműveket és egy teljes szövegű dokumentumokat rendelkezésre bocsátó „olvasótermet”), a fiataloknak szánt forrásokat, valamint a más könyvtárak számára is elérhető szolgáltatásokat, mindezt ingyenesen, a világhálón. Azóta már számos nagy gyűjteményt is létrehozott (pl. az Egyesült Államok elnökeiről, a gyerekeknek és kamaszoknak szóló KidSpace-t, ill. TeenSpace-t, továbbá egy e-mailre alapozott referenz szolgáltatást (a válaszokat önkéntes könyvtárosok adják).

Az IPL eredetileg a hagyományos könyvtári dokumentumok (folyóiratok, hírlapok, szövegek) elektronikus változatait tartalmazta, egy e-mailes referenz szolgáltatással kiegészítve. Az évek során számos pályázatot nyert el, és az amerikai elnökökkel kapcsolatos összeállítása különösen népszerűvé vált, az egyes közösségi portálokon keresztül is (MySpace, Facebook, Twitter stb.). Pedagógus- és könyvtáros-konfe-

renciákon ismertető füzeteket terjesztettek, és egy IPL-segédletet is készítettek.

Azóta az információs világ sokat változott, megjelentek a keresőrobotok, a hagyományos könyvtári szolgáltatások háttérbe szorultak. Egy 2005-ös OCLC-felmérésből kiderült, hogy a használók 84%-a kezdte a keresést a keresőrobotokkal (pl. Google), és mindössze 1 százalékkal a könyvtárban; a könyvtárosokhoz fordulás helyett legtöbbször az önkiszolgálást választották; a könyvtárat még mindig elsősorban a könyvvel rokonították; a könyvtárak elektronikus dokumentumairól kevesen tudtak. A főiskolai hallgatókkal kapcsolatos társ kutatás is hasonló eredményeket mutatott (az internetes keresések és az információs önkiszolgálás előnyben részesítése). D’Elia és munkatársai 2002-ben az internet és a közkönyvtárak használatát vetették össze. Megállapították, hogy akik az egyik területen aktívabbak, azok a másik területen is, a könyvtárban hiányolják a gyors hozzáférést, viszont a megbízható tájékoztatás, a nyugalmas környezet, valamint a gyerekeknek kialakított terek és szolgáltatások miatt a valóságos könyvtárat is értékelik. Az IPL-nek elsősorban a tájékoztató szolgálata volt kiemelkedő (2008-ban 14 ezer referenz kérdés és majdnem 10 millió meglátogatott weboldal). A használók oldaláról azonban eddig nem vizsgálták a szolgáltatást.

A vizsgálat tíz főiskolai hallgatóval készített mélyinterjúból állt. Ők mindannyian használták (az adott pillanatban vagy korábban) a közkönyvtárat. A megkérdezettek kevéssé voltak tisztában az Internet Public Library fogalmával; meg voltak elégedve a szolgáltatás hozzáférhetőségével; több e-könyvet, tudományos adatbázist, online folyóiratot és hírlapot, DVD-ket és CD-ket igényelnének; igényt tartanak egy chat jellegű online tájékoztató szolgálatra. Az internetes közkönyvtárat otthonról is el kell tudni érni, többen a könyvterjesztők weboldalait (pl. Amazon, AbeBooks) tekintették mintának. Az ideális IPL-nek annyi információt kellene tartalmaznia, mint a Wikipédiának, ugyanakkor az információnak olyan hitelesnek kell lennie, mint amilyent a könyvtárosok közvetítenek. Olyan

könnyen kell tudni kezelni, mint a Google-t, de a találatoknak relevánsabbnak kell lenniük. 2010-ben az IPL egybeolvadt a *Librarians' Internet Index*-szel, és ezáltal létrejött az *ipl2*. Az új szolgáltatással kapcsolatban is terveznek felmérést.

(Mándy Gábor)

Lásd még 233, 259

Olvasáskutatás

253/2011

HOWARD, Vivian: The importance of pleasure reading in the lives of young teens : self-identification, self-construction and self-awareness. – Bibliogr. **In:** Journal of librarianship and information science. – 43. (2011) 1., p. 46-55.

Az olvasás mint szabadidős tevékenység jelentősége a tizenévesek körében: az önazonosság, önfejlesztés, önismeret elősegítése

Gyermek- és ifjúsági olvasók; Olvasási szokások; Olvasásvizsgálat; Szabadidő felhasználása

A cikk arról a kutatásról számol be, amelyet egy kelet-kanadai városban végeztek az olvasás mint szabadidős tevékenység szerepéről a 12-15 éves korosztály körében. Ennek az olvasásnak három főbb funkciója van: elősegíti a tanulmányi előmenetelt, a társadalmi szerepvállalást és a személyes fejlődést. A tizenévesek, akárcsak a felnőttek, szabadidős olvasmányaikat öntudatlanul a mindennapi élet információkeresési eszközeként, valamint személyes okokból használják, melyeket a tanulmány részletesen kifejt. Ezek az olvasmányok betekintést nyújtanak a tizenévesek számára a felnőtt kapcsolatok, a személyes értékek, a kulturális identitás, a fizikai biztonság, az esztétikai ízlés világába, megismerik általuk a fizikai világot, mindez segíti őket a felnőtté válás során.

(Autoref.)

254/2011

TRÁVNÍČEK, Jiří: Nad druhým reprezentativním výzkumem čtenářů a čtení v ČR : jací jsme čtenáři? **In:** Čtenář. – 63. (2011) 3., p. 83-86.

Második reprezentatív olvasás- és könyvtárhasználati kutatás Csehországban. Milyen olvasók vagyunk?

Felmérés; Könyvtárhasználat; Olvasási szokások; Olvasásvizsgálat; Szolgáltatások használata

RICHTER, Vít: Nad druhým reprezentativním výzkumem čtenářů a čtení v ČR : jak navštěvujeme a využíváme knihovny? **In:** Čtenář. – 63. (2011) 3., p. 86-90.

Második reprezentatív olvasás- és könyvtárhasználati kutatás Csehországban. Könyvtárhasználati szokások

Felmérés; Könyvtárhasználat; Olvasási szokások; Olvasásvizsgálat; Szolgáltatások használata

Csehországban 2010-ben végeztek olvasáskutatási reprezentatív felmérést a 15 év fölötti lakosság körében. A 2007-es első kutatás megállapította, hogy a csehek nagyon erős olvasási kultúrával rendelkeznek és nagy százalékuk a nyilvános könyvtárak használója. Az olvasás legfőbb húzóereje a képzettség, és a nemi különbség a cseheknél erősebb, mint bárhol Európában.

A 2010-es felmérésben 1550 válaszadó az ország 225 településéről vett részt. Csehországban a lakosság 79%-a olvas el évente legalább egy könyvet (a férfiak 73, a nők 85%-a). Naponta átlagosan 38 percet fordítanak olvasásra (2007-hez képest ez 3 perccel csökkent). Évente legalább 1 könyvet vásárol a lakosság 46%-a (2007-ben ez 71%!). A háztartásokban átlagosan 245 könyv található (2007-ben 274), csak 2% állította, hogy nincs könyv otthonában.

A lakosság 38%-a látogat meg évente legalább 1 nyilvános könyvtárat (a férfiak 28, a nők 47%-a). A könyvtárhasználat a 15-24 éves korosztályra a

legjellemzőbb. A lakosság 68%-a (nők 78%-a, a férfiak 57%-a) olvas évente legalább egy szépirodalmi művet. Az interneten (amely háromszor közkedveltebb médium a könyveknél) legtöbben (53%) a híreket olvassák.

A könyvtárhasználati felmérés a nyilvános könyvtárak és a könyvtári szolgáltatások jellemzőit mutatja. A 15 év feletti cseh lakosság 38%-a látogatta a nyilvános könyvtárakat.

Egy korábbi (1996-os) hasonló kutatáshoz képest jelentősen nőtt a könyvtárhasználók száma, 26%-ról 40%-ra. 1996-ban a lakosság 22%-a egyáltalán nem használta a könyvtárakat, ez az arány 2010-re 34%-ra növekedett. 1996-ban a férfiak negyede nem járt könyvtárba, 2010-ben már 45%-uk. Ez a mutató a nők körében is nőtt: 17%-ról 24%-ra. A könyvtárhasználatot erősíti a végzettség, az olvasási intenzitás pedig szorosan összefügg a könyvtárhasználattal.

A könyvtárba járásról a lakosság harmada leszokott, a képzetebbek (érettségi vagy felsőfokú végzettség) 34%-a, az alacsonyabb végzettséggel rendelkezők ötöde (20%). Soha nem járt könyvtárba az alacsonyabb végzettségűek fele (49%), a magasabb végzettségűek ötöde (22%).

A lakosság 52%-a könyvtárhasználó, többségük elégedett a szolgáltatásokkal (41%), 3% kritikus, 8% fele arányban elégedett. Az elégedett könyvtárhasználók többsége ismeri és értékeli a könyvtári szolgáltatásokat.

A nemi különbségekre jellemző, hogy a férfiak jóval nagyobb arányban használnak elektronikus információszolgáltatásokat (20%), mint a nők (12%). A nők viszont gyakoribb rendezvénylátogatók (23%), mint a férfiak (14%).

Miért nem használják a könyvtárat? A korábbi könyvtárhasználók időhiánnyal indokolják távolmaradásukat (69%), mástól kölcsönöz olvasnivalót 56%, nincs miért könyvtárba járni 47% szerint, inkább megvásárolja a könyvet (42%), otthon van szüksége a könyvre (48%). Minden negyedik korábbi használó szerint nincsenek olyan könyvek, amire szüksége lenne, és nincsenek új könyvek. Minden hatodik válaszadónak

nem megfelelő a nyitvatartási idő, kisebb százlékokban pedig egyéb okok szerepeltek.

A felnőtt lakosság 28%-a leszokott a könyvtárhasználatról, 34%-a soha nem is igényelte. A nyilvános könyvtár használatával kapcsolatban a korábbi könyvtárhasználók 50%-a egyértelműen elutasította a megkeresést azzal, hogy nem akar nyilvános könyvtári szolgáltatásokat igénybe venni. A korábbi használóknak csupán 3%-a adott pozitív, igen választ, 47% pedig megengedő, lehetséges, talán választ arra a kérdésre, hogy megújítaná-e könyvtári tagságát.

Összességében az elmúlt 15 évben a könyvtárakban nőtt a felnőtt használók aránya (38%), de az elmúlt években jelentősen emelkedett azok száma, akik soha nem jártak könyvtárba (34%), ezek közül kritikus a férfiak aránya: 45%. A könyvtárhasználók nagy többsége elégedett a könyvtári szolgáltatásokkal.

(Prókai Margit)

Használók képzése

255/2011

MILLER, Robert [et al.] : Library-led faculty workshops : helping distance educators meet information literacy goals in the online classroom. – Bibliogr. In: Journal of library administration. – 50. (2010) 7/8., p. 830-856.

Könyvtár által irányított oktatói műhelybeszélgetések: a távoktatók segítése az információs műveltség átadásában

Egyetemi könyvtár; Egyetemi oktató; Használói szokások; Használók képzése -felsőoktatásban; Távoktatás

A Maryland University College (távoktatási) egyetemén (UMUC) a könyvtárosok dolgoztak ki és vezettek le néhány napos, aszinkron online műhelybeszélgetéseket az oktatók számára. Ezeken az oktatók megtanulják, hogyan lehet az információs műveltség céljait elérni a

virtuális tanteremben. Gyakorlati foglalkozások és kollégáikkal folytatott beszélgetések során a résztvevők megismerik az egyetem információs műveltségi követelményeit, a könyvtár forrásait és szolgáltatásait, az ingyenes webes eszközöket, és azt is, hogyan lehet a feladatokat úgy kialakítani, hogy a diákoknak könyvtári kutatómunkát kelljen hozzá végezniük. Az UMUC könyvtár által irányított oktatói műhelybeszélgetések növelték a könyvtár láthatóságát, valamint ja-

vították az oktatók és a könyvtárosok közötti együttműködést. A cikk öt műhelybeszélgetést ismertet, részletezve a témákat és a lebonyolítást is, és bemutatja azt is, miképpen tudják a könyvtárosok segíteni a távoktatókat abban, hogy az online tanteremben a diákok minél jobban elsajátítsák az információs műveltséget.

(Autoref.)

Lásd még 250

Információelőállítás, -megjelenítés és -terjesztés

Digitalizálás

256/2011

WAGNER, Bettina: Die ältesten Drucke im Internet : vom lokalen Inkunabelkatalog zu einem koordinierten nationalen Digitalisierungsprojekt **In:** Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie. – 58. (2011) 1., p. 19-27.

Res. angol nyelven

A legrégebbi nyomtatványok az interneten. A helyi ősnymtatvány-katalógustól a koordinált, országos digitalizálási projektig

Bibliográfiai számbavétel; Digitalizálás; Együttműködés -nemzetközi; Ősnymtatvány; Ősnymtatvány-bibliográfia

A Német Kutatási Társaság (DFG) több mint húsz éve támogatja azt a Bajor Állami Könyvtárban működő szerkesztőségi hivatalt, amely a British Library ősnymtatvány-katalógusa (Incunabula Short Title Catalogue=ISTC) számára rögzíti a német anyagot. E vállalkozás kö-

zelgő befejeződése adott alkalmat a szerzőnek arra, hogy áttekintse az ősnymtatványok feldolgozásának jelenlegi helyzetét helyi, regionális és nemzetközi nézőpontból. Az elmúlt évtizedben számos ősnymtatvány-digitalizálási projekt egészítette ki ezeket a gyakran hosszú távú katalógizálási vállalkozásokat. A DFG támogatásával a Bajor Állami Könyvtár állományából több mint 4 ezer ősnymtatványt digitalizáltak 2008 óta. A tanulmány bemutatja, milyen következményekkel jár az ősnymtatványok feldolgozása a közös katalógusokban és a helyi OPAC-okban, mit jelent e források hálózati összekapcsolása, és perspektívát vázol föl a német könyvtárakban őrzött ősnymtatványok jövőbeni koordinált digitalizálására.

(Autoref.)

257/2011

WOLDERING, Britta: The new renaissance **In:** Dialog mit Bibliotheken. – 23. (2011) 1., p. 25-30.

Új reneszánsz - európai ajánlások a digitalizálásról

Digitalizálás; Együttműködés -nemzetközi; Elektronikus könyvtár; Hozzáférhetőség; Megőrzés

Mibe kerül az európai kulturális örökség digitalizálása? Megoldható-e közpénzből? Hogyan lehetne maximálni a hozzáférést? Ezekre és számos további kérdésre kellett ajánlások formájában 2010 végére a *Bölcsék Tanácsának*, a Comité des Sages-nak válaszolnia. (Tagjai Maurice Lévy, a Publicis reklám- és kommunikációs cég elnök-vezérigazgatója, Elisabeth Niggemann, a Német Nemzeti Könyvtár igazgatója és az Europeana Alapítvány elnöke, és Jacques De Decker író, a belgiumi Királyi Akadémia francia nyelv és irodalom tagozatának örökös titkára voltak.) Őket *Neelie Kroes*, az Európai Bizottság digitális menetrendért felelős alelnöke és *Androulla Vassiliou*, az Európai Bizottság oktatásért és kultúráért felelős biztosa kérte fel szakértőként 2010 áprilisában. Az elkészült jelentés nemcsak a bizottság hozzáértésére támaszkodott, hanem az érdekeltek, politikusok, műszaki cégek, érdeklődők véleményét is kikérte, számos konzultációt tartott, online felmérést végzett, továbbá tanulmányozta a tagállamok digitalizálási szakértői csoportjának éves és a digitális könyvtárak szakértőinek 2009. évi jelentését is.

A tanács elkészült jelentése (*The New Renaissance = Az új reneszánsz*) szerint Európa kulturális örökségének online elérhetővé tételével új korszak, a „digitális reneszánsz” veheti kezdetét, s felszólítja a tagállamokat, tegyenek lépéseket a könyvtáraikban, levéltáraikban és múzeumaikban fellelhető gyűjteményeik online elérhetővé tételéért, valamint hangsúlyozza annak előnyeit, ha Európa kultúrája és tudásanyaga könnyen hozzáférhetővé válik. Emellett rámutat a digitalizálás lehetséges gazdasági előnyeire, amelyek – akár közintézmények és magáncégek összefogásával, ún. PPP konstrukcióban – pl. az idegenforgalom, a kutatás és az oktatás ágazatában is innovatív szolgáltatások formájában jelentkezhetnek. A jelentés támogatja a *digitális menetrend* azon célkitűzését, amely az Europeana, az európai digitális könyvtár megerősítését szolgál-

ja, s megoldási lehetőségeket javasol a szerzői jogvédelem alatt álló művek online elérhetővé tételéhez. A jelentés fontosabb megállapításai és ajánlásai a következők:

- Az Europeana-portálnak központi szerepet kell betöltenie Európa kulturális öröksége kapcsán. A tagállamoknak biztosítaniuk kell, hogy a közpénzen digitalizált anyagok elérhetővé váljanak itt, és 2016-ig valamennyi köztulajdonban álló fontos művet az Europeana rendelkezésére bocsássák. A kulturális intézményeknek, az Európai Bizottságnak és a tagállamoknak tevékenyen és széles körben elő kell mozdítaniuk az Europeana ügyét.
- A szerzői jogvédelem alatt álló, de kereskedelmi forgalomban már nem kapható művekhez online elérést kell biztosítani. Elsősorban a jogtulajdonosok feladata e művek digitalizálása és hasznosítása. Ha azonban a jogtulajdonosok ezt nem teszik meg, a kulturális intézményeknek lehetőséget kell kapniuk arra, hogy digitalizálhassák és – a jogtulajdonosoknak fizetett díj ellenében – a nyilvánosság számára elérhetővé tehessék ezeket.
- Az EU-nak mielőbb szabályokat kell hoznia az árva, azaz olyan művekre vonatkozóan, amelyek jogtulajdonosai ismeretlenek. (A jelentés minden megoldást nyolc alapfeltételhez köt.)
- A tagállamoknak jelentősen növelniük kell a digitalizálásra szánt finanszírozás mértékét annak érdekében, hogy a jövőben munkahelyeket hozzanak létre és előmozdítsák a növekedést. 100 kilométernyi út megépítéséhez szükséges forrás már például fedezné az EU könyvtáraiban fellelhető könyvek 16%-ának, illetve az uniós tagállamok kulturális intézményeiben elérhető audiotartalom egészének digitalizálását.
- A digitalizálás terén elő kell segíteni a PPP-t, amelyeknek átláthatónak, nem kizárólagosoknak és mindenki számára méltányosoknak kell lenniük, és országhatártól független elérést kell biztosítaniuk a digitalizált anyagokhoz mindenkinek. (Célszerű lenne, ha a magánszféra legfeljebb hét évig élvezné egy-egy digitalizált anyag előnyös használatát.)

– A gyűjtemények digitális formátumban való megőrzésének biztosítása érdekében az Europeanának e kulturális anyagok egy-egy példányát archiválnia kell. Emellett ki kell dolgozni egy rendszert, amely lehetővé teszi, hogy csak egyszer kelljen beszolgáltatni azokat a kulturális anyagokat, amelyekről jelenleg több országban kell kötelespéldányt letétbe helyezni.

Az ajánlások az *Europeana* fenntartható finanszírozási modelljének 2012-ig történő kidolgozására vonatkozó bizottsági terv szempontjából is hasznosak. A jelentés *magyarul is* elolvasható a http://ec.europa.eu/information_society/activities/digital_libraries/ címen (a *Comité des Sages* almenüben).

(Murányi Lajos)

Lásd még 223, 224, 225, 268

Adatbázisok

258/2011

JACSÓ Péter: The JISC Academic Database Assessment Tool : virtues and vices. – Bibliogr. In: Online information review. – 34. (2010) 5., p. 806-814.

A tudományos adatbázisok értékelésére szolgáló eszköz, az ADAT (Academic Database Assessment Tool) erőnei és hibái

Adatbázis; Átfedés; Elektronikus folyóirat; Gyűjtőkör

A JISC (Joint Information Systems Committee) a felsőoktatást és a továbbképzést finanszírozó tanácsok szakértői testülete Anglia, Skócia és Wales, valamint Észak-Írország Oktatási Minisztériuma számára azokban a témákban, melyek az oktatás és a kutatás területén az információs és kommunikációs technológia használatával kapcsolatosak. A bizottság praktikus digitális információs termékeket és szolgáltatásokat kínál a főiskoláknak és az egyetemeknek ([www.jisc.](http://www.jisc.ac.uk/aboutus/whoweare/valueimpact.aspx)

[ac.uk/aboutus/whoweare/valueimpact.aspx](http://www.jisc.ac.uk/aboutus/whoweare/valueimpact.aspx)) számos nagyléptékű projektjük számára. A JISC ADAT (a Közös Információs Rendszerek Bizottsága Tudományos Adatbázis-értékelő Eszköze, melyet a DataSalon készített) a creative commons licencegyezmény keretében ingyenesen hozzáférhető az egész világon mindenki, tehát nem csak a JISC tagjai számára. A tanulmány ismerteti az eszköz fő jellemzőit, előnyeit és hiányosságait. A *Tudományos Adatbázis-értékelő Eszköz* (Academic Database Assessment Tool = ADAT) 14 bibliográfiai és 9 teljes szövegű adatbázis folyóiratanyagának adatait tartalmazza. Ezek közül 20 adatbázis a felsőoktatási könyvtárakban az egész világon a legnépszerűbb. A szerző, aki tanárként és használóként régóta foglalkozik adatbázisokkal, néhány alapvető módosítást javasol, mely által jobban alkalmazhatnák minden könyvtártípusban ezt az eszközt, segítségével könnyebben lehetne kiválasztani azokat az adatbázisokat, amelyek megfelelnek dokumentumforrásaik és szoftverplatformjuk miatt is. Az adatok ugyanis sokszor hiányosak vagy tévesek. Az ADAT ígéretes eszköz, a JISC pedig olyan szervezet, amelyik azt kezelni is tudja, de jelenlegi formájában nem tud eleget. A felhasználónak részletesen ismernie kellene, milyen folyóiratokat milyen feltártságban talál az adott, összehasonlítható adatbázisokban, és nem csak azt, hogy mettől meddig. Az is lényeges, mi nincs az adatbázisban: ennek ugyanis komoly következményei lehetnek; pontosan tudni kell, hány folyóiratrekord van az adott adatbázisban. Ez a közel 100 ezer folyóirat esetében lehetetlennek látszik, de leszűkíthető lenne az „élő” folyóiratokra, és automatizálni is lehetne a keresést makrók segítségével (a létező folyóiratcímeket és/vagy ISSN-eket használva) a találati számokat úgy megjelenítve, hogy a különböző adatbázisokban elérhető folyóiratok valós különbségei kitűnjenek. A tanulmány szól a JISC ADAT hibáiról és erőneiről, de csak a folyóiratok reprezentációjának kérdésére koncentrálnak.

(Autoref. alapján)

Audiovizuális, elektronikus, optikai információhordozók

259/2011

AALTONEN, Mari [et al.]: Usability and compatibility of e-book readers in an academic environment : a collaborative study. – Bibliogr. In: IFLA journal. – 37. (2011) 1., p. 16-27.

Res. francia, német, spanyol és orosz nyelven

Az e-könyv olvasók használata egy egyetemi könyvtárban

Egyetemi könyvtár; Elektronikus könyv; Felmérés; Használói szokások

Már jó néhány egyetemi könyvtárban kipróbálták a digitális anyagok elektronikus olvasókészülékeken vagy táblagépeken történő kölcsönzését. A tapasztalatokról számos beszámoló született, amelyeknek konklúziói nagyjából megfelelnek a finn *Aalto University Library* által végzett kutatásban szeretteknek. Az ő céljuk annak kiderítése volt, hogy mely tartalmak, milyen formátumban és milyen platformon történő szolgáltatása lenne a legmegfelelőbb olvasók számára.

Az Aalto University Library 8300 használójának több mint 50 ezer e-könyv áll rendelkezésre, amelyeket a könyvtár 13 szolgáltatótól szerez be. 2009-ben pedig kísérletképpen ötféle e-könyv olvasót (Foxit eSlick, Bookeen Cybook Opus, BeBook, Amazon Kindle, Sony Reader Touch Edition), valamint egy iPad táblagépet vásároltak.

A vizsgálat során először a terjesztők között készítettek felmérést arról, hogy az általuk kínált e-könyvek mennyire kompatibilisek az e-olvasókkal. A 17 megkérdezett közül az Elsevier, az RSC, az Ellibs, a Morgan & Claypool, a SPIE Digital Library, a DawsonEra, az Ebrary és a Mylibrary adott kimerítő választ a megkeresésre. Bár helyenként kissé ellentmondásos információkat közöltek, szinte mindegyik úgy nyilat-

kozott, hogy elektronikus könyveik elérhetők, letölthetők és megőrizhetők e-olvasón is, bár ez általában nem szerepel a licencszerződésben. Négy cég nem alkalmaz DRM (*Digital Rights Management*) védelmet, anyagaikat PDF formátumban szolgáltatják, mely a legtöbb e-olvasóval kompatibilis, és interneten keresztül számítógép segítségével letölthető. A többi szolgáltató által kínált szigorú DRM védelemmel ellátott anyagokhoz való hozzáférés ennél sokkal bonyolultabb, több lépést és technikai feltételt igényel, ráadásul sok esetben sikertelen volt.

Az e-reader előnye, hogy hordozható, könyvek százainak-ezreinek tárolására alkalmas, a papírhoz hasonló képernyője az eInk technológiának köszönhetően kíméli a szemet, valamint nagyon alacsony az energiafogyasztása. Az e-könyv olvasók tanulásban való használhatóságának felmérésére használói vizsgálatot végeztek öt, master fokú tanulmányokat végző diák bevonásával, akik hét héten keresztül tesztelték a készülékeket. Tapasztalataikat, megjegyzéseiket, véleményüket blogbejegyzésekben dokumentálták, majd egy csoportos interjúban összegezték. Az Amazon Kindle gép használója időközben feladta a kísérletezést a dokumentumok transzformálásának lassúsága és nehézsége miatt. Valamennyien „számítógépszerűbb” működést vártak a készülékektől. Tanuláshoz nem elég célszerű, sokkal megfelelőbb irodalmi művek olvasásához. Táblázatok, diagramok, színes grafikák megjelenítésére, keresésre, jegyzetelésre nem alkalmas, nehézkes a hivatkozások közötti ide-oda lapozás, a megjegyzések és könyvjelzők elhelyezése, és kicsi az olvasófelület. A szigorú feltételeket szabó DRM kezelése különösen bonyolult, így a diákok sokszor először az interneten próbálták a keresett dokumentum szabad hozzáférésű változatát megtalálni. Összességében úgy ítélték, hogy az e-könyvek használatához a számítógép alkalmasabb a tanulás során.

Az amúgy is sokkal rugalmasabb működésű táblagépek az e-könyv olvasók komoly vetélytársai lehetnek, főleg ha olyan vonzó, újszerű platformon működnek, mint például a Copia,

mely az olvasást közösségi élménnyé képes tenni. A további vizsgálatoknak tehát nem csak az e-könyv olvasókra kell irányulniuk, hanem ki kell terjedniük az egyre növekvő népszerűségű táblagépekre is.

(Fazokas Eszter)

260/2011

DAMMERT, Lauri: Sähkökirja muuttaa kirjastoon : ja kirjasto In: Kirjastolehti. – 103. (2010) 3., p. 9.

Az e-könyv megjelenése lényeges változásokat hozhat a könyvtárakban

Elektronikus könyv; Könyvtárosi hivatás

Az elektronikus könyvek és hozzá tartozó e-könyv olvasók maoholnap olyan általánosak lesznek, mint a mobiltelefonok.

A felhasználók, különösen a fiatalabb nemzedék körében különösen népszerűek az ilyen típusú könyvek az olcsóság, a hordozhatóság, a tartalmak könnyű hozzáférhetősége miatt. A nem is olyan távoli jövőben a könyv valójában inkább digitális termék lesz, melynek őse a jelenlegi ún. e-könyv lesz minden bizonnyal.

Az e-könyv olvasókat bizonyára sokoldalúan lehet majd használni, funkciókban gazdag kis készülékeket fognak tervezni. Az elterjedésük viharos gyorsasággal fog bekövetkezni már a közeljövőben is, hasonlóan a mobiltelefonok robbanásszerű fejlődéséhez, ill. elterjedéséhez. A változás óriási mértékben fogja érinteni a könyvtárak működését. Az e-könyvek első „áldozatai” az oktatási- és kutatóintézetek könyvtárai, a szakkönyvtárak lesznek. A tetemes számú tudományos művet és tankönyvet papíralapon kinyomtatni és egyedi nyomtatványként piacra dobni – drága mulatságnak fogják tekinteni, ezért aztán eleve digitalizált formában jelennek meg a művek. Természetesen le lehet majd a „könyveket” tölteni valamely központi szolgáltatás formájában. Eközben a könyvtárak megszokott polcai kezdetben lassan, majd egyre gyorsuló ütemben fognak kiüresedni. A könyv-

tárosi munkaerőpiac jelentősen beszűkülhet, mivel a digitális könyvtár majd csak digitálisan kiképzett szakszemélyzetre tart igényt.

Ahogy a könyvtárosi szakmai tudásra nem lesz majd szükség igazán, ugyanúgy el fog tűnni a könyvtáros kollégák szakmai felkészültsége az olvasók, az emberi kapcsolatok viszonylatában is. Az új technológia nem kívánja meg az eszközök hozzáértő, intelligens kezelését, csupán egy megfelelően „lebutított” eszközkészlet jöhet szóba. Emberi hozzáértést igénylő „gépek” helyett az emberi agynál sokkal hatékonyabb, célirányos, ma még ismeretlen „kütyük” fognak tért nyerni, amelyek funkciója a felhasználói igények megfejtése, értelmezése lesz

A szerző szerint a könyvtáraknak mindenképpen alkalmazkodniuk kell az újfajta szerepkörhöz, változtatni kell az információs technikákon, így azok eleve az információkeresés tudásközpontjává válhatnak. Ami a működést illeti, a könyvtárosoknak mindenképp ajánlatos elmélyülni és jártasságot szerezni ezekben a technológiákban. Hasznos lehet ugyanakkor a témával kapcsolatban az olvasókkal fenntartott aktív párbeszéd is. Jelenleg Finnországban Espoo-ban és Turkuban van már e-könyv kölcsönzési lehetőség.

A digitális fejlesztések révén így válhat a könyvtárosból képzett információs szakember, és a könyvtár is megmarad a helyi közösségben mint az információáramlás legfontosabb csomópontja. A könyvtárak így tudnak a jövőben is közösségi találkozóhelyként funkcionálni, fennmaradni és minden tudás ingyenes forrását jelentik a közösség számára – híven a könyvtárak eredetileg is elgondolt nemes hivatásához.

(Kránitz Lászlóné)

261/2011

SLATER, Robert: Why aren't e-books gaining more ground in academic libraries? : e-book use and perceptions : a review of published literature and research. – Bibliogr. In: Journal of web librarianship. – 4. (2010) 4., p. 305-331.

Miért nem jut nagyobb szerephez az e-book a felső-

oktatási könyvtárakban? E-könyv használat és vélemények: a vonatkozó szakirodalom áttekintése

Állománygyarapítás; Egyetemi könyvtár; Elektronikus könyv; Használói szokások; Szakirodalmi szemle (forma)

Az e-könyveknek mára az egyetemi könyvtári gyűjtemények jelentős részét kellene képezniük. A cikk a szakirodalom segítségével arra keresi a választ, vajon miért nem jutott eddig nagyobb szerephez az e-book a felsőoktatási könyvtárakban. A használók nem szívesen választják az e-könyveket, egyrészt mert használatuk eltér a többi elektronikus forrástól, másrészt a számtalan váratlan korlátozás miatt, melyek azonban nem a formátum velejárói. Ezek gyakran szándékos, a digitális jogkezelő technikákkal megvalósított korlátozások. A könyvtárosok nem szívesen vásárolnak e-könyveket, mert a keresett könyv gyakran nem érhető el elektronikusan, mert az áruk vagy az e-könyv csomagok összetétele kevésbé vonzó, mint a nyomtatott változat, vagy mert a rendelésük nehezen illeszkedik a normál beszerzési ügymenetbe.

(Autoref.)

262/2011

ZIMERMAN, Martin: E-readers in an academic library setting. – Bibliogr. **In:** Library hi tech. – 29. (2011) 1., p. 91-108.

E-könyv olvasók a felsőoktatási könyvtárakban

Egyetemi könyvtár; Elektronikus könyv; Felmérés; Információtechnológia; Olvasási szokások

A piacon aktuálisan vagy hamarosan beszerezhető e-könyv olvasókról és az e-könyvek használatáról szóló szakirodalom áttekintésével indul a cikk. Az úttörők 2008-ban a Penn State University egyetemi könyvtárosai voltak, akik a Sony céggel társultak száz e-könyv olvasó beszerzésére. Az első közkönyvtári alkalmazás (Sparta, N.J.) Kindle-készülékekkel valósult meg: szövegeket töltöttek le rájuk és a készü-

lékeket kölcsönözték. A felsőoktatási könyvtárak sokat tettek a technika kipróbálásáért: eleve feltöltöttek rájuk például szabadon elérhető szövegeket, felmérték a használatot, tesztelték a különböző márkájú eszközöket. Az e-könyvek előnyei között tartják számon a környezet kímélését és a hordozható formátumot.

Az e-könyvek népszerűsége és az e-könyv olvasók választéka egyre nő; vannak jól és kevésbé ismert forgalmazók. A könyvtárak szempontjából megfontolandók a következők: drága a hardver beszerzése és pótlása, hasonlóképp a tartalom, az elektronikus fájlok megvásárlása. A készen kapható e-könyvek többsége a népszerű szépirodalom kategóriájába tartozik. Szükség lenne iskolai tananyagokra ebben a formátumban, és lehetővé kéne tenni az olvasók számára a jegyzetkészítést.

Az e-könyvekkel kapcsolatos jogi kérdések egyike a digitális jogkezelés (DRM), amelyet annak megakadályozására fejlesztettek ki, hogy a digitális alkotásokat egyszerre több számítógépen használják, vagy az első másolat installálása után tovább másolják. A *Digital Millennium Copyright Act* elnevezésű jogszabály mindenek a tilalmát és büntetési tételét rögzítette, kitérve a kinyomtatással és a kivágással-beillesztéssel kapcsolatos kérdésekre is.

Elkerülhetetlen a hardver és szoftver szabványosítása: hogy egy-egy digitális fájlt különböző eszközökön el lehessen olvasni (OCF, EPUB). Az okostelefonok és az egyszerű mobiltelefonok is adaptálhatók az e-könyv olvasókhoz. Az e-könyv olvasó legújabb versenytársa az iPad, amely nagyméretű és nagy felbontású, színes képernyővel, hosszú élettartamú akkumulátorral rendelkezik, könnyű a súlya és egy kézzel lehet működtetni.

A cikk második részében egy felsőoktatási könyvtárak körében végzett anonim, e-mailes felmérés eredményeit ismerteti. 2009 végén 1800-nál több könyvtárvezetőt kérdeztek meg. 237-en válaszoltak, közülük 58-an rendelkeztek e-olvasóval. A vizsgálatot a Sony Reader- és az Amazon Kindle-olvasókra korlátozták. A felmérés szerint az e-könyv olvasókat túlnyomórészt

Információ- és kommunikációs technológia

263/2011

BRANTLEY, John S.: Exploring Library 2.0 on the social Web. – Bibliogr. *In: Journal of web librarianship.* – 4. (2010) 4., p. 351-374.

Könyvtár 2.0 a közösségi oldalakon

Felmérés; Információtechnológia; Kommunikáció-használókkal; Számítógép-hálózat

A Könyvtár 2.0-val foglalkozó szakirodalom sokszor számolt be a könyvtárak számára alkalmazható Web 2.0-s technológiákról. A Könyvtár 2.0 konkrét alkalmazásairól már születtek esettanulmányok, de eddig még nem foglalkozott tanulmány a Könyvtár 2.0 jelenlétével a közösségi oldalakon. A cikkben könyvtári szakkifejezések segítségével kutatták a közösségi oldalakon, blogokon, linkgyűjteményeken a könyvtárosi és könyvtárhasználói tevékenységeket. Bár a blogok frissességének vagy egy-egy bejegyzés népszerűségének vizsgálata azt jelzi, hogy a Könyvtár 2.0-s technológiát sokan alkalmazták, ez nem feltétlenül jelent tartós használatot. Az eredmények görbéje a 80-20 szabályra (*Pareto-elv*) emlékeztet, valamint Chris Anderson „hosszú farok” (*long tail*) elméletére, melyben nagyon kevés szerzőnek tulajdonítható a tartalom tetemes része. Az eredmények további kutatások kiindulópontjául szolgálhatnak. A webtartalmak leírásához tageket használó könyvtárosok még hatékonyabb tagek alkalmazására is felhasználhatják az eredményeket. A blogolást, illetve a közösségi oldalakon való jelenlétet fontolgató könyvtárosok mérlegelhetik az előnyöket és a naprakész jelenlét fenntartásával járó munkamennyiséget.

(Autoref.)

(Hegyközi Ilona)

szórakozási célra, kísérleti jelleggel használják; egyelőre még kevés a megfelelő oktatási tartalom. Áruk nullától (pl. ajándék esetében) 490 dollárig terjedt, maguk az e-könyvek nullától 30 dollárba kerültek. A legtöbben elégedettek voltak a készülékkel, az adott márkát is beleértve, és mások számára ajánlanák beszerzését. Akik nem rendelkeztek e-könyv olvasóval, azok nem is gondolkoznak a megvásárlásán, elsősorban azért, mert drágának találják (az elfogadható árat 100 dollár körül határozták meg). Az árak esése akkor lesz majd várható, amikor a második és harmadik generációs készülékek, és ezzel együtt az olcsó, használt első generációs e-könyv olvasók megjelennek a piacon. A különböző készülékek eltérő letöltési lehetőségeket nyújtanak. A képernyő mérete és a színskála döntő szempont lehet a vásárlásnál, hasonlóképpen az akkumulátor teherbírása. A legtöbb válaszoló szerint 16 GB memória az optimális.

A kutatók most ismerkednek ezzel az új technológiával. Remélhetőleg a könyvtáraknak a jövőben sok új pályázási lehetőségük nyílik a szükséges hardver és szoftver beszerzésére. Szerpeltetniük kell az e-könyv olvasókat a gyarapítási költségvetésükben, fel kell készülniük a kölcsönzésükre. Valószínű, hogy a kiadók a későbbiekben szabványokat dolgoznak majd ki annak érdekében, hogy a különböző készülékeken működjön a fájlcsere. Csak remélni lehet, hogy a digitális jogkezelés nem okozza majd az e-könyvek és az e-könyv olvasók vesztét. A piacon élénk versengés várható. A könyvtáraknak eközben ki kellene használniuk a Gutenberg-projekt ingyenes kínálatát. Az e-könyv gyűjtemény kialakításánál először a klasszikus műveket (ezek többnyire ingyenesek), aztán a tankönyveket, végül a népszerű olvasmányokat célszerű beszerezni. A felsőoktatási könyvtáraknak érdemes megállapodásokat kötniük az érintett cégekkel a költségek csökkentése érdekében.

Lásd még 227, 240, 251

264/2011

COSTELLO, Kristen – DEL BOSQUE, Darcy: For better or worse : using wikis and blogs for staff communication in an academic library. – Bibliogr. **In:** Journal of web librarianship. – 4. (2010) 2/3., p. 143-160.

Wikik és blogok használata egy egyetemi könyvtár személyzeti kommunikációjában

Egyetemi könyvtár; Felmérés; Információtechnológia; Kommunikáció -személyzetben belül; Számítógép-hálózat

A University of Nevada (Las Vegas) központi és három fiókkönyvtárban mintegy 110 fős személyzet dolgozik. Az esettanulmány a belső kommunikációt elősegítő kiegészítő módszerként alkalmazott új technológiákat mutatja be. A nagy egyetemi könyvtáraknál a szervezeti kommunikációban adódhatnak problémák. A Web 2.0-s eszközök növelik a kommunikáció és az együttműködés lehetőségét, ezért vezették be a belső wikit és a blogot az egyetem könyvtárában. A belső wikit főleg az értekezletek jegy-

zőkönyvei, a szabályzatok és utasítások, valamint a szervezeti egységeket érintő információk megőrzésére, míg a blogokat főleg híradásra és a szervezeti egységek aktualitásainak közlésére használják. A belső wiki és a blog bevezetése után a kommunikációban bekövetkezett változások értékelésére felmérést készítettek a személyzet körében. A tanulmány készítői feltételezték, hogy a Web 2.0-s technológia csökkenti az akadályokat és javítja a kommunikációt. Az eredmények fényében úgy tűnik, a belső wiki bevezetése után általában javult a személyzeti kommunikáció, azonban a blogok nem hoztak változást. Az is kiderült, hogy némi változás szükséges a jövőre nézve, így szükség van az eszközökkel kapcsolatos további képzésre és blogok rendszeresebb frissítésére. A Web 2.0-s technológiák sikerének záloga, hogy jobban beépüljenek a személyzet munkájába, és szívesebben alkalmazzák őket mint kiegészítő kommunikációs lehetőségeket.

(Autoref.)

Lásd még 201, 211, 241, 262

Könyvtárgépesítés, könyvtárépület

Könyvtárgépesítés általában**265/2011**

WINOGRODZKA, Katarzyna: Raport o stanie komputeryzacji bibliotek publicznych 2010 **In:** Bibliotekarz. – (2011) 3., p. 5-12. : ill.

Beszámoló a lengyel közkönyvtárak számítógépesítésének helyzetéről 2010-ben

Felmérés; Gépi feldolgozás könyvtárban -általában; Közművelődési könyvtár; Számítógép-hálózat

Immár 10 éve, hogy először készült jelentés a lengyel közkönyvtárak számítógépesítésének helyzetéről. A felmérést minden évben megismétlik, jól nyomon követhető tehát, hogyan változtak az automatizáltság fokát jelző mutatók az elmúlt tíz esztendőben.

A felmérésben résztvevők egyöntetűen azt a könyvtárat tekintették 100%-osan automatizáltaknak, amelyben minden könyvtári munkafolyamat számítógéppel valósul meg, még hozzá

egyetlen integrált könyvtári rendszer segítségével. Akadt olyan gyűjtemény, amely visszaesést mutatott a számítógépesítés terén, ami annak is betudható, hogy a kezdeti támogatásokból vásárolt készülékek idővel amortizálódtak, és nem futotta a költségvetésből a lecserélésükre.

A cikk táblázataiból kiderül, hogy az automatizáltság aránya a 2000-ben regisztrált 9,3%-ról tíz év leforgása alatt 62%-ra nőtt, és míg 2000-ben nem beszélhettünk 100%-os mértékben számítógépesített könyvtárakról, addig 2010-ben a fenti meghatározásnak eleget tevő intézmények aránya már 13% volt. Vajdaságonként nagyban eltér ugyanakkor az automatizáltság foka: az opolei vajdaságban mindössze 27, a varmiamazúriai vajdaságban ezzel szemben 90%-os a gépesítettség. A lengyel közkönyvtárak körében az internetes hozzáféréssel rendelkezők száma mintegy megtízszereződött az elmúlt tíz év alatt, weboldallal azonban továbbra is mindössze 12% rendelkezik.

A 18 vajdasági könyvtár esetében a felmérés készítői a géppark tervezett méretére, a beszerzendő készülékek számára is rákérdeztek. Kilenc könyvtár a 2008-as tervekhez képest több számítógépre tett szert. Fontos a számítógépes berendezések kora. A válaszokból kiderült, hogy 28 százalékuk legalább hatéves, 47% a 2005-2007 között vásárolt készülékek aránya, valamint a gépek mintegy negyede tekinthető újnak. Az internethasználat a 18 könyvtár közül 16-ban ingyenes, 11-ben vezeték nélküli hálózati hozzáférés is van. Az alkalmazott könyvtári rendszerek tekintetében a vajdasági könyvtárak sokszínű képet mutatnak, az utóbbi években azonban egyre kevésbé jellemző, hogy a könyvtárak lecserélnék rendszerüket. A legelterjedtebb rendszerek: a MAK, a SOWA és a Prolib, amelyek lengyel fejlesztések, emellett Varsóban, Wrocławban, Szczechinben például ALEPH-et használnak. A könyvtárak helyi és országos együttműködésekben egyaránt részt vesznek, kevésbé jellemző a nemzetközi szintű kooperáció.

Míg a 284 járási könyvtárt illetően nem regisztráltak jelentősebb változásokat az elmúlt években a számítógépesítés terén, addig jellemző

megfigyelés a városi és falusi könyvtárak vonatkozásában, hogy míg előbbieken a könyvtári munkafolyamatok gépesítését részesítik előnyben, addig az utóbbiak mindenekelelt a felhasználók internetes hozzáféréssel való ellátására fektetik a hangsúlyt. Komoly eltérést mutat e két könyvtártípus a számítógépesítés mértékét illetően: míg a városi könyvtáraknak az ilyen téren legelmaradottabbnak mondható vajdaságban is a 65%-a gépesített, és 96%-os a gépesítés mértéke az e téren leginkább fejlett térségben, addig a falusi könyvtárak aránya ebben a vonatkozásban 12 és 88% között mozog. A tíz legelterjedtebb könyvtári rendszer közül 2008 és 2010 között a SOWA, az ALEPH és a Patron használói köre bővült a legnagyobb mértékben.

A legjelentősebb előrelépés a digitalizálás terén történt. A könyvtárak elsősorban regionális gyűjteményeiket digitalizálták, a vajdasági könyvtárak emellett régi nyomtatványaikat, saját kiadványaikat, valamint a nemzeti könyvtári állomány (*Narodowy Zasób Biblioteczny*) részét képező értékes gyűjteményeiket. A vajdasági könyvtárak közül jelenleg 14 rendelkezik digitális gyűjteménnyel, 2008-ban ez a szám 10 volt. A vajdasági könyvtárakban 2008-hoz képest 2010-re megkétszereződött a digitális gyűjtemények száma, 16-ról 32-re. A digitális gyűjteményeket az érintett könyvtárak általában a régió más könyvtáraival és egyéb intézményeivel együttműködve hozzák létre.

A számítógépesítést negatívan befolyásoló tényezőként a legtöbben a pénzügyi okokat említették, valamint a munkaterület nagyságára, illetve a személyzet létszámára vonatkozó korlátokat, ezek mellett a szükséges műszaki infrastruktúra hiányát.

(*Dancs Szabolcs*)

Elektronikus könyvtár

266/2011

COBOLET, Guy: Histoire de la santé et contenus électroniques : la bibliothèque numérique de la BIUM (Paris) **In:** Bulletin des bibliothèques de France. – 56. (2011) 1., p. 42-44.

Res. angol, német és spanyol nyelven

Egészségügyi elektronikus tartalomszolgáltatások: a párizsi BIUM digitális könyvtára

Elektronikus könyvtár; Honlap; Országos szak-könyvtár -orvostudományi

2001-ben avatták fel és azóta is folyamatosan, nagy erőket mozgósítva gyarapítják Párizsban az orvostudomány egyetemközi könyvtárát, a BIUM-ot, hogy megfeleljen annak a széles körű küldetésnek, amelyet megfogalmaztak. E szerint minden érdekes és fontos orvos- és fogorvos-tudományi történeti forrást, dokumentumot úgy kívánnak digitális könyvtárrá fejleszteni, hogy beágyazzák azt egy nagy egészségügyi frankofón portálba, ellensúlyozva az angol nyelvű szakirodalom jelentős túlsúlyát. Külön hangsúlyt fektetnek a feldolgozandó anyag egyediségére, eredetiségére, különlegességére, mert a megszokott számos egészségügyi weboldal helyett egy olyan elektronikus webhely építésére törekednek, amely más, mint a többi, és fontos kiegészítő forrással látja el nem csak a kutatókat, hanem az érdeklődőket is. Így az elsődleges, faktografikus dokumentumok mellett erőteljes a bibliográfiák és a referáló lapok, szolgáltatások, az elsődleges kutatási jelentések megléte is. Minden olyané, amely más egészségügyi könyvtárból kiszorult. A könyvtárosok, szakemberek, amatőrök állhatatos és odaadó munkája, szaktudása következtében a könyvtár méltó partnere lehet a híres amerikai National Library of Medicine vagy az angol Wellcome Library-nek. Évente mintegy ezer olvasója a legváltozatosabb szakterületekről – történelem,

jog, filológia, újságírás, gazdaság stb. – érkezik, kutatók, doktoranduszok, felsőoktatásban dolgozó tanárok és érdeklődők képében. Vannak, akik konkrét munkatervüket valósítják meg, vannak, akik az állományt böngészve bukkannak rá őket érdeklő és kifejtésre váró témákra. Ezért ebben a könyvtárban a könyvtáros-olvasó-orvosi területen jártas specialista személyes kapcsolata a meghatározó, sokkal erőteljesebb, mint az egyéb könyvtárakban. E kapcsolat gyümölcsöző mindenki számára. A szakember megvalósíthat egy-egy gyarapítási tervrészletet adott könyvek, dokumentumok digitalizálásának javaslatával, a felhasználó mindenféle szakmai segítséget kap az irodalomkutatástól kezdve anyagának formába öntéséig, virtuális kiállítás szervezéséig, az internethasználó pedig szabadon bolyonghat a feltárt dokumentumok, képi és szöveges adatbankok változatos információi között. De miből is áll ez a könyvtár?

- Medic@: nyolcezer, tematikus korpuszokba rendezett és egy-egy szaktudós sokszor tanulmány mélységű bevezetőjével ellátott online dokumentum adatbázisa,
- képadatbázis: nyolcvanezer, a nemzeti örökséghez is tartozó, jelentős francia könyvtár állományából választott ritka dokumentumok gyűjteménye,
- orvosok biográfiai adatbázisa: 18 ezer rekord vezet az egészségügyi személyek életrajzához, digitalizált képéhez és munkásságukhoz.

A virtuális kiállítások és társintézmények weblapjai pedig számos más irányba tágítják a keresés, felhasználás lehetőségeit.

Megtekintésre javasolt webhelyek:

<http://www.bium.univ-paris5.fr>;

<http://www.bium.parisdescartes.fr/histmed/images.htm>;

<http://web2.bium.univ-paris5.fr/medicina>.

(Pajor Enikő)

267/2011

HARKNESS CONNELL, Tschera – CETWINSKI, Thomas: The impact of institutional repositories on technical services. – Bibliogr. **In:** Technical services quarterly. – 27. (2010) 4., p. 331-346.

Az intézményi repozitóriumok hatása a feldolgozó munkára

Egyetemi könyvtár; Elektronikus könyvtár; Feldolgozó munka; Felmérés; Munkaszervezés

Az Ohio State University könyvtárának feldolgozó munkát végző egységei komoly szerepet vállalnak az intézményi repozitórium működtetésében. Egy szakirodalmi áttekintés rámutatott, hogy az intézményi repozitóriumok (IR) könyvtárra gyakorolt hatásával foglalkozó cikkek többsége a tájékoztatás és dokumentumszolgáltatás jelentőségét hangsúlyozza. Kérdőívet küldtek a Tudományos Könyvtárak Egyesületéhez (*Association of Research Libraries = ARL*) tartozó 123 könyvtárnak az egyesületi listán keresztül, hogy megállapítsák, rendkívüli-e az ohioi könyvtár példája. A kérdőív azt vizsgálta, hogy az intézményi repozitóriumokkal kapcsolatos munkafolyamatok és szervezés hogyan oszlik meg a könyvtárban, vajon a feldolgozó egységek teljesítik-e a követelményeket, illetve történt-e átszervezés ezzel kapcsolatosan a feldolgozó egységeken belül. A kérdezett könyvtárak 21%-a válaszolt a kérdőívre. A válaszolók többsége azt jelezte, hogy az IR-k működtetése és kezelése a könyvtár több egységén keresztül valósul meg. Ugyanakkor azt is megemlítették, hogy a feldolgozó munkát végző egységekre komoly teher hárul. Mivel a feldolgozó munkakörök 86%-át a korábbiakhoz hasonlóan érinti az IR, ez azt is jelenti, hogy ezeket a munkaköröket nem alakították át. Összességében elmondható, hogy sok hasonlóság tapasztalható az ohioi könyvtár és a válaszadó intézmények között. Az IR-hez kapcsolódó szolgáltatások a könyvtárak több különböző egységét érintik, a cikkben vizsgált intézmények kiemelik a feldolgozó egységek jelentős szerepét. Mindamellet

az ohioi könyvtár feldolgozó egységeinek közreműködése az egyik legnagyobb arányú.

(Autoref.)

268/2011

MESSINA, Maurizio: Aspettando Google Book Search. – Bibliogr. jegyzetekben **In:** Bollettino AIB. – 50. (2010) 4., p. 381-394.
Res. angol nyelven

A Google Book Search-re várva

Digitalizálás; Elektronikus könyvtár

A Google sokkal több, mint egy internetes kereső, amely a hirdetésekéből szerez hasznot; operációs rendszereket és alkalmazásokat is értékesít mobiltelefonokra és más készülékekre, hálózati szolgáltatásokat nyújt általában, és tartalmakat hozzáadott értékkel stb., azaz a piac olyan szereplője, mely olyan más globális szereplőkkel konkurál, mint pl. az Apple, Microsoft, Amazon.

E szolgáltatások némelyikében szinte monopolisztikus előnye van, különösen a keresés tekintetében, és ehhez nagy mennyiségű tartalommal rendelkezik, amit tendenciózusan megszabadít minden használati korlátozástól. Ez a folyamatosan növekvő tartalom jelentőségét inkább mennyiségének és változatosságának köszönheti, mintsem minőségének. Nyilvánvalóan a könyvtárakétól egészen eltérő típusú kínálatról van itt szó, ám a könyvtárak kihasználhatják, hogy „jó minőségű tartalmak” őrzői, cserébe saját gyűjteményük jelentős részének digitalizálását érhetik el, mérsékelt költségekkel, viszonylag gyorsan. Lényeges, hogy egy ilyen szerződés keretében a könyvtárak saját illetőségi körükön belül minél nagyobb szabadságot élvezzenek a digitális példányok használatában. A könyvtárak számára a legnagyobb jelentősége egy ilyen szerződésnek és a *Google Book Search*-höz (GBS) való kapcsolódásnak az, hogy megszerzik annak lehetőségét, hogy „ott legyenek, ahol az emberek vannak”. Azaz, hogy saját,

ma még csak potenciális használóikat el tudják érni saját forrásaikkal és szolgáltatásaikkal. Ezt az állítást persze esetenként pontos mennyiségi elemzésekkel kell igazolni és alátámasztani, de kétségtelen, hogy a könyvtáraknak jelen kell lenniük a mobilitást kihasználó platformokon nyújtott szolgáltatások piacán.

Számos európai könyvtár (többek között a *Bayerische Staatsbibliothek*, *Universiteitsbibliothek Gent*, *Biblioteca de Catalunya*, *Bodleian Library* stb.) szerződött már a Google-lal, általában a szerzői jogi védelem alá nem eső (köztulajdonnak számító), nem ritka és jó állapotban lévő könyvek (nem kéziratok, nem ősnymtatványok stb.) digitalizálására. Külön figyelmet érdemel a nemzeti könyvtárak esete, tekintettel azok intézményes feladataira (egy nemzet kulturális örökségének rendezése és megőrzése), tartalmuk értékére és közszolgáltatásaik természetére. Fontos, hogy a Google által digitalizált tartalmak rendelkezésre álljanak, hozzáférhetőek legyenek olyan más nyilvános platformokon is, mint pl. az Europeana. Olaszország esete azért érdekes, mert az első, amikor nem könyvtár volt a szerződő fél. 2010

márciusában az olasz kulturális minisztérium kötött szerződést a Google-lal, a firenzei és a római központi nemzeti könyvtárak állományából mintegy egymillió kötet digitalizálásáról.

A nagy mennyiségű könyvtári állományok megjelenése a GBS-ben úgy is tekinthető, mint egy kirakat (szkeptikus vélemények szerint mint egy utcai árus kirakodó-asztalkája). A könyvtárakon múlik, hogy ezt a kirakatot hogyan használják fel digitális könyvtári szolgáltatásaik népszerűsítésére, amelyeket úgy kell kialakítani, hogy kiegészítse a kereskedelmi platformok kínálatát, és speciálisabb közönséget célozzon meg. Nem tudjuk, hogy a Google milyen stratégiákat kíván követni befektetési védelmében, azaz a digitális tartalmak megőrzése érdekében. Az azonban vitán felüli, hogy ez nem lehet egy magáncég feladata, melynek érdekei változhatnak. A digitális megőrzés és a tartalmakhoz való permanens hozzáférés biztosítása a nemzeti könyvtárak feladata kell, hogy maradjon.

(Mohor Jenő)

Lásd még 204, 220, 252, 257

Az ismertett cikkek forrásai

American libraries (US)	41. (2010) 10., 11/12.
Aslib proceedings (GB)	63. (2011) 1.
Bibliotekarz (PL)	(2011) 3.
Bibliotekovedenie (RU)	(2011) 1.
Bibliothek (DE)	35. (2011) 1.
Bollettino AIB (IT)	50. (2010) 4.
The bottom line (US)	23. (2010) 4.
BuB (DE)	63. (2011) 2.
Bulletin des bibliothèques de France (FR)	56. (2011) 1., 2.
Cataloging & classification quarterly (US)	48. (2010) 8.
Collection management (US)	36. (2011) 1.
Computers in libraries (US)	30. (2010) 9., 10.

Čtenář (CZ)	63. (2011) 1., 3.
Dialog mit Bibliotheken (DE)	23. (2011) 1.
The electronic library (I)	28. (2010) 5., 6.; 29. (2011) 1.
IFLA journal (I)	37. (2011) 1.
Information technology and libraries (US)	30. (2011) 1.
Interlending & document supply (GB)	39. (2011) 1.
The journal of academic librarianship (US)	37. (2011) 1.
Journal of access services (US)	8. (2011) 1.
Journal of education for library and information science (US)	51. (2010) 4.
Journal of librarianship and information science (GB)	43. (2011) 1.
Journal of library administration (US)	50. (2010) 7/8.; 51. (2011) 1.
Journal of the American Society for Information Science and Technology (US)	62. (2011) 1.
Journal of web librarianship (US)	4. (2010) 2/3., 4.
Kirjastolehti (FI)	103. (2010) 1., 3.
Knižnica (SK)	12. (2011) 1.
Library hi tech (US)	29. (2011) 1.
Naučnye i tehničeskie biblioteki (RU)	(2011) 1., 2.
New review of information networking (GB)	15. (2010) 2.
Online information review (I)	34. (2010) 5.; 35. (2011) 1.
Poradnik bibliotekarza (PL)	(2010) 7/8.
Program (GB)	45. (2011) 1.
Public library journal (GB)	25. (2010) 3.
Reference & user services quarterly (US)	50. (2011) 3.
Revista española de documentación científica (ES)	34. (2011) 1.
Technical services quarterly (US)	27. (2010) 4.
Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie (DE)	58. (2011) 1.